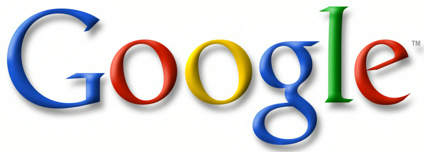

PATRES ECCLESIÆ ANGLICANÆ:

ALDHELMUS, BEDA, BONIFACIUS, LANFRANCUS,

S. THOMAS, JOHANNES SARESBERIENSIS,

PETRUS BLESENSIS, ET RELIQUI.

JOANNIS SARESBERIENSIS

POSTEA EPISCOPI CARNOTENSIS

OPERA OMNIA

NUNC PRIMUM IN UNUM COLLEGIT

ET CUM CODICIBUS MANUSCRIPTIS

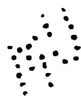
CONTULIT

J. A. GILES, Jur. Civ. Doctor,
ET COLLEGII CORPORIS CHRISTI, OXON. OLIM SOCIUS.

VOL. V.

OPUSCULA.

OXONII,
APUD J. H. PARKER;
LONDINI APUD C. DOLMAN, NEW BOND STREET; D. NUTT, FLEET STREET;
CANTABRIGIÆ APUD DEIGHTON ET FIL.;
ET PARISIIS APUD B. DUPRAT.
MDCCCXLVIII.

BAXTER, PRINTER, OXFORD.

PREFACE.

In this, the last volume of the Works of John of Salisbury, are contained his Opuscula or Minor writings, including his poems.

I. The Metalogicus is a philosophic work, of the same character and almost of equal importance with the Polycraticus. It has already been printed in two or three small editions of the Polycraticus, from which it is now repeated, after a careful collation of the text with the Cambridge MS. already mentioned.

II. De Septem Septenis, [p. 209.] A scholastic work, of little practical use in the present day, but curious as a specimen of the philosophy of the age in which it was written. It is here printed, for the first time, from the Harleian MS. 3969, fol. 206. It is unfortunately imperfect at the end.

III. Entheticus sive de dogmate Philosophorum, [p. 239.] This poem, bearing the same title as the poetical prologue, which is prefixed to the author's Polycraticus, is called Entheticus, possibly, as being a sort of interlude or recreation to its writer between his more severe studies. This, however, is

a mere conjecture, and the question why our author should have chosen such titles is one rather of curiosity than utility. The poem was very accurately published by Petersen, Hamburgi, 8vo, 1843, the text of which edition has now been again collated with the only two MSS. known to exist, namely, Cantab. I i, 2, 31, fol. 46. and Mus. Brit. 13. D iv. fol. 209.

IV. The poem DE MEMBRIS CONSPIRANTIBUS, [p. 299.] has been reprinted from the text of *Fabric. Bibl. med. et inf. Latinit.* vol. iv. see also *Histoire Litteraire de France*, in vol. xiv. p. 117. I am not aware that any Manuscript copy of it exists.

V. VITA ANSELMI ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS, [p. 305.] was printed in Wharton's Anglia Sacra from which it has been copied into this edition. It is a mere sketch of Anselm's life, and was written in consequence of the interest which Becket aroused among the people towards the life and character of his famous predecessor.

VI. VITA STI THOMÆ. [p. 359.] This short tract has already appeared in the collection of contemporary biographies, entitled, *Vita Sancti Thomæ, Cantuariensis Archiepiscopi et Martyris,* 2 vols. 18mo. Lond. et Oxon. 1845, from the text of which edition it is here repeated.

A Commentary on the Epistle of St. Paul to the Colossians was also published formerly as a work written by John of Salisbury, [Amst. 4to, 1646, and

Cant. fol. 1630.] but there is no evidence of his having written such a work; which, if it were genuine, would certainly be not worth reprinting.

A work also on Church Discipline, entitled *Summa de Pœnitentia*, is ascribed to our author by Tanner. The only correct MS. of this work is in the Burgundian library at Brussels: it appears to have been written by *Joannis Decanus Saresberiensis*. The Bodleian MS. of it is very imperfect.

JOANNIS SARESBERIENSIS

OPUSCULA ET POEMATA.

I. METALOGICUS.

INDEX CAPITUM.

LIBER PRIMUS.

LIBER SECUNDUS.

LIBER TERTIUS.

LIBER QUARTUS.

PROLOGUS.

In rebus humanis nihil fere sic arbitror elimatum, ut aliqua ex parte detractioni non pateat; quum mala de merito, bona autem de livore carpantur. Unde mihimet persuasi detractorum aculeos æquanimius tolerare: præsertim quum ex divina dispositione natura parens nos in ea ætate et regione ediderit, editosque sors in ea conditione, conviventiumque cœtu locaverit, qui malunt aliena capere, quam sua respicere, componere, vel emendare.

Sic nemo in sese tentat descendere, nemo,
Sed præcedentis spectatur mantica dorso.

Potueram quidem scholarium, et eorum qui Philosophiæ nomina profitentur, utcumque in silentio cavere morsus, sed omnino non possum concurialium dentes evadere. Omnibus obsequi, neminem lædere, solebat prodesse ad gratiam; ut juxta Comicum, *Sine invidia laudem invenias, et amicos pares:* nunc autem vel sic raro proficitur ad commilitonum invidiam reprimendam. Nam obsequendi mos nota abjectionis inuritur; innocentia impotentiæ esse videtur professio. Taciturnos criminatur indoctus; facundus accedit ad garrulos. Vir gravis sedere dicitur in insidiis, minus gravis a levitate culpatur ineptus. Qui modestiam sequitur sermonis, et operis, censetur factiosus. Postremo, si rixa non est, vix est ut livor non sit in curia. Si tamen in alea, et venatica, cæterisque curialium nugis omnem inter commilitiones consumpsissem

ætatem, scripta mea nequaquam roderent, sicut nec ego illorum scripta redarguo. Mihi tamen pro minimo est, ut scribens ab illis judicer, qui magni faciunt mimorum, histrionumque judicia, et velut servi abjectissimi, expavescunt, ne de iis perperam loquatur, aut sentiat Thais, aut Thraso, Callirrhoe, aut Bathyllus. Porro si Philosophiæ professores persequuntur Philosophantium amatorem, plane injuriosi sunt, et in eam male remunerant caritatem. Eos enim etsi nequeam imitari, certe amare, honorare, et colere propositum est. Scholarium vero debueram meruisse favorem: quos aut quod sunt, aut quod fuerunt, quali possum advocatione defendo. Quod si utiliter gessero, gratia et merces debetur eventui: sin autem minus, voluntati. Hinc est illud:

> Egisti nihil, inquis, et a te perdita causa est:
> Tanto plus debes, Sexte, quod erubui.

Neque enim a patrocinandi officio excludo potiores, si meæ devotionis protestor affectum. Præstantiores supremam manum apponant, et ad sententiam ferendam pro logicis, Judicis inclinent officium. Siquidem quum opera logicorum vehementius, tanquam inutilis, rideretur: et me indignantem, et renitentem, æmulus quotidianis fere jurgiis provocaret, tandem litem excepi, et ad eas calumnias, quas procuraverat, sicut emergebant studui respondere. Unde factum est, ut illum ordinem sequi oportuerit, quo ille urgebat, et plerumque silere a potioribus, dum diluerentur objecta. Ipse enim procurabat, super quibus articulis vellet orationem procedere. Placuit itaque sociis, ut hoc ipsum tumultuario sermone dictarem: quum nec ad sententias subtiliter examinandas, nec ad verba expolienda, studium superesset, aut ocium. Necessariis enim occupationibus vix aliquid amplius deducebatur, quam refectionis hora, vel somnii: quum ex mandato

domini mei, cui deesse non possum, sollicitudo totius Britanniæ, quod ad causas Ecclesiasticas, mihi incumbat. Ad hæc, sollicitudo rei familiaris, et curiales nugæ, studium excludebant: amicorum interpellatio me fere totum absorbuerat. Itaque justum arbitror, ut in his, quæ temere dicta sunt, mihi venia facilius impendatur: si quid vero exierit aptius, ei gratia referatur, sine quo nihil potest humana infirmitas. Nam ingenium hebes est, et memoria infidelior, quam ut antiquorum subtilitates percipere, aut quæ aliquando percepta sunt, diutius valeam retinere. Linguam vero impolitam esse, stylus ipse convincit. Et quia Logicæ suscepi patrocinium, METALOGICON inscriptus est liber, quem quatuor voluminibus, ad recreationem lectoris, distinguere curavi. More scribentium, res varias complexus sum, quas quisque probabit suo, aut reprobabit, arbitrio.

> Sunt bona, sunt quædam mediocria, sunt mala plura,
> Quæ legis hic: aliter non fit Avite liber.

Sic Martialis: sic et ego: malens sic nugari, quam ad formam Ganymedis, lepores agitare, vel

> Nocturno putere mero, putere diurno.

Nec dedignatus sum, modernorum proferre sententias quos antiquis, in plerisque, præferre non dubito. Spero equidem quod gloriam eorum, qui nunc sunt, posteritas celebrabit: eo quod multorum nobilia mirer ingenia, investigandi subtilitatem, diligentiam studii, felicitatem memoriæ, fœcunditatem mentis, et oris facultatem, et copiam verbi. De moribus vero nonnulla scienter inserui: ratus omnia quæ leguntur, aut scribuntur, inutilia esse, nisi quatenus afferunt aliquod adminiculum vitæ. Est enim quælibet professio philosophandi inutilis, et falsa, quæ se ipsam in cultu virtutis, et vitæ exhibitione non aperit. Academicus, in his quæ sunt dubitabilia Sapienti, non juro

verum esse, quod loquor: sed seu verum, seu falsum sit, sola probabilitate contentus sum. Tu, ut libuerit, universa examinabis, et singula, quia te judicem meis opusculis consecravi, dum intelligam quod mihi opera non pereat, et impensa. Quod si (quod absit) contigerit,

Inveniam alium si me hic fastidit Alexis,

philosophanti quemlibet præferens histrionem. Tria quidem sunt (ut de consilio meo perfectius instruaris,) quæ non modo mihi metum, sed plerisque scriptoribus periculum salutis, aut meriti dispendium afferunt: Ignorantia veri, fallax aut proterva assertio falsi, et tumida professio veritatis. Novi enim quis dixerit: *Tutius auditur veritas, quam dicatur.* In audiendo enim custoditur humilitas, sed in dicendo sæpissime subrepit elatio. Ego autem in omnibus his agnosco errorem meum, qui et rerum ignorantia laboro, et falsum sæpius, et magis quam expediat, tueor, et plerunque tumide, et cum elatione, donec me Deus corripiat, et corrigat, ipsam profero veritatem. Unde lectorem et auditorem, quanta possum supplicatione, convenio, ut in orationibus suis memores mei sint apud Altissimum, impetrantes mihi præcedentium veniam delictorum, cautelam futurorum, notitiam veri, amorem boni, cultum Dei, et ut corde, ore, opere, exerceantur a nobis, quæ divinæ sunt placita voluntati.

JOANNIS SARESBERIENSIS

METALOGICI

LIBER PRIMUS.

Cap. 1. *Calumnia quæ ut Cornificio suo responderetur, extorsit.*

Adversus insigne donum naturæ parentis, et gratiæ, calumniam veterem, et majorum nostrorum judicio condemnatam, excitat improbus litigator, et conquirens undique imperitiæ suæ solatia, sibi proficere sperat ad gloriam, si multos similes sui, id est, si eos viderit imperitos: habet enim hoc proprium arrogantiæ tumor, ut se commetiatur aliis, bona sua, siqua sunt, efferens, deprimens aliena; defectumque proximi, suum putet esse profectum. Omnibus autem recte sapientibus indubium est, quod natura, clementissima parens omnium, et dispositissima moderatrix, inter cætera quæ genuit animantia, hominem privilegio rationis extulit, et usu eloquii insignivit: id agens sedulitate officiosa, et lege dispositissima, ut homo, qui gravedine fœculentioris naturæ, et molis corporeæ tarditate premebatur, et trahebatur ad ima, his quasi subvectus alis, ad alta ascendat, et ad obtinendum veræ beatitudinis bravium, omnia alia felici compendio antecedat. Dum itaque naturam fœcundat gratia, ratio rebus perspiciendis, et examinandis invigilat; naturæ sinus excutit, metitur fructus, et efficaciam singulorum: et innatus omnibus amor boni, naturali urgente se appetitu, hoc, aut solum, aut præ cæteris sequitur, quod percipiendæ beatitudini maxime

videtur esse accommodum. Quum vero beatitudo communionis ignara, quæ aut qualis extra societatem sit, nec fingi quidem possit; quisquis ea, quæ ad jus humanæ societatis, (quæ quodammodo filiorum naturæ unica et singularis fraternitas est,) conciliandum et fovendum proficiunt, impugnat, viam adipiscendæ felicitatis omnibus videtur obstruere: et præcluso pacis aditu, ut in se concurrant ad interitum orbis, naturæ viscera incitare. Hoc quidem est seminare inter fratres discordiam, hoc arma ministrare compositis; hoc denique firmare novum et magnum chaos inter Deum et homines: sic enim ad firmioris nexus compagem, et caritatis custodiam, universitatis partes, creatrix Trinitas, Deus· unus et verus, ordinavit, ut alterius ope res altera indigeret, et altera defectum suppleret alterius; dum sunt singula quasi singulorum membra. Semiplena sunt ergo omnia, si ab invicem dissolvantur; sed aliorum fœderatione perfecta: quoniam omnia mutuis constant auxiliis. Quid ad beatitudinem obtinendam virtute fidelius, aut utilius? Quid compendiosius? hæc est enim fere singularis et unica via, quam ad beatitudinem gratia præparavit. Nam qui citra virtutis meritum beati fiunt, non tam eundo illuc perveniunt, quam trahuntur. Miror itaque (non tamen satis, quia non possum,) quid sibi vult, qui eloquentiæ negat esse studendum; ipsamque sicut visum non cœco, auditum non surdo, asserit gratis a natura pervenire ei, qui mutus non est: sed plenius, si naturæ munus, exercitio roboretur, nec tamen beneficium aliquod ab arte præstari: aut id minus, quam labor artis exposcat. Sicut enim eloquentia, non *modo temeraria est*, sed etiam cæca, quam ratio non illustrat; sic et sapientia, quæ usu verbi non proficit, non modo debilis est, sed quodam modo manca: licet enim quandoque aliquatenus sibi prodesse possit sapi-

entia elinguis ad solatium conscientiæ; raro tamen, et parum confert ad usum societatis humanæ. Nam ratio, scientiæ virtutumque parens, altrix, et custos, quæ de verbo frequentius concipit, et per verbum numerosius, et fructuosius parit, aut omnino sterilis permaneret, aut quidem infœcunda, si non conceptionis fructum, in lucem ederet eloquio: et invicem, quod sentit, prudens agitatio mentis hominibus publicaret. Hæc autem est illa dulcis et fructuosa conjugatio rationis et verbi, quæ tot egregias genuit urbes, tot conciliavit et fœderavit regna, tot univit populos, et caritate devinxit: ut hostis omnium publicus merito censeatur, quisquis hoc, quod ad utilitatem omnium Deus conjunxit, nititur separare. Mercurio Philologiam invidet, et ab amplexu *Philologiæ* Mercurium avellit, qui eloquentiæ præceptionem a studiis Philosophiæ eliminat: et quamvis solam videatur eloquentiam persequi, omnia liberalia studia convellit, omnem totius Philosophiæ impugnat operam, societatis humanæ fœdus distrahit, et nullum caritati, aut vicissitudini officiorum relinquit locum. Brutescent homines, si concessi dote priventur eloquii; ipsæque urbes videbuntur potius pecorum quasi septa, quam cœtus hominum, nexu quodam societatis fœderatus, ut participatione officiorum, et amica invicem vicissitudine eodem jure vivat. Quis enim contractus rite celebrabitur? quæ fidei aut morum disciplina vigebit? quænam erit obsecundatio aut communicatio voluntatum, subtracto verbi commercio? Non ergo unam, non paucos, sed omnes simul urbes, et politicam vitam totam aggreditur Cornificius noster, studiorum eloquentiæ imperitus, et improbus impugnator.

Cap. 2. *Descriptio personæ suppresso nomine.*

IPSUM vero vulgato designarem ex nomine, et, tumorem ventris, et mentis; oris impudicitiam, rapacitatem manuum, gestus levitatem, fœditatem morum (quos tota vicinia despuit,) obscœnitatem libidinis, deformitatem corporis, turpitudinem vitæ, maculam famæ, publicis aspectibus ingerens denudarem; nisi me Christiani nominis reverentia cohiberet. Memor enim professionis meæ, et fraternæ, quæ in Domino est, communionis, indulgendum esse personæ credidi, dum tamen non indulgeatur errori. Defero ergo Deo, parcens naturæ, quæ ab ipso est, et impugnans vitium, quod contra ipsum est; dum naturam corrumpit, quam ille generavit. Utique par est sine derogatione personæ, sententiam impugnari; nihilque turpius, quam quum sententia displicet, aut opinio, rodere nomen auctoris: longe quidem probabilius est, ut opinioni falsæ, quatenus tamen error tolerabilis est, parcatur interdum propter hominem, quam ut propter opinionem homo carpatur. Singula suis sunt examinanda indiciis, et paria meritis sunt præmia conferenda: ita tamen, ut rigorem mansuetudo clementiæ vincat. Hæc itaque contemplatione, suppressi vulgati nominis notam: ne non tam erroris videar procurasse medelam, quam infensam deturpasse personam. Ut autem verum fatear, nihil est minus verum: quia quatenus Christiano licitum est, personam et sententiam æque contemno. Ut libet ergo ille stertat in dies medios, quotidianis conviscerationibus ingurgitetur ad crapulam: et in illis immunditiis volutatus incumbat, quæ nec porcum deceant Epicuri. Cæterum *opinioni* reluctor, quæ multos perdidit, eo quod populum, qui sibi credat, habet: et licet antiquo novus Cornificius ineptior sit, ei tamen turba insipi-

entium acquiescit. Illorum tamen maxime, qui, quum inertes sint et ignavi, videri, quam esse sapientes, appetunt.

Cap. 3. *Quando, qualiter, et a quibus fuerit institutus?*

Ego quidem omnino non miror, si credulos auditores suos, multa mercede conductus, et multo tempore aerem verberans, docuit nihil scire: quum et ipse sic edoctus sit a magistris. Siquidem non facundus, sed verbosus, et sine fructu sensuum, verborum folia in ventum continue profert. Ea tamen est cautela hominis, quum æque omnium dicta vituperet, ut in astruenda sua, aut aliena sententia destruenda, nunquam manum conserat, ratione nunquam innitatur, nunquam sustineat congredi in campo scripturarum: nescio quid arduum et ignotum omnibus sapientibus, tumenti ventosi pulmonis folle concepit: unde alicui respondere, aut patienter audire quempiam, dedignatur. Si enim quidlibet proposueris, ille conviciabitur, aut ridebit. Si, ut ille propositum probet, exspectas, dilatio necessaria est: ut, quum dies cesserit, tu expectationis fructu fraudaberis, eo quod Margaritas suas, porcis alienis, ut ait, non vult esse communes. Fabellis tamen et nugis, suos pascit interim auditores: quos, sine artis beneficio, si vera sunt quæ promittit, faciet eloquentes, et tramite compendioso sine labore, Philosophos. Nam et ipse accepit a doctoribus, quod nunc discipulis tradit, eosque sic instituit, sicut et ipse institutus est. Discipulos ergo in Philosophia sibi faciet coæquales. Quid multa? nonne sic perfecti erunt, juxta illud Evangelii, Discipulus omnis perfectus est, si sit sicut magister ejus? Eo autem tempore ista Cornificius didicit, quæ nunc docenda reservat, audienda quidem felicibus, et, ut dici solet, auribus Jovis, quando in

liberalibus disciplinis, litera nihil erat, et ubique spiritus quærebatur, qui, ut aiunt, latet in litera. Hylam esse ab Hercule, validum scilicet argumentum, a forti et robusto argumentatore potestates vocalium, quinque jura regnorum; et in hunc modum docere omnia, studium illius ætatis erat. Insolubilis in illa Philosophantium schola tunc temporis quæstio habebatur, an porcus, qui ad Venalitium agitur, ab homine, an a funiculo teneatur. Item, an capucium emerit, qui cappam integram comparavit. Inconveniens prorsus erat oratio, in qua hæc verba, conveniens, et inconveniens argumentum, et ratio non perstrepebat multiplicatis particulis negativis, et trajectis per esse, et non esse, ita ut calculo opus esset, quoties fuerat disputandum. Alioquin vis affirmationis et negationis erat incognita. Nam plerumque affirmationis vim habet geminata negatio: itemque vis negatoria ab impari numero convalescit. Siquidem negatio plerumque iterata, seipsam perimit; et contradictioni, sicut regulariter proditum est, coæquatur. Ut ergo, pari loco an impari versetur, deprehendi queat, ad disceptationes, collectam fabam et pisam deferre, quæ conveniebatur, consilio prudenti consueverat; ita quidem si intellectui rerum, quæ videbantur in quæstione versari, operam dabat. Sufficiebat ad victoriam verbosus clamor, et qui undecunque aliquid inferebat, ad propositi perveniebat metam. Poetæ, historiographi, habebantur infames, et si quis incumbebat laboribus antiquorum, notabatur, et non modo asello Arcadiæ tardior, sed obtusior plumbo, vel lapide, omnibus erat in risum. Suis enim, aut magistri sui, quisque incumbebat inventis. Nec hoc tamen diu licitum: quum ipsi auditores in brevi coerrantium impetu urgerentur, ut et ipsi, spretis his, quæ a doctoribus suis audierant, cuderent, et conderent

novas sectas. Fiebant ergo summi repente Philosophi: nam qui illiteratus accesserat, fere non morabatur in scholis ulterius, quam eo curriculo temporis, quo avium pulli plumescunt. Itaque recentes magistri e scholis, et pulli volucrum e nidis, sicut pari tempore morabantur, sic pariter avolabant. Sed quid docebant novi doctores, et qui plus somniorum, quam vigiliarum, in scrutinio Philosophiæ consumpserant, et facilius instituti, quam illi juxta narrationes fabulosas, qui somniantes in Parnasso, repente vates progrediebantur: aut citius quam ii, qui de Castalio Fonte Musarum, munus hauriebant poeticum: aut quam illi, qui viso Phœbo, Musarum, nedum musicorum, meruerunt ascribi consortio? Numquid rude aliquid, aut incultum, numquid aliquid vetustum aut obsoletum? Ecce nova fiebant omnia: innovabatur Grammatica, immutabatur Dialectica, contemnebatur Rhetorica: et novas totius quadrivii vias, evacuatis priorum regulis, de ipsis Philosophiæ adytis proferebant. Solam *convenientiam* sive *rationem* loquebantur, argumentum sonabat in ore omnium, et asinum nominare, vel hominem, aut aliquid operum naturæ, instar criminis erat, aut ineptum nimis, aut rude, et a Philosopho alienum, impossibile credebatur *convenienter*, et ad rationis normam quicquam dicere, aut facere, nisi *convenientis* et *rationis* mentio, expressim esset inserta. Sed nec argumentum fieri licitum, nisi præmisso nomine argumenti. Ex arte, et de arte agere, idem erat. Docebunt hi forte, quod poeta versifice nihil dicet, nisi cognominet versum, quod faber lignarius scamnum facere nequeat, nisi scamnum aut lignum volvat in ore. Inde ergo hæc sartago loquendi, in qua senex insulsus exultat, insultans eis, qui artium venerantur auctores, eo quod nihil utilitatis in eis reperit, quum se eis dare operam simularet.

Cap. 4. *Qualiter evaserint consortes erroris.*

Cæterum hujus sectæ, post damnum temporis, rerumque jacturam, et spes deceptas, et propositi sui solatio destitutas, multiplex usus emersit. Alii namque, monachorum aut clericorum claustrum ingressi sunt, et plerique suum correxerunt errorem: deprehendentes in se, et aliis prædicantes, quia quicquid didicerant, vanitas vanitatum est, et super omnia vanitas. Plerique, inquam, eo quod quidam, in sua perdurantes insania, tumidi vetusta perversitate, malebant desipere, quam ab humilibus, quibus Deus dat gratiam, fideliter erudiri: erubescebant enim formam discipuli, qui magisterii præsumpserant fastum. Si mihi non credis, claustra ingredere: scrutare mores fratrum: et invenies ibi superbiam Moab, et eam intensam valde: ut arrogantia absorbeat fortitudinem ejus. Miratur Benedictus, et queritur, quod, se quodammodo auctore, latet lupus in pellibus agninis: utique tonsuram, et pullam vestem, a supercilio distare causatur. Et ut rectius dixerim supercilium arguit, eo quod tonsuræ, vestibusque non consonet. Ritus observationum contemnitur: et sub imagine Philosophantis, spiritus fallacis elationis obrepit. Nota sunt hæc, in omni veste, ac professione, vulgata. Alii autem, suum in Philosophia intuentes defectum, Salernum, vel ad Montempessulanum profecti, facti sunt clientuli medicorum, et repente, quales fuerant Philosophi, tales in momento medici eruperunt. Fallacibus enim referti experimentis, in brevi redeunt, sedulo exercentes, quod didicerunt. Hippocratem ostentant, aut Galenum: verba proferunt inaudita: ad omnia suos loquuntur aphorismos; et mentes humanas, velut afflatas tonitruis, sic percellunt nominibus inauditis. Creduntur omnia posse, quia omnia

jactitant, omnia pollicentur. Duo tamen deprehendi eos fideliori tenuisse memoria, et frequentius in eorum operatione versari. Alterum quidem Hippocratis est (sed ibi vergit ad alium intellectum:) *Ubi*, inquit, *indigentia, non oportet laborare:* et revera inopportunum, et inofficiosum opinantes, dare operam indigentibus, et eis qui nolunt, aut nequeunt, vel solis verbis, eorum plene gratiam referre mercedis. Alterum profecto est, non, quod meminerim, Hippocratis, sed diligentium adjecto medicorum; *Dum dolet, accipe.* Occasio siquidem exigendi maxime opportuna est, quum dolor cruciat ægrotantem, sibique cooperantur languentis exulceratio, et avaritia medentis. Si convalescit æger, operam danti medico adscribatur: si deficit, ejus invalescat auctoritas, qui hoc antea familiaribus suis revelavit. Siquidem impossibile est non evenire, quod de industria prævaticinatus est, quum huic sospitatem, isti sinistrum exitum pronunciavit ægrotantis. Si evasurus est æger, curatur facile: nisi quatenus incolumitatem ejus medicus præpedit imperitus. Sin autem non; ut Sollius Sidonius ait, *occiditur officiosissime.* Quid ni? Numquid enim naturæ secretos latentesque cuniculos, deprehendet homo totius Philosophiæ ignarus? et qui nec recte loqui novit, nec recte intelligere quæ scripta sunt aut quæ dicuntur, quum fere quot disciplinæ sunt, tot sint linguæ, et in ipsis plerumque auctoribus, non sit major, in corporali compositione, diversitas facierum, quam in usu varietas linguarum? Homo enim homini assimilatur: sed nec gemelli invicem usquequaque se exprimunt. Vox voci conformatur interdum: sed nec sororum, et si vis, nec Musarum eadem etiam vocis agilitas. Consonant enim voces, sed dispares; ipsaque disparitas, suis coæquata proportionibus, est apta concentui: et quodammodo gratior, quam si

identitatem pareret similitudo. Habent itaque linguæ idiomata sua, et singuli suum loquendi modum, quem, qui ignorat, non magis commode Philosophabitur, quam si picam, humana conantem verba, velit homini coæquare. Alii profecto, similes mei, se nugis curialibus mancipaverunt; ut magnorum virorum patrocinio freti, possent ad divitias aspirare: quibus se videbant, et judicio conscientiæ, quicquid lingua dissimulet, fatebantur indignos. Taceo vias istorum, quoniam eas *Polycraticus* noster diligenter exequitur, etsi omnes plene non sufficiat indagare: hoc enim vires excedit humanas. Alii autem Cornificio similes, ad vulgi professiones, easque prophanas relapsi sunt: parum curantes quid Philosophia doceat; quid appetendum, fugiendum-ve denunciet: dummodo *rem faciant, si possunt, recte, si non quocunque modo.* Exercent *fœnebrem* pecuniam, alternis vicibus inæqualia rotundantes; et adjectione multiplici, quod rotundaverant, abæquantes. Nihil enim sordidum putant, nihil stultum, nisi paupertatis angustias, et solas opes ducunt esse fructum sapientiæ. Siquidem celebre est in corde eorum, quod ait Ethicus, etsi hoc eum, quia contemnitur, dixisse non noverint:

Et genus, et formam, regina pecunia donat,
Et bene nummatum decorat Suadela, Venusque:

Hoc autem quasi quadrivio, sibi utique necessario, *evadebant illi* repentini Philosophi, et cum Cornificio, non modo trivii nostri, sed totius quadrivii contemptores. Nam, ut dictum est, aut sub prætextu religionis mergebantur in claustris, aut, sub imagine philosophandi, et utilitatis publicæ, confugiebant ad physicam, aut sub honestatis velamine, quo splenderent, et sublimarentur, se præclaris domibus ingerebant; aut sub obtentu necessitatis, exercendique officii, dum lucrum sitiebant, multiplicis avaritiæ

voragine absorbebantur. Adeo quidem, ut sic proficientium Philosophorum, aut, ut verius dixerim, deficientium collatione, quivis in turba prophanæ multitudinis, rudis ad *flagitia* videretur.

Cap. 5. *Quantis viris, et cur, familia illa detrahere audeat.*

SOLEBAT magister Gilbertus (tum quidem Cancellarius Carnotensis, et postmodum venerabilis episcopus Pictavorum) temporis ejus, nescio ridens, aut dolens insaniam, quum eos videbat ad studia, quæ prædicta sunt, evolare, eis artem pistoriam polliceri: quoniam illa est, ut aiebat, in gente sua, quæ sola accipere consuevit omnes, aliis operibus, aut *artificio* destitutos. Ars enim facillime exercetur, et subsidiaria est aliarum, præsertim apud eos, qui panem potius, quam artificium quærunt. Sed et alii viri, amatores literarum (utpote magister Theodoricus, artium studiosissimus investigator; itidem Willelmus de Conchis, grammaticus, post Bernardum Carnotensem, opulentissimus, et peripateticus Palatinus, qui logicæ opinionem præripuit omnibus coætaneis suis, adeo ut solus Aristotelis crederetur usus *colloquio*) se omnes opposuerunt errori. Sed nec universi insanientibus resistere potuerunt: insipientes itaque facti sunt, dum insipientiæ resistebant; et erronei diutius habiti, dum obviare nitebantur errori. Verumtamen, fumus ille cito evanuit, et prædictorum opera magistrorum, et diligentia, redierunt artes, et quasi jure post-liminii, honorem pristinum nactæ sunt, et post exilium, gratiam, et gloriam ampliorem. Invidit Cornificius, et turpe reputans, ut senex mitteretur ad scholas, et ut sensu puer appareret, senex ætate, culpare cœpit, quod se posse consequi desperabat. Sententias carpebat omnium, eo quod ei dissimiliter

universi sentirent. Sic vulpes a desperatione cerasa culpat, et ut dici solet rusticano proverbio, quod negatur, ducit inutile. Inde ergo iræ, hinc lachrymæ, hinc indignatio, quam adversus discipulos memoratorum sapientium concepit Cornificii domus: undique in eos exercet dentem, sed in soliditate eorum frangit, ut dicitur, genuinum. Impudenter etiam, (in latebris tamen, quia palam non licet) obfuscare nititur splendidissima lumina Galliarum, Lauduni gloriam, fratres Theologos, Ansellum, et Radulfum: quorum memoria in jucunditate et benedictione est: quos nemo laceravit impune, et qui solis displicuerunt hæreticis, aut flagitiorum turpitudine obvolutis. Nam de Alberico Remensi, et Symone Parisiensi palam loquuntur, et proverbium nullum dicunt, et sequaces eorum, non modo philosophos negant, imo nec clericos patiuntur: vix homines sinunt esse, sed boves Abrahæ, vel asinos Balaamitos, duntaxat nominant, imo deridcnt, aut si quid scommatice magis, aut lœdorice in eos dici potest. Willelmus de Campellis, errasse convincitur scriptis propriis. Vix parcitur magistro Hugoni de Sancto Victore: et hoc quidem magis propter habitum religionis, quam propter reverentiam scientiæ, aut doctrinæ. Deo enim in ipso deferunt, non personæ. Rodbertus Pullus, cujus memoria bonis omnibus jucunda est, diceretur filius subjugalis, nisi sedi Apostolicæ deferretur, quæ ipsum, de doctore scholastico, Cancellarium fecit. Ut autem licentius hæc familia aliis derogaret, religionem extrinsecam induit paterfamilias (de interna enim cognoscet Dominus, et judicabit) et Cisterciensium, Cluniacensium, Præmonstratensium, aliorumque, quorum fama hilarior est, familiaritatem captat, ut ab eorum auctoritate possit esse insignis. Ego autem detractionem ejus familiæ æquanimiter porto, et me fateor aliquos

præmissorum habuisse doctores, et itidem aliorum audisse discipulos, et ab eis modicum id didicisse, quod novi: neque enim, ut Cornificius, meipsum docui. Nec multum curo, quid ineptum in auribus suorum Cornicetur. Ingratus enim est, et perversi ingenii, qui profectus sui diffitetur auctorem. Sed hæc hactenus: nunc prætermissis personæ ineptiis, ipsius sententiæ redarguamus errorem.

Cap. 6. *Quibus rationibus nitatur.*

Non est ergo ex ejus sententia (si tamen falsa opinio sententia dicenda est,) studendum præceptis eloquentiæ: quoniam eam cunctis natura ministrat, aut negat. Si ultro ministrat, aut sponte; opera superfluit, et diligentia. Si vero negat; inefficax est, et inanis. Nam plerumque ad maximarum propositionum robur accedit: *Tantum quemque posse, quantum natura permiserit.* Adeo quidem, ut apud serietatem fidelium historicorum constet, Dædalum non volasse, quoniam ei natura alas negaverat, sed tyrannicam rabiem subito evasisse navigio. Præterea ratio præceptorum, quod pollicetur, non efficit: et omnino impossibile est, ut quis eloquens sit, etiam diligentissimo studio præceptorum. Sufficit enim usus verbi, loquendique inter cohabitantes commercium: et linguæ cujusque habet potissimam facultatem, qui officium ejus crebro exercet.

Apud Græcos planum est hoc, et Latinos. Idem Galli nobis attestantur, et Britones. Apud Scythas, et Arabes, imo ubique locorum, verum est, quia usus magistrum reddit: labor improbus vincit omnia, et assiduitas operis, in quavis arte, præstantissimum facit opificem. Ad hæc, etsi eloquentiæ præcepta proficerent, plus habent laboris, quam utilitatis; nec dispendium operæ æqua unquam compensabitur re-

tributione mercedis. Græca plebs, et Hebræa, sine præceptorum difficultate, linguæ suæ compendio utitur: et tam Galli, quam Britones, et aliæ itidem gentes, commercium verbi, ante a nutricum sinu, quam a cathedra doctorum excipiunt. Nutricis linguam plerumque redolet ætas virilis: nec potest interdum ab eo, quod tenerior ætas ebiberat, doctorum diligentia erudiri. Quam recte loquuntur, quam expedite, singulæ gentes, in linguis, quas eis decreti divini constitutio assignavit! Nunquid artem orationis expectant, aut præcepta eloquentiæ? Postremo, quid est eloquentiæ cum philosophia? altera enim consistit in verbo, altera sapientiæ vias affectat, investigat, et circuit, et interdum pro studio efficaciter apprehendit. Plane eloquentiæ præcepta sapientiam non conferunt: sed nec amorem ejus: et sæpissime quidem ei obtinendæ non conferunt Res enim philosophia, aut finis ejus, quæ est sapientia, quærit, non verba. Itaque ex his liquet, quia præcepta eloquentiæ ab operis suis philosophia eliminat.

Cap. 7. *De commendatione eloquentiæ.*

Cornicatur hæc domus insulsa (suis tamen verbis) et quam constat totius eloquii contempsisse præcepta. Sicut enim de seipsa testatur, gravium temporum casuumque non potest simul curare juncturam, et constructioni sensuum operam dare. Esto, loquatur falso, dum verum sentiat, sed plane non adquiescet: quia homo ore mendax, et spiritu falsum loquitur, et falsum sentit. Ait enim, superflua sunt præcepta eloquentiæ, quoniam ea naturaliter adest, aut abest. Quid, inquam, falsius? Est enim eloquentia, facultas dicendi commode, quod sibi vult animus expediri. Quod enim in abdito cordis est, hoc quodammodo in lucem profert, et producit in publicum. Siquidem

non est eloquens, quisquis loquitur, aut quicquid voluerit, utcunque loquitur, sed ille duntaxat, qui animi sui arbitrium commode profert. Ipsaque commoditas exigit facultatem (*quæ a facilitate dicitur*) ut sequamur mores nostros, quibus gratum est, in ea parte, Stoicos imitari, qui ad verborum faciliorem intelligentiam, rerum etiam originem studiosius perscrutantur. Ergo cui facilitas adest commode exprimendi verbo quidem, quod sentit, eloquens est. Et hoc faciendi facultas, rectissime eloquentia nominatur. Qua quid esse præstantius possit ad usum, compendiosius ad opes, fidelius ad gratiam, commodius ad gloriam, non facile video. Nihil enim dotem istam naturæ et gratiæ antecedit, aut rarum. Siquidem quum virtus et sapientia, quæ forte, sicut Victorino placet, verbis potius quam substantia, differunt, in appetendis locis primum obtineant: secundum sibi eloquentia vendicat; tertius autem cedit locus bonis corporis, eique ad materiam gerendorum, cohabitantium favor, et rerum copia, quarto loco succedunt. Secutus est hunc ordinem Ethicus, votorumque seriem, in ordine expetendorum, eleganter expressit.

Quid voveat dulci nutricula majus alumno,
Quam sapere, et fari possit quæ sentiat, et cui
Gratia, fama, valetudo, contingat abunde,
Et mundus victus, non deficiente crumena.

Si ergo, verbi et rationis usu, aliorum animantium naturam, humana dignitas antecedit, quid conducibilius ad omnia, quid ad claritatem conciliandam potentius, quam in eo naturæ prævenire consortes et generis, in quo solus homo cætera vincit? Hæc autem, quum omnem ætatem doceat, et exornet, clariorem efficit juventutem: eo quod ætas tenerior gratiæ quodammodo lenocinatur, ut ingenium vendicet. Qui sunt enim, qui florent inter concives? Qui sunt, qui

opibus pollent? Qui sunt, qui prævalent viribus, et in omnibus negotium obtinent, nisi eloquentes? Nam ut Cicero est auctor, nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile: nihil tam horrendum, et incultum, quod non splendescat oratione, et quodammodo mansuescat, tamquam si excolatur. Qui ergo tanti boni contemptor est, manifestissime desipit. Qui autem diligit, imo se diligere simulat, et non excolit, nimis negligens est, et desipientiæ proximus.

Cap. 8. *Quod natura juvanda est usu, et exercitio.*

Cæterum hanc aliquando habituris, gratis ipsa natura largitur: et non habituris, eam negat, et perpetuo subtrahit: ut liquido constet, operam ulteriorem, aut inanem esse, aut supervacuam. Quare ergo, doctissimi Cornificiani, peritiam omnium non habetis linguarum? Quare non saltem Hebræam nostis? quam, ut aiunt, natura parens primigenis tradidit, et generi conservavit humano, donec unitatem scidit impietas, et confusione linguarum prostrata est elatio, quæ in cœlum conscendere, non virtute, sed viribus moliebatur, turre constructa. Quare non hanc, quæ cæteris naturalior est, ut sic dicatur, natura docente loquuntur? Est autem natura, ut quibusdam placet, (licet eam sit definire difficile,) vis quædam genitiva, rebus omnibus insita, ex qua facere vel pati possunt. Genitiva autem dicitur, eo quod ipsam res quæque contrahat, a causa suæ generationis, et ab eo quod cuique est principium existendi: res enim quælibet a componentibus contrahit, unde ad hoc apta sit, vel ad illud: sive componentia partium nomine censeantur, sive accedant ad originem materiæ et formæ: ut in simplicibus, quæ coacervationem partium non admittunt; sive ratio componendi ad solius divinæ bonitatis decretum accedat. Nam et hæc ipsa prima natura est,

auctore Platone, qui, sicut Victorinus, et alii multi testantur, et certissimam omnium rerum naturam esse asseruit, divinam voluntatem: siquidem natura creata, ab hoc fonte manat, et quicquid operatur, operis sui Deum habet auctorem: ita quidem, nisi sit corruptionis opus, et culpæ, in quo, ab auctore suo natura degenerat. Vis itaque originaliter indita cuique, ex qua opus, aut aptitudo procedit, natura quidem est, sed creata. Alias quidem definitiones, quæ sparsim in diversis reperiuntur auctoribus, eo plerumque trahendas arbitror, ut natura, quæ creata est, describatur. Nam et ignis artifex, qui per invisibiles vias, procedit ad res visibiles procreandas, creatus quidem est: sed pace Aristotelis, et Chalcidii, eum naturam esse aliqui diffitentur. Item principium motus secundum se, a Deo habuisse initium, nec Aristotelem negaturum credo. De Boethio certus sum: quia id, quod facere vel pati potest, non negabit esse creatum. Sed et unamquamque rem informans specifica differentia, aut ab eo est, per quem facta sunt omnia: aut omnino nihil est. Aliis quoque modis natura describitur: sed quicquid aliud a Platonico ponitur, aut de rerum numero tollendum est, aut divinis operibus ascribendum. Sed utamur ad præsens prima definitione, quæ ad usum præsentis articuli magis videtur accedere. Esto ergo; sit potens, et efficax vis illa genitiva, indita rebus originaliter: certe, sicut vitio corrumpi, aut impediri, sic variis adminiculis reparari, vel adjuvari potest. Nam et pueri vulgo garriunt, eum gerendi aliquid habere aptitudinem naturalem, cui aptitudinis negatus est usus; quod enim gressibile est, interdum gradi non potest, et qui bipes est natura, actu plerumque caret utroque pede, vel altero. Cura itaque non superfluit, sed naturam juvat, faciliusque reddit, quod tamen utcunque forte fieri posset. Nam et

Socrates, ut traditur, natura petulcus erat, et mulierosus (ut verbo utar historiæ) naturæ tamen intemperantiam, castigatione philosophiæ, et virtutis exercitatione repressit, et domuit. Obtusioris ingenii tradunt fuisse Scaurum Rufum, sed sedulitate exercitii, in id virium evasisse, ut Ciceronem ipsum Allobroga nominaret. Si exemplis utendum fuerit, undique fiet conspicuum, quia nec diligentia inanis est, ubi est natura obtusior; et nec abundat cura, utpote superflua, et sic ut fuerit ad aliquid agendum natura benignior. Licet enim plerumque natura dominetur, et sit proclivior in alterutro; tamen, sicut facile corrumpitur a negligentia, sic a cultura, et a cura sæpissime mansuescit.

> Natura fieret laudabile carmen, an arte,
> Quæsitum est: ego nec studium sine divite vena,
> Nec rude quid possit video ingenium: alterius sic
> Altera poscit opem res, et conjurat amice.

Prodest utique natura, sed eatenus aut nunquam, aut raro, ut sine studio culmen obtineat: nihil enim est tam validum, tam robustum, quod diligentia non enervet, nihil tam erectum, quod non deliciat; sicut e contra quamlibet humilem gradum, cura diligens erigit, et conservat. Ergo si natura propitia est, contemni non debet, sed excoli ut facile prosit: si adversa, eo diligentiorem cultum exigit, ut ope virtutis, felicius et gloriosius invalescat.

Cap. 9. *Quod homines nititur elingues facere, qui logicam impugnat.*

Quis autem ab ope naturæ hunc assecutus est titulum, ut sine studio in omnibus, immo vel in una linguarum, eloquentissimus haberetur? utique si eloquentem esse, bonum est, et eloquentissimum, melius erit. Neque enim hic in contrarium boni, quod pro-

ponitur, comparationis gradus excrescunt. Quemadmodum in eo, qui disertus dicitur, aut disertior, quum positivus sapientiæ sensum habeat, et eloquentiæ quantum excrescit comparatio, tantum decrescit sapientia, et eloquii fluvius invalescit. Sic enim nonnullis grammaticis placuit. Sed licet aliquæ artium contingentium, et docentium virtutem, eloquii naturam attingant, illa tamen quæ ad placitum fere est, naturaliter sciri non potest, quia nec naturalis est: non est enim eadem apud omnes. Quocirca id quod est homini præcipue debitum, imprudenter sine hominis beneficio a natura exigitur: at hæc domus, non eloquentiam criminatur, quæ omnibus necessaria est, et commendatur ab omnibus, sed artes eam pollicentium, arguit esse inutiles. Eo itaque opinionis vergit intentio, ut non omnes mutos faciat, quod nec fieri potest, nec expedit, sed ut de medio logicam tollat. Est enim fallax, et ut ait professio verbosorum, et quæ multorum consumpsit ingenia, et non modo philosophiæ studiis præclusit viam, sed gerendis omnibus rationem, et exitum interclusit.

Cap. 10. *Quid significet nomen logicæ, et quod omnes artes colendæ, nisi reprobatæ sint.*

Ecce propositi planior est intentio, et logicam aggreditur expugnare, quæ omnis philosophiæ semitas pari furore persequitur. Verumtamen ab aliqua fuerat inchoandum. Illam itaque præferri placuit, quæ cæteris notior, et huic hæresi familiarior videbatur. Congrediamur ergo, et quid censeatur nomine logicæ, proferatur in medium. Est itaque logica, (ut nominis significatio latissime pateat) loquendi, vel disserendi ratio. Contrahitur enim interdum, et duntaxat circa disserendi rationes, vis nominis coarctatur. Sive itaque ratiocinandi vias doceat, sive omnium sermonum

regulam præbeat, profecto desipiunt, qui eam dicunt esse inutilem: quum utrumque ratione clarissima doceatur esse pernecessarium. Duplicitatem vero hujus significationis, nomen a Græca quidem origine contrahit, quoniam ibi λόγος, nunc sermonem, nunc rationem significat. Sed ut quam latissime protendatur significatio, ei, ad præsens, sermonum omnium magisterium tribuatur; ut nusquam convincatur esse inutilis, quum etiam secundum generaliorem modum, tota perutilis esse, et necessaria apparuerit. Si enim, ut sæpe dictum est, necessarius (quod nemo negat) est usus verbi, quanto compendiosius docetur, tanto est doctrina utilior, et certe fidelior. Stultum enim est in eo diutius cum labore et difficultate versari, quod aliter expediri facile, et cito potest. Solet hoc negligentibus evenire, et qui jacturam temporis nullius putant esse momenti. Omnium itaque gerendorum artes amplectendæ sunt, et colendæ, eo quidem studiosius, quo ab optima parente natura originem ducunt, et nobilitatem generis, facili et felici gerendorum protestantur effectu. Gerendorum idcirco dixerim artes colendas, ad discretionem artium, quæ versantur in maleficiis: ut sunt sortilegorum, et cæteræ reprobatæ matheseos. Quæ quoniam ab officiis alienæ sunt, a toto hominum cœtu, recte philosophantium decreto, eliminari debent. Sed de his latius dictum est in Polycratico.

Cap. 11. *Quid ars, et de speciebus ingeniorum: et quod artibus excolenda sunt.*

EST autem ars, ratio, quæ compendio sui naturaliter possibilium expedit facultatem. Neque enim impossibilium ratio præstat, aut pollicetur effectum; sed eorum, quæ fieri possunt, quasi quodam dispendioso naturæ circuitu compendiosum iter præbet, et parit (ut ita dixerim) difficilium facultatem. Unde et

Græci eam μέθοδον dicunt, quasi compendiariam rationem, quæ naturæ vitet dispendium, et amfractuosum ejus circuitum dirigat, ut quod fieri expedit, rectius et facilius fiat. Natura enim, quamvis vivida, nisi erudiatur, ad artis facilitatem non pervenit, artium tamen omnium parens est, eisque, quo proficiant, et perficiantur, dat nutriculam rationem. Excitat enim primo ingenium ad res aliquas percipiendas: et quum eas perceperit, deponit quasi in custodia et thesauro memoriæ: ratio vero quæ percepta, et commendanda vel commendata sunt, studio diligenti examinat, et ex natura singulorum, de singulis (nisi forte labatur in aliquo,) verum profert, incorruptumque judicium. Hæc tria quidem, quasi omnium artium fundamenta, et instrumenta, natura præmittit. Est autem ingenium (ut Isidoro placet) vis quædam animo naturaliter insita, per se valens. Hoc autem exprimere videtur ista descriptio, quod natura animo vim quandam indidit, quæ aut primitivus motus animæ est, aut motum excitat primitivum, quem anima exercet in rerum investigatione. Unde et per se dicitur, *Valens*, eo quod nullius præcedentis opem exspectat, et omnes prævenit, et juvat subsequentes: præcedit enim investigatio comprehensionem, examinationem, et custodiam omnium sciendorum. Itaque proficiscitur a natura; studio juvatur, et exercitio: ut quod difficile fuerat in prima agitatione, ab assiduitate usus reddatur facilius; et quum regulas hoc faciendi deprehenderit, fiat, nisi desuetudinis et negligentiæ torpor obsistat, facillimum. Et hæc quidem est omnium origo artium, ut quum natura perjacens, usum et exercitium studii peperit, usus et exercitatio artem; ars autem, eam, de qua nunc agitur, facultatem. Valet itaque per se ingenium, exercitatio, ex usu ab utroque memoria; et ab his etiam ipsa ratio convalescit, artesque producit,

et hoc quidem pro capacitate ingeniorum. Horum autem tria sunt genera, sicut Carnotensis senex Bernardus, frequenti colloquio, suis auditoribus tradere consuevit. Aliud enim advolans, aliud infimum, aliud mediocre est. Advolans quidem eadem facilitate, qua percipit, recedit a perceptis, nec in aliqua sede invenit requiem. Infimum autem sublimari non potest, ideoque perfectum nescit: at mediocre, et quia habet in quo sedeat, et quia sublimari potest, nec de profectu desperat, et philosophantis exercitio accommodissimum est. Et in hac quidem specie naturam, opinor, artium fundamenta fecisse: usus enim hujus studio invalescit. Est autem (ut Ciceroni placet) studium, assidua, et vehemens animi applicatio, ad aliquid agendum magna cum voluntate. Memoria vero quasi mentis arca, firmaque et fidelis custodia perceptorum. Ratio, eorum quæ sensibus, aut animo occurrunt, examinatrix animi vis est, et fidelis arbitra potiorum, quæ rerum similitudines dissimilitudinesque perpendens, tandem artem statuit, quasi quandam infinitorum finitam esse scientiam. Quum enim in a desinant nomina infinita, ea omnia fœminino definiuntur articulo, iis exclusis, quæ certa suæ proprietatis assignatione distinxit. Species infinitæ sunt: sed hæc in eis finitum tradidit, ut cuicunque adest species, adsit et genus. Numeri infiniti: omnem tamen parem vel imparem esse definivit: et ut quot dicitur, liquido comprobetur exemplo; disceptationem primam casus intulit: usum disceptandi exercitatio auxit. Disceptandi formam, quæ ars ejus operis est, ratio deprehendit; ars culta contulit facultatem: et quia artium natura mater est, merito in injuriam parentis redundat contemptus earum. Sedulo igitur ingenium, tam studii quam remissionis moderatione, excolendum est, ut ab altero convalescat, ab altero confortetur. Unde egregie

sapiens quidam (cui dicti habeo gratiam) ait: ingenium a natura proficiscitur, juvatur usu, immoderato labore retunditur, et temperato acuitur exercitio. Si enim compositum fuerit, et legitime exerceatur, non modo ad artium capacitatem sufficiet, sed ad res quodammodo naturaliter inaccessibiles, rectam et expeditam inveniet viam: et ad cito discendum, aut docendum quicquid oportet expedite, fidelissimum erit.

Cap. 12. *Unde artes dicantur liberales.*

SED quum artium multa sint genera, ingenio philosophantis animi primæ omnium liberales occurrunt. Hæ quidem omnes, aut Trivii, aut Quadrivii ratione clauduntur: et tantam dicuntur obtinuisse efficaciam apud majores, qui eis diligenter institerant, ut omnem aperirent lectionem, ad omnia intellectum erigerent, et omnium quæstionum, quæ probari possunt, difficultatem sufficerent enodare. Neque enim doctore egebant in aperiendis libris, aut quæstionibus dissolvendis hi, quibus aut ratio Trivii omnium sermonum, aut Quadrivii lex, totius naturæ secreta exponebat. Unde sicut artes dictæ sunt, eo quod arctant regulis et præceptis, vel a virtute, quæ Græce ἀρετὴ dicitur, et animos roborat ad percipiendas vias sapientiæ, aut a ratione, cui alimenta et incrementa parant, quæ a Græcis arses nominantur: sic et liberales dictæ sunt, vel ex eo, quod antiqui liberos suos iis procurabant institui; vel ab hoc quod quærunt hominis libertatem, ut curis liber sapientiæ vacet, et sæpissime ab iis liberent curis, quarum principium sapientia non admittit. Necessarias quoque sæpe excludunt, ut agitationi mentis ad philosophiam sit expeditior via.

Cap. 13. *Unde dicatur Grammatica.*

Harum autem omnium prima est logica; ab ea tamen sui parte, quæ in prima sermonum institutione versatur: ut nomen logices, sicut jam dictum est, quam latissime pateat, et non modo ad disserendi scientiam contrahatur. Est enim Grammatica, scientia recte loquendi, scribendique, et origo omnium liberalium disciplinarum. Eadem quoque est totius philosophiæ cunabulum, et (ut ita dixerim) totius literatorii studii altrix prima: quæ omnium nascentium de sinu naturæ teneritudinem excipit, nutrit infantiam, cujusque gradus incrementa in philosophia provehit, et sedulitate materna, omnem philosophantis producit et custodit ætatem: unde a primis, tam scribendi quam loquendi principiis, grammatica appellatur. Grammatica enim, litera vel linea est, et inde literalis, eo quod literas doceat; quo nomine, tam simplicium vocum figuræ, quam elementa, id est, voces figurarum intelliguntur: aut etiam linearis est, eo quod sicut in magnitudinis incremento, dimensio lineæ prima occurrit, et quasi quædam materia est superficiei aut corporis: sic aspirantibus ad profectum sapientiæ, disciplina hæc prima succurrit, quæ linguam erudit; et tam per aures, quam per oculos, ut sic procedat oratio, sapientiam introducit: verba enim per aurem intromissa, pulsant et excitant intellectum, qui (ut ait Augustinus) quædam animæ manus est, rerum capax, et perceptibilis objectorum. Literæ autem, id est, figuræ, primo vocum indices sunt, deinde rerum, quas animæ per oculorum fenestras opponunt, et frequenter absentium dicta, sine voce loquuntur. Tradit ergo prima elementa sermonis ars ista, oculorum et aurium judicium instruit, ut non facilis queat aliquis præter

eam philosophari, quam inter philosophos eminere, qui semper cæcus et surdus fuit.

Cap. 14. *Quod ipsa, etsi naturalis non sit, naturam imitatur.*

Cæterum quum hæc ad placitum sit, non a natura videtur esse profecta; siquidem naturalia eadem sunt apud omnes, hæc autem apud omnes non eadem est. Artium vero matrem superius collectum est, esse naturam: sed licet hæc aliquatenus, immo ex maxima parte ab hominum institutione processerit, naturam tamen imitatur, et pro parte ab ipsa originem ducit, eique in omnibus, quantum potest, studet esse conformis: unde et ad ejus nutum, vocalium numerum, apud omnes gentes, quantum ad elementa spectat, quinario inclusit: nam apud plerosque, figurarum numerus multiplicior est. *Teuredus* tamen noster, grammaticus scientia quam opinione potentior, etiam in sonis elementariis ampliorem numerum convincebat. Si enim attendantur vocum (ut ait) differentiæ, septem sunt. In ipsis quoque consonantibus, diversas species semivocalium et mutarum, item simplicium dupliciumque, natura formavit: quarum differentiam patenter advertit, si quis attendat ora, mirabili lege naturæ, modulantia voces, et potestatem earum subtili examinatione perpendat. Ipsa quoque nominum impositio, aliarumque dictionum, etsi arbitrio humano processerit, naturæ quodammodo obnoxia est, quam pro modulo suo probabiliter imitatur. Homo enim ad exequendum divinæ dispensationis effectum, et ad instituendum inter homines verbi commercium, rebus eis primo vocabula indidit, quæ præjacebant, naturæ manu formatæ, et quas illa, vel ex quatuor elementis, vel ex materia et forma, compegerat et distinxerat, ut rationalis creaturæ possent sensibus objici, earumque

diversitas, sicut proprietatibus, sic et vocabulis insigniri. Inde ergo (sicut Boethius auctor est) contigit, ut *hoc vocetur homo, illud lignum, aliud vero lapis:* et sic substantiis omnibus, sua quasi impressa sunt nomina. Sed quoniam ipsarum multæ sunt differentiæ: aliæ quidem a quantitate, aliæ a qualitate, aliæ a variis accidentium formis: item aliæ ab his, quæ familiariora sunt, et adesse conducunt: idcirco quibus hoc designaretur, nomina sunt inventa quæ possent adjici substantivis, et eorum vim et naturam quodammodo depingerent, sicut præmissæ substantiarum differentiæ suis proprietatibus exprimentur. Sicut enim accidentia substantiam vestiunt, et informant: sic quadam proportione rationis, ab adjectivis substantiva informantur. Et ut familiarius rationis institutio naturæ cohæreat, sicut substantia cujusque rei, intentionis et remissionis ignara est: sic substantiva ad comparationis gradus non veniunt, ut nec nomina differentiarum substantialium, licet adjectiva sint, eo quod substantiæ quandam indicent qualitatem. Item nec illa comparantur, quæ adjiciuntur substantiis a quantitate, eo quod ipsa quantitas, non suscipit magis et minus. Et in summa, sicut solum accidens comparabile est, nec id tamen omne: sic sola adjectiva accidentiam, nec ea tamen omnia, comparantur. Nec in solis nominibus conspicua est hæc naturæ imitatio, sed in aliis omnibus orationis partibus, si diligentius attendatur. Pro eo quod substantia, quæ sensui aut rationi objicitur, sine motu, quo agendo vel patiendo aliquid temporaliter movetur, esse non potest, ideo ad designandos motus corporales agentis aut patientis, excogitata sunt verba. Unde quia motus non est sine tempore, nec verbum esse potuit sine temporis consignificatione: et sicut motus is non semper uniformis est, sed, ut sic dicam, multicolor, alio aliter,

vel alias agente vel patiente, ad exprimendas differentias ejus, ad modum nominum adjectivorum, adverbia processerunt. Quinetiam quod verba quædam, aliquibus temporibus carent, sicut meditativa, et inchoativa, præterito eo quod gerendorum deliberatio non statim completur, nec initia rerum, ad sui perfectionem accedunt, hoc nonne est expressum naturæ, apud humanam rationem, vestigium?

Cap. 15. *Quod adjectiva secundæ impositionis, substantivis primæ non apte copulantur, ut equus patronymicus.*

Procedat ratio ad secundæ impositionis originem, ubi, etsi non tam liquido, dominantis tamen naturæ claret auctoritas. Rebus itaque, ut dictum est, quum nomina primitus essent imposita, reversus ad se animus imponentis, ipsis nominibus vocabula indidit, per quæ sermonum doctrina procederet; dum eorum adminiculo, alter, in mentem alterius suum trajiceret intellectum. Ergo quod casualiter flectitur, et temporis expers est, dictum est nomen substantivum quidem, si substantiam significat, aut substantive. Adjectivum, id quod formaliter, ut sic dici liceat, inest substantiæ, vel aliquid ad imaginem ejus. Quod autem motum ejus significat temporalem (ita tamen ut temporaliter) verbum est appellatum. Activum quidem, si eum, ut in agente; passivum, si ut in patiente significat. Ad similitudinem itaque dictionum primæ impositionis, earum, quæ secundario processerunt, facta est institutio: ut quemadmodum in illis, tam substantivis, quam adjectivis, dicuntur quædam propria singulorum, alia plurium sunt sua ratione communia; ita quædam singulariter dicta, quædam accepta communiter inveniantur in istis. Quod enim nomen dicitur, aut enunciatio, ad substantivorum accedit rationem:

quod appellativum, aut categorica præmissis adnectuntur, adjectivæ virtutis explet officium, quæ substantivorum determinat qualitatem. Verumtamen, sicut in operibus naturæ subtilior est speculatio eorum quæ insunt, utpote simplicium, quam eorum, quæ compositio sensui ingerit, aut intellectui; sic in adjectivis secundæ impositionis, si non adjiciantur his, quibus naturaliter addicta sunt quid significent, difficilius est intelligere: solidior est enim natura substantiæ, quam verborum; et accidentia ejus, quam eorum, quæ sensui aut intellectui familiarius occurrunt. Adeo quidem, ut qui secundæ impositionis adjectiva, primæ institutionis substantivis applicant, aut nihil omnino dicant, aut nugiloqui sint. Si enim *equus* dicatur *patronymicus*, aut *hypothetici seculares*, junctura incompetens est, præpediente quidem rationem intelligendi principali significatione verborum; non aliqua discohærentia accidentium. Nam quod ad genus, numerum, et casum attinet; substantivo satis cohæret adjectivum. Sed principalia significata conjungere, non modo mentiri, sed etiam nugari est. Reus Acyrologiæ Virgilius criminatur, dicens gramineo in campo, eo quod graminoso in campo dici oportuit: et plane magis reus esset, et procúldubio longe nugacior, si dixisset *in campo categorico*, vel *patronymico*. Dissolvit autem instantiam eorum, qui ex solis nituntur accidentibus, in similitudine cohærentibus sibi, probare quod non omnis consonans, vocali subjuncta, Syllabam facit. Siquidem I et V consonantes subjunctæ, non magis proficiunt ad Syllabam, quam adjectiva secundæ impositionis, primis substantivis apposita, ad rectam et æquimodam loquutionem. Constat equidem duo esse peccata loquentium; alterum mentientis; alterum transgredientis positam loquutionem: quod ad minus isti committunt.

Primæ et secundæ personæ pronomina, verbis inepte conjunguntur, nisi causa discretionis, aut significantiæ, licet sibi satis congruant accidentia dictionum. Nugatoriæ autem dictionis rationem, non hic ita coarcto, ut idem frequenter dicere, intelligatur: ut si in substantivo, adjectivum, quod in eo intelligitur, quis forte adjiciat, quale est, *homo rationalis ambulat;* sed ad omnem dicendi formam extenditur, ubi dictionum junctura inutilis, et quodammodo suæ legis implendæ inefficax est. Sed nec inutilis est junctura, licet falsi nota sit, et quod nunc explicat, nunc involvit. Lex enim grammatices mentiri non prohibet, etsi ea socientur, ex quibus nullus, linguæ peritiam habenti, provenit intellectus. Ex eo autem liquidius est, quia primis secundariorum competens non fit adjectio: quod si adjectiva æquipollenter in alia resolvantur (ut si forte reddatur pro nominibus definitio) appositionem æquipollentis termini nequaquam horrebit animus, et ipsius adjectivi secundæ impositionis formidabit auditum. Verbi gratia, *propositio prædicativa est*, hoc æquipollentur videtur asserere, quod simpliciter, id est, sine conditione aliqua enuntiat, aut quod terminum habeat prædicatum. Dicatur ergo, *tunica est categorica*, hærebit intellectus, ob adjectionis incompetentiam, et forte citius de inepta dictionum junctura causabitur, quam mendacii reum arguat proponentem. Sin autem dicat, *tunica simpliciter*, id est *sine conditione*, *aliquid enunciat*, *aut terminum habet prædicatum*, statim falsum arguet auditor, nec tamen cito prosiliet ad causandas juncturæ ineptias. Utique quum dicitur propositio categorica, intelligitur habens prædicatum terminum, et subjectum: Quum vero, *syllogismus categoricus*, significatur, quoniam ex categoricis constat. *Equus categoricus* quicquid significet, ignotum habeo: sed in-

terim credo, quod nihil significat. Quod enim non invenitur usquam, esse puto nusquam. Similis quoque abusio est, si quis dicat, *equus desinit in S:* et similia. Item: *Cato sedens inter janiculam, et Kalendas Martias, vestes populi Romani quaternario, aut senione resarcit,* aut sermo non est, aut quovis sermone nugatorio corruptior. Hujusmodi sermo quidem, *stichiologus* dicitur, id est, *sermo inversus:* eo quod adversus loquendi leges coeunt verba. Nam *στίχος versus:* unde *distichum*, duorum versuum carmen. Quum super hoc articulo multos conferentes, et varia sentientes audierim, non pigebit referre, nec forte audire displicebit, quod a Græco interprete, et qui Latinam linguam commode noverat, dum in Apulia morarer, accepi: nam et ipsi volo referre gratiam, *etsi non utilitatis* (quæ tamen in his aliqua est) saltem bonæ voluntatis, qua auditoribus prodesse cupiebat. Primus ergo hujus sententiæ aut opinionis articulus est, quem præmisi: quod adjectivorum secundæ impositionis, et substantivorum primæ conjunctio, etiam secundum grammaticæ rationes, inconsequens est. Habet autem nescio quid latentis *ἀφωνίας*, id est, *inconsonantiæ:* vel (ut Quintiliani verbo utar) cacozugiæ, id est, *malæ conjunctionis*, hæc appositio, quam etsi nequeamus tam facile perspicuis rationibus condemnare, per se tamen displicet Grammatico auditori. Talia quidem multa sunt, quæ statim offendunt, licet eorum improbatio longius absit. Quod forte in his evenit, quorum virtus, aut vitium perspicuum est. Ut multum parcat hic Grammatica, ἀκυρολόγιαν deprehendit. Illa enim non modo accidentium dissidentiam in dictionum junctura causatur: sed etiam secundariæ inventionis adjectionem, in substantivis primæ, ducit absurdam. Et quidem ea ratione *absurda est*, quod ad junc-

turam hujusmodi *animus obsurdescit.* Sed quis auditus recte examinat ea, ad quæ surdus est? Nonne vox lassa est, quæ in aurem surdam effunditur? Quia ergo intellectus, sicut *animæ manus*, ita quodammodo auris est: nihil omnino ad vocem concepit, *cujus rei* intelligentiam absurditas præclusit. Attamen absurdum interdum ducitur, cujus est, *pro tempore*, insolens et infrequens usus, nec tamen usquequaque absurdum est: sicut *mulier informis* male quidem formata, non tamen omnino carens forma: et sicut in literis, quædam mutæ, non quod omnino nihil, sed quod aliarum respectu minimum sonent. Hæc autem adjectio, penitus quidem absurda est, non solum falso, aut male sonans in aure audientis (falsa enim non omnia absurda sunt) etsi ea veri examinator reprobet, et repellat. *Absurda quoque dicuntur singula pro judicio* facultatum, quæ dictorum factorumve qualitatem examinant. Grammatica enim absurdam habet incompetentem juncturam dictionum: sed ad examinandi veri judicium non aspirat. *Cæsar*, in libro de analogia, Grammaticus quidem est, et *evitandum esse denuntiat, quicquid auditori perito potest esse absurdum: ut nautæ*, inquit, *scopulum fugiunt, sic fugiendum est infrequens atque insolens verbum.* Dialectica autem, id dumtaxat acceptat, quod verum est, aut verisimile, et quicquid ab his longius dissidet, ducit absurdum. Neque enim utilis aut honesti finem attendit: *civilis autem scientia utilia* ista metitur, versaturque in fine justi, aut honesti: et quæ a jure bono et æquo longius absunt (vera aut falsa sint) æque abhorret: palam erit hoc et in cæteris disciplinis. Sed nunc Græci interpretis nostri procedat explanatio. *Homo est rationalis:* rebus existentibus ut nunc sunt, hæc quodammodo necessaria est: *homo est risibilis,* hæc pro-

babilis est: *homo est albus*, hæc quidem possibilis, dubia tamen, eo quod æque vera potest esse et falsa: *homo est rudibilis*, hæc quidem impossibilis est, ut omnino vera esse non possit.

Nullam istarum grammaticus abhorret: quia ubique invenit legem suam. Nihil istorum corrigit, nihil immutat: gratanter accipit omnia. Quartam corripit et redarguit logicus: eo quod sibi veri falsique commissa est examinatio. Et ob hoc quidem, ei præbere aurem, ducit absurdum. Modo præmissis, quintam adjice, *homo categoricus est;* hanc utique absurditatis damnat grammaticus: qui non modo dubiam, non modo falsam, sed etiam impossibilem admittebat. Quare, inquit? nisi quia non sequitur leges suas: perpetuo enim dicebat inhibitum, hæc adjectiva illis copulari subjectis.

Cap. 16. *Quod adjectiva primæ impositionis, substantivis primis junguntur.*

Non autem vice versa, adjectiva primæ impositionis, secundæ institutionis nominibus adjici, impossibile, aut inconsequens est. Natura enim copiosa est, et ubertatis suæ gratiam humanæ indigentiæ facit. Inde ergo est, quod proprietas rerum redundat in voces, dum ratio affectat sermones rebus, de quibus loquitur, esse cognatos. Dicitur ergo durus sermo aut mollis: verbum asperum, aut leve: nomen dulce, aut amarum: quum hæc tamen proprie corporum sint, non sermonum. Inveniuntur et plurima in hunc modum, quorum nihil absonum est, aut falsi arguitur apud judicem bonæ fidei, vel auditorem: licet enim fides rationalis creaturæ duntaxat virtus sit, sermo tamen fidelis dicitur, itemque fraudulentus, etsi non in ipso, sed in homine esse fraudulentiam convincatur. Solent enim naturalia, ut sic dixerim, transferri nomina

ad explendam indigentiam rationalium, quum e contra, transsumptio rationalium ad naturalia, in tam frequenti usu nequaquam versetur. Sit autem translatio, nunc quidem necessitatis causa, nunc ornatus: sed ut celebre est apud eruditos, *quæ ornatus causa non fit, ab æquivocatione non est aliena.* Quorum ergo necessaria est translatio, multis commode applicantur, et pro modo eorum, quæ dicuntur accidentaliter prædicari, sensum plerumque mutant ad singula: nemo tamen conjunctionis incompetentiam reprehendit. Et licet improprius, id est, translationis sensus, suæ dictionis primæ significationi, id est, quam a prima institutione habebat, sic obtinente usu sæpe prævaleat, si forte ad domesticum redeant sensum, utique aut nulla absurditas est, aut non tanta, quantam arguimus, quum adjectiva verborum eo trahuntur, ut rerum significent qualitatem. Ecce convertibile in his ex usu obtinet, quæ se prædicatione mutua circumscribunt: ut in specie, et definitione, aut proprio. Item *finitum* et *infinitum*, ad designandas eorum qualitates, nomini adjiciuntur, et verbo: sed quoniam hæc a rebus sumpta sunt, nequaquam absonum est, si velut a peregrinatione domum redeant, ut res aliqua convertibilis, aut finita dicatur, aut infinita. Similiter *universale* et *particulare*, licet in verbis eorum vigeat appellatio, quam a rebus mutuata sunt (secundæ enim impositionis non sunt) possunt sine absurditate rerum nominibus adjectivis conjungi. Et quidem quæ a rebus sumpta sunt, ad res redire possunt: sed quæ inventa sunt ut verborum indicent qualitatem, non ea commoditate, vel usu, devocantur, ut rerum indicent qualitatem. Videntur enim aliquid habere simile cum his generibus verborum, quæ Græce syncategoremata appellantur, eo quod, sicut illorum, ab adjunctis, aut est, aut perpenditur significatio; sic

ista, originis suæ sociata sermonibus, suum commode excitant intellectum: alio vero traducta, velut naturali vigore destituta, evanescunt, vel absona sunt. Si enim dicatur *equus patronymicus*, illico grammaticus auditor vel dicenti convitiabitur, ut verbi vitium purget, aut ut multum loquenti deferat, servi comici utetur proverbio, *Bona verba quæso.* Hæc itaque supplicatio, nonne vitii quædam exprobratio est? Qui enim pro istis bona quærit, hæc bona esse proculdubio non consentit. Alioquin elegantius diceret, *meliora verba quæso.* Profecto si modum, aut tempus quis quærat in nomine, casum, et comparationem in verbo, eum quasi nugacem grammaticus castigabit: unde non opinor quod patientiam accommodet discipulo, *equum patronymicum* appellanti. Adeo autem naturæ suæ limitibus secundæ impositionis adjectiva coartata sunt, ut non modo non queant ad rerum vocabula evagari, sed nec a quibus indita sunt, longe recedere. Siquidem propositio recte dicitur *hypothetica*, nomen *patronymicum.* Si vicissim vertas, ut dicatur *hypotheticum* nomen, *propositio patronymica*, aut nihil utique dices, Grammatico judice, aut inepte loqueris. Præterea *penes usum est* summa examinandi sermonis auctoritas, neque eo non restituente convalescet, quod ipse condemnat: hinc est illud,

Multa renascentur, quæ jam cecidere, cadentque,
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus:
Quem penes arbitrium est et jus, et norma loquendi.

Sicut enim *in jure* dicitur, *quod consuetudo optima legum interpres est:* sic et usus recte loquentium, est potentissimus interpres regularum. Unde consequens arbitror: quia id quod nusquam scriptum legitur, nec alicubi a recte loquentibus auditur; sed nec aliquid generis ejus, pridem damnatum esse, aut certe nondum a grammaticis approbatum. Sed nec primæ

inventionis nomina universa, credo ad omnia commode posse transferri, etsi ad usum transsumptionis sicut generaliora, ita commodiora sint. Sed quia frequens est, aliquid extra regulam inveniri, erit fortasse aliter, quam dictum sit, alicubi inveniri, seu quod propositum est, usus obtinet. Nam et ea vicissitudo, quæ rerum est ad sermones, sermonumque ad res, quæ sibi invicem, quasi collatione mutua, suas proprietates attribuunt, translativis sermonibus, quam his, quos institutio secundaria promulgavit, frequentius explicatur. Regulæ enim universitati fortasse casus derogat. Sed nos usum loquimur. Hæc itaque translationis vis, dum sermonibus, quod rerum est, et rebus, quod sermonum est, ascribit, quandam loquendi parit indifferentiam: quæ sicut compendio sui, compositis ingeniis prodest, sic indiscreta confundit, et prosternit, eisque totius veritatis præcludit intelligentiam. Necesse enim est ei, qui ad notitiam veritatis aspirat, ut composito perpendat ingenio, quid velit dicere etiam qui balbutit: nam et is sæpissime verum dicit.

Cap. 17. *Quod et in poetica naturam imitatur.*

In aliis quoque naturam grammatica imitatur: præcepta enim poeticæ, naturam morum patenter exprimunt, exiguntque ut artis opifex sequatur naturam. *Format enim natura prius nos intus ad omnem fortunarum habitum; juvat, aut impellit ad iram, aut in humum mœrore gravi deducit, et angit: post effert animi motus interprete lingua.* Eo quidem hæc, ut a naturæ vestigiis poeta non recedat, sed habitu, et gestu, item verbo, ei toto nisu studeat cohærere. *Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi:* Si gaudere, prius, gaudendum, alioquin *male si mandata loqueris, aut dormitabo, aut ridebo.* Ad hæc, non modo pedum aut temporum ibi ratio habenda

est, sed ætatum, locorum, temporum, aliorumque, quæ sigillatim referre, ad rem præsentem non attinet: quum omnia a naturæ officina proveniant. Adeo quidem assidet poetica rebus naturalibus, ut eam plerique negaverint grammaticæ speciem esse, asserentes eam esse artem per se, nec magis ad grammaticam, quam ad Rhetoricam pertinere: affinem tamen utrique, eo quod cum his habeat præcepta communia. Ringantur super hoc qui voluerint (non enim hanc protendo litem) sed omnium pace, opinor ut sit hæc ad grammaticam referenda, tanquam ad matrem, et altricem studii sui. Licet autem neutra illarum omnino naturalis sit, et ex maxima parte substantiæ suæ hominem, qui eas invenit, utraque laudet auctorem, natura tamen aliquid juris sibi vendicat. In utraque profecto, aut poeticam grammatica obtinebit, aut poetica a numero liberalium disciplinarum eliminabitur.

Cap. 18. *Quid sequi doceat, et quid vitare grammatica.*

Traditum quidem est, *grammaticam esse recte scribendi, recteque loquendi scientiam. Recte* quidem dicitur, ut vitium excludat. ut scilicet in scribendo sequatur orthographiam, in loquendo, artis et usus auctoritatem. In eo autem orthographia, id est, recta scriptura consistit, ut quæque litera suo ponatur loco, nec alterius usurpet officium aut deserat. Loqui autem, est articulata et literata voce suum interpretari intellectum. Nam quod dicitur, *nutu signisque loquuntur*, a sermonis proprietate recedit. Recte quidem loqui, est solœcismi et barbarismi vitium in sermone declinare. Est autem *Barbarismus, Corruptio dictionis non barbaræ, id est, quæ Græca sit, aut Latina.* Si enim Barbara dictione

in nostro utamur eloquio, non barbarismus, sed barbarolexis est. *Solœcismus* autem est, *Corruptio non quidem dictionis*, sed *constructionis:* quum adversus legem construendi, incompetenter verba jungantur. Fit autem dupliciter: aut per partes ipsius orationis, aut per accidentia partium. Per partes quidem, ut si *alteram quis* ponat, pro *altera*, puta, præpositionem pro adverbio; vel e contra: aut si in eadem parte, genus unum verborum quis pro altero ponat, puta, secundæ inventionis, pro eo, quod primæ esse oportuit. Per accidentia vero, ut per qualitates, genera, casus, numeros, et figuras. Similiter et in metro metaplasmus reperitur, qui fit in uno verbo licentius urgente metri lege, sicut et barbarismus, unius dictionis est in soluto eloquio. Dicitur autem *metaplasmus*, quasi transformatio, vel deformatio, eo quod quasi a jure suo dictionem transformat, aut deformat. Sunt item Schemata, quæ *figuræ* interpretantur, in verbis, aut in sententiis: fiuntque per varias dictionum formas, *ad eloquii venustatem*. Ergo *Barbarismus*, et *Metaplasmus*, in verbis singulis deprehenduntur; solœcismus, et schemata, non in singulis, sed in plurium conjunctione fiunt. Quum autem tria sint, ars, vitium, et figura: notitiam singulorum necesse est habere grammaticum. Alioquin nec arte *muniri*, nec vitium declinare, nec venustates auctorum facile poterit imitari. Quod si eorum ignarus, recte scribit, aut loquitur, peritiæ ejus *adscribendum* non est, eo quod casus agit *virtutis* opus. Ars itaque est *quasi strata publica*, qua ire, ambulare, et agere, sine calumnia, et concussione omnibus jus est. Vitium est omnibus devium, ut qui in eo iter, *actumve* exercet, *aut* præcipitium subeat, aut calumniam et concussionem interpellantium patiatur. Figura vero, medium tenet locum: et

dum aliquatenus recedit ab utroque, non cadit in alterutrius rationem. Omnes itaque sequuntur artem, quia præcipitur; declinant vitium, quia prohibetur: sed nonnulli figuris utuntur, quia permittitur. Nam inter vitia, *Barbarismum* scilicet, et *Solœcismum*, et artem, quæ virtus eloquii est et norma, figuræ, et schemata sunt. *Metaplasmus* scilicet, si ratione peccetur in verbo: *schema*, si ex causa probabili delictum sit in contextu verborum. Est enim teste Isidoro, figura *vitium cum ratione*, ideoque solis auctoribus, auctorumque similibus, viris scilicet eruditissimis, qui dicendorum tacendorumque noverunt rationes, hæc licentia indulgetur: *magnis*, ut ait Cicero, *et divinis bonis*, *hanc licentiam assequuti sunt*, et assequuntur. Non est levis auctoritas personarum: omnia dicta, vel facta laudem afferunt, vel crimen auferunt, quam frustra affectat, nisi qui se in magnis bonis imitabilem præbet. Profecto *hæc* aliarum virtutum autoritas meruit, ut hæc vitia majorum, dulcia sint et grata posteris. " Unde *in secundo de ordine Augustinus: solœcismos et Barbarismos*, quos vocant poetæ, et quos adamaverunt, schemata et metaplasmos, mutatis maluerunt appellare nominibus, quam manifesta vitia declinare. Detrahe tamen ista carminibus, suavissima condimenta desiderabo. *Transfer* in liberam forensemque dictionem, quis non eam fugere, atque in theatra se condere jubebit?" Congere multa in unum locum, totum arte putidum et rancidum fastidibo. Ergo moderator rerum ordo, ea nec ubilibet, nec nusquam esse, patietur; quibus interpositis, alias jacens et *vilis* erigitur et illustratur oratio. *Hæc ille:* ut a præcepta constet autoritate, quam necessaria sit notitia eorum, quæ doctioribus concessa, omnem fere latitudinem occupant scripturarum, ut qui proprie et figurate

dicta itemque vitiosa, non didicerint, raro fidelem, nunquam vero facilem eorum, quæ scripta sunt, intelligentiam assequatur.

Cap. 19. *Quod figurarum perutilis est cognitio.*

DISPONIT et tropos, id est, *modos loquutionum*, ut quum a propria significatione ex causa probabili, sermo ad non propriam trahitur significationem: qualis est *Metaphora*, Metonymia, et Synecdoche, et similes, quas enumerare, longum est. Sed et hi ad modum Schematum privilegiati sunt, et solis eruditissimis patet usus eorum: unde et lex eorum arctior est, qua non permittuntur longius evagari. Regulariter enim proditum est, quia figuras extendere non licet. Si quis etiam in translationibus et figuris auctorum studiosior imitator est, caveat ne sit dura translatione figura inculta. *Virtus enim sermonis optima est perspicuitas, et facilitas intelligendi.* Et Schematum causa est, *necessitas*, aut *ornatus*. Nam sermo institutus est, ut explicet intellectum: et figuræ admissæ, ut quod in eis ab arte dissidet, aliqua commoditate compensent. Horum autem maxime necessaria est cognitio, quia in omnibus quæ præpediunt intellectum, tria solent præ cæteris accusari: hæc autem sunt *schemata* adjunctis tropis oratorum, sophismata quæ fallaciarum nube obducunt animos auditorum, et rationum diversitas, quæ præjacet in animo dicentis, et rectam intelligentiæ cognita parat viam. Siquidem, ut Hilarius ait, *intelligentia sumenda est ex causis dicendi:* alioquin etiam in scripturis canonicis rixabuntur Patres, sibique erunt etiam Evangelistæ contrarii, si judex insulsus, ad solam dictorum superficiem, et non ad dicentium mentes aspiciat. Hoc itaque perversi ingenii est, et suum aspernantis profectum. Nonne

Salomon, non modo in eodem libro, et in eadem pagina, sed etiam continuis versibus, dicit: *Ne respondeas stulto secundum stultitiam suam, ne efficiaris ei similis: et responde stulto secundum stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur?* Itaque regulæ sciendæ sunt, ut ad illas constet, quid in sermone rectum sit, quid enorme; quia nisi ad regulam, prava non corriges, nulloque studio ignotum præcipitium declinabis. At in regulis, vix aliquid utilius, aut compendiosius dixerim ea parte artium, quæ dum figuras notat auctorum, virtutes et vitia sermonum luculenter ostendit. Unde miror quare tantopere a coætaneis nostris negligitur, quum utilissima sit, et compendiosissima, et fere ab omnibus scriptoribus hujus artis diligentissime pertractata. Donatus, Servius, Priscianus, Isidorus, Cassiodorus, Beda noster, et alii quam plures, eam singuli tractant, ut nisi ex negligentia, ignota esse non possit. Quintilianus quoque dum hanc tradit, tantis effert præconiis, *ut sine hac nec nomen professionis dicat constare Grammatico, et frustra ad artis peritiam aspirare.* Verborum autem significatio diligentius excutienda est, et quid sermo quilibet in se, quid ab adjunctis in contextu possit, solertius perscrutandum, ut sophismatum umbras, quæ verum obnubilant, discutere possit. Dicendi autem ratio pensanda est, *ex circumstantia dictorum, ex qualitate personæ, ex qualitate auditorum, ex loco et tempore,* aliisque, vario modo, apud diligentem exploratorem, considerandis. Si quis autem his diligenter institerit, quæ adversus tria intellectus repagula proposita sunt, profectum suum in scriptis et dictis intelligendis, et ipse mirabitur, et aliis venerabilis apparebit.

Cap. 20. *In quibus Grammaticum oporteat occupari.*

VERSATUR et circa alia grammaticæ studium, et

non modo literarum, syllabarum, dictionumque naturam considerat, et pedes in metris, accentus in syllabis, attendit; sed et figuras accentuum: ut scias cui syllabæ gravis, accutus, aut circumflexus accentus innitatur. Sensus quoque distinguit posituris, id est, figuris indicantibus ubi colon, ubi comma, ubi periodus, id est, ubi subdistinctio, aut media distinctio, aut distinctio facienda sit. Quod quidem significantius interpretari possumus, ut sit *colon membrum*, *comma articulus*, *periodus circuitus*, qui sermonis sententiam claudit. Sed quidam, ut patentius sit, dicunt (an recte viderint ipsi,) *colon* esse, ubi vulgariter punctum dicimus, aut quendam spiritus tractum: *comma*, ubi quasi divisione media partimur versum; periodum, quæ sermonis sensum cum integritate concludit. Sunt et notæ, quæ scripturarum distinguunt modos; ut deprehendatur, quid in eis lucidum, quid obscurum, quid certum, quid dubium: et in hunc modum, plurima. Pars hæc tamen artis jam ex maxima parte in desuetudinem abiit: adeo quidem, ut studiosissimi literarum merito querantur, et fere lugeant, rem utilissimam, et tam ad res retinendas, quam intelligendas, efficacissimam, majorum nostrorum invidia, aut negligentia, artem dico deperisse notariam. Nec miretur quis, tantam vim fuisse in notulis: quum et Musici cantores, paucis characteribus, multas acutarum, et gravium differentias, indicent vocum. Et ob hoc quidem, characteres illos musicæ claves dicunt. Si tamen tanta scientiæ clavis fuit in notulis, mirum est nostros, licet plura scierint, non agnovisse majores, aut tantæ scientiæ perditas esse claves. Seneca se artem comparandæ memoriæ traditurum facillime pollicetur: et utinam innotuisset mihi, sed quod eam tradiderit, omnino non recolo. Tullius in Rhetoricis operam dedisse visus est: sed

similibus mei multum non prodest. Exstant autem, quæ discere vix sufficimus, sed minus curamus. Proficerent tamen plurimum regulæ analogiarum, etymologiarum, glossematum, differentiarum; et quæ Barbarismi, Solœcismi, aliorumque vitandorum vitia monstrant: metaplasmum, schematumque et troporum licentiosas et ornatas edocent rationes, prosas aperiunt, metrorum leges educunt, et exponunt causas, et qua ratione uti oporteat in historiis, aut narrationibus fabulosis. Si quis istorum definitiones, figurasque desiderat, superiorum grammaticorum libros evolvat: quos si universos ad manum habere non potest, exploret quid scitu dignum carpat a singulis. Quia, etsi *non omnis ad omnia quæque utilis invenitur*, ad multa Isidorus tamen, et satis communis est, et diligenti brevitate laudabilis, et si totus haberi non potest, ad instructionem legendorum, plurimum confert ipsius memoriter vel hanc tenuisse particulam.

Cap. 21. *Quantis viris placuerit, et quod sine ea non magis quis philosophari potest, quam si sit surdus, aut mutus.*

PATET ex his, non circa unum grammaticam occupari; sed ad omnia, quæ verbo doceri possunt, ut eorum capax sit, animum præformare: unde quantum ei omnes aliæ disciplinæ obnoxiæ sint, quisque consideret. Ad laudem suam referendum putant quidam nostrorum, quod sine grammatica garriunt, eamque credunt inutilem, et palam culpant, gloriantes se ei operam non dedisse. At Marcus Tullius non oderat filium, a quo in epistolis, sicut apparet, grammaticam instantissime exigebat. Caius Cæsar de analogia libros edidit: sciens sine ea, neque ad philosophiam (in qua peritissimus erat) nec ad eloquentiam (in qua potentissimus,) posse quempiam pervenire. Quinti-

lianus eam commendat adeo, ut dicat: *quia usus grammatices, et amor lectionis, non scholarum temporibus, sed vitæ spatio terminetur.* Nam et intelligere docet, et dicere: accentus regit, et ipsius vocis, qua utimur prout personis et rebus convenit, usquequaque instrumenta componit. Nam et pronuntiationis lex alia metro, alia prosæ præscribitur. Siquidem alia melica, alia metrica, alia significativa est. Sed ad musicam melica pertinet. Unde et Cæsar pretextatus egregio scommate lusit in quendam: *Si legis, cantas; si cantas, male cantas.* Eo spectat quod *Martianus* in nuptiis Mercurii et Philologiæ, Grammaticam ducit cum scalpro, et ferula, et unguentiaria pyxide medicorum. Scalpro siquidem oris vitia purgat, et infantium linguas, qui ad artem philosophiæ, ea prælactante, cibante, et ducente ituri sunt, radit, dum erudit: et ne barbarismo, aut solœcismo balbutiant, in sermone performat: peccantes autem castigat ferula; et unguento honestatis, et utilitatis, quæ ex ea provenit, patientium mitigat pœnam. Manum quoque ad recte scribendum reddit idoneam; acuit et visum, ut ei partes literæ densiores, aut velum multipliciter elaboratum, obstare non possit. Aperit aures, quas tam gravibus, quam acutis, imo et cunctis vocibus, reddit accommodas. Si ergo tantum utilitatis præstat, et clavis est omnium scripturarum, et totius sermonis mater et arbitra, quis eam a Philosophiæ liminibus arcebit, nisi qui intelligentiam eorum quæ dicuntur, aut scripta sunt, ad philosophandum credit esse superfluam. Utique qui eam abjiciunt, aut contemnunt, cæcos et surdos philosophicis studiis faciunt aptiores, quam eos, quibus naturæ gratia, integri sensus vigorem contulit, et conservat.

Cap. 22. *Quod auctoritate Senecæ suum tueatur errorem.*

MAGNO tamen se Cornificius tuetur judice, et erroris sui *Senecam* laudat auctorem. Qui quidem duabus de causis, merito a pluribus commendatur. Multus enim est in laude virtutis, morumque doctrina; et commatico genere dicendi utens quod breviter et succincte, sententias colligit, ornatu verborum splendet: ut eis displicere non possit, qui aut virtutem amant, aut eloquentiam. Nam ut pace Quintiliani loquar (qui sic hominis ingenium laudat, ut judicium culpet, dicitque eum dulcibus vitiis abundasse, et magis placuisse pueris quam eruditis, et summas rerum minutissimis sententiis frangere, unde libri ejus ab uno imperatorum appellati sunt, arena sine calce) nullus inter gentiles ethicus invenitur, aut rarus, cujus verbis, aut sententiis, in omni negotio commodius uti possis. Ad omnia enim, suum aliquid confert. Sentit hic, quod disciplinæ liberales virum bonum non faciunt. Ego ei consentio: et de aliis hoc ipsum arbitror. Scientia enim inflat, sed caritas sola virum facit bonum. Deprimit artes, sed tamen a philosophia non rejicit: neque enim soli philosophi boni viri sunt. *Grammaticus*, inquit, *circa curam sermonis versatur: et ut longius evagetur, circa historias:* ut longissime procedat, circa carmina. Hoc autem parum non est, sed plurimum prodest ad informationem virtutis, quæ facit virum bonum. Gloriatur Horatius, se, virtutis causa, relegisse Homerum;

> Qui quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,
> Plenius et melius Chrysippo, et Crantore dicit.

Poetas philosophorum cunas esse, celebre est. Disciplinas liberales tantæ utilitatis esse tradit antiquitas,

ut quicumque eas plene norint, libros omnes, et quæcunque scripta sunt, possint intelligere, etiam sine doctore. Ut enim ait Quintilianus, *non nocent hæ disciplinæ per illas* euntibus, sed circa illas hærentibus.

Cap. 23. *Quæ præcipua sunt ad exercitium philosophiæ, et virtutis: et quod grammatica est eorum fundamentum.*

Præcipua autem sunt ad totius philosophiæ et virtutis exercitium, lectio, doctrina, meditatio, et assiduitas operis. *Lectio* vero scriptorum præjacentem habet materiam: *doctrina* et scriptis plerumque incumbit, et interdum ad non scripta progreditur, quæ tamen in arcanis memoriæ recondita sunt, *aut in præsentis* rei intelligentia eminent. At meditatio etiam ad ignota protenditur, et usque ad incomprehensibilia sæpe seipsam erigit: et tam manifesta rerum, quam abdita, rimatur. Quartum, operis scilicet *assiduitas,* etsi a præexistente cognitione formetur, scientiamque desideret, vias tamen parat intelligentiæ: eo quod intellectus bonus est omnibus facientibus eum. Et præcones veritatis ut scriptum est, *Annunciaverunt opera Dei, et facta ejus intellexerunt.* Cæterum operationem cultumque virtutis, scientia naturaliter præcedit: neque enim virtus currit in incertum, aut in pugna, quam exercet cum vitiis, aerem verberat, *sed videt quo tendit, et in quod dirigit arcum: Nec passim corvos sequitur testaque lutoque.* At lectio, doctrina, et meditatio, scientiam pariunt. Unde constat quod Grammatica, quæ istorum fundamentum est et radix, quodammodo sementem jacit quasi in sulcis naturæ, gratia tamen præeunte: quæ, si ei cooperatrix quoque gratia affuerit, in solidæ virtutis

robur coalescit, et crescit multipliciter, ut boni operis fructum faciat, unde boni viri et nominantur, et sunt. Sola tamen gratia, quæ et velle bonum, et perficere operatur, virum bonum facit, et præ cæteris omnibus recte scribendi, et recte loquendi, quibus datum est, facultatem impertitur, artesque ministrat varias, et quum se indigentibus benigne offert, contemni non debet. Si enim contemnitur, juste recedit, nec contemptori relinquitur conquestionis locus.

Cap. 24. *De usu legendi, et prælegendi: et consuetudine Bernardi Carnotensis, et sequacium ejus.*

Qui ergo ad philosophiam aspirat, apprehendat lectionem, doctrinam, et meditationem, cum exercitio boni operis, nequando irascatur Dominus, et quod videbatur habere, auferatur ab eo. Sed quia legendi verbum æquivocum est, tam ad docentis et discentis exercitium, quam ad occupationem per se scrutantis scripturas; alterum, id est, quod inter doctorem et discipulum communicatur (ut verbo utamur Quintiliani,) dicatur prælectio, alterum quod ad scrutinium meditantis accedit, lectio simpliciter appelletur. Ergo ab auctoritate ejusdem Quintiliani, in prælegendo, Grammaticus et illa quidem minora præstare debebit, ut partes orationis reddi sibi soluto versu desideret, et pedum proprietates, quæ debent in carminibus notæ esse. Deprehendat quæ barbara, quæ impropria, aut alias contra legem loquendi composita. Non tamen ut poetas improbet, quibus ob metri necessitatem adeo ignoscitur, ut vitia ipsa in carmine, virtutum nomine censeantur: laudem enim virtutis plerumque occupat necessitatis improbitas, cui sine dispendio negari non potest assensus. Metaplasmum, schematismumque, et oratorios tropos, multiplicitatem dictionum quum affuerint,

et diversas sic vel sic dicendi rationes, ostendat, et crebris commonitionibus agat in memoriam auditorum. Auctores excutiat, et sine intuentium risu eos plumis spoliet, quas (ad modum corniculæ) ex variis disciplinis, ut color aptior sit, suis operibus indiderunt. Quantum pluribus disciplinis et abundantius quisque imbutus fuerit, tanto elegantiam auctorum plenius intuebitur, planiusque docebit. Illi enim per diacrisim, quam nos illustrationem, sive picturationem possumus appellare, quum rudem materiam historiæ, aut argumenti, aut fabulæ, aliamve quamlibet suscepissent, eam tanta disciplinarum copia, et tanta compositionis et condimenti gratia excolebant, ut opus consummatum, omnium artium quodammodo videretur imago. Siquidem Grammatica, poeticaque se totas infundunt, et ejus, quod exponitur, totam superficiem occupant. Huic, ut dici solet, *campologica*, probandi colores afferens, suas immittit rationes in fulgore auri: et rhetorica in locis persuasionum et nitore eloquii, candorem argenteum æmulatur. Mathematica quadrivii sui rotis vehitur, aliarumque vestigiis insistens, colores, et venustates suas multiplici varietate contexit. Physica exploratis naturæ consiliis, de promptuario suo affert multiplicem colorum venustatem. Illa autem quæ cæteris philosophiæ partibus præeminet, Ethicam dico, sine qua nec philosophi subsistit nomen, collati decoris gratia omnes alias antecedit. Excute Virgilium, aut Lucanum, et ibi, cujuscunque philosophiæ professor sis, ejusdem invenies condituram. Ergo pro capacitate discentis, aut docentis industria, et diligentia, constat fructus prælectionis auctorum. Sequebatur hunc morem Bernardus Carnotensis, exundantissimus modernis temporibus fons literarum in Gallia, et in auctorum lectione quid simplex esset, et ad imaginem regulæ positum, ostendebat; figuras grammaticæ,

colores rhetoricos, cavillationes sophismatum, et qua parte sui propositæ lectionis articulus respiciebat ad alias disciplinas, proponebat in medio: ita tamen, ut non in singulis universa doceret, sed pro capacitate audientium, dispensaret eis in tempore doctrinæ mensuram. Et quia splendor orationis aut *a proprietate* est, id est, quum adjectivum aut verbum, substantivo eleganter adjungitur, aut *a translatione*, id est, ubi sermo ex causa probabili, ad alienam traducitur significationem, hæc, sumpta occasione, inculcabat mentibus auditorum. Et quoniam memoria exercitio firmatur, ingeniumque acuitur ad imitandum ea, quæ audiebant, alios admonitionibus, alios flagellis et pœnis urgebat. Cogebantur exsolvere singuli die sequenti aliquid eorum, quæ præcedenti audierant; alii plus, alii minus: erat enim apud eos præcedentis discipulus sequens dies. Vespertinum exercitium, quod declinatio dicebatur, tanta copiositate grammaticæ refertum erat, ut siquis in eo per annum integrum versaretur, rationem loquendi et scribendi, si non esset hebetior, haberet ad manum, et significationem sermonum, qui in communi usu versantur, ignorare non posset. Sed quia nec scholam, nec diem aliquem decet esse religionis expertem, ea proponebatur materia, quæ fidem ædificaret, et mores, et unde qui convenerant, quasi collatione quadam, animarentur ad bonum. Novissimus autem hujus declinationis, immo philosophicæ collationis, articulus, pietatis vestigia præferebat: et animas defunctorum commendabat, devota oblatione psalmi, qui in pœnitentialibus, sextus est, et in oratione Dominica, Redemptori suo. Quibus autem indicebantur præexercitamina puerorum, in prosis, aut poematibus imitandis, poetas, aut oratores proponebat, et eorum jubebat vestigia imitari, ostendens juncturas dictionum, et elegantes sermonum clausulas. Si quis

autem ad splendorem sui operis, alienum pannum assuerat, deprehensum redarguebat furtum: sed pœnam sæpissime non infligebat. Sic vero redargutum, si hoc tamen meruerat inepta positio, ad exprimendam auctorum imaginem, modesta indulgentia conscendere jubebat, faciebatque, ut qui majores imitabatur, fieret posteris imitandus. Id quoque inter prima rudimenta docebat, et infigebat animis, quæ in œconomia virtus; quæ in decore rerum, quæ in verbis laudanda sunt: ubi tenuitas, et quasi macies sermonis, ubi copia probabilis, ubi excedens, ubi omnium modus. Historias, poemata, percurrenda monebat diligenter quidem, et qui velut nullis calcaribus urgebantur ad fugam: et ex singulis, aliquid reconditum in memoria, diurnum debitum, diligenti instantia exigebat. Superflua tamen fugienda dicebat; et ea sufficere, quæ a claris auctoribus scripta sunt: siquidem *persequi quid quis unquam contemptissimorum hominum dixerit, aut nimiæ miseriæ, aut inanis jactantiæ est, et detinet, atque obruit ingenia, melius aliis vacatura: quod autem melius tollit, eo usque non prodest*, quod nec boni censetur nomine: omnes enim schedas excutere, et volvere scripturas, etiam lectione indignas, non magis ad rem pertinet, quam anilibus fabulis operam dare. Ut enim ait August. in lib. de ordine: *Quis ferat imperitum videri hominem, qui volasse Dedalum non audierit: mendacem illum, qui dixerit, stultum, qui crediderit, impudentem, qui interrogaverit, non videri? Aut in quo nostros familiares graviter miserari soleo, qui si non responderint quid vocata sit mater Euryali, accusantur inscitiæ: quum ipsi eos, a quibus interrogantur, vanos, ineptos, et curiosos, non audeant appellare.* Hæc quidem ille, eleganter, et vere. Unde inter virtutes grammatici merito *reputatum est ab antiquis, aliqua*

ignorare. Et quia in toto præexercitamine erudiendorum, nihil utilius est, quam ei, quod fieri ex arte oportet, assuescere, prosas, et poemata quotidie scriptitabant, et se mutuis exercebant collationibus, quo quidem exercitio, nihil utilius ad eloquentiam, nihil expeditius ad scientiam, et plurimum confert ad vitam, si tamen hanc sedulitatem regit caritas, si in profectu literario servetur humilitas. Non *est enim ejusdem hominis, literis et carnalibus vitiis inservire.* Ad hujus magistri formam præceptores mei in grammatica, *Gulielmus de Conchis,* et Ricardus, cognomento Episcopus, officio nunc Archidiaconus Constantiensis, vita et conversatione vir bonus, suos discipulos aliquandiu informaverunt. Sed postmodum, ex quo opinio veritati præjudicium fecit, et homines videri, quam esse philosophi maluerunt, professoresque artium, se totam philosophiam brevius, quam triennio, aut biennio, transfusuros auditoribus pollicebantur, impetu multitudinis imperitæ victi, cesserunt. Exinde autem, minus temporis, et diligentiæ, in grammaticæ studio impensum est. Ex quo contigit, ut qui omnes artes, tam liberales quam mechanicas, profitentur, nec primam noverint: sine qua, frustra quis progredietur ad reliquas. Licet autem et aliæ disciplinæ, ad literaturam proficiant, hæc tamen privilegio singulari facere dicitur *literatum.* Siquidem Romulus eam literaturam, Varro vero literationem appellat: et professor ejus, sive assertor, dicitur literatus. Antiquitus tamen vocabatur literator juxta illud Catulli; *Munus dat tibi Sylla literator.* Unde probabile est, quod contemptor grammaticæ, non modo literator non est, sed nec literatus dici debet.

Cap. 25. *Laus Grammaticæ ex Quintiliano.*

Sed quia isti hesterni pueri, magistri hodierni, heri vapulantes in ferula, hodie stolati docentes in cathedra, ex ignorantia aliarum, arguunt grammaticam commendari, quid de laude ejus inveniatur in libro de institutione oratoris, audiant patienter, et si placet innocentibus grammaticis parcant. Ait ergo: *Ne quis tanquam parva fastidiat grammatices elementa: non quia magnæ sit operæ discernere a vocalibus consonantes, easque ipsas, in semivocalium numerum, mutarumque partiri, sed quia interiora velut sacri hujus adeuntibus, apparebit rerum multa subtilitas, quæ non modo acuere ingenia puerilia sed exercere altissimam quoque eruditionem, ac scientiam, possit. Quo minus ferendi sunt, qui hanc artem, ut tenuem, atque jejunam, cavillantur. Quæ, nisi oratori futuro fundamenta fideliter jecerit, quicquid superstruxeris, corruet. Hæc est igitur liberalium artium prima, necessaria pueris, jocunda senibus, dulcis secretorum comes; et quæ sola, in omni studiorum genere, plus habent operis, quam ostentationis.*

LIBER SECUNDUS.

Superioris libri serie, satis arbitror expeditum, grammaticam non esse inutilem: et quod sine illa, non modo eloquentia perfecta non constat, sed nec ad alias philosophiæ professiones, eo tendentibus, aliqua patet via, pro ea quoque mitius interpretandum est: eo quod non modo naturæ obnoxia subjacet, sed voluntati hominum acquiescit. Nam et leges civium,

ab humana constitutione plerumque vigorem sumunt: et quod publicæ utilitati creditur expedire, naturali justitiæ coæquatur. Nondum tamen absoluta est Logica, quam, etsi mutilus sit, et amplius mutilandus, Cornificius parietem solidum cæcati more palpans, impudenter attentat, et impudentius criminatur. Utique veritatis amatori non placent jurgia, et ultro, nedum sponte, se subtrahit contentioni, quisquis amplectitur caritatem. Sit, aut non sit, grammatica pars logices, non contendo: constat enim, quod in sermonibus vertitur, eosque ministrat, etsi non omnes sermonum examinet rationes. Tu vero cui de re constat, de nomine judicabis, eamque cunctis applicabis sermonibus: aut circa rationum duntaxat instantiam coarctabis. Non formido judicium, qui et de æquitate causæ, et judicis peritia, et sinceritate, confido. Respiciamus ergo an *rationalis*, utilis sit, et vires ejus, reluctante æmulo, metiamur. In quo quidem, tanto minus laboris meo incumbit officio, quanto favorem suum etiam citra persuasionem, facilius impendit auditor. Omnes enim se esse logicos gloriantur, non modo qui scientiam aliquibus *superaverunt* blanditiis, sed et illi, qui eam nondum salutaverunt a lumine.

Cap. I. *Quod logica, eo quod verum quærit, ad totam proficit philosophiam.*

Ut itaque nominis significatio contrahatur, logica est ratio disserendi, per quam totius prudentiæ agitatio solidatur. Quum enim omnium expetibilium prima sit sapientia, ipsiusque fructus in amore boni et virtutum cultu consistat, mentem necesse est in illius investigatione versari, et res, plena inquisitione, discutere, ut ei de singulis esse possit purum incor-

ruptumque judicium. Constat ergo exercitatio ejus in scrutinio veritatis, quæ, sicut Cic. in lib. de officiis auctor est, materia est virtutis primitivæ, quam prudentiam vocant: reliquis enim tribus utilitates, necessitatesque, subjectæ sunt. Prudentia vero tota consistit in perspicientia veri, et quadam solertia illud examinandi: porro justitia illud amplectitur: fortitudo tuetur: temperantia, virtutum præcedentium exercitia moderatur. Unde liquet prudentiam, virtutum omnium esse radicem; quæ si præcidatur, cæteræ, velut rami naturæ beneficio destituti, marcida quadam ariditate evanescunt. Quis enim amplectetur aut colet, quod ignorat? At veritas, materia est prudentiæ, et virtutum fons: quam, qui plene noverit, sapiens est; qui amaverit, bonus, et beatus qui tenuerit eam. Unde nostrorum doctissimus Poetarum, vitæ beatæ monstrans originem, ait:

> Felix qui potuit rerum cognoscere causas:
> Atque metus omnes, et inexorabile fatum,
> Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari.

Et alius fide et notitia veritatis præstantior: *Felix qui potuit boni fontem visere lucidum: felix qui potuit gravis terræ solvere vincula:* ac si aliis verbis dicant, sed eodem sensu: *felix cui rerum collata est intelligentia:* quia quo familiarius fluida, et ad momentum transeuntia, innotescunt, eo amplius, apud mentem sui compotem, peritura vilescunt. Nec jugo premitur vitiorum, quem de servitute veritas in libertatem vendicat, et educit. *Impossibile enim est, ut diligat, et colat vanitatem, quisquis ex toto corde quærit, et amplectitur veritatem.*

Cap. 2. *De secta peripateticorum, et ortu Logices, et ejus auctore.*

Peripateticorum hinc orta est secta, quæ in cognitione veri, summum bonum vitæ humanæ esse constituit. Omnium ergo rerum naturas scrutati sunt, ut scirent, quid in omnibus rebus fugiendum, tanquam malum, quid contemnendum, tanquam non bonum, quid petendum, ut simpliciter bonum, quid præferendum, ut magis bonum, qui ex casu boni nomen sortiatur, aut mali. Natæ sunt ergo duæ partes Philosophiæ, naturalis, et moralis, quæ, aliis nominibus, Physica et Ethica appellantur. Sed quia per imperitiam disserendi, multa inconvenientia colligebant, sicuti Epicurus qui ex atomis, et inani, mundum, sine auctore Deo, constituit: et Stoici, qui materiam Deo fingebant coæternam: et omnia peccata æqualia: necesse fuit investigari, et promulgari scientiam, quæ discretionem faceret vocum et intellectuum, et fallaciarum nubeculas dissiparet. Et hic quidem, sicut Boethius in commento secundo super Porphyrium asserit, est ortus Logicæ disciplinæ. Oportuit enim esse scientiam, quæ verum a falso discerneret, et doceret quæ ratiocinatio veram teneat semitam disputandi, quæ verisimilem, et quæ ficta sit, et quæ debeat esse suspecta: alioquin veritas, per ratiocinantis operam, non poterat inveniri. Et licet Parmenides Ægyptius in rupe vitam egerit, ut rationes Logices inveniret, tot et tantos studii habuit successores, ut ei inventionis suæ, totam fere præripuerint gloriam. Tradunt ergo Apuleius, Augustinus, et Isidorus, quod Plato Philosophiam perfecisse laudatur, Physicæ, quam Pythagoras, et Ethicæ, quam Isocrates plene docuerat, adjiciens Logicam, per quam discussis rerum morumque caus-

sis, vim penderet rationum: non tamen hanc in artis redegit peritiam; præerat tamen usus et exercitatio, quæ, sicut in aliis, ita et hic præcepta antecessit. Deinde Aristoteles artis regulas deprehendit, et tradidit. Hic est Peripateticorum princeps, quem ars ista præcipuum laudat auctorem, et qui alias disciplinas communes habet cum auctoribus suis: sed hanc suo jure vendicans, a possessione illius exclusit cæteros. Et licet alibi de eo plenius scripserim, nequaquam hic silendum credidi, quid de eo dicat Quintilianus: *Quid Aristotelem memorem, quem scientia rerum, dubito, an scriptorum copia, an eloquendi usu, an suavitate eloquii, an inventionum acumine, an varietate operum, clariorem putem?*

Cap. 3. *Quod logica philosophantibus prælegenda est, et de differentia demonstrativa, itemque probabilis, Logicæ, et Sophisticæ.*

VIDENTES itaque peripatetici, *quod opus in usum, usus transire potest* in artem, quod vagum fuerat et licentiosum, certis regulis subjecerunt: excludentes mendacia, supplentes imperfecta, resecantes superflua; et in omnibus præcepta congrua præscribentes. Profecta igitur hinc est, et sic perfecta, scientia disserendi; quæ disputandi modos, et rationes probationum aperit, procedentibus viam parat, qua quid in dictis verum, quid falsum, quid necessarium, quid impossibile sit, innotescit: aliis philosophicis disciplinis posterior tempore, sed ordine prima. Inchoantibus enim philosophiam, prælegenda est, eo quod vocum, et intellectuum interpres est, sine quibus nullus philosophiæ articulus recte procedit in lucem. Qui vero sine logica philosophiam doceri putat, idem a sapientiæ cultu, omnium rerum exterminet rationes, quia eis logica præsidet. Ut divertamus ad fabulas, φρόνησιν sororem

alethiæ, nec sterilem, reputavit antiquitas, sed egregiam ejus sobolem, castis Mercurii junxit amplexibus: est enim soror veritatis prudentia, et amorem rationis, et scientiæ, per eloquentiam fœcundat, et illustrat. Siquidem hoc est philologiam Mercurio copulari: pro eo namque Logica dicta est, quod rationalis, id est, rationum ministratoria et examinatrix est. Divisit eam Plato in dialecticam, et Rhetoricam: sed qui efficaciam ejus altius metiuntur, ei plura attribuunt. Siquidem ei demonstrativa, probabilis, et sophistica subjiciuntur, videlicet demonstrativa a disciplinalibus viget principiis, et ad eorum consequutiva progreditur: necessitate gaudet; et quid cui videatur, dum tamen ita esse oporteat, non multum attendit. Decet hoc Philosophicam recte docentium majestatem, quæ suo, citra auditorum assensum, roboratur arbitrio. Probabilis autem versatur in his, quæ videntur omnibus, aut pluribus, aut sapientibus: et his, vel omnibus, vel pluribus, vel maxime notis, et probabilibus, aut consecutivis eorum. Hæc quidem Dialecticam, et Rhetoricam, continet: quoniam dialecticus, et orator, persuadere nitentes; alter adversario, alter judici, non multum referre arbitrantur, vera, an falsa sint argumenta eorum, dummodo veri similitudinem teneant. At sophistica, quæ apparens, et non assistens sapientia est, probabilitatis, aut necessitatis, affectat imaginem: parum curans quid sit hoc aut illud, dum phantasticis imaginibus et velut umbris fallacibus, involvat eum, cum quo sermo conseritur. Profecto, quam, præ cæteris, omnes ambiunt, sed pauci, meo judicio, assequuntur, Dialectica est, quæ nec ad docentium aspirat gravitatem, nec undis civilibus mergitur, nec seducit fallaciis, sed prompta et mediocri probabilitate verum examinat.

Cap. 4. *Quid Dialectica, et unde dicatur.*

Est autem Dialectica, ut Augustino placet, bene disputandi scientia: quod quidem ita accipiendum est, ut vis habeatur in verbis; ne scilicet dialectici credantur, quos casus juvat artis beneficio destitutos. Item non bene disputat, qui id, quod intendit, vere, et probabiliter, nequaquam probat. Pace dixerim demonstratoris, et sophistæ, quorum neuter bene procedit ad propositum dialectici, si alter probabilitatem non habet, alter deserit veritatem: uterque tamen, si suum metiatur officium, bene probat, dum non omittit quicquam ex contingentibus suæ facultatis. Est autem *disputare*, aliquid eorum, quæ dubia sunt, aut in contradictione posita, aut quæ sic vel sic proponuntur, ratione supposita, probare, vel improbare; quod quidem quisquis ex arte probabiliter facit, ad dialectici pertingit metam. Hoc autem ei nomen Aristoteles auctor suus imposuit, eo quod in ipsa, et per ipsam, de dictis disputatur: ut enim Grammatica de dictionibus, et in dictionibus, teste *Remigio*, sic ista, de dictis, et in dictis est. Illa verba sensuum principaliter; sed hæc examinat sensus verborum: nam λεκτὸν, Græco eloquio (sicut ait Isidorus,) dictum appellatur. Sive autem dicatur a Græco λέξις, quod locutio interpretatur, sicut Quintiliano in præexercitaminibus placet, sive a λεκτὸν, quod dictum nuncupatur, non multum refert: quum examinare locutionis vim, et ejus, quod dicitur, veritatem, et sensum, idem, aut fere idem, sit: vis enim verbi, sensus est; quo si destituatur, sermo cassus, et inutilis est, et (ut sic dixerim) mortuus: ut quodammodo, sicut corpus ad vitam vegetatur ab anima, sic ad vitam quandam verbi, sensus proficiat. Qui enim sine sensu sermonem profert, utique non loquitur, sed aerem verberat.

Cap. 5. *De partibus Dialecticæ, et fine Logicorum.*

VERUM ut a specie redeamus ad genus, quoniam quædam adhuc videntur dicenda; communiter *logicam* diviserunt auctores in scientiam inveniendi, et scientiam judicandi; eandemque totam in divisionibus, definitionibus, collectionibusque versari docuerunt: siquidem inveniendi et judicandi magistra est, et dividendi, definiendique, et argumentandi peritum habet, immo facit opificem. Inter cæteras itaque philosophiæ partes, privilegio duplici insignita est: quia et principalis membri decoratur honore, et in toto philosophiæ corpore, efficacis instrumenti exercet officium. Physicus enim, et Ethicus, in suis assertionibus non procedunt, nisi probationibus a Logico mutuatis. Nemo eorum recte definit, aut dividit, nisi eis artis suæ Logicus gratiam faciat: alioquin successus eorum, non scientia, sed casus promovet. *Rationalis enim* est; ut constet ex nomine, quis ei sit in philosophia processus, qui rationis expers est: licet enim quis perspicacem habeat rationem, animæ virtutem dico, in philosophiæ tamen negotiis ad multa subsistit offendicula, si non habeat rationem propositi faciendi: quæ quidem est methodus, id est ratio compendiaria, propositi pariens et expediens facultatem. Versantur autem in his et quæ dictæ sunt pertinentes ad Logicam disciplinæ. Nam *demonstrativa, et probabilis, et sophistica*, omnes quidem consistunt in inventione, et judicio, et itidem dividentes, definientes, et colligentes, domesticis rationibus utuntur: etsi materia, aut fine, aut modo agendi, dissimiles sint. Quum vero ratio multipliciter dicatur, latissime patet hic officium nominis: neque enim coartatur ad id dumtaxat, quod ratio est, sed ad id protenditur etiam, quod videtur. Nam ut alias taceam nominis significationes, dicunt hoc nomen grammatici *absolutum*, quod ad intelli-

gentiam sui, non indiget adjectione, ut *Deus:* nisi forte causa significantiæ, ut quum dicitur Deus omnipotens, ad differentiam idolorum, quæ nihil, aut dæmoniorum, quæ minimum possunt. Sic ratio necessaria, aut vera, ad differentiam ejus, quæ casu potest, vel mendacio vitari. Est autem hic, ut opinor, ratio, quicquid adducitür, vel adduci potest, ad statuendam opinionem, vel sententiam roborandam. Opinio enim plerumque labitur; at sententia semper assidet veritati. Ita quidem, si recte sermonibus utimur: usurpatur tamen alterum pro altero. Ergo et Sophistica sic rationalis est: et quamvis fallat, sibi inter partes philosophiæ locum vendicat. Suas enim rationes inducit, et nunc se demonstrativam simulat, nunc Dialecticam mentitur: nec seipsam profitetur alicubi, sed ubique habitum induit alienum. Apparens namque sapientia est, et inducit ad statuendam opinionem plerumque, non quod verum aut verisimile, sed quod alterutrum videatur. Interdum autem utitur et iis: cavillatrix enim est, et sæpe a veris et manifestis per minutas interrogationes, aliasve doli sui insidias, ad dubia et falsa progreditur. Transfigurat enim se in ministram lucis, et Neptuni more quem in devia abducit, aut periculis exponit, aut risui. Philosophus autem, demonstrativa utens, negotiatur ad veritatem; Dialecticus ad opinionem: siquidem probabilitate contentus est. Sophistæ autem sufficit, si vel videatur esse probabile. Unde non facile dixerim, eam esse inutilem scitu, quæ non mediocriter exercet ingenia, et ignaris rerum efficacius nocet, si sit ignota. Dolus enim, scienti non infertur: sibique imputet, qui casum declinare noluit, quem prævidit. Qui autem demonstrativam, et probabilem, non amplectitur, utique non diligit veritatem: sed nec probabilium quærit habere notitiam. *Plane nec virtutem*

quis sine veritate, assequitur: et qui probabilia contemnit, non probatur.

Cap. 6. *Quod omnes Logicam appetunt, sed non omnes assequuntur.*

Ex præmissis itaque magnum aliquid videtur logica polliceri, quæ inventionis et judicii copiam præstat: dividendi, definiendi, et convincendi, ministrat facultatem; et sic philosophiæ pars insignis est, ut per omnia membra ejus quadam spiritus vice discurrat: iners enim est omnis philosophia, quæ ad logicam non disponitur. Merito ergo ad eam tantus undique est cursus populorum; ut sola plures teneat occupatos, quam omnes aliæ officinæ illius, quæ actus humanos disponit, et verba, certe et cogitatus si recte processerunt. Philosophiam loquor, sine qua, quicquid est, insulsum et insipidum est, et plane erroneum, et bonis moribus displicens. Clamant omnes ad invicem, *occupet extremum scabies,* et qui non accedit ad logicam, continuis et perennibus versetur in sordibus. Ergo *et mihi turpe relinqui est,* probrosum, et periculosum. Vellem videre lumen, quod solis istis præconibus revelatum est: accedo, et humili supplicatione deposco, ut me doceant, et si fieri potest, similem sui faciant. Promittunt grandia; sed interim Pythagoreorum silentium mihi indicunt, quod ad arcana Minervæ, quæ sibi credita, esse jactitant. Permittunt tamen, imo et præcipiunt, ut congarriam eis: hoc siquidem talibus est disputare. Tandem, quum ex longa familiaritate benignius audior; diligentius insto, vehementius pulso, affectuosius peto, mihi *ostium* artis aperiri. A definitione ergo incipimus. Docet me paucis, quicquid voluero definire: jubet enim ut ejus, de quo agitur, genus præmittam, eique aggregem differentias substantiales, donec ad convertentiam propositi coæ-

quentur. Suprema enim, quia genere; et infima quia differentiis carent, definiri non possunt. Eis tamen descriptio applicatur quæ fit ex proprietatibus, quarum alibi non reperitur collectio. Substantialis enim definitio, sine genere propositi, et aliqua substantialium differentiarum, esse non potest. Ecce sic artem definiendi edoctus sum: jubetque me quodlibet propositorum commode definire, vel saltem describere. Progredimur ad dividendi scientiam, et genus in species, aut per differentias, aut per affirmationem et negationem, sufficienter dividere moneor. Totum integrum in eas partes resolvendum est, ex quibus integraliter constat: universale, in subjecta, et in potentias virtuales. Si vocis est divisio facienda, aut significationes illius enumerentur, aut modi. Accidens in subjecta dividere doceor admonitusque quæ illius susceptibilia sint aperire, subjectum quoque in accidentia, quum eorum, quæ ei accidunt, diversitatem contingit assignare: sed et accidentis in coaccidentia; quum pro subjectorum varietate, excedentia esse docentur, et excessa. Compendiose itaque institutus sum, duas partes exercitii hujus. Restat tertia quidem magis necessaria, si haberetur, et longe verbosior, ut doceretur, ars scilicet colligendi: quæ ad adversarium convincendum proficit, vel in philosophia, ad veritatem demonstrandam, quicquid sentiant auditores. Ejus itaque proponuntur pauca præcepta, et quæ ego, compendii gratia, paucioribus disseram. Est itaque diligenter observandum, ut ad faciendam fidem ejus, de quo agitur, aliquid præmittamus, ex quo illud probabiliter inferri possit, aut necessario, quale est genus ad positionem speciei: aut uno contrariorum posito, reliquum tolli. Procedo itaque, quoniam homo obtusioris ingenii sum, et cui fides est ex auditu; et qui vix, et raro, intelligere possum

audita, vel scripta. Quoniam ergo regulæ innotescunt, sollicito doctores, et qui nihil nescire dignantur, ut deductis exemplis librorum, me illarum doceant usum. Non enim magnum est ei, qui artem definiendi habet, si in definitionibus pridem scriptis, aliena inventa recenseat. Siquidem, si Logica definitiva est, eo quod aliquas habeat definitiones; et multæ disciplinæ, quia pluribus abundant definitionibus, magis definitivæ erunt. Indignantur ergo puri philosophi, et qui omnia, præter Logicam dedignantur, æque grammaticæ, ut Physicæ expertes, et ethicæ, et me improbum, obtusum, et caudicem, aut lapidem criminantur. Sufficere enim debuerat, ad artis triplicem facultatem, quod prædictum est. Urgent etiam ad solutionem promissæ mercedis. Quod si excipio, juxta illud ethicum, *mercedem appellas, quid enim scio?* Continuo replicant, juxta eundem, *culpa docentis scilicet arguitur, quum in læva parte mamillæ nil salit Arcadico juveni.* Sic, sic, inquiunt, *nosse volunt omnes, mercedem solvere nemo:* quia itaque vereor ingratitudinis notam, Dotrinam, pro doctrina, necessariam pro necessaaria, eis rependo. Regularum trado compendium, indicens cis, ut earum sibi comparent usum: et quia tres artes accepi, easque utiles, tres itidem doceo, sed utiliores. Sit ergo prima militaris, secunda medicinalis, tertia juris civilis, et decretorum, et totius ethicæ perfectionem absolvat. Quotiens ergo cum hoste congrediendum est, caute provideas ne te hostis lædat in aliquo; et tu in primo conflictu totus insurgas in eum, et illæsus vulneri vulnus infligas, donec ille aut te fateatur esse victorem, aut exanimis, tibi judicio publico victoriam cedat. In Physica vero ante omnia causam ægritudinis prævide; eamque cura, et amove: et exinde tamdiu reparativis, et conservativis ægrum erige, et fove, donec

plenissime convalescat. Porro in civilibus, usquequaque justitiam sequere, te amabilem omnibus facito, et juxta comicum, sine invidia laudem invenias, et amicos pares. Quid multa? In omnibus indue caritatem: nam et mihi in promptu est usus horum, sicut eis exercitium præmissorum. Eo ergo miserabiliores sunt, quo miseriam suam non agnoscunt; dum seipsos fallunt, id agentes in studio veritatis, ut nihil sciant: neque enim a fideli, nisi humilitatis via, quæritur veritas. Sic Pilatus veritatis audita mentione, quid esset interrogavit: sed infidelitas quærentis egit, ut docentem ante tumidus declinaret auditor, quam sacræ responsionis instrueretur oraculo.

Cap. 7. *Quod nugiloquos ventilatores dedoceri oportet, ut sciant.*

NON tamen, ut in Logicam invehar, hæc propono (scientia enim jucunda est, et fructuosa) sed ut illis eam liqueat non adesse, qui clamant in compitis, et in triviis docent, et in ea, quam solam profitentur, non decennium, aut vicennium, sed totam consumpserunt ætatem. Nam et quum senectus ingruit, corpus enervat, sensuum retundit acumina, et præcedentes comprimit voluptates, sola hæc in ore volvitur, versatur in manibus, et aliis omnibus studiis præripit locum. Fiunt itaque in puerilibus Academici Senes, omnem dictorum, aut scriptorum excutiunt syllabam, imo et literam; dubitantes ad omnia, quærentes semper, sed nunquam ad scientiam pervenientes: et tandem convertuntur ad vaniloquium, ac nescientes quid loquantur, aut de quibus asserant, errores condunt novos, et antiquorum aut nesciunt, aut dedignantur sententias imitari. Compilant omnium opiniones, et ea quæ etiam a vilissimis dicta vel scripta

sunt, ab inopia judicii scribunt, et referunt: proponunt enim omnia, quia nesciunt præferre meliora. Tanta est opinionum, oppositionumque congeries, ut vix suo nota esse possit auctori. Accidit hoc *Didymo*, quo nemo plura scripsit, ut quum historiæ cuidam, tanquam vanæ, repugnaret, ipsius proferretur liber, qui eam continebat. Sed nunc multos invenies Didymos, quorum pleni, imo referti sunt commentarii, hujusmodi Logicorum impedimentis. Recte autem dicuntur oppositiones, quia melioribus studiis opponuntur: obstant enim profectui. Sed nec Aristoteles, quem solum nugidici ventilatores isti dignantur agnoscere, auditur, dicens quidem fideliter, eleganter, et vere: quia *quolibet contraria opinionibus proferente, sollicitum esse stultum est.* Refert Quintilianus Timotheum quendam, clarum in arte tibiarum, solitum exigere duplas mercedes ab his, quos alius instituisset, quam si traderentur rudes omnino. Duplex enim labor est, alter in eluenda vitiosa doctrina, quam perceperant; alter ut vera, et recta, fideliter imbuantur. Ad hæc, qui jam artificis nomen vendicat, non potest leviter humiliari, ut ad minora descendat: sine quibus tamen proficere nequit. Timotheus utique sapiebat, quia

> Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
> Testa diu:

Et quisque, sui juris effectus,

> currit ad illam,
> Quam primum rupto prædam gustaverat ovo.

Cap. 8. *Quod eos Aristoteles compescuerat, si audiretur.*

Usus tamen aliquis interdum est in malo isto: scilicet, quod qui talibus assuescunt, si tamen modestia instituantur, verborum copiam præparant, vo-

bilitatem linguæ, capacitatem memoriæ. Ad hoc enim proficit frequens hæc, et de omnibus concertatio; quæ quartum quoque adjicit, subtilitatem ingenii: continuo siquidem proficit exercitio. Si autem moderatio desit, omnia hæc in contrarium cedunt: subtrahitur namque subtilitati utilitas. *Nihil* autem, ut in primo declamationum ait Seneca, *odibilius subtilitate, ubi nihil aliud est, quam subtilitas*: Et ad Lucilium, *nihil est acutius arista. Sed hæc, ad quid utilis?* Tale utique est illud ingenium, quod sola subtilitate lasciviens, nulla residet gravitate. Hoc est, quod in libro de institutione oratoris, præcoquum dicitur, *et non temere pervenit ad frugem.* Laudatur in pueris, sed in senibus contemnitur, et culpatur: pueri enim ex hoc facile parva faciunt, et audacia provecti, quicquid possunt, statim ostendunt: possunt autem id demum quod in proximo est. Verba concinnant, et continuant, *hæc vultu interrito*, nulla tardati verecundia proferunt. Non multum præstant, sed cito, non subest vera vis, nec penitus immissis radicibus nititur. Ut quæ solo summo sparsa sunt semina, celerius se effundunt, et imitatæ spicas herbulæ, inanibus aristis ante messem flavescunt: sic et ingenia, quæ subtilitatem aut copiam affectant, deducta gravitate, placent hæc annis comparata, deinde stat profectus, admiratio decrescit, sic et, in *visio* Flavo, qui referente Seneca apud *Arellium* declamabat, aliquid extra eloquentiam commendabat, *in puero scilicet* eloquentiam *lenocinium* erat ingenii ætas. Sed nec verborum copia perpetuo laudem habet: ut enim ait Sidonius, *non est major gloria dixisse quod noveris, quam siluisse quod nescias.* Sed et Cicero verba redarguit, quæ sine utilitate, aut voluptate tam dicentis, quam audientis inutiliter proferuntur. Obtinet enim illud poeticum:

Aut prodesse volunt, aut delectare poetæ,
Aut simul et jucunda, et idonea dicere vitæ:
Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.

Et multiloquium peccata comitantur. Linguæ autem volubilitas tunc demum prodest, si ad sapientiam disponatur: in udo enim est, et cito labitur. Licet autem sit membrum modicum, rotam humanæ nativitatis succendit, conturbat vitam, et totum hominem, nisi moderationis vinculo refrænetur, agit in præceps. Quid autem prodest illa *in archivis* memoriæ, recondisse, quorum nullus est usus? Sicut enim de lana caprina contendere inofficiosum est, sic ea quæ inutiliter proferuntur, commendare memoriæ, ineptum et indiscretum est. Quis unquam inutilia folia, et aristas thesaurisans congessit, ut opibus abundet? Debuerat Aristoteles hanc compescuisse intemperiem eorum, qui indiscretam loquacitatem, dialecticæ exercitium putant. Et sane compescuerat, si audiretur. *Non oportet,* inquit, *omne problema, nec omnem positionem, considerare, sed quam dubitabit aliquis rationis egentium, et pœnæ, vel sensus. Nam qui dubitant utrum oporteat Deos vereri, et parentes honorare, vel non, pœnæ indigent. Qui vero utrum nix alba est, vel non, sensus. Neque vero quorum propinqua est demonstratio, neque quorum valde longe: nam hæc quidem non habent dubitationem, illa autem magis, quam secundum exercitativam.* Hæc ille. Sed illi, eo inconsulto, imo et prohibente, semper, ubique, et de omnibus æque disputant: forte quia notitiam omnium æque habent.

Cap. 9. *Quod inefficax est dialectica, si aliarum disciplinarum destituatur subsidio.*

Eloquentiam *sine sapientia non prodesse,* celebre est, et verum: unde ipsam, ut prosit, a sapientia *con-*

trahere, manifestum est. Ergo et pro modulo sapientiæ, quam quisque adeptus est, eloquentia prodest: nocet enim hæc, si dissocietur ab illa. Ex quo liquet dialecticam, *quæ inter ministras eloquentiæ* expeditissima est, et promptissima, unicuique *prodesse* ad mensuram scientiæ suæ. Ei enim prodest plurimum, qui habet notitiam plurimorum: et ei, qui pauca novit, minimum prodest. Nam sicut gladius Herculis in manu Pygmæi, aut pumilionis, inefficax est; et idem in manu Achillis, aut Hectoris, ad modum fulminis universa prosternit: sic Dialectica, si aliarum disciplinarum vigore destituatur, quodammodo manca est, et inutilis fere. Si aliarum robore vigeat, potens est omnem destruere falsitatem: et, ut minimum ei adscribam, sufficit de omnibus probabiliter disputare. Neque enim magnum est, si, more nostrorum, jugiter in se rotetur, se circumeat, sua rimetur arcana; et in illis duntaxat versetur, quæ nec domi, nec militiæ, nec in foro, nec in claustro, nec in curia, nec in Ecclesia, imo nusquam, nisi in schola, prosunt: ibi enim teneriori ætati plura indulgentur ad modum et modicum, quæ mox magis serius philosophiæ tractatus eliminat. Siquidem hic, quum ad maturam scientiæ vel vitæ venitur ætatem, non modo verba puerilia, et licentioris indulgentiæ, sed totos plerumque rejicit libros. Hoc est enim quod sub poetici nube figmenti, in Mercurii et Philologiæ docemur nuptiis, Deorum omnium auspicio contractis, et utiliter hominibus amplectendis. Ibi namque philologia, postquam cœli templa conscenderat, et purioris status nacta est libertatem, librorum copiam, quibus fœcunda erat, evomuisse describitur. Est autem cuique opifici facillimum de arte sua loqui: sed ex arte, quod artis est, facere, difficillimum est. Quis est enim medicus, qui non de elementis, et humoribus, et complexionibus, et morbis, et cæteris

pertinentibus ad physicam, sæpe loquatur, et multum? Sed qui ad hoc convalescit, magis poterat ægrotare. Quis ethicus morum regulis, dum in lingua versantur, non abundat? Sed plane longe difficilius est ut exprimantur in vita. Mechanici opifices, facile singuli loquuntur de artibus suis, sed nemo eorum tam levi opera architectum exercet, aut pugilem. Idem est in reliquis. Sic de definitione, aut argumentis, aut genere, et similibus loqui, facillimum est: sed eadem, ad artis explendum officium, in singulis facultatibus invenire, longe difficilius. Ergo qui disciplinarum inopia premitur, copiam quam Dialectica pollicetur et præstat, non habebit.

Cap. 10. *Quorum auctoritate præcedentia, et sequentia, constent.*

Quum primum, adolescens admodum, studiorum causa migrassem in Gallias, anno altero postquam illustris rex Anglorum Henricus, Leo justitiæ, rebus excessit humanis, contuli me ad Peripateticum Palatinum, qui tunc in monte sanctæ Genovefæ clarus doctor, et admirabilis omnibus præsidebat. Ibi, ad pedes ejus, prima artis hujus rudimenta accepi, et pro modulo ingenioli mei, quicquid excidebat ab ore ejus, tota mentis aviditate excipiebam. Deinde, post discessum ejus, qui mihi præproperus visus est, adhæsi magistro *Alberico*, qui inter cæteros *opinatissimus* Dialecticus enitebat, et erat revera *nominalis sectæ* acerrimus impugnator. Sic ferme toto biennio conversatus in monte, artis hujus præceptoribus usus sum Alberico, et magistro Roberto *Meludensi*; ut cognomine designetur, quod meruit in scholarum regimine (natione siquidem Angligena est:) quorum alter ad omnia scrupulosus, locum quæstionis inveniebat ubique: ut quamvis polita planicies, offendiculo

non carcret, et ut aiunt, scirpus ei non esset *enodis*. Nam et ibi monstrabat, quid oporteat enodari. Alter autem, in responsione promptissimus, subterfugii causa propositum nunquam declinavit articulum, quin alteram contradictionis partem eligeret, aut determinata multiplicitate sermonis, doceret unam non esse responsionem. Ille ergo in quæstionibus subtilis, et multus: iste in responsionibus perspicax, brevis, et commodus. Quæ duo, *pariter eis*, si *alicui* omnium contigissent, parem utique disputatorem nostra ætate non esset invenire. Ambo enim acuti erant ingenii, et studii pervicacis: et ut reor, magni præclarique viri in physicis studiis enituissent, si de magno literarum niterentur fundamento, si tantum institissent vestigiis majorum, quantum suis applaudebant inventis. Hæc pro tempore, quo illis adhæsi. Nam postea unus eorum profectus Bononiam, dedidicit, quod docuerat: siquidem et reversus dedocuit. An melius, judicent qui eum ante, et postea audierunt. Porro alter in divinis proficiens literis, etiam eminentioris philosophiæ, et celebrioris nominis assecutus est gloriam. Apud hos, toto exercitatus biennio, sic locis assignandis assuevi, et regulis, et aliis rudimentorum elementis, quibus pueriles animi imbuuntur, et in quibus præfati doctores potentissimi erant, et expeditissimi, ut hæc omnia mihi viderer nosse tanquam ungues digitosque meos. Hoc enim plane didiceram, ut juvenili levitate pluris facerem scientiam meam, quam esset. Videbar mihi sciolus, eo quod in iis quæ audieram, promptus eram. Deinde reversus in me, et metiens vires meas, bona præceptorum meorum gratia, consulto me ad grammaticum *de Conchis* transtuli, ipsumque triennio docentem audivi. Interim legi plura, nec me unquam pœnitebit temporis ejus. Postmodum vero Ricardum, cognomento Episcopum, hominem fere nullius disci-

ciplinæ expertem, et qui plus pectoris habet, quam oris, plus scientiæ, quam facundiæ, veritatis, quam vanitatis, virtutis, quam ostentationis, secutus sum: et quæ ab aliis audieram, ab eo cuncta relegi, et inaudita quædam, ad quadrivium pertinentia, in quo aliquatenus Teutonicum præaudieram Hardewinum, didici. Relegi quoque Rhetoricam, quam prius cum quibusdam aliis a magistro Theodorico tenuiter auditam, paululum intelligebam. Sed eam postea a Petro Helia plenius accepi. Et quia nobilium liberos, qui mihi, amicorum et cognatorum auxiliis destituto, paupertati meæ solaciante Deo, alimenta præstabant, instruendos susceperam, ex necessitate officii, et instantia juvenum urgebar quod audieram, ad memoriam crebrius revocare. Unde ad magistrum Adam, accutissimi virum ingenii, et quicquid alii sentiant, multarum literarum, qui Aristoteli præ cæteris incumbebat, familiaritatem contraxi ulteriorem: ut, licet eum doctorem non habuerim, mihi sua benigne communicaret, et se, quod aut nulli faciebat, aut paucis alienis, mihi patentius exponebat. Putabatur enim invidia laborare. Interim Willermum Suessionensem, qui ad expugnandam, ut aiunt sui, logicæ vetustatem, et consequentias inopinabiles construendas, et antiquorum sententias diruendas, machinam postmodum fecit, prima Logices docui elementa, et tandem jam dicto præceptori apposui. Ibi forte didicit idem esse ex contradictione quum Aristoteles obloquatur, quia idem quum sit, et non sit, non necesse est idem esse. Et item quum aliquid sit, non necesse est idem esse, et non esse. *Nihil* enim ex contradictione evenit, et contradictionem impossibile est ex aliquo evenire. Unde nec amici machina impellente urgeri potui, ut credam ex uno impossibili omnia impossibilia provenire. Extraxerunt me hinc rei familiaris angustia, sociorum

petitio, et consilium amicorum, ut officium docentis aggrederer. Parui. Reversus itaque in fine triennii, reperi magistrum Gilbertum, ipsumque audivi in Logicis, et divinis: sed nimis cito subtractus est. Successit Robertus Pullus, quem vita pariter et scientia commendabant. Deinde me excepit *Simon Pexiacensis*, fidus lector, sed obtusior disputator. Sed hos duos in solis Theologicis habui præceptores. Sic fere *duodecennium* mihi elapsum est, diversis studiis occupato. Jucundum itaque visum est, veteres quos reliqueram, et quos adhuc Dialectica detinebat in monte, revisere socios, conferre cum eis super ambiguitatibus pristinis: ut nostrum invicem, ex collatione mutua, commetiremur profectum. Inventi sunt qui fuerant, et ubi: neque enim ad palmam visi sunt processisse ad quæstiones pristinas dirimendas, neque propositiunculam unam adjecerant. Quibus urgebant stimulis, eisdem et ipsi urgebantur, profecerant in uno duntaxat, *dedicerant modum*, *modestiam nesciebant:* adeo quidem ut de reparatione eorum posset desperari. Expertus itaque sum quod liquido colligi potest, quia sicut Dialectica alias expedit disciplinas, sic, si sola fuerit, jacet exsanguis et sterilis, nec ad fructum philosophiæ fœcundat animam, si aliunde non concipit.

Cap. 11. *Quid sola Dialectica possit.*

Est tamen quod solitaria pollicetur et præstat, solius grammaticæ subnixa præsidio: propositas enim de se expedit quæstiones, sed ad alia non consurgit: quale est; an affirmare sit enunciare, et an simul exstare possit contradictio. Hoc autem quid ad usum vitæ conferat, si non est adminiculans alii, quisque dijudicet. Cæterum an voluptas bona sit: an præeligenda virtus, an in summo bonæ habitudines, an sit

in indigentia laborandum, purus et simplex Dialecticus raro examinat: at in iis vivendi, vel ad beatitudinem, vel ad incolumitatem, versatur utilitas: licet enim logica seipsam expediat, propter alia tamen magis inventa est. Fere ergo, ut spiritus animalium ea disponit, et vegetat, et humores regit, et fovet ad vitam animalem, ab ipsis tamen humoribus nascitur, et subtilitate sua, et vigore, magnam molem agitat, et ad se disponit, *quantum non noxia tardant corpora:* sic logica ab aliis ducit originem, easque disponit, et movet quantum inertiæ et ignorantiæ nocumento non retardatur. Quod planum est iis, qui et artem disserendi noverunt, et alias disciplinas.

Cap. 12. *In quibus constet exercitium ejus, et quo utatur instrumento.*

VERSATUR exercitium Dialecticæ in omnibus disciplinis, siquidem quæstionem habet materiam: sed eam, quæ hypothesis dicitur, id est, quæ circumstantiis implicatur, relinquit oratori. Sunt autem circumstantiæ, quas Boethius in quarto Topicorum enumerat, *quis, quid, ubi, quibus adminiculis, cur, quomodo, quando.* Thesim vero vendicat sibi: id est, quæstionem, a prædictarum circumstantiarum nexibus absolutam. Communiorem enim speculationem aggreditur, nec jure suo descendit ad singula: quod si quando evenit, hospitis more, bonis fruitur alienis. Porro instrumentum quo alterutra utitur, proposito suo deserviens, oratio est. Illa enim quæ judicem movet alium a confligentibus, continua utitur oratione, et inductione frequentius; eo quod ad plures est, et plerumque populum captat: hæc autem intercisa oratione, et crebrius utitur syllogismis, quia de adversarii pendet judicio, et ad unum est, cui si fidem fecerit, finem propositi apprehendit. Neque

enim sermonem habet ad populum, nec arbitrium legis expectat. Ipsa quoque ratio, quam oratio vestit, et adminiculo sermonis, ad animam, per aurem, ingrediens, ipsam movet, itidem instrumentum est. Immo hæc est, quæ facit ut oratio sit instrumentum. Virtus enim orationis est mens atque sententia: sine qua nec vigere, nec movere potest oratio. Quum itaque quæstio sit materia, ratio vel oratio instrumentum, artis opera singulariter in eo versatur, ut instrumenti copiam faciat, et doceat usum ejus: materiam enim præstant communiter et aliæ disciplinæ: siquidem undique emergunt quæstiones, sed non undique absolvuntur.

Cap. 13. *Quantæ utilitatis sit scientia probabilium, et quæ simpliciter necessaria non facile innotescant.*

Tres itaque facultates, naturalis, moralis, et rationalis, materiam præstant: quia singulæ suas exponunt quæstiones. Quærit enim ethica, parentibus magis, an legibus, oporteat obedire, si forte dissentiant. Physica, mundus æternus sit, aut perpetuus, aut initium habuerit, et sit finem habiturus in tempore, aut sit nihil horum. Logica, an contrariorum sit eadem disciplina, quoniam eorum idem sensus. Quærunt ergo singulæ, et licet suis muniantur principiis, eis tamen Logica methodos suas, compendii scilicet rationes, communiter subministrat, unde non modo ad exercitationem, sed ad obviationes, et ad, secundum philosophiam, disciplinas utilissima est. Nam et de proposito methodum habens, facile argumentatur, et qui multorum opiniones sciens, non ab extraneis, sed a propriis loquitur documentis, commode obviat, immutans quicquid non bene dictum videtur: et qui circumstantes attendit rationes, in singulis verum facilius discernit a falso, et habilior redditur ad in-

telligendum et docendum, quod philosophantis propositum expetit, et officium exigit. Quum autem dialectica inquisitiva sit, ad omnium methodorum principia viam habet: siquidem ars quælibet suas habet methodos, quas nos figuraliter adviationes vel aditus possumus interpretari, et inquisitioni succedit inventio, nec apprehendit scientiæ fructum, cui quærendi displicet studium. Sed demonstrativa necessarias methodos quærit, et quæ illam rerum inhærentiam docent, quam impossibile est dissolvi: hoc enim duntaxat necessarium est, quod aliter esse impossibile est. Cæterum quia vires naturæ, aut nullus pene scrutatur, aut rarus, et numerum possibilium solus Deus novit, de necessariis plerumque non modo incertum, sed et temerarium judicium est. Quis enim novit penitus, quid esse possit, aut non possit? Si peperit, cum aliquo concubuit, aut corrupta est, necessarium esse duxerunt secula multa. Sed tandem in fine temporum non necessarium esse, docuit integerrimæ virginis partus. Quod enim simpliciter necesse est, nullo modo aliter esse potest: mutari vero potest, quod a determinatione necesse est. Victorinus in Rhetoricis in explanatione necessarii hoc ipsum docet, et quod ad partum corruptio, non quidem necessario, sed probabiliter, consequatur: Augustinus quoque rationes, quæ necessariæ sunt, esse asserit sempiternas, et nullo modo evacuari posse. Probabilium vero rationes mutari posse palam est, nisi necessariæ fuerint. Unde constat quam arduum sit demonstratoris propositum, qui semper necessitatem sequitur, et a veritatis, quam profitetur, principiis non recedit. Si enim veritatem deprehendere, quæ (ut aiunt Academici nostri) tanquam in profundo putei latet, magnum est: quantæ vivacitatis est, non modo veritatem, sed ipsius necessitatis penetrare arcana,

siquidem existentium, quam possibilium, facilior est assignatio? Vacillat itaque in naturalibus plerumque (corporalibus, et mutabilibus dico) ratio demonstrandi: sed in mathematicis efficacissime convalescit. Quicquid enim in numeris, proportionibus, figuris, similibusque ab ea colligitur, indubitanter verum est, et aliter esse non potest. Itaque ad demonstrandi scientiam non aspiret, cui probabilia nota non fuerint. Demonstrative ergo principia necessaria sunt: dialectice, probabilia. Unde et Dialecticus ab illis abstinebit, quæ nulli videntur, ne habeatur insanus: et a manifestis, ne palpare videatur in tenebris: et iis duntaxat insistet, quæ aut omnibus, aut pluribus, aut præcipuis, in unoquoque generum nota erunt.

Cap. 14. *Item de eodem.*

PRINCIPIA itaque Dialecticæ probabilia sunt; sicut Demonstrativæ necessaria. Quod si quid probabile, et necessarium est, ad utraque poterit pertinere: sed aliunde ad alteram. Sola enim probabilitas dialectico sufficit. Unde Cicero in secundo Tusculanarum: *Nos qui sequimur probabilia, nec ultra quam quod verisimile occurrit, progredi possumus, et refellere sine iracundia, et refelli sine pertinacia parati sumus.* Idem quoque alibi: *Hanc nobis dat Academia nostra licentiam, ut quicquid probabile occurrit, nostro jure liceat defendere.* Est autem probabile, quod habenti judicium, etiam a superficie innotescit; sic quidem in omnibus, et semper, aut in paucissimis, et admodum raro, aliter existens. Quod enim semper sic, aut frequentissime; aut probabile est, aut *videtur* probabile, etsi aliter esse possit. Tanto autem probabilius, quanto habenti judicium facilius et certius innotescit. Sunt enim quædam tanta probabilitatis luce conspicua, ut etiam necessaria reputentur. Quæ-

dam autem, eo quod opinioni minus familiaria sint, vix ascribuntur probabilibus. Siquidem si opinio tenuis; judicio vacillat incerto: si vehemens, transit in fidem, et ad judicium certum aspirat. Si autem adhuc ejus vehementia invalescat, ut aut non protendi, aut parum possit, licet infra scientiam sit, tamen scientiæ, quod ad certitudinem judicii, coæquatur. Quod quidem palam est, auctore Aristotele, in his, quæ sensu solo cognoscuntur, et aliter esse possunt. Ignotum enim erit, quum occiderit Sol, si adhuc feratur super terram, an in nostrum sit hemisphærium reversurus: eo quod tunc cesset sensus, per quem lationis ejus habebatur scientia. Fides tamen lationis et reditus tanta est, ut aliquatenus videatur æquis cum scientia passibus ambulare. Si vero sensus scientiam parit ejus, quod aliter esse non potest, ut si quis lineam, visu docente, longam sciat, aut superficiem coloratam, cessante visu non evanescit quidem scientia, eo quod rem ita esse necesse est. Ergo quod divisim in omnibus, vel in pluribus alicujus generis, invenitur, et universaliter in omnibus statuendum est: aut ferenda instantia in quo non sic. Est autem instantia alicujus, talis obvia positio, collectæ universitati præjudicans. Scientia itaque probabilium copiosa, expeditissimam ad omnia viam parat.

Cap. 15. *Quæ propositio sit dialectica, et quid problema.*

Est autem dialectica propositio, contra quam sic in pluribus se habentem, non est instantia: id est, argumentum ad positionem. Qui vero tales propositiones præ mente habet, et si quæ sunt positionum instantiæ, in omni genere controversandi, *ad alteram* quidem copiosus erit, et etiam, si philosophice secum exerceatur, non modice felix. Potens enim est de

omni problemate, ethico scilicet, physico, et logico probabiliter disputare. Est autem problema dialecticum, speculatio contendens vel ad electionem et fugam, vel ad veritatem et scientiam, aut ipsum, aut ut adminiculans ad aliquid aliud hujusmodi; de quo aut neutro modo opinantur, aut contrarie, plurimi sapientibus, aut sapientes plurimis, aut utrique iidem eisdem. Auctorem definitionis indicat stylus, et Aristotelem faciunt verba manifestum. Sed et sensus verborum. Neque enim problema dialecticum censuit, quicquid inter affirmationem negationemque deducitur, nec artis suæ opificem, in illius ventilatione credidit exercendum, quod nec per se, nec per aliud prædictarum disciplinarum alicui prodest. *Nam quod*, ait, *contendens ad electionem vel fugam*, etsi sint qui ad ethicas duntaxat quæstiones referendum putant, ego etiam ad physicas arbitror pertinere. Sed ad Logicas, aut nihil, aut minimum. Siquidem et ibi virtus, et vitium, et similia electioni vel fugæ materiam præstant: hic autem sanitas, ægritudo, causæ, signa, et circumstantiæ singulorum. Porro ad scientiam et veritatem trium disciplinarum quæstiones æque contendunt. Utrum voluptas eligenda sit, vel non, ethica speculatio, propter se utilis. Utrum mundus æternus, vel non, speculatio quidem Physica est, ad scientiam et veritatem; et forte ad aliud prodest: ut scil. quum creatus innotuerit, tanti operis veneremur auctorem, cum transitoriis, vilescat moribus piis, eo quod vanitati subjectus est totus. An contradictoriarum sit semper altera vera, vel non, Logica speculatur, et ad aliud confert veritatis hujus habere scientiam. Qui igitur de lana caprina contendunt jugiter, dialectica quidem problemata non exercent, et tam ab artificis materia, quam ab officio remoti sunt: siquidem materia ejus thesis, vel positio est.

Est autem positio, opinio extranea alicujus notorum secundum philosophiam, ut quoniam omnia moventur, quod Heraclitus, aut unum est Ens, quod Melissus statuit. Nullus enim, qui mentem habeat, deducet in quæstionem, quod nulli videatur, nec quod omnibus manifestum est, aut his, quorum judicium obtinet. Nam hæc non habent dubitationem: illa autem nemo ponet. Quocirca nullam liberalium disciplinarum utiliorem esse crediderim, quam istam, a qua in omnes philosophiæ partes facilis et felix est processus: ad nullam enim scientiam invenitur infirmus, cui probabilia innotescunt.

Cap. 16. *Quod omnes alii professores hujus Aristoteli cedunt.*

UNDE quidem manifestæ videtur insaniæ, illi detrahere disciplinæ, quæ omnes alias instruit, et sine cujus beneficio nullus recte investigationibus physicis procedit. Scripserunt de ea quamplures, et hi quidem sicut acutissimi, ita et diligentissimi philosophorum, quos omnes reprehendi palam est ab his, qui artem hanc criminantur. Studii namque detractio, auctoris indubitata criminatio est. Unum scio, quod Cornificium posteritas illis nequaquam præferet: nam Aristoteles, Apuleius, Cicero, Porphyrius, Boethius, Augustinus, ut Eudemum, Alexandrum, Theophrastum, et alios expositores taceam (quorum tamen celebris gloria est) omnes artis hujus, velut triumphatricis, inter alias grandi præconio erexere vexillum. Sed quum singuli suis meritis splendeant, omnes se Aristotelis adorare vestigia gloriantur: adeo quidem, ut commune omnium philosophorum nomen *præeminentia quadam* sibi proprium fecerit. Nam et antonomatice, id est, excellenter, 'philosophus' appellatur.

Hic ergo probabilium rationes redegit in artem, et quasi ab elementis incipiens, usque ad propositi perfectionem evexit. Hoc autem planum est his, qui scrutantur, et discutiunt opera ejus: voces enim primo significativas, id est, sermones incomplexos, de grammatici manu accipiens, differentias et vires eorum diligenter exposuit, ut ad complexionem enunciationum, et inveniendi judicandique scientiam facilius accedant. Sed quia ad hunc elementarem librum, magis elementarem quodam modo scripsit Porphyrius, eum ante Aristotelem esse credidit antiquitas prælegendum. Recte quidem si recte doceatur: id est, ut tenebras non inducat erudiendis, nec consumat ætatem. Indignum enim est, si in quinque voculis addiscendis quis vitam terat, ut ei desit spatium procedendi ad illa, quorum gratia debuerant hæc prædoceri. Unde quoniam ad alia introductorius est, nomine Isagogarum inscribitur. Itaque inscriptioni derogant, qui sic versantur in hoc, ut locum principalibus non relinquant, quibus ignotis, non est quod introducentis operæ gratia debeatur.

Cap. 17. *Quam perniciose doceatur, et quæ fuerint de generibus et speciebus opiniones modernorum.*

NOSTRI vero ad ostentationem scientiæ suæ, sic suos instituunt auditores, ut non intelligantur ab eis; et apices singulos secretis Minervæ gravidos opinantur. Quicquid unquam ab aliquo dictum aut factum est, excutiunt, et teneris ingerunt auribus: ut vitio, quod a Cicerone arguitur, *sæpe minus intellecti sint ob rerum multitudinem*, quam ob difficultatem. Utile quidem est et obviantibus, sicut ait Aristoteles, nosse opiniones multorum: ut ex earum conflictu ad invicem, quicquid non bene dictum videtur, refelli valeat, aut mutari: "sed nunc non erat his locus," quum oratio

simplex, res brevis, et facilis quantum potest, debeatur introducendis. Adeo quidem, ut et multa in rebus difficilibus, facilius quam earum natura exigat, licentius proponantur: eo quod in puerilibus annis addiscuntur multa, quæ serior philosophiæ tractatus eliminat. Naturam tamen universalium hic omnes expediunt, et altissimum negotium, et majoris inquisitionis, contra mentem auctoris explicare nituntur. Alius ergo consistit in vocibus (licet hæc opinio cum Rocelino suo fere omnino jam evanuerit:) alius sermones intuetur, et ad illos detorquet, quicquid alicubi de universalibus meminit scriptum. In hac autem opinione deprehensus est Peripateticus Palatinus Abælardus noster, qui multos reliquit, et adhuc quidem aliquos habet professionis hujus sectatores *et testes.* Amici mei sunt: licet ita plerumque captivatam detorqueant literam, ut vel durior animus, miseratione illius movetur. Rem de re prædicari monstrum ducunt; licet Aristoteles monstruositatis hujus auctor sit, et rem de re sæpissime asserat prædicari: quod palam est, nisi dissimulent, familiaribus ejus. Alius versatur in intellectibus, et eos duntaxat genera dicit esse, et species. Sumunt enim occasionem a Cicerone et Boethio, qui Aristotelem laudant auctorem, quod hæc credi et dici debeant notiones. Est autem, ut aiunt, notio ex ante percepta forma cujusque rei cognitio, enodatione indigens. *Et alibi:* Notio est quidam intellectus, et simplex animi conceptio. Eo ergo deflectitur quicquid scriptum est, ut intellectus aut notio, universalium universitatem claudat. Eorum vero, qui rebus inhærent, multæ sunt et diversæ opiniones: siquidem hic, ideo quod omne quod unum est, numero est, aut rem universalem, aut unam numero esse, aut omnino non esse concludit. Sed quia impossibile substantialia non esse, existentibus

his quorum sunt substantialia, denuo colligunt, universalia singularibus, quod ad essentiam, unienda. Partiuntur itaque status duce *Gautero de Mauritania*, et Platonem, in eo quod Plato est, dicunt individuum; in eo quod homo, speciem: in eo quod animal, genus; sed subalternum: in eo quod substantia, generalissimum. Habuit hæc opinio aliquos assertores: sed pridem hanc nullus profitetur. Ille ideas ponit, Platonem æmulatus, et imitans Bernardum Carnotensem, et nihil præter eas, genus dicit esse vel speciem. [Est autem idea, sicut Seneca definit, eorum, quæ natura fiunt exemplar æternum.] Et quoniam universalia corruptioni non subjacent, nec motibus alterantur, quibus moventur singularia, et quasi ad momentum, aliis succedentibus, alia defluunt, proprie et vere dicuntur esse universalia. Siquidem res singulæ verbi substantivi nuncupatione creduntur indignæ, quum nequaquam stent, et fugiant, nec expectent appellationem: adeo namque variantur qualitatibus, temporibus, locis, et multimodis proprietatibus, ut totum esse eorum non status stabilis, sed mutabilis quidem transitus videatur. Esse autem, inquit Boethius, ea dicimus, quæ neque intensione crescunt, neque retractione minuuntur, sed semper suæ naturæ subnixa subsidiis sese custodiunt. Hæc autem sunt quantitates, qualitates, relationes, loca, tempora, habitudines, et quicquid quodammodo adunatum corporibus invenitur. Quæ quidem corporibus adjuncta mutari videntur: sed in natura sui immutabilia permanent. Sic et rerum species transeuntibus individuis permanent eædem; quemadmodum præterfluentibus undis, *motus amnis manet in flumine:* nam et idem dicitur. Unde illud apud Senecam, (alienum tamen) *bis in idem flumen descendimus, et non descendimus.* Hæ autem ideæ,

id est, exemplares formæ, rerum primævæ omnium rationes sunt, quæ nec diminutionem suscipiunt nec augmentum; stabiles et perpetuæ: ut etsi mundus totus corporalis pereat, nequeant interire. Rerum omnium corporalium numerus consistit in his: et sicut in libro de libero arbitrio videtur astruere Augustinus, quia hæ semper sunt, etiamsi temporalia perire contingat, rerum numerus nec minuitur nec augetur. Magnum profecto est, et notum philosophis, contemplantibus altiora, quod isti polliceutur: sed, sicut Boethius, et alii multi testantur auctores, a sententia Aristotelis penitus alienum est. Nam et ipse huic sententiæ, sicut evidens est in libris ejus, sæpius adversatur. Egerunt operosius Bernardus Carnotensis, et ejus sectatores, ut componerent inter Aristotelem et Platonem, sed eos tarde venisse arbitror, et laborasse in vanum ut reconciliarent mortuos, qui, quandiu in vita licuit, dissenserunt. Porro alius ut Aristotelem exprimat, cum Gilberto Episcopo Pictavensi, universalitatem formis nativis attribuit, et in earum conformitate laborat. Est autem forma nativa, originalis exemplum, et quæ non in mente Dei consistit, sed rebus creatis inhæret. Hæc Græco eloquio dicitur εἶδος, habens se ad ideam, ut exemplum ad exemplar; sensibilis quidem in re sensibili, sed mente concipitur insensibilis: singularis quoque in singulis, sed in omnibus universalis. Est et alius, qui, cum Gausleno Suesionensi Episcopo, universalitatem rebus in unum collectis attribuit, et singulis eandem demit. Exinde, quum ad interpretandas auctoritates ventum est, laborat præ dolore: quia in locis pluribus *rictum literæ indignantis ferre non sustinet*. Est aliquis qui confugiat ab subsidium novæ linguæ, quia Latinæ peritiam non satis habet: nunc enim,

quum genus audit, vel species, res quidem dicit intelligendas universales, nunc rerum *materiem* interpretatur. Hoc autem nomen in quo auctorum invenerit, vel hanc distinctionem, incertum habeo: nisi forte in *glossematibus*, aut modernorum linguis doctorum. Sed et ibi quid significet non video, nisi rerum collectionem cum Gausleno, aut rem universalem, quod tamen fugit *materiem* dici; nam ad utrumque potest ab interpretatione nomen referri: eo quod materies, rerum numerus, aut status, dici potest, in quo talis permanet res. Nec deest qui rerum status attendat, et eos genera dicit esse, et species.

Cap. 18. *Quod posteriores semper priorum opiniones immutant.*

Longum erit, et a proposito penitus alienum, si singulorum opiniones posuero, vel errores: quum, ut verbo Comici utar, *fere quot homines, tot sententiæ.* Nam de magistris aut nullus, aut rarus est, qui doctoris sui velit inhærere vestigiis. Ut sibi faciat nomen, quisque proprium cudit errorem: sicque fit, ut dum se doctorem corrigere promittit, seipsum corrigendum, aut reprehendendum, tam discipulis, quam posteris præbeat. Ego ipse mihi legem hanc non ambigo imminere, ut dum ab aliis dissentio, et dissensum scripto profiteor, me objicio reprehensionibus plurimorum. Qui enim loquitur judicatur ab uno, vel a paucis: sed qui scribit, omnium sententias excipit, et totius orbis, et omnis ætatis se exponit judicio. Ut autem cum doctoribus mitius agam, sæpius ad nomen, quam ad rem, videntur plurimi disputare. Nihil tamen est quod artis hujus minus deceat professorem, quoniam modus hic viro gravi inconvenientissimus est. Ut enim ait Aristoteles,

omnino verendum dialecticis hujusmodi ad nomen disputare, nisi quis aliter non possit de proposito disputare. Sane in articulis, ubi plurimum dissidere videntur, alter alterius interpretationem admittit, etsi eam contendat esse ineptam. Itaque vicissim ducunt in crimine sermonem, non sensum alienum.

Cap. 19. *In quo non sit parcendum doctoribus hujusmodi.*

SIT ergo quod sententiis parcam, in quibus nec ipsi, si interpretationes invicem supponere liceat, dissident: pauca tamen sunt in quibus eis non arbitror ignoscendum. Primum quod onera importabilia teneris auditorum humeris imponunt. Deinde, quod docendi ordine prætermisso, diligentissime cavent, ne singula *quæque locum teneant, sortita decenter:* finem enim artis, ut sic dixerim, legunt in titulo, et non modo Topicorum, sed Analyticorum et Elenchorum vim Porphyrius prædocet. Postremo quod quasi ab adverso petentes, veniunt contra mentem auctoris, et ut Aristoteles planior sit, Platonis sententiam docent, aut erroneam opinionem, quæ æquo errore deviat a sententia Aristotelis et Platonis. Siquidem omnes Aristotelem profitentur.

Cap. 20. *Sententia Aristotelis de generibus et speciebus circumvallata rationibus multis, et multarum testimonio scripturarum.*

PORRO hic, genera et species non esse, sed intelligi tantum asseruit. Quid ergo ad rem attinet quærere, *quid genus sit*, si illud omnino non esse constiterit? In eo enim, quod non est, inepte quæritur, quid, quantum, aut quale est: si enim substantiam tuleris

cuique, nihil ei relinquitur aliorum. Ergo si Aristoteles verus est, qui eis esse tollit: inanis est opera præcedentis investigationis, in inquisitione substantiæ, quantitatis, aut qualitatis, aut causæ; quum illius quod non est substantia, aut quantitas, aut qualitas nequeat assignari: aut causa propter quam, quod non est, hoc aut illud sit, aut tantum, aut tale. Quare ab Aristotele recedendum est, concedendo ut universalia sint, aut refragandum opinionibus, quæ eadem *vocibus*, *sermonibus*, *sensibilibus rebus*, *ideis*, *formis*, *naturis*, collectionibus aggregant; quum singula horum esse non dubitentur. Qui autem ea esse statuit, Aristoteli adversatur. Nec verendum ut cassus sit intellectus, qui ea perceperit seorsum a singularibus, quum tamen a singularibus seorsum esse non possint. Intellectus enim quandoque rem simpliciter intuetur: velut si hominem per se intueatur, aut lapidem, et ob hoc simplex est: quandoque gradatim suis incedit passibus, ut si hominem albere, vel equum currere contempletur. Et hic quidem dicitur esse compositus. Porro simplex rem interdum inspicit *ut est*, ut si Platonem attendat: interdum alio modo: nunc enim componendo, quæ non sunt composita, nunc abstrahendo, quæ non possunt esse disjuncta. Qui enim hircocervum cogitat, aut centaurum, ignotam, naturæ hominis ad bestiam, aut bestiæ ad bestiam, compositionem opinatur. At qui lineam, aut superficiem attendit sine corpore, formam utique contemplationis oculo a materia disjungit: quum tamen sine materia forma esse non possit. Non tamen forma sine materia esse abstrahens hic concipit intellectus (compositus enim esset,) sed simpliciter alterum sine altero, quum tamen sine altero esse non possit, intuetur. Nec hoc quidem simplicitati ejus præjudicat, sed eo simplicior est, quo simpliciora,

sine aliorum admixtione, perspicit singulatim. Hoc autem naturæ rerum non adversatur, quæ ad sui investigationem hanc potestatem contulit intellectui, ut possit conjuncta disjungere, et disjuncta conjungere.

Cæterum componens, qui disjuncta conjungit, inanis est: abstrahens vero fidelis, et quasi quædam officina omnium artium. Et quidem rebus existendi unus est modus, quem scilicet natura contulit, sed easdem intelligendi aut significandi, non unus est modus. Licet enim esse nequeat homo, qui non sit iste, vel alius homo, intelligi tamen potest et significari: ita quod nec intelligatur, nec significetur iste, vel alius. Ergo ad significationem incomplexorum, per abstrahentem intellectum genera concipiantur, et species: quæ tamen, si quis in rerum natura, diligentius a sensibilibus remota, quærat, nihil aget, et frustra laborabit: nihil enim tale natura peperit. Ratio autem ea deprehendit, substantialem similitudinem rerum differentium pertractans apud se, desinitque, sicut Boethius ait, generale conceptum suum, quod de hominum conformitate perpendit, sic: *animal rationale mortale.* Quod utique, nisi in singularibus, esse non potest. Sunt itaque genera et species non quidem res a singularibus actu et naturaliter alienæ, sed quædam naturalium et actualium phantasiæ renitentes intellectui, de similitudine actualium, tanquam in speculo nativæ puritatis ipsius animæ, quas Græci ἐννοίας sive εἰκονόφανας appellant, hoc est rerum imagines in mente apparentes. Anima enim quasi reverberata acie contemplationis suæ, in seipsa reperit, quod definit: nam et ejus exemplar in ipsa est, exemplum vero in actualibus. Sicut enim quum in grammatica dicitur, *nomina quæ sic desinunt, feminina, vel neutra sunt*, generalis quædam præscribitur ratio, quæ quasi mul-

torum declinabilium exemplar est, exempla vero in omnibus illius terminationis dictionibus manifesta sunt: sic quædam exemplaria concipiuntur in mente, quorum exempla natura formavit, et sensibus objecit. Illa itaque exemplaria, cogitabilia quidem sunt, et sunt quasi phantasiæ et umbræ existentium, secundum Aristotelem: quas si quis apprehendere nititur per existentiam, quam habent a singularibus separatam, velut somnia elabuntur. Monstra enim sunt, et soli intellectui patent. Quod autem universalia dicuntur esse substantialia singularibus, ad causam cognitionis referendum est, singulariumque naturam: hoc enim in singulis patet, siquidem inferiora, sine superioribus, nec esse, nec intelligi possunt. Homo namque non est, nisi sit animal. Sed nec intelligitur homo, quin cointelligatur animal: quoniam homo est animal tale. Sic in Platone, homo quoniam Plato et est, et intelligitur talis, aut iste homo. Ad hoc autem ut sit homo, exigitur esse animal, nec convertitur, ut animal esse non possit, aut intelligi, si non sit, aut non intelligatur homo: nam in ratione hominis, est *animal*, sed non in animalis ratione est homo. Quia ergo tale exigit tale, et non exigitur a tali, tam ad essentiam, quam ad notitiam, ideo hoc illi substantiale dicitur esse. Idem est in individuis; quæ exigunt species, et genera, sed nequaquam exiguntur ab eis. Hoc enim nec substantiam habebit, nec in notitiam veniet, nisi sit species, aut genus, id est, nisi quid sit, aut innotescat tale, vel tale. Universalia tamen et res dicuntur esse, et plerumque simpliciter esse: sed non ob hoc, aut moles corporum, aut subtilitas spirituum, aut singularium discreta essentia in eis attendenda est. Nam et ea, quæ jacent sub affirmatione et negatione, *res* dicuntur, et vera sæpissime dicuntur esse: nec tamen substantiis vel accidentibus aggregan-

tur, aut nomen *suscipiunt* creatoris, aut creaturæ. Siquidem, ut ait *Ulgerius* venerabilis Andegavorum Episcopus *in Venalitio disciplinarum, gratiosum ad invicem debet esse verbi commercium:* nam in philosophantium foro exuberat bonitas, et verba distrahuntur ad gratiam. Itaque detur ut sint universalia, aut etiam ut res sint, si hoc pertinacibus placet; non tamen ob hoc verum erit, rerum numerum augeri vel minui pro eo, quod ista non sunt in numero rerum. Si quis autem universalia seorsim recenseat, numero quidem inveniet esse subjecta, sed cui singularium numerus non aggregatur. Sicut enim collegiis aut corporibus non connumerantur capita, aut capitibus corpora, sic nec universalia singularibus, nec singularia numeri accessione universalibus accrescunt: numerus enim duntaxat illa complectitur, quæ ejusdem rationis sunt, et quæ in singulis rerum generibus natura discrevit. Nihil autem universale est, nisi quod in singularibus invenitur. Seorsum tamen a multis quæsitum est, sed tandem nihil invenerunt omnes in manibus suis: quoniam seorsum a singularibus, nihil est, nisi forte qualia sunt vera, aut similia complexorum significata sermonum. Nec moveat quod singularia et corporea, exempla sunt universalium, et incorporalium; quum omnis ratio gerendi (ut ait Augustinus) incorporea sit, et insensibilis, illud tamen quod geritur, et actus, quo geritur, plerumque sensibilis sit. Ergo quod mens communiter intelligit, et ad singularia multa æque pertinet: quod vox communiter significat, et æque de multis verum est, indubitanter universale est. Sed et hoc ipsum, scilicet quod intelligitur, quod significatur, benignius interpretandum est, ut nequaquam ad disputandi decurratur angustias, et artis grammaticæ subtilitatem; quæ ex sui natura, nisi venia licentiæ impetrata, demonstrativas dictiones,

infinitas esse non patitur: sed nec relativas, vagas esse permittit, quin earum significatio, aut determinatione personæ, aut actus, aut activis alterius coarctetur. Siquidem relativa dictio est, quæ significat rem, ut de qua præcessit sermo, vel cogitatio. Itaque quum dicitur sapiens est et felix, *qui* bona novit, et *ea* fideliter exercet, relativæ dictiones, scilicet *qui* et *ea*, etiamsi personam non exprimant, actus cognoscendi determinatione, a sua quodammodo infinitate arctantur. Necesse tamen est aliquem unum dictionibus subesse, qui et bona noverit, et exerceat, et ex eo sit felix.

Nam ut nihil certum et finitum sit, in quod cadat relatio, non contingit, sine vitio aut figura. Unde si equus promittatur in genere, et dicat stipulator, equus qui mihi promissus est, sanus aut æger est, quum omnis equus sit aut sanus aut æger, arguitur nugari, eo quod non est equus, qui sit ei promissus. Non dico, *non est*, eo quod non existat, nam et illud quod non existit, ut partus Arethusæ, in certissimam deducitur obligationem, sed quia species, id est, res discreta, obligationem generis non attingit. Quum enim dico, quod promittitur, quod significatur, quod intelligitur, et similia, discretum aliquid promissioni, aut significationi subjectum est si tamen propria est ipsa relatio, fiunt tamen relationes in genere, quæ, salvo intellectu veri, nequeunt revocari ad speciem. Ut quum dicitur, *mulier quæ salvavit, damnavit. Lignum quod mortis, et vitæ causam dedit: et quas boreas aufert, revehit mitis zephyrus frondes.* Sic et in iis, quæ prædixi, relativas dictiones accipiendas arbitror, ut non decurrant ad speciem, id est, ad definitum aliquod, quod discernant, sed subsistant in genere . Puta quod significatur hoc nomine *homo*, species est, quoniam et homo significatur: et homo animalium species est. Quod significatur hoc nomine *animal*, est genus: nam

et animal significatur, et animal genus rerum est: est enim significatum vocis, in quod descendit, aut quod animus rationabiliter concipit ex voce audita. Itaque qui audit hanc vocem homo, nec omnes percurrit homines (quoniam hoc infinitum, et vires excedit) nec tenetur in uno, quoniam hoc imperfectum, et ad doctrinam parum. Sic et qui definit animal esse substantiam animatam, atque sensibilem, non unum aliquid, nec imperfectum, nec omme definit, ne laboret in infinitum. Singulum enim horum non simpliciter quid significat, aut definit, sed potius quale quid, non enim simpliciter hoc, sed potius quid tale. Simile est quod Galenus in τέχνῃ medicinam *dicit scientiam sanorum, ægrorum, et neutrorum.* Non inquit, omnium, quoniam hoc infinitum: non quorundam, quoniam hoc ad artem imperfectum, sed potius *quorum qualium.* Item Aristoteles: Genera, inquit, et species, circa substantiam, qualitatem determinant: non enim simpliciter *quid*, sed quodam modo *quale quid* determinant. Item in Elenchis: homo et omne commune, non *hoc aliquid, sed quale quid*, vel *ad aliquid aliquo modo*, vel *hujusmodi* quid significat. Et post pauca: manifestum quoniam non dandum *hoc aliquid esse*, quod communiter prædicatur de omnibus, sed aut quale, aut ad aliquid, aut quantum, aut talium quid, significare. Profecto quod non est *hoc aliquid*, significatione expressa non potest explanari quid sit. Existentium enim a natura certus est finis, et singula suis ab invicem proprietatibus discreta sunt, sed eorumdem est plerumque minus finita cognitio, et quodammodo conceptio vaga. Nec istis præjudicat, quod fere in omnium ore celebre est, aliud scilicet esse quod appellativa significant, et aliud esse quod nominant. Nominantur singularia, sed universalia significantur. Plane si relationem simplicem, quæ fit in genere, quis

attendat, præcedentibus nihil obest: si vero discretionem quærit, forte non palam est; quod discernat. Regulariter proditum est, quia Demonstratio, primam; relatio, secundam facit cognitionem. Porro cognitio, rem, quatenus novit, sibi, quadam mentis capacitate definiens, circumscribit. Ut nec prima, nec secunda possit procedere cognitio, si res usquequaque occurrat animo infinita. Omnis enim scientia, sive notitia creaturæ, finita est: solius autem Dei, quoniam infinitus est, scientia infinita: suo tamen fine, scilicet infinito, quamlibet infinita, certissime *definit*, et immensitatis suæ scientia, et sapientia, cujus numerus, aut finis non est, *circumscribit*. Sed nos modulum humanum prosequimur, qui non primam, non secundam, non tertiam, sed nec aliquam rei infinitæ, nisi quatenus ignota, aut infinita est, sibi scientiæ gloriam vendicat. Omnis itaque dictio, quæ demonstrative aut relative significat, aut non satis proprie ponitur, aut certo, et sua ratione definito, innititur subjecto; alioquin suo privabuntur officio: quum ratio cognitionis certitudinis finem quærat, aut teneat. Frequens tamen est usurpatio, et illicitorum ex causa commoditatis, plerumque multus est usus. Admittitur itaque non modo ad cavillationem eorum, quibus de quavis materia satis est *oggarrire*: sed etiam ad statuendam, in auditoribus bonæ fidei, veri intelligentiam, *quia omnis homo diligit se*.

Quod si ex relativæ dictionis proprietate discutias, incongrue dictum forte causaberis, et falsum: siquidem *nec omnis omnem diligit*, nec aliquis est qui diligatur ab omni, ut sive collective, sive distributive accipiatur, quod dictum est, omnis, pronomen relativum, *se*, quod subjungitur, nec universitati singulorum; nec alicui omnium, veraciter aptetur. Est itaque licentiosa relatio, et quasi legis suæ venia impetrata, fidem universalis de singularium veritate convincit. Quoniam enim in

singulis verum est, quia quisque diligat se, et distributiva ratione quadam, de universis in commune affirmatur, *quod omnis homo diligit se*, benignius quidem accepta relatione intelligitur, *quam ut*, ex angustia Grammaticæ, vel universitatem colligat, vel aliquod singulorum, ab universitate singulatim excerpat. Unde ex sententia eorum, qui angustiis et subtilitatibus semper insistunt, nec bonæ fidei rationem in colloquiis aut lectionibus curant, hæc potius enuntiationis forma est, quam regularis formæ enunciatio. Idem quoque asserunt, quotiens pronominis fit ad nomen appellativum relatio, eo quod pronomen, quod semper demonstrativum, aut relativum est, proprii nominis expleat vicem: si tamen primæ inventionis causæ recte respondeat, nam interdum ex indulgentia latius evagatur. Itaque quum dicitur, si aliquid est homo, illud est animal, non tam hypotheticæ dictionis consequentia est, quam, in hypothetice dicendis, consequentiæ forma. Illud enim quod dicitur, nec refertur ad hominem, ex angustia disputandi, nec *alio* patet certum quid, quo referatur. Unde et importunitates multæ, ab his, qui rerum ignaros, aut benignioris ingenii homines vexant, quum ipsi inquieti objurgatores, et pervicaci instantiæ insistentes, aut ex ignorantia, aut ex protervitate laborent, aut aviditate conproficiendi. Ergo sicut cognitio certitudinem quærit, sic *demonstrativa*, et *relativa*, quæ aut primam, aut alteram faciunt cognitionem, certo et definito innituntur subjecto, et illud, si proprie fuerint posita, animo singulariter ostendunt. Sed esto, ut *statum aliquem* generalem, appellativa significent (non enim contentionibus delector, qui me in his, quæ sunt dubitabilia sapienti, academicum esse pridem professus sum,) status ille quid sit, in quo singula uniuntur, et nihil singulorum est, etsi aliquo modo somniare possim;

tamen quomodo sententiæ Aristotelis coaptetur, qui universalia non *esse* contendit, non perspicuum habeo. Sed et nomina, quæ præmisi, *incorporeum*, et insensibile, universalibus convenire, privativa in eis duntaxat sunt, nec proprietates aliquas, quibus natura universalium, discernatur, illis attribuunt: siquidem nihil incorporeum, aut insensibile, universale est. Nam quicquid incorporeum est, aut Spiritus est, aut proprietas corporis, aut Spiritus. Quod si in rem universalem non cadit, utique non recte *incorporei* suscipit nomen. Quid est autem incorporeum, quod non sit substantia creata *a Deo*, vel ipsi concretum? Ita si universalia incorporea sunt, aut sunt substantiæ, corpora scilicet, aut Spiritus, aut concreta his, et ex causa suæ existentiæ, et quodam substantiæ contactu, sunt obnoxia creatori. Valeant autem, imo dispereant universalia, si ei obnoxia non sunt. Omnia per ipsum facta sunt: *Utique tam subjecta formarum, quam formæ subjectorum:* ut sint, quod a suis qualitatibus, vel a suis affectibus dicuntur. Ut substantia ab eo substantia sit, sit quanta, sit qualis, sit ad aliquid, sit alicubi, sit aliquando, et aliquid habeat, aut faciat, aut patiatur, illo auctore, per quem est omnis substantia, omnis proprietas substantiæ, et omnis pars, omnis quoque compago partium. Formæ quoque tam substantiales, quam accidentales, habent ab ipso ut sint, et ut suos in subjectis operentur effectus. Quod itaque ei obnoxium non est, omnino nihil est. Licet enim Stoici Deo ponant materiam coæternam, et formæ dicant nullum extitisse principium, tria ponentes principia, materiam, formam et Deum, non creatorem quidem, sed prædictorum conciliatorem; et alii quidam professione, et affectu philosophi, sed nequaquam ad plenum veri notitiam assequentes, plura mentiantur principia: rerum omnium unum princi-

pium est, a quo quicquid vero nomine censetur aliquid. Ut enim ait Augustinus, formatam creavit Deus materiam: siquidem, etsi alicubi dicatur *informis*, nunquam omnino extitit sine formis. Investigationi ergo ratio, non actui servit, quonam ὕλην, quæ informis nec est, nec esse, sed nec plene intelligi potest, deductis quodammodo formarum exuviis, usque ad quandam nuditatem sui, propriumque defectum intellectus prosequitur. Vires enim rationis quodammodo circa rerum principia evanescunt. Inde est, quod Boethius, in libro contra Nestorium et Eutychem, naturam definiens, ait illam esse earum rerum, quæ quum sint, quoquo modo intellectu capi possunt. Exponens autem vim definitionis, *quoquo modo, hoc verbum*, propter Deum et materiam dicit appositum: quia in eorum scrutinio humanus deficit intellectus. Porro materiam Deus fecit ex nihilo; ipsique materiæ concreta est forma, eo quod simul æque de nihilo creata: ita tamen, ut sicut *discretionis* formæ, ita privilegium existendi materiæ relinquatur. Quodam enim modo, per materiam existit forma: sicut discernitur materia ipsa, per formam. Nam nec forma, res per se existens est, nec materia sine formæ beneficio, discreta est. Chaos erit, aut potius mundus sensibilis nihil erit, nisi rerum effigies, formis adhibitis natura componat. Eo spectat illud Boethii in primo de Trinitate: *omne esse, ex forma est*, quod et subjectis declarat exemplis. Statua enim, inquit, non habere, quod materia ejus est statua, dicitur: sed ab Hectorea vel Achillea forma, quæ æri impressæ sunt. Item æs, non a terra, quæ ejus materia est, æs dicitur, sed a formis quas a natura accepit. Terra quoque ipsa, non ἀπὸ τῆς ὕλης, quæ materia ejus est, dicitur terra, sed a siccitate et gravitate, quæ formæ sunt. Cuilibet ergo, esse quod est, aut quale, aut quantum est, a forma est. Sed

sicut materia habet ut possit hoc esse, aut tantum, aut tale: sic et formæ habent a conditore ut possint vel hoc, vel aliquid facere, puta animal, aut lignum, aut tantum, aut tale. Cæterum etsi mathesis, quæ doctrinaliter in abstractionibus versatur, et subtilitate sua, naturaliter conjuncta, disjungit, hæc vicissim separatimque discutiat, ut natura compositorum fidelius et expressius teneatur: tamen alterum sine altero esse non potest, ut vel materia sit informis, vel forma sine subjecto sit majus. *Alterius sic altera poscit opem res, et conjurat amice.* Unde ab initio creata memorantur cœlum et terra, deinde ornatus tam eorum, quam illorum quæ interjecta sunt media, inter ignem et aquam, quæ quasi prima mundani corporis fundamenta jecit Deus: et in ipsa expressione rerum habita est mentio specierum. Non illarum dico, quas Logici fingunt non obnoxias creatori: sed formarum, in quibus res prodierunt primo in essentiam suam, et in humanum intellectum demum: nam hoc ipsum quod aliquid cœlum, aut terra dicitur, formæ effectus est. Item produxit, inquit, terra herbam virentem, et lignum tale vel tale: ut materiæ formas doceret esse concretas, et Deum, sicut herbæ, ita et viroris auctorem. Nam sine eo factum est nihil: sed profecto quicquid ab uno principio est, unum numero est, ipsumque bonum, imo et valde bonum, quoniam ab optimo est. Voluit enim Deus cuncta similia sui effici, prout natura cujusque, ex divinæ dispositionis decreto, capax bonitatis esse poterat: et sic facta sunt, approbante Deo, opifice rerum, cuncta quæ fecerat, valde bona. Ergo si genera et species a Deo non sunt, omnino nihil sunt. Quod si unumquodque eorum ab ipso est, unum plane, et idem bonum est. Si autem quid unum numero est, protinus et singulare est. Nam quod quidam unum aliquid dicunt, non

quod in se, sed quod multa vivat expressa plurium conformitate, articulo præsenti non derogant: illud enim nec statim nec satis unum est, aut utique singulare est. Quantumlibet conformia sint opera Dei, omnia singularia sunt vicissimque discreta, *illo sic disponente, qui omnia creavit in numero, ad distinctionem, et pondere, ad generis dignitatem*, et mensura ad modum quantitatis certæ, infinitam sibi reservans in omnibus auctoritatem. Cætera enim omnia finita sunt. Omnis namque substantia, accidentium pluralitate, numero subest. Accidens autem omne, et forma quælibet, itidem numero subjacet: sed non accidentium aut formarum participatione, sed singularitate subjecti. Habet itidem *pondus suum*, vel pro veneratione formæ, si substantia est, vel pro dignitate effectus, si sit forma. Hinc est, quod hominem, in substantiis, ex formæ reverentia, brutis præferimus; quoniam rationalis est: et rationalitatem præponimus colori, eo quod facit rationale. *Mensura* vero in eo consistit, quod res omnis certa quantitatis lege finitur: ut nec accidens sive forma, rem subjectam; nec res subjecta, accidentis, aut formæ modum excedat. Nam et color in toto diffunditur corpore, ejusque termino limitatur: et corpus ad coloris disponitur quantitatem, nec excedit, nec infra subsistit. Sic et quodlibet accidens, *in toto* sui subjecto est totaliter, *sed totius* partialiter, *si pro parte.* Et quodlibet subjectum accidentis sui limitibus coæquatur. Hoc idem de generibus, et speciebus protestari non vereor. Quin mundo reclamante dicam, *quoniam a Deo sunt*, aut omnino nihil sunt. Clamat mecum et *Dionysius Areopagita*, et numerum, quo discernuntur, pondus quo statuuntur, mensuram, qua diffiniuntur omnia, Dei dicit imaginem. *Siquidem Deus, sine numero, numerus est, pondus sine pondere, sine quantitate,*

mensura. *In quo* solo creata sunt omnia, quæ facta sunt, *in numero*, pondere et *mensura*. Unde Augustinus: *invisibiles differentias invisibilium, solus ille ponderare potuit, qui omnia in numero, pondere, et mensura disposuit, id est, in seipso, qui est mensura, omni rei modum præfigens: et numerus, omni rei speciem præbens: et pondus, omnem rem ad stabilitatem trahens*, id est, *terminans*, et formans, et ordinans omnia. In operibus sex dierum in genere suo bona singula creata memorantur, nec tamen creationis universalium mentio aliqua facta est: nec oportuit quidem, si essentialiter singularibus unita sunt, aut si Platonicum dogma obtineat. Alioquin unde esse habeant, aut quando cœperint, nusquam memini me legisse. Ergo duntaxat intelliguntur, *secundum Aristotelem*, universalia: sed in actu rerum nihil est quod sit universale. A modo enim intelligendi figuralia hæc, et licenter quidem, et doctrinaliter, nomina indita sunt. Nam omne quod homo est, *iste vel ille est*, id est, res singularis est: sed quia intelligi potest homo, ita quod nec iste intelligatur, nec ille, nec aliquid singularitate essentiæ unum; et secundum intellectum illum deliberari potest de re subjecta, id est, actualiter exemplificari, ob intellectus communitatem, et res quæ sic intelligi potest, etsi a nullo intelligatur, dicitur esse communis: res enim sibi conformes sunt, ipsamque conformitatem deducta rerum cogitatione, perpendit intellectus. Siquidem homo homini conformis est, in eo quod uterque est homo, etsi personalibus proprietatibus differant. Habet autem commune cum equo (a quo tota specie, id est, universa naturæ suæ forma, et, ut sic dixerim, tota facie dissidet) quod vivunt et sentiunt, scilicet, quod animalia sunt. Illud itaque in quo conveniunt homines, naturæ forma similes, et solo numero (quod hic scilicet unus, et ille

alter) differentes, speciei censetur nomine. Quod autem diversarum formarum quasi communis imago est, generis suscepit nomen. Ergo, ex sententia Aristotelis, genera et species, non omnino *quid sit*, sed *quale quid* quodammodo concipiuntur: et quasi quædam sunt figmenta rationis, seipsam, in rerum inquisitione, et doctrina, subtilius exercentis. Et hoc quidem fideliter, quia quotiens opus est, agitationis suæ manifestum in rebus producit exemplum. Sic et jus civile sua figmenta novit: et disciplina quælibet ea, per quæ ipsius procedat usus, excogitare non erubescit, sed propriis quodammodo figmentis gaudet. Gaudeant, inquit, Aristoteles, species: monstra enim sunt; vel, secundum novam translationem, cicadationes enim sunt; aut si sunt, nihil ad rationem. Quod etsi de Platonicis ideis possit intelligi, habita tamen ratione æquivocationis, qua *ens*, vel esse distinguitur, pro diversitate subjectorum, species et genera utrumque non sine ratione, esse dicuntur. Persuadet enim ratio, ut ea dicantur esse, quorum exempla conspiciuntur in singularibus, quæ nullus ambigit esse. Non autem sic dicuntur genera et species exemplaria singularium, ut, juxta Platonici dogmatis sensum, formæ sint exemplares, quæ in mente divina intelligibiliter constiterint, antequam prodirent in corpora: sed quoniam, si quis ejus, quod communiter concipiter, audito hoc nomine, *homo*, aut quod definitur, quum dicitur homo esse animal rationale mortale, quærat exemplum, statim ei Plato aliusve hominum singulorum ostenditur, ut communiter significantis aut definientis ratio solidetur. Possunt et monstra dici, quoniam invicem res singulas monstrant, et monstrantur ab eis: fit enim nunc per priora, nunc per posteriora rerum manifestatio. Quæ autem communiora

sunt, et priora quidem simpliciter, nam et in aliis intelliguntur: quæ vero singularia, posteriora. Sed plerumque quæ naturaliter priora sunt, et notitia simpliciter ignotiora sunt nobis. Namque solida, magis familiariora sunt sensibus: quæ vero subtiliora, longius absunt. Ut enim, ait Aristoteles, punctum, prius est linea, et simpliciter evidentius, sic et linea superficie, superficies soliditate, unitas numero, quoniam ejus principium est: littera quoque, quam syllaba, et sic in aliis. Nobis tamen e contrario quandoque accidit: nam hæc quidem, id est, posteriora, magis quolibet: illa autem priora, magis subtili, et abundanti intellectu comprehendere est. Unde licet per priora melius fiat assignatio posteriorum, et disciplinabilius sit hoc ubique tentare; urgente tamen necessitate, ob impotentiam sensuum, priorum sæpe fit per posteriora explanatio: ut quum dicitur punctum lineæ, linea superficiei, superficies soliditatis, terminus esse. Item unitas principium numeri, momentum temporis, orationis elementum. Sunt itaque genera et species exemplaria singulorum: sed hoc quidem magis ad rationem doctrinæ (si Aristoteles verus est) quam ad causam essentiæ: procedit et hæc monstruosa (ut licentius loquar,) figmentorum speculatio usque ad ventilationem singularium. Et quum quælibet substantiarum ex proprietatibus constet, quarum collectio eadem non reperitur in alio abstrahentis intellectus opera, per se rem quamlibet contemplatur. Quum enim Plato esse non possit informis, et expers loci, aut temporis, eum ratio quasi nudum, deducto respectu quantitatis, et qualitatis, aliorumque accidentium, simpliciter intuetur, et individuum nominat. Sed et hoc utique doctrinalis instantiæ, et subtilioris agitationis figmentum est. Nihil enim tale in rebus occurrit: tale quid tamen

fideliter intelligitur. Hinc forte est illud in analyticis: *Aristomenes intelligibilis semper est; Aristomenes autem non semper*, quoniam corruptilis est. Et hoc quidem est singulariter individuum, quod solum quidam aiunt posse de aliquo prædicari. Plato enim Aristidis filius, nec quantitate ut atomus, nec soliditate, ut adamas, sed nec prædicatione, ut dicunt, individuum est. Ego quidem opinionem hanc vehementer nec impugno, nec propugno: nec enim multum referre arbitror, ob hoc, quod illam amplector indifferentiam in vicissitudine sermonum, sine qua non credo quempiam ad mentem auctorum fideliter pervenire. Quid obest si, quemadmodum genus de specie verum est, ita et Plato iste sensibilis de filio Aristidis verus sit, si ei solus Plato est filius? Sicut enim homo animal, et ille est Plato. Hoc enim, ex opinione quorundam, sensisse visus est Aristoteles in analyticis, dicens: *Omnium quæ sunt, hæc quidem sunt talia, ut de nullo alio prædicentur vere universaliter*, ut Cleon et Callias, et quod *singulare et sensibile, de his autem alia: nam et homo et animal uterque eorum est. Illa vero, ipsa quidem, de aliis prædicantur, de his* autem, alia priora non prædicantur. *Alia autem et ipsa de aliis, et de his alia: ut homo de Callia, et de homine animal.* Quoniam ergo quædam eorum quæ sunt, de nullo nata sunt dici palam, (nam sensibilium pœne unumquodque est hujusmodi, ut de nullo prædicetur, nisi secundum accidens: dicimus enim quandoque album illud Socratem esse, et veniens, Calliam) sane inepta videtur hæc distributio, nisi sensibile contingat prædicari, non tamen de alio, nisi secundum accidens. Si enim nec de se, nec de alio, ut secundum accidens, prædicatur, nec dicti veritas, nec ratio constat exempli. Quod si nec subjici res sensibilis potest, Aristotelem

nullus esse mentitum ambigit, aut nugatum. Itaque hic, sicut et alibi, executus est, quod decet liberalium artium præceptorem, agens, ut dici solet, Minerva pinguiori, ut intelligeretur: nec in generibus, et speciebus, hanc statuit difficultatem, quam ipsi doctores nequeunt intelligere, nedum sufficiant aliis explanare. Ex hac Minervæ pinguedine, dictum est illud in Topicis: differentiæ omnes, aut species, aut individua erunt: siquidem sunt animalia: nam unumquodque animalium, aut species est, aut individuum. Similiter et illud Boethii: *Omnis species est suum genus*. Nam omnis homo animal, omnis albedo color. Quid ergo prohibet, juxta hanc licentiæ rationem, ea quæ sunt sensibilia, vel prædicari vel subjici? Nec opinor auctores hanc vim imposuisse sermoni, ut alligatus sit ad unam, in juncturis omnibus, significationem, sed doctrinaliter sic esse locutos, ut ubique serviant intellectui, qui commodissimus est, et quem ibi haberi præ cæteris ratio exigit. Hoc ipsum ergo quod dicitur prædicari, ab adjunctis, plures significandi contrahit modos. Poterit tamen forte ubique aliquam quodammodo convenientiam vel inhærentiam designare.

Nam quum sermo de sermone jungibilitatem quandam terminorum veræ affirmationis innuit, quum de re sermo dicitur prædicari, ostenditur, quod ei talis nuncupatio aptatur. Rem vero de re prædicari interdum notat, quoniam hoc est hoc: puta *Plato homo:* interdum quoniam hoc participat hoc, utpote subjectum accidente. Nec erubesco confiteri, quod res de re prædicetur in propositione, etsi res in propositione non sit: quum hoc in mente mihi versetur, quod res significetur prædicato termino veræ affirmationis, cujus subjecto aliqua de re agitur, aut res aliqua significatur. Itaque non adversandum

literæ arbitror, *sed amicandum*, eique mos gerendus est, in admittenda licentoris verbi indifferentia: nec ad omnem translationem, aut usurpationem dyscolæ, ut creditur, dictionis, lectorem, vel auditorem decet dentem exercere caninum. *Quod male fers, assuesce, feres.* Et plane ingratus est, et tam impudentis, quam imprudentis ingenii, qui ad omnia, se docentis, verba movetur, et ei in aliquo obtemperare detrectat. Sequamur ergo figuras auctorum, et *singula dict pensemus ex causis dicendi:* inde enim fidelis sumenda est intelligentia. Sed et rei nomen latius pateat, ut possit universalibus convenire, quæ sic, auctore Aristotele, intelliguntur abstracta a singularibus, ut tamen esse non habeant, deductis singularibus: hoc enim, sicut ait, illa asserunt, qui genus unum numero esse dicunt. Id autem faciunt, qui formas solas ponunt: ideas scilicet, quas cum auctore suo Platone, quoties datur occasio, vehementer impugnat. Unde licet Plato cœtum philosophorum grandem, et tam Augustinum, quam alios plures nostrorum, in statuendis ideis habeat assertores, ipsius tamen dogma in scrutinio universalium nequaquam sequimur: eo quod hic Peripateticorum principem Aristotelem, dogmatis hujus principem profitemur. Magnum quidem est, et quod Boethius in secundo commento super Porphyrium, minus arduum fatetur, tantorum virorum dijudicare sententias; sed ei qui Peripateticorum libros aggreditur, magis Aristotelis sententia sequenda est: forte non quia verior, sed plane quia his disciplinis magis accommoda est. Ab hac autem longissime videntur abscedere, tam illi, qui genera et species, voces esse constituunt, aut sermones, quam alii, qui præmissis de rerum investigatione opinionibus, distrahuntur. Et quidem omnes ab Aristotele puerilius aut stolidius evagantur, quam Platonici, cujus sententiam agnoscere dedignantur.

Hæc opinor debere sufficere, quod nec fideliter cum Porphyrio, nec utiliter cum introducendis versentur, qui omnium, de generibus, et speciebus, recensent opiniones, omnibus obviant, ut tandem suæ inventionis erigant titulum: quum hoc a proposito auctoris omnino dissideat, et *retundat ingenia auditorum*, et aliis articulis, æque necessarius scitu, locum inquisitionis esse non sinat.

LIBER TERTIUS.

Anni fere viginti elapsi sunt, ex quo me ab officinis, et palæstra eorum qui logicam profitentur, rei familiaris avulsit angustia, et consilium amicorum quibus non obtemperare non potui. Exinde, ut ex animi mei sententia verum fatear, nec in transitu, vel semel Dialecticorum attigi scripta, quæ, vel in artibus, vel in commentariis, aut glossematibus scientiam pariunt, aut retinent, aut reformant. Aliis namque, et non modo diversis, sed adversis fere, occupationibus interim distractus sum: ut vix vel ad horam, et hoc quodammodo furtim, philosophari licuerit. Siquidem Alpium juga transcendi decies, egressus Angliam: Apuliam secundo peragravi: dominorum et amicorum negotia, in Ecclesia Romana sæpius gessi: et emergentibus variis causis non modo Angliam, sed et Gallias multoties circumivi. Ad hæc, cura rei familiaris, sollicitudinum concursus, gerendorum instantia, literis dare operam non sinebant. Unde me excusatiorem habendum puto in his, quæ obtusius et incultius a me dicta lector inveniet. Ariditas enim linguæ, torpor sensuum partim præmissis, partim curialibus nugis adscribenda sunt, partim adversarii dolo, et impudentiæ,

qui instantia pervicaci provocavit incautum, et utcumque respondere coegit invitum. Mihi itaque illud ethicum facit:

> Omnia fert ætas, animum quoque; sæpe ego longos
> Cantando puerum memini me condere soles:
> Nunc oblita mihi tot carmina, vox quoque Mœrim,
> Jam fugit ipsa.

Nonne ergo mecum inique agitur, si illa juvenilis exigatur agilitas, si alacritas ferventis ingenii, si memoriæ fides in tanto tumultu rerum, et ætate, circa seria duntaxat occupata, nisi quatenus aut infirmitas carnis, aut negligentia spiritus ex his suborta, per fomitem peccati, malitia serietatem minuit aut extinguit? Utique sicut virtus, quæ annos prævenit, sic et illa, quæ deficientes non deserit, acceptatur. Insignem fecit Ascanium leo immanis prostratus a puero, et accessit Entelli titulis, emerito seni cedens triumphis inclytus Dares: *gloriosissimum enim est, si virtuti natura cedere videatur*. Ego autem jam emeritus et tam, ætatis, quam professionis, aut ordinis privilegio, si jura procederent, tutus, quodammodo protrahor ad arenam, et deserta et desueta cogor instaurare certamina. Conditio dura et dira mihi proponitur, ut aut conflictum ineam, quod non expedit, aut, quod omnino perniciosum est, victus confessione, turpi mendacio adquiescam. Turpitudinem itaque malui declinare: cui aut soli, aut præ cæteris, philosophantis propositum adversatur. Et quia propriis non abundo, amicorum omnium jaculis indifferenter utor. Non enim, more coætaneorum nostrorum, domestica negligo instrumenta, sed ea tanto familiarius apprehendo, quanto ea certius novi esse fidelium munera amicorum. Rerum enim veritas permanet incorrupta, nec unquam, quod in se verum est, attestatione novi auctoris evanescit. Quis autem, nisi insulsus, aut ingratus, pro-

positum habebit authenticum, eo quod illud Coriscus Brisso protulit, aut Melissus, æque omnes ignoti, nisi quatenus ab Aristotele exempli gratia, nominati sunt? Et illud idem reprobabit, eo quod a Gilleberto, Abaelardo, et Adam nostro, sit prolatum? Utique non sum ex eis, qui bona temporis sui oderunt, et coætaneos suos invideant commendare posteritati. Nemo nostrorum, quem noverim, asseruit quoniam non est contradicere, aut quod moveri non contingit, aut stadium pertransire, aut quia terra movetur, quoniam omnia secundum Heraclitum moveri contingit: qui sicut ait Martianus, *ardet dum totus in igne est*, ex quo omnia primordialiter composita esse contendit. Et hæ quidem acceptæ sunt opiniones veterum, eo ipso quod veteres: et nostrorum longe probabiliores, et fideliores, eo quod nostrorum sunt, reprobantur. Dicat unusquisque quod sentit. Ego hoc ab invidia plerumque arbitror provenire: quum unusquisque in eo suæ reputet derogatum, in quo aliquid laudi collatum est alienæ. Ast ego propriam gloriam non affecto, sed illius a quo est quicquid in me, vel in aliis bonum est. Et illorum honorem desidero, qui mihi contulerunt modicum illud, quod scio vel opinor, quoniam academicus sum: idemque mei profectus non erubesco laudare auctores. Ut enim ait Plinius, *boni ingenii laudabilis indoles est, per quos profeceris, confiteri.* Illi quoque qui hoc ipsum nunc in me carpunt, quandoque, auctore Deo, bonorum laudabuntur auctores, quia eos virtutis manet gloria, et beneficio temporis, coævorum invidia evanescet. Ergo procedat oratio, et quæ antiquatæ occurrent memoriæ de adolescentiæ studiis, quoniam jucunda ætas ad mentem reducitur, compendiose percurrat qui præ cæteris, et qualiter legendi sunt alacri commemoratione revolvens. Quæ vero prætermissa,

aut vitiose dicta fuerint, oblivioni, tempori, et occupationibus imputentur.

Cap. 1. *Quomodo Porphyrium legi oporteat, et alios auctores.*

Equidem ex animi mei sententia, sic omnem librum legi oportet, ut quam facillime potest, eorum, quæ scribuntur, habeatur cognitio. Non enim occasio quærenda est ingerendæ difficultatis, sed ubique facilitas generanda. Quem morem secutum recolo *Peripateticum Palatinum*. Inde est, ut opinor, quod se ad puerilem de generibus et speciebus, ut pace suorum loquar, inclinavit opinionem: malens instruere et promovere suos in puerilibus, quam in gravitate philosophorum esse obscurior. Faciebat enim studiosissime, quod in omnibus præcipit fieri Augustinus, id est, *rerum intellectui serviebat.* Itaque sic Porphyrius legendus est, ut sermonum, de quibus agitur, significatio teneatur, et ex ipsa superficie habeatur sensus verborum: sic enim satis introductorius erit, et facili brevitate conspicuus. Sufficiat ergo introducendo nosse, quia nomen generis multiplex est, et a prima institutione significat generationis principium, id est, parentem a quo, vel locum in quo quis genitus est. Unde Polynices ab Adrasto genus interrogatus, ait utrumque complectens,

Cadmus origo patrum, tellus Mavortia Thebæ.

Deinde hinc translatum est, ad significandum id quod de differentibus specie in quid prædicatur. Item et species multipliciter dicitur: nam ab institutione formam significat, quæ in lineamentis membrorum consistit: unde et speciosus, idem est formoso. Hinc autem sumptum est, ad significationem ejus, quod, inquit, de differentibus numero prædicatur. Unde constat nomina hæc, non esse secundæ impositionis,

sed quum primæ sint, ex translatione devocari ad aliam significationem. Quod quia non ornatus, sed necessitatis causa, contingit, æquivocationi comparatur. Tertiam ejusdem apponit Boethius significationem, dicens, formam substantialem speciei, puta humanitatem, hominis speciem appellari. Sed hanc, *subtilem speciem nominat*, et ex industria asserit, a Porphyrio prætermissam, ne nimia gravitate introducendorum animos retardaret. Quid ergo sibi voluit qui non modo hanc contra consilium auctoris, sed quicquid aliud excogitari potest, adjiciunt? Hoc credo appetunt, ut videantur multa scire, et benedixisse, quum id egerint, ut minus fuerint intellecti. Idem fiat in differentia, proprio, et accidente. Vocabulorum simpliciter aperiantur significationes, apprehendatur illa, quæ proposito congruit, per descriptiones certissimas, deinde singulorum sequantur divisiones. Postremo differentiæ singulorum ad singula, sicut occurrunt, in superficie assignentur: et Porphyrium perlegisti. Littera enim suaviter excutienda est, et non more captivorum acerbe torquenda, donec restituat quod non accepit. Porro austerus nimis et durus magister est, tollens quod positum non est, et metens quod non est seminatum, qui Porphyrium cogit solvere, quod omnes philosophi acceperunt: cui satisfactum non est, nisi libellus doceat, quicquid alicubi scriptum invenitur. Plane veritas est amica simplicitati: et *qui indebitum exigit, quod debitum erat accipere, sæpissime demeretur*. Quicquid autem litteræ facies indicat, lector fidelis et prudens interim veneretur ut sacrosanctum, donec ei alio docente, aut Domino revelante, veritas plenius et familiarius innotescat. Quod enim unus fideliter et utiliter docet, alter æque fideliter et utiliter dedocet. Siquidem recte docentis officium pro ratione temporis et personæ,

quod cuique noverit expedire, dispensat. Nam Porphyrius, corpus asserit esse genus hominis, quoniam et animalis. Aristoteles autem hoc dedocet, et eorum purgat errorem, qui genus secundum quid opinantur de specie prædicari: non enim secundum quid de specie prædicatur. Ex quo palam est, visibile aut sensibile, non esse genus animalis, prædicantur enim secuudum quid, id est, secundum corpus, non animam: quare, inquit, corpus, non erit genus animalis, eo quod pars est. Nullo enim modo pars de toto prædicatur: ita quidem, si locutio propria: nam in figuratis nihil prohibet. Tradunt utique Grammatici, tropum locutionis esse, qui Synecdoche appellatur, et nomen totius, parti, et itidem partis nomen, toti attribuit: res enim, dignioris aut notioris partis, plerumque suscipit nomen. Unde homo, qui ex anima constat et corpore, et sicut Cicero, Apuleius, et quod majus est, Hieronymus, Augustinus et multi alii, tam nostrorum, quam Gentilium, testantur, non magis est corpus, quam anima, sed quodammodo minus corporis censetur nomine secundum publicum usum, quoniam pars illa evidentior est, et sensibus notior: æque tamen verum est, sed a solis philosophis recipitur, ipsum esse animam. Nec tamen ob hoc, esse incorporeum sequitur: quoniam, ut aiebat Abaleardus, negatio vehementior est. Figurativæ quoque locutionis progressum inhibebat: eo quod figuras non licet extendere, quæ ipsæ non recipiuntur, nisi quum expedit. Nullum autem genus figuraliter, aut translative, de specie prædicatur: semper enim, et proprie verum est de omni eo, cujus est genus. Si quid autem, non modo in Porphyrio, sed in quavis scripturarum, intellectu difficilius occurrit, non statim deterreat legentem, aut audientem, sed præcedat: quia se invicem interpretantur auctores, et singulæ scripturæ,

vicissim sunt indices aliarum, unde legentem, plurima, aut nulla, aut paucissima latent.

Cap. 2. *De Categoriarum utilitate, et instrumentis.*

CATEGORIARUM liber Aristotelis, elementarius est, et accedentis ad Logicam quodammodo infantiam excipit; tractat enim de sermonibus incomplexis, in eo quod rerum significativi sunt: quo nihil prius est apud Dialecticum. Præmittit autem de æquivocis, univocis, et denominativis, quoniam eorum notitia definienti, dividenti, et colligenti plurimum necessaria est. Siquidem æquivocatio multos inducit errores, si lateat, et negotiantes impedit, si unus nesciat quo ferat alius intellectum. Manifestato autem, ut ait Aristoteles, quot modis dicatur, et ad quid ferens ponat, ridiculosus videbitur interrogans, si non ad hoc sermonem faciat. Utilis autem et ad non paralogizari, et ad paralogizare. Scientes enim quotiens dicitur, non paralogizabimur; sed sciemus si non ad idem sermonem faciat, qui interrogat: et ipsi interrogantes, poterimus paralogizare, semper quidem, si eorum quæ multipliciter dicuntur, alia fuerint vera, alia falsa: nisi et is qui respondet noverit quotiens dicitur. Univocorum quoque et denominativorum, adeo necessaria est cognitio, ut hæc tria scilicet æquivoca, univoca, et denominativa, asserat Isidorus categoriarum instrumenta: siquidem quæcumque prædicantur, aut æquivoce, aut univoce, aut denominative, suis applicantur subjectis. Æquivoce quidem, si non eodem sensu: univoce, si eodem: denominative, si non prorsus eodem, nec prorsus alio, sed adjacente sibi vicinitate quadam intellectu verborum, sicut manente conformitate vocum. Sic a bonitate bonus, a fortitudine fortis dicitur, ut ex ipsa verborum forma perpendatur quodammodo adjacens intellectus. Unde,

ex opinione plurium, idem principaliter significant denominativa, et ea, a quibus denominantur: sed consignificatione diversa aiebat *Bernardus Carnotensis*, quia *albedo* significat virginem incorruptam, *albet*, eandem introeuntem thalamum, aut cubantem in thoro: album vero, eandem, sed corruptam. Hoc quidem *quoniam* albedo, ex assertione ejus, simpliciter, et sine omni participatione subjecti, ipsam significat qualitatem: videlicet coloris speciem, disgregativam visus. *Albet* autem, eandem principaliter, etsi participationem personæ admittat. Si enim illud excutias, quod verbum hoc, pro substantia significat, qualitas albedinis occurret, sed in accidentibus verbi, personam reperies. *Album* vero, eandem significat qualitatem, sed infusam commixtamque substantiæ, et jam quodammodo magis corruptam. Siquidem nomen ipsum pro substantia subjectum albedinis, pro qualitate, significat colorem albentis subjecti. Videbatur etiam sibi tam de Aristotele, quam de multorum auctoritatibus niti. Ait enim, album nihil aliud significat quam qualitatem. Multa quoque proferebat, undique conquisita, quibus persuadere nitebatur, res interdum pure, interdum adjacenter prædicari, et ad hoc denominativorum scientiam perutilem asserebat. Habet hæc opinio, sicut impugnatores, sic defensores suos. Mihi pro minimo est ad nomen in talibus disputare, quum intelligentiam dictorum sumendam noverim ex causis dicendi. Nec sic memoratas Aristotelis, aliorumve auctoritates interpretendas arbitror, ut trahatur istuc, quicquid alicubi dictum reperitur. Nam apud eundem *motus* de animali, vigilatio de bipede, astruitur prædicari: et sic plura. Alioquin analyticorum exempla, non recte procederent, et apud eundem, quod si *cæcitas* et *cæcum esse*, idem essent, de eodem prædicarentur. Nunc

autem homo, *cæcus dicitur:* cæcitas vero, minime. Non est itaque ex levi occasione verbi, menti auctorum præjudicandum, quæ ex circumstantia sermonis pensanda est. Non enim omnis dictio semper eodem formatur schemate. Plane denominativa, non eundem his a quibus denominantur, intellectum significant, nec in eandem rem descendit animus his auditis; nec eorundem appellativa sunt: a se enim invicem plerumque removentur, et ad ea sequitur contradictio. Interdum tamen se patienter admittunt, et de eodem simul, vel de se invicem prædicantur denominative conjugata. Nam et bonitas bona, *una* unitas dicitur. Regulare tamen est, ut ad ea sequatur contradictio, quod tamen ex causa consignificationis magis, quam significationis asserunt evenire. Et hoc quidem probabiliter: an satis vere, dijudicent periti. Nam ad ea, quæ idem significant, ex causa significationis duntaxat, sequitur contradictio. Singularis enim numerus positus ejusdem nominis pluralem tollit, ut si quid homo est. Illud homines non est. Nihil equidem refert, unde proveniat, quum eo tendat Dialectices tota intentio, ut sermonum vim aperiat, et ex eorum prædicatione, examinandi veri, et statuendi, scientiam assequatur. Hoc agit, sive dividat, sive definiat, sive colligat, sive ea, quæ fuerint collecta, resolvat. Ergo denominativa, significant quodam modo *qualia* ex aliquibus: illa vero, a quibus denominantur, notant a quibus *qualia*. Nam fortitudo significat, ex quo quis fortis; fortis autem, qualis quis ex fortitudine: unde et fortitudinis dicitur nomen, non *ut cujus*, sed ut *ex quo:* indicat enim causam. Hinc est illud Gregorii, *Angelus nomen officii est, non naturæ:* siquidem ex officio est, sed personæ, significatque, ut dictum est, quodammodo quale quid illo ministret officio. Plura sunt ad hunc modum, ut *consul,* dig-

nitatis, studiosus, virtutis, Platonicus, Socraticus, professionum sunt nomina; prædictas itaque res significant. Ex quo liquet quoniam significare, sicut et prædicare, multipliciter dicitur: sed quis modus familiarissimus sit, discernere palam est. Inde est, quod justus, et similia, passim apud auctores, nunc dicuntur justum, nunc justitiam significare, vel prædicare. Sed aut omnino non convertitur, aut rarissime invenitur: si tamen hoc alicubi, quod justitia justum significet, aut prædicet. Boethius autem in libro de Trinitate, *Quum* inquit, *dico Deus justus est, qualitatem videor prædicare: sed prædico substantiam: immo, eam quæ est supra substantiam.* Quare, inquam, qualitatem videbitur prædicare, si hoc nomen justus non prædicet qualitatem. Tale est illud Aristotelis, qualitatem significant, *ut album:* quantitatem, ut bicubitum. Sic utique quia dantur a qualitate, vel quantitate, ita et qualitatem prædicant, quam apposita demonstrant inesse subjectis: interdum dicuntur significare qualia, quoniam appositione sua declarant qualia sint subjecta. Sed hæc a se, si sit benignus interpres, non multum distant, etsi audito *Albus* intelligatur, *in quo albedo:* quum autem *albedo* dicitur, non intelligatur *in quo talis color;* sed potius color faciens tale. Illud vero quod audita voce concipit intellectus, ipsius familiarissima significatio est.

Cap. 3. *Quæ sit prædicamentorum conceptio, et quibus contenta sit sobrietas philosophantium.*

Quia ergo aut æquivoce, aut univoce, aut denominative, ut sequantur indifferentiæ rationem, singula prædicantur; ipsaque prædicatio quædam ratiocinandi materia est, prædicamentorum præmissa sunt instrumenta, quæ negotiantium ex arte operam impediunt, aut promovent, aut procurant: nam *Multivoca,*

et *diversivoca*, quæ Boethius adjicit, magis ad grammaticam pertinent. *Multivoca* autem sunt, quum in ejusdem rei intellectum et nominationem, plura verba concurrunt: ut, *ensis*, *mucro*, *gladius*. *Diversivoca*, quæ sensu, et voce diversa sunt: ut *Homo*, *Lapis*. Rationem vero indifferentiæ, quam semper approbamus, liber iste commendat præ cæteris: etsi ubique diligenter inspicienti, manifesta sit. Agit enim nunc de significantibus, nunc de significatis, aliorumque doctrinam facit nominibus aliorum. Sunt qui librum istum, quoniam elementarius est, inutilem fere dicunt, et satis esse putant ad persuadendum, se, in dialectica disciplina, et apodictica, esse perfectos, si contempserint vel ignoraverint illa, quæ in primo commento super Porphyrium, antequam artis aliquid attingatur, docet Boethius prælegenda. Longe mihi alia mens est, nec video quomodo, sine isto, quis magis possit esse logicus, quam sine literis literatus. Hinc enim quid in rebus singulare, quid universale, quid substantia, quid accidens, quid in sermonibus æquivoce, quid univoce, quid denominative dicatur, conspicuum est. Hinc incomplexorum significatio innotescit: hinc rectissime investigationis docetur modus: hinc ad notitiæ perfectionem prima et dilucida patet via. Siquidem ad habendam perfectam cujusque rei notitiam, Peripateticæ disciplinæ, quæ in investigatione veri laborat, præ cæteris videntur ista sufficere. Primo quidem nosse de aliquo *An sit:* deinde, *quid*, *quale*, *quantum*, *ad aliquid*, *ubi*, *quando sit*, *quomodo situm*, *quid habeat*, *faciat*, *patiatur*. Novissima speculatio est in *singulis quare sit:* et quæ jam non modo ad Angelicam perfectionem, sed ad divinæ majestatis prærogativam accedit: ei namque soli rerum omnium causa innotuit, cujus voluntas omnium primæva causa est, et qui quatenus

voluit, singulis, *cur ita sit*, voluit revelare, *Omnia namque ad plenum, nosse divina; in nullo labi, Angelica: in plurimis bene sentire, humana perfectio est.* Cumulus itaque scientiæ, in hoc duodenario solidatur. Investigatio Philosophica, undenarii sobrietate contenta est: et, si ultra progreditur, profectum suum gratiæ ex magna parte ascribit. Nam pulsantibus aperit gratia, et voluntatem suam, quæ originalis omnium causa est, revelat Dominus his, qui ex toto corde quærunt eam. Porro Logicus decem institutionis suæ elementa cognoscit, et quum in his plene fuerit educatus, in parte contradictionis adversarium pergit ex intentione plenius convincere. Hæ ergo, quæ dicuntur naturales, et quodammodo elementares sunt, præjacent quæstiones: scilicet, *quid, quantum, quale, &c.* Et exinde, quum in his gymnosophistæ fuerint instituti, contradictionem formant, eamque, ut dici solet, *in arcto campo* distrahentes, ad reprimendam partem oppositam, rationis suæ nituntur aculeis: tendit enim quisque evacuare, quod apud alium statutum est. Sed quia naturalium prima est inquisitio, in ipsa primo decem prædicamenta formata sunt, excogitatique sermones, quibus de his, quæ primo occurrunt sensui, aut intellectui, *qualia sint* corpora aut spiritus, *quid, quantum, et quale esset,* aut secundum cæteras quæstiones naturaliter procedentes, declaretur unumquidque eorum. Unde et prædicamenta dicta sunt, sive in sermonibus, sive in rebus, decem genera prædicabilium, quæ sic ad singulares individuasque substantias applicentur: quæ de ipsis judicent quid sint, *quantum, quale,* ad aliquid, ubi, quando, situm, quid habeant, faciant, aut patiantur. Primum itaque prædicamentum est in his, quæ de aliqua substantiarum indicant quid sint. Secundum in his quæ quan-

tum: tertium ad aliquid: quartum, quale: quintum ubi: sextum quando: septimum situm esse: octavum habere: nonum facere: decimum, pati. Et hæc quidem sic multiplicata sunt, quoniam *apud philosophos maxime* vigebat speculatio corporalium, quum ante Zenonem, aut nullus, aut pauci admodum, aliquid de anima, aut spiritibus incorporeis recte senserint. Hic enim est, sicut Hieronymus auctor est, qui immortalitatem tradidit animarum. Utique situm esse, et quædam alia, vix congrue poterunt spiritibus applicari: *quoniam* hæc prædicamenta, pro parte corporibus præcipue addicta sunt. Prima itaque contemplatio, et quodammodo naturaliter Philosophantium, versatur in speculatione substantiarum: sequens autem, Mathematica est; imitaturque naturam. Unde Mathematicus ab antiquis dictus est *simia naturalium Philosophorum.* Sicut enim naturæ scrutator, inquirit de Cleonte, aut Callia, quid sit, aut qualis, aut quantus; sic Mathematicus, quum substantiam ejus abstraxerit, inquirit de ea quid sit, aut qualis, aut quanta, et deinceps, naturalium more Philosophorum, ad ulteriora progreditur. Sed apud eos, qui purioris philosophiæ vigent acumine, pridem receptum est, secundæ mathesi locum non esse, ne philosophicus labor procedat in infinitum, et semper vagetur inquisitio, quæ semper tendit ad finem. Utique jam spoliatus omnino amplius nudari non potest: et sive formam a materia abstraxeris, sive materiam subduxeris formæ, superfluus erit exinde labor, aut *circumstantiis* et proprietatibus, quas non admittit, vestire formam, aut quas illa non habet, spoliare materiam. Ergo quidquid ultra tentatur, non constitutio naturæ, sed figmentum *animi est*, subtilitate mathematica laborantis. Quum enim quæritur quid est *albedo*, et respondetur color talis, quicquid ei, ad subsistentiæ discretionem

adjicitur, aut effectum redolet, et sic substantiæ obnoxium est, aut potestatem sapit, cujus forte operatio nondum est. Quod si processerit inquisitio, ut quæratur quanta, aut ubi sit, ad corporalium diverticula fugiendum est. Unde pauciores illos credo peragrasse philosophos, qui naturæ arbitrio mathematicum per omnia coæquant: opinantes in aliis inveniri hæc genera prædicamentorum, quæ in corporibus, et spiritibus manifesta sunt. Omnia ergo genera speciesque substantiarum, et qualitatum, aliorumque, primo ingerunt prædicamento: quoniam appositione generis speciei primæ satisfit quæstioni, id est, declaratur de aliquo quid ipsum sit. Deinde pro genere quæstionum sequentia disponunt. Hoc quidem ab Aristotele videtur alienum: ait enim: manifestum quoniam quicquid est, significat quandoque quidem substantiam, quandoque autem quale, quandoque aliquid aliorum prædicamentorum: nam quando posito homine, dixerit ipsum hominem esse, vel animal, et quid est dicit, et substantiam significat. Quando vero posito albo colore, quod positum est, dixerit colorem esse, quid est, dicit, et quale, significat. Sic posita cubitali magnitudine, si dixerit eam esse magnitudinem, quid est, dicit, et quantum significet. Similiter autem et in aliis: unumquodque enim talium, sive idem de eodem dicatur, sive genus, de hoc, quid est significat: quando autem de alio, non quid est significat, sed quantum, aut quale, aut aliquid aliorum prædicamentorum. Equidem non hic videtur auctor exprimere, quod in eodem prædicamento, etsi eundem modum habeant prædicandi, sint omnia genera, aut quod novem genera accidentalium rerum non prædicentur de substantiis, aut quod eodem modo prædicentur de subjectis, et de contentis suis. Isidorus, Alcuinus, et quidam alii sapientum, omnia alia de primis substan-

tiis asserunt prædicari, et *sententiam* plenissimam decem prædicamentorum absolutione perficiunt, ut in hoc eorum patet exemplo: *Augustinus*, *magnus orator*, *filius illius*, *stans in templo*, *hodie infulatus*, *disputando fatigatur*. Perfecta enim sententia est, et subjecti, id est illius de quo agitur, substantiam, qualitatem, et quantitatem, cum cæteris, indicat: etsi forte minus proprium dederit quantitatis exemplum. Utique sicut primam substantiam, suis informatam accidentibus, parens omnium natura creavit: sic et singularia accidentia, quibus eadem informatur, substantiis singularibus concreavit. Ea vero quæ intelliguntur a singularibus abstracta, qualia sunt secundæ substantiæ, ut dictum est, quædam ex ratione probabili, animi figmenta sunt. Et quidem sicut in substantiis *hæ primæ* dicuntur, quæ revera substantiæ sunt, et singularitate essentiæ accidentibus subjacent; illæ vero secundæ, quæ ex conformitate singularium intellectu non casso concipiuntur: sic et primæ, ratione proportionis, possunt dici quantitates et qualitates, quæ primis singulariter insunt: et secundæ quantitates, et sic in aliis, quæ a singularibus quadam ratione similitudinis, abstrahuntur. Constat autem, ut ait Isidorus, appellatas esse categorias, eo quod non possunt nisi ex subjectis agnosci. Unde et prædicamenta recte nominantur: eo quod rebus præsentibus, quas constitutio naturæ ostendit, dicata, id est, addicta sunt. Dicare siquidem, addicere est: juxta illud Virgilii,

Connubio jungam stabili propriamque dicabo.

Sic autem addicta sunt aliis, ut agnosci nequeantsine illis. Nam ut præmissum est, si phantasiæ rerum volvantur in mente, inanis est conceptio, si exemplum ejus inveniri non potest in re subjecta. Siquidem

universitas singularium, historia naturæ est: a qua eximitur, quicquid in rebus actualiter nequaquam invenitur. Et quoniam agnoscuntur ex subjectis, talia sunt, ut ait Boethius, prædicata, qualia subjecta permiserint. Unde virtus prædicamentorum, quæ in operibus naturæ viget, circa divinam excellentiam evanescit. Illuc enim tracta verba mutantur omnino, aut falsa sunt; multiplicatur et labor cum errore eorum, qui vim prædicamentorum extendunt ad omnia, et fines naturalium excedentes, subvertunt integritatem artis, dum regulas non patiuntur suis generibus limitari. Omnis enim regula, et universitas omnis, alicui generi accommodata est, cujus ambitum si lasciviendo excesserit, illico vitiatur. Profecto rerum prædicamentalium, et sermonum, perutilis est notitia, et evidens ab Aristotele disciplina, universa describit, dividit, et docet quæ veniant ad comparationem, quæ susceptibilia contrariorum sint, quæ sint, quorum contraria: quæ totius contrarietatis ignara: exemplum relinquens posteris quo ad veri notitiam compendiosissime pervenitur. Et quia multiplicitas sermonum, plerumque intelligentiam claudit, quotiens dicatur unumquodque docet esse quærendum. Eo enim pertinet, quod in oppositis, et his, quæ *prius aut simul*, dicuntur et in speciebus motus, et hujusmodi modis librum explevit. Nihil enim utilius ad scientiam, aut victoriam, distinctione eorum, quæ multipliciter proferuntur. Contingit autem tractu temporis, et adquiescente utentium voluntate, multiplicitatem sermonum nasci, itemque extingui. Nam apud Aristotelem *cultellus acutus, anguli acuti* esse significabat, quum modo potius videatur indicare facile secantis acumen: sic enim dicitur, *gladius bis acutus*, quoniam utrimque facile secat. Quamvis et hoc, perspicacius intuenti, ab acumine angulorum

appareat evenire: corpus enim acutissimum est, ubi in angulo acutissimo coeunt superficies ejus. Nam si obtusus superficierum coeuntium fuerit angulus, et corpus obtusum esse in aliquo multiplicius dicitur, quam Aristotelis tempore diceretur; et quæ tunc verba aliquam, nunc forte nullam habent significationem: siquidem

> Multa renascentur quæ jam cecidere, cadentque,
> Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
> Quem penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi:

sed plane magis dedocent quam erudiunt, qui in hoc libello legunt universa, et eum brevitate sua contentum esse non sinunt. Quicquid alicubi dici potest, hic congerunt quibus gravior esse videtur confessio, quam ignorantia veri. Deridebat eos noster ille Anglus Peripateticus Adam, cujus vestigia sequuntur multi, sed pauci præpediente invidia profitentur: dicebatque se aut nullum, aut auditores paucissimos habiturum, si ea simplicitate sermonum, et facilitate sententiarum dialecticam traderet, qua ipsam doceri expediret. Habui enim hominem familiarem assiduitate colloquii, et communicatione librorum, et quotidiano fere exercitio super emergentibus articulis conferendi. Sed nec una die discipulus ejus fui, ei tamen habeo gratias, quod eo docente plura cognovi, plura ipsius, quoniam aliud ratione consulta præelegeram, ipso arbitro reprobavi. Itaque hic, sicut ubique, facilitati arbitror serviendum. Neque hæc omnia eo prælibavi proposito, ut ubique dicantur; sed ne sileantur ubique, quæ alicubi dici expedit, librum commendavi. Nec pœnitet: quoniam revera commendabilis est. Cæterum si plus justo caritati indulgeatur, quæ ad prima artis elementa studiosius rudes et detrectantes invitat,

> — Sic pueris olim dant crustula blandi
> Doctores, elementa velint ut discere prima:

et quia ei a plerisque amplius derogatur, eo vehementius commendatur: ut enim ait Aristoteles, *omnino insistenti, omnino est adversandum.*

Cap. 4. *Quæ sit conceptio et utilitas Periermeniarum, vel rectius Periermenias.*

Liber Periermeniarum, vel potius Periermenias, ratione proportionis syllabicus est, sicut prædicamentorum elementarius: nam elementa rationum, quæ singulatim tradit in sermonibus incomplexis, iste colligit, et in modum syllabæ comprehensa producit ad veri falsique significationem. Tantæ quidem subtilitatis est habitus ab antiquis, ut in præconium ejus celebratum ferat Isidorus: quia Aristoteles quando Periermenias scriptitabat, *calamum in mente tinguebat.* Cæterum (ut pace omnium loquar) quicquid in isto docetur libro, compendiosius et manifestius poterit quilibet doctorum, quod et multi faciunt, excepta reverentia verborum, in doctrinalibus parare rudimentis, quas introductiones vocant: vix est enim aliquis, qui hæc ipsa non doceat, adjectis aliis, non minus necessariis. Hoc utique, quia sine his, artis scientia comparari non potest. Percurrunt itaque quid nomen, quid verbum, quid oratio, quæ species ejus, quæ vires enunciationum, quid ex quantitate sortiantur, aut qualitate, quæ determinate veræ sunt aut falsæ, quæ quibus æquipolleant, quæ consentiant sibi, quæ dissentiant, quæ prædicata divisim, quæ conjunctim prædicentur, aut conversim, et quæ non: item quæ sit natura modalium, et quæ singularium contradictio. In his autem articulis operis hujus præcipue summa consistit; habetque sicut sententiarum subtilitatem, ita non mediocrem difficultatem verborum. Utrisque vero habenda est gratia, quo-

niam et sensus erudiunt, et verba exercent. Præterea reverentia exhibenda est verbis auctorum, cum cultu et assiduitate utendi; tum quia quandam a magnis nominibus antiquitatis præferunt majestatem, tum quia dispendiosius ignorantur, quum ad urgendum aut resistendum potentissima sunt. Siquidem ignaros in modum turbinis rapiunt, et metu perculsos exagitant, aut prosternunt: inaudita enim philosophorum verba tonitrua sunt. Licet itaque modernorum, et veterum, sit sensus idem, venerabilior est vetustas. Dixisse recolo Peripateticum Palatinum, quod verum arbitror, quia facile esset aliquem nostri temporis librum de hac arte componere, qui nullo antiquorum, quod ad conceptionem veri, vel elegantiam verbi, esset inferior: sed ut auctoritatis favorem sortiretur aut impossibile, aut difficillimum. Hoc ipsum tamen asserebat majoribus ascribendum, quorum floruerunt ingenia, et inventione mirabili pollentes, laboris sui fructum posteris reliquerunt. Itaque ea, in quibus multi sua tempora consumpserunt, in inventione sudantes plurimum, nunc facile, et brevi, unus assequitur: fruitur tamen ætas nostra beneficio præcedentis, et sæpe plura novit, non suo quidem præcedens ingenio, sed innitens viribus alienis, et opulenta doctrina patrum. Dicebat Bernardus Carnotensis, nos esse quasi nanos, gigantium humeris insidentes, ut *possimus* plura eis et remotiora videre, non utique proprii visus acumine, aut eminentia corporis, sed quia in altum subvehimur et extollimur magnitudine gigantea. Et his facile adquieverim, quia artis præparatitia et multos articulos veritatis tradunt artium præceptores, etiam in introductionibus suis, æque bene antiquis, et forte commodius. Quis enim contentus est iis, quæ vel Aristoteles in periermeniis docet? Quis aliunde conquisita non adjicit? Omnes enim totius artis sum-

mam colligunt, et verbis facilibus tradunt. Vestiunt enim sensus auctorum quasi cultu quotidiano, qui quodammodo festivior est, quum antiquitatis gravitate clarius insignitur. Sunt ergo memoriter tenenda verba auctorum, sed ea maxime quæ plenas sententias explent, et quæ commode possunt ad multa transferri: nam et hæc integritatem scientiæ servant, et præter hoc a seipsis tam latentis, quam patentis energiæ habent plurimum. Sunt autem pleraque, quæ si a suis avellas sedibus, aut nihil, aut minimum sapiunt auditori; qualia fere sunt omnia Analyticorum exempla, ubi literæ ponuntur pro terminis: quæ sicut ad doctrinam proficiunt sic tractata, alias inutilia sunt. Regulæ quoque ipsæ, sicut plurimum vigoris habent a veritate doctrinæ: sic in commercio verbi minimum possunt: nam quod dicitur in toto esse alterum alteri, vel in toto non esse, *et universaliter aliquid de aliquo prædicari, vel ab aliquo removeri*, idem est. Frequens tamen usus est alterius verbi, et alterius fere intercidit: nisi quatenus ex condicto interdum admittitur. Fuit fortasse tempore Aristotelis utriusque usus celebrior, sed nunc præ altero viget alterum, quoniam ita vult usus. Sic et in eo quod dicitur *contigens*, aliquatenus derogatum est ei, quod apud Aristotelem obtinebat. Jam enim nequaquam contingens possibili comparatur: hoc tamen in tractatu modalium sensisse visus est. Licet enim possibile est albere gentem Æthiopum, speciemque cygnorum nigrescere, neutrum tamen contingens est. Quod si hæc quis, quoniam possibilia sunt, contingere opinatur, hoc in publico prædicet, Aristotelis auctoritate deducta, et plane, renitente publicæ suasionis usu, aut insanis videbitur assidere, aut certe parum sobrius esse. Sed ut ad alium migremus sensum, quo contingens non coæquatur quidem, sed circumscribitur

a possibili, quoniam minus est, et hic illi usui derogatum esse videbimus. Nam ut ait in Analyticis Aristoteles: *Contingere, et contingens* est, quo non existente necessario, posito autem esse, nihil erit propter hoc impossibile. Hæc autem significatio contingenti deducit quidem necessarium, sed alias possibili coæquatur. Sed neque ista jam obtinet. Siquidem Hobinellum regnare non est necessarium, neque eo posito quicquam erit propter hoc impossibile: si vero contingens esse regnare Hobinellum dicas Wintoniæ, non tibi quis facile acquiescet. Et ut planius liqueat in quantum sit ille usus abolitus, in nulla significationum, quas ei adscribit, memoratum jam plene obtinet verbum. Ait enim *Aristoteles*, quoniam *contingere* duobus modis dicitur, uno quidem, quod plerumque fit, et deficit, necessarium, ut canescere hominem, vel augeri, vel minui, vel omnino quod natum est esse: hoc enim non continuum habet necessarium, eo quod non semper est homo. Nam quum homo est, aut ex necessitate, aut ut in pluribus est. Alio autem infinitum, quod et sic, et non sic, possibile: ut animal ambulare, vel ambulante fieri motum terræ, vel omnino quod a casu fit. Nihil enim sic magis natum est, vel e contrario. Nunc autem ut sequamur usum, *Quem penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi*, illud solum esse contingens, quod interdum evenit, jam dicitur: alioquin neque propter amotam necessitatem, neque propter assistentem possibilitatem, dicetur contingere. Patet itaque quod usus Aristotele potentior est, in derogando verbis, vel abrogando verba: sed veritatem rerum, quoniam eam homo non statuit, nec voluntas humana convellit. Itaque si fieri potest, artium verba teneantur, et sensus. Sin autem minus dum sensus maneat, excidant verba: quoniam artes scire, non est scrip-

torum verba revolvere, sed nosse vim earum atque sententias.

Cap. 5. *In quibus consistat corpus artis: et de Topicorum utilitate.*

Artis præparaticia præcesserunt, ad quam suus opifex, et quasi legislator, rudem omnino tyronem, irreverenter, et ut dici solet, illotis manibus, non censuit admittendum. Sicut enim in arte militari, instrumentorum, quibus res militaris instruitur, præparatio, præcedit artem: sic hujus sacri adeuntibus cultum, quædam elementa præmittuntur, et quasi instrumenta tyronum, quorum usu compendiosius ad ipsum corpus artis accedant, et commodius, quod profitentur, exerceant. Utilissima quidem sunt, et si non satis proprie dicantur esse de arte, satis vere dicuntur esse ad artem. Parum autem refert si magis dicatur, an sic. Ipsum itaque quodammodo corpus artis deductis præparaticiis, principaliter consistit in tribus; scilicet Topicorum, Analyticorum, Elenchorumque notitia: his enim perfecte cognitis, et habitu eorum per usum et exercitium roboratis, inventionis et judicii copia suffragabitur in omni facultate, tam demonstratori, quam Dialectico, et sophistæ. Porro in his maxime necessaria est, præcipue probabilitatem sectantibus, scientia Topicorum, quæ etsi inventionem principaliter instruat, judiciis tamen non mediocriter suffragatur. Et quamvis, ex opinione multorum, dialectico et oratori principaliter faciat, ipsam fere æqualiter proficere arbitror iis, qui versantur in gravitate demonstratoris, aut in fallacia, et agone sophistico. Siquidem sibi invicem universa contribuunt, eoque in proposita facultate quisque expeditior est, quo in vicina et cohærente instructior fuerit. Ergo et tam Analytice, quam sophistica conferunt

inventori, et topica itidem conducit judicanti: facile tamen adquieverim, singulas in suo proposito dominari, et accessorium esse beneficium cohærentis. Quum itaque tam evidens sit utilitas Topicorum, miror quare cum aliis a majoribus tamdiu intermissus sit Aristotelis liber, ut omnino, aut fere, in desuetudinem abierit, quando ætate nostra, diligentis ingenii pulsante studio, quasi a morte, vel a somno excitatus est, ut revocaret errantes, et viam veritatis quærentibus aperiret. Neque enim sermonum aut rerum tanta est difficultas, ut a studiosis non possit intelligi, et utilitas tanta est, ut præ cæteris expediat hunc agnosci. Satis enim inter cætera, quæ *translationis* arctissima lege a Græcis tracta sunt, planus est: ita tamen, ut facile sit auctoris sui stylum agnoscere, et ab iis duntaxat fideliter intelligatur, qui sequuntur indifferentiæ rationem, sine qua nemo unquam nec apud nos, nec apud Græcos, sicut Græcus interpres, natione *Severitanus*, dicere consueverat, Aristotelem intellexit. Sane ipso librorum numero, quasi quodam perfectionis auspicio, utilitatem operis commendavit, et omnium, quæ in multis voluminibus dilatavit antiquitas, quasi sementem dedit. Singula verba ejus, tam in regulis, quam in exemplis, non modo ad Dialecticam, sed fere ad omnes proficiunt disciplinas. Octo quidem voluminibus clauditur, fiuntque semper novissima ejus potiora prioribus. Primus autem; quasi materiam præjacit omnium reliquorum, et totius Logicæ quædam constituit fundamenta: docet enim quid syllogismus, quid et ex quibus demonstratio, quæ principia artium, et fidei, quæ ab artibus est, quis syllogismus dialecticus, quis litigiosus, quid probabile, quod paralogista, falsigraphusve non sequitur. Item quid propositio, quid problema. Et quoniam ad problematum discussionem, probationemque positionum

progrediendum est, ex quibus sint problemata, id est, quæ propositiones ex arte deducantur in quæstionem adjicit, habita distinctione prædicamentorum, ex quorum natura manat ratio quæstionum. Neque enim ad omnia quæ quæri possunt, quoniam nec omnia quærere prudentis est, suas formas applicat: sed ad ea, quæ digna quæsitu sunt, et cognita, aliquid conferunt. Quolibet namque proferente contraria opinionibus, aut contemptibilia quælibet, contemptibiliterque inquirente, sollicitari non expedit. Quia ergo ratio prædicamentorum, aut majora, aut æqualia prædicat de subjectis, problematum dialecticorum quadripartitam docet esse naturam. Vult enim (etsi de hoc possit, ut de cæteris articulis, disputari) ubi de majori et substantiali quæritur, inquisitionem generis esse: si de pari et substantiali ambigitur, de definitione fieri quæstionem. Quod si de majori et accidentali dubitatur, de accidente: si de pari et accidentali, de proprio constat inquiri. Verum quia de aliquo quærenti quid, aut quantum, aut quale sit, minus subjecto non dicitur recte, nec minus prædicari, nec de minori quæstio esse monstratur. Proinde quid genus aut definitio, quid accidens sit, aut proprium, docet longe commodius iis, qui in Porphyrio, aut categoriis explanandis, singuli volumina multa et magna conscribunt. In consilium illorum non veniat anima mea, nec aliquis amicorum meorum præceptoribus his utatur. Ad hæc, quid inductio, et ubi ea uti expediat, et quotiens dicatur oppositum, dicit, et qualiter oporteat dividi ea quorum multiplex est significatio. Siquidem ad multa prodest, vel illud nosse, quod æquivocatio neque comparationem, neque numerum pluralem admittit, ut conjunctim colligat, quod divisim positum est. Nam vox, et angulus, aut cultellus, nequaquam dicuntur acuta, vel alterum

acutius altero: quamvis singulum dicatur acutum. Ad hoc quoque prodest hæc speculatio multipliciter dictorum, ut ex contrariis vis contrariorum sæpissime perpendatur: si enim unum eorum aut æquivoce, aut univoce dicitur ad multa, simili modo et reliquum, ut quidem in omnibus, aut in pluribus. Nam quoniam acuto in voce grave contrarium est, in magnitudine autem levi, palam quoniam leve aut grave æquivoce diceretur ad plura. Volenti autem scire quid agatur, necesse est vim sermonis excutere: qua ignota, fidus verborum intellectus constare non potest. Eo spectat illud Augustini, tractum quidem ab Aristotele, quoniam de fonte isto hauserunt omnes, quia in omni enunciatione spectanda sunt tria, *dictio, dicibile, et res.* Est autem res, de quo aliquid, dicibile, quod de aliquo, dictio, quo dicitur hoc de illo. Interdum tamen dictionem, rem esse contingit, quum idem sermo ad agendum de se assumitur, ut in iis quæ præceptores nostri materialiter dicebant imposita et dicibilia: quale est, *homo est nomen, currit est verbum.* Porro res, ut in pluribus, et dicibilia pertinent ad naturam, dictio vero ex hominum pendet arbitrio. Itaque ad veri examinationem necesse est rem non omnino notitiæ esse subtractam, rei subjectæ, id est, de qua agitur, dicibile convenire, et dictionem, ut omnis increpandi tollatur occasio, utrique esse cognatam.

Cap. 6. *De utilitate et conceptione trium librorum in Topicis.*

SICUT autem elementarius est prædicamentorum, periermeniarum vero syllabicus, ita et Topicorum liber, quodammodo *dictionalis est.* Licet enim in periermeniis agatur de simplici enuntiatione, quæ utique veri falsive dictio est, nondum tamen ad vim colligendi pertingit: nec illud assequitur, in quo Dia-

lectices præcipua opera versatur. Hic vero primus est in rationibus explicandis, doctrinamque facit localium argumentationum, et sequentium complexionum pandit initia. Et sicut juxta Ethicum, *discipulus prioris est posterior dies*, ita primus sequentium librorum instructorius est. E quibus itaque locis sint problemata, primus aperit. Sequentes, unde, et quomodo probentur exponunt, et quæ propositio magis aut minus argumentabilis sit, et quare. Non tamen huic operi tantum tribuo, ut inanem reputem operam modernorum, qui equidem nascentes et convalescentes ab Aristotele, inventis ejus multas adjiciunt rationes, et regulas prioribus æque firmas. Cæterum hoc Aristoteli debetur, quoniam qui a parte totum probari docuit, et a duplici parte, vel triplici, aut amplius, inferri posse monstravit. Eodem modo et in aliis. Ergo non modo Themistio, Ciceroni, Apuleio, et Boethio, adjectorum habemus gratiam: sed Peripatetico Palatino, et aliis præceptoribus nostris, qui nobis proficere studuerunt, vel in explanatione veterum, vel in inventione novorum. Miror tamen quare Peripateticus Palatinus, in hypotheticarum judicio tam arctam præscripserit legem, ut eas solas censuerit admittendas, quarum consequens in antecedenti clauditur, aut destructo consequenti perimitur antecedens. Siquidem argumenta recipiebat facile, sed hypotheticas respuebat, nisi manifesta necessitate urgente. Forte ideo, quod omnes, ut ait Boethius, volunt necessariam tenere consequentiam. Volunt utique, quoniam hoc profitentur adjecta conditione: sed nihilominus quædam, ob evidentem probabilitatem, quæ necessitati plerumque assidet, admittuntur. Sicut enim argumenta Dialecticis sufficiunt probabilia, sic et probabiles consequentiæ; sed utrisque vis urgens deest, si necessitas desit: ut si instantiam dederis, docens in

quo non sit. Aristoteles autem fere ubique consequentias ponit, sive astruere, sive destruere doceat, quod positum est. Et quia ad unum multa sequuntur, habenda est ratio, unde plura astruendo, vel destruendo, proveniant. Ut enim ait Aristoteles: omnis qui dixit quidlibet, quodammodo multa dixit eo quod plura unicuique ex necessitate consequentia sunt. Ut qui hominem dixit esse, et quoniam est animal dixit, et quoniam animatum, et quoniam bipes, et quoniam mentis, et discipline susceptibile. Est autem rationabile problema, ad quod ratiocinationes fiunt et spissæ, et bonæ. Totus itaque secundus liber in eo versatur, quod est de accidente. Et quum naturam accidentium eleganter doceat, tam rationum firmitudine, quam exemplorum jucunditate, ad multa commodus est. Et quia solum accidens ad comparationem venit, tertius comparabilium vim aperit, et insistens naturæ accidentium, quæ sit eligendi aut fugiendi ratio, et in ipsis eligendis, quæ præelegenda, et in fugiendis, quæ præ cæteris fugienda, regulariter monstrat. Ex quo liquet, quantum hæc disciplina Physicæ et Ethicæ prodest. Quum hæc disciplinæ particula, in appetendis et devitandis, et in omnibus denique comparabilibus vigeat, plane hujus lata est commendatio, et male neglectus a prioribus, cum utilitate conspicua, et verborum gratia jucundus sit, et tam Ethicæ quam Physicæ plurimum prosit.

Cap. 7. *Brevis ratio quarti, et quinti.*

Quartus autem exercet problemata, quæ sunt a genere, et sic generis et speciei, et ad se, et ad alia, cohærentiam docet. Ut liquidum sit omnibus, quanto dispendio temporis nostri neglectus sit a præceptoribus nostris. In hac speculatione, non credo diutius immorandum: quum de rerum generibus multa supe-

rius dicta sint, et non sit nostri propositi, in hoc opus speciales commentarios facere. Hoc tamen ab Aristotele (quoniam Porphyrius, quem parvuli sequuntur, aliud docuit) adjiciendum puto, quoniam sicut genus univoce, et non denominative, sic nec secundum quid, prædicatur. Unde constat, corpus non esse genus animalis: ait enim, considerandum, si in aliquibus *secundum quid participatur genus:* ut si animal aliquod sensibile vel visibile dicatur. Nam secundum quid sensibile vel visibile dicitur animal, nimirum corpus: secundum autem animam, non. Quare non erit genus sensibile vel visibile animalis. Latent autem quandoque, et totum in partem ponentes: ut *animal corpus sensibile. Nullo enim* modo pars de toto prædicatur. *Quare non erit corpus genus animalis*, eo quod pars est. Utique genus omne, de specie verum est, et de individuis, sine translatione et figura. Nunquam enim improprie prædicatur, quoniam nulla familiarior est assignatio quam substantiæ, quæ in genere et specie rectissime judicatur. Corpus autem de homine, figurative scilicet, per Synecdochen dicitur. Ex quo liquet, quod qui ob unius partis evidentiam corpus dicitur, idem et anima dici potest, ob alterius dignitatem. Sed minutiores philosophi, cum Porphyrio, vulgi sequuntur opinionem: qui fere id solum consuevit approbare, quod sensibus patet. Plato autem, et tam Stoicorum, quam Peripateticorum dogma, hominem rectius animam, quam corpus dici declarat. Quam sequutus sententiam Marcus Tullius in libro de republica, ait: *Tu non es is, quem exterior figura designat*, sed mens cujusque, is est quisque. Doctoribus quoque Ecclesiæ, Augustino, et cæteris, id ipsum placuit. Siquis hinc dubitat, legat scripturas, quæ principatum personale quodammodo animæ tribuunt: et corpus hospitio comparant,

aut indumento. Item *quintus* copiosissime docet, quot modis dicatur proprium: et in his, quid proprie et multipliciter docet quando recte positum sit, et quando sit perperam assignatum. Utilissima autem est hæc speculatio ad astruendum et destruendum, quoniam proprium, quod proprie dicitur, et cujus proprium est, se invicem mutua prædicatione concludunt.

Cap. 8. *De Titulo definiendi qui exercetur in Sexto.*

PORRO *sextus* de definitione est, et artem definiendi luculenter tradit, ut qui istum plene noverit, in statuendis aut evacuendis definitionibus hæsitare non debeat. Porro regulam definiendi arctissimam docuit, et quam plene aut nullus, aut rarus assequitur. Itaque Aristotelem præ cæteris omnibus, tam aliæ disserendi ratiocinationes, quam definiendi titulus illustraret, si tam patenter astrueret propria, quam potenter destruxit aliena. Cæterum sicut validior hic expugnator extitit, quam assertor, ita plerique validius asserunt, quam impugnent: neque enim omnes omnia possunt, et quisque si efficaciam attendat gratiæ, proprio munere insignitur. Ut de fidelibus taceam, Naso carmina, Cicero causas feliciter agit. Pythagoras naturam excutit, Socrates morum præscribit normam: Plato de omnibus persuadet, Aristoteles argutias procurat. Sumpserunt hinc doctrinæ suæ primordia Marius Victorinus, et Boethius cum Cicerone, qui singuli libros definitionum ediderunt: illi quidem definiendi nomen, usque ad quindecim species dilataverunt, describendi modos definitionis vocabulo supponentes. Huic vero, de substantiali præcipue cura est: quæ sic constare debet ex genere et substantialibus differentiis, ut proposito coæquetur. Recte enim assignata est, quum fuerit æqualis definito, et planissima utitur interpretatione. Amovenda est ergo non modo

æquivocationis impostura, sed omnium quæ incerta sunt fugienda obscuritas: quoniam evidens esse debet, quæ redditur ut aliud innotescat. Ergo et translationes declinandæ, et quæcumque proprie non dicuntur. Ut lex, *mensura, vel imago eorum quæ naturaliter justa sunt.* Sunt autem, ut ait Aristoteles, hujusmodi, pejora translatione: nam translatio facit quodammodo notum, quod significatum est per similitudinem. Omnes enim transferentes, secundum aliquam similitudinem transferunt. Quod autem hujusmodi est, non facit notum: nam neque similitudo inest, secundum quam mensura vel imago lex est, neque dici solet. Quare si proprie mensuram vel imaginem legem esse dicit, mentitur. Imago enim est, cujus generatio per imitationem est. Hoc autem non inest legi. Si autem non proprie, palam, quoniam obscure dixit, et pejus quolibet eorum, quæ secundum translationem dicuntur. Nota autem sic accipienda sunt, quod bene dispositis intellectu innotescant. Quod autem nec ex simpliciter notioribus, nec ex his, quæ nobis notiora positum est, non facit ad definitionem. *Æquicolam* quoque, id est æquimembrem, definito oportet fieri definitionem, ut si quæratur quid sit speculativa scientia, neutrum, nec speculativa scilicet, nec scientia, relinqui debet ambiguum. In ipsis quoque substantialibus definitivis nihil ponendum est, quod vergat ad passionem. Auctore siquidem Aristotele, omnis passio magis facta, abjicit a substantia. Differentia autem non hujusmodi. Nam magis salvare videtur id, cujus est differentia. Et simpliciter impossibile est esse singulum, sine propria differentia. Nam quum non est gressibile, non erit homo. Simpliciter autem dicendum, *secundum quæ alteratur habens,* nihil horum differentia illius. Omnia enim hujusmodi, quum magis fiunt, abjiciunt a substantia. Quare si aliquam hujusmodi differentiam

assignavit, peccavit. Simpliciter autem non alteramur secundum differentias. Unde etiam Plato arguitur, mortem in animalium definitione ponens. Licet enim non fiat, id est, magis aut minus prædicetur, eo quod hujusmodi non suscipiunt magis aut minus, differentia tamen non est: sed forte rectius habitum notat, et passionis habilitatem, aut magis necessitatem indicat patiendi. Hoc autem facile suadebitur Christiano, qui immortalitatem expectans, conditionem vivendi credit mutandam in melius, non corrumpi naturam. Glorificabitur enim substantia, et sine corruptione sui eximetur a necessitate patiendi. Ipsa quoque habilitas passionis perpetiendæ penitus evanescet, quando mortale immortalitatem induet morte absorpta: et corruptibile nunc, incorruptionem possidebit. Nec mirum mortalitatem passibilitati ascribi, quum immortalitas ipsa, secundum Aristotelem, passio sit dicenda. Ait enim: Passio vitæ et casus, immortalitas videtur esse. Quoniam autem verum est quod dicitur, palam fiet, si quis concedat ex mortali aliquem fieri immortalem. Nullus enim dicet aliam eum vitam sumere, sed casum aliquem, vel passionem huic eidem adgenerari: quare non est genus vita immortalitatis. Utique et hinc constat, quia mortale et immortale, non sunt viventium species aut differentiæ, sed potius modos vivendi indicant, aut naturæ conditionem. Equidem nihil mali in substantia, nam quod cujusque optimum, inest substantiæ maxime. Est autem difficile, nisi multam rerum notitiam habenti, regulariter eam definire, quum substantialia sæpe incerta sint, vel ob difficultatem rerum, et ignorantiam, vel propter ambiguitatem sermonum. Sunt etiam pleraque quæ, urgente natura, propriis definitionibus carent; ut principia, eo quod sursum pergentibus, eorum, quia non sunt genera, non occurrunt et indi-

vidua: eo quod differentiis substantialibus ab invicem non separantur. Porro hic descriptiones pro definitionibus sunt, probabiles quidem magis, quo ad definitionum formam magis accesserint. Earum tamen major est indulgentia. Est autem quidlibet fecisse facilius, quam benefecisse: quia virtus semper in arduo est. Quum vero de definitione constabit, ad construendum, destruendumque propositum, efficacissima est: quia cum ipso pariter infirmatur, aut convalescit.

Cap. 9. *De problemate ejusdem, et diversi, quod agitatur in septimo: et communia quædam Topicorum.*

Septimus quoque a definitionibus pendet, evolvitque problemata, quæ de eodem sunt, et diverso. In hujus autem discussione plurima attritio est, quoniam contrariarum concursus rationum, dubitandi materia est. Cæterum sicut *diversum*, sic et *idem* alicui multipliciter dicitur: nam utrumque Genere, Specie, et Numero. Sed quæ genere diversa sunt: illico et sequentibus. E contra, quæ idem numero, statim et cæteris modis uniuntur. Maxime indubitanter, quod unum est numero, et idem alicui, ab omnibus idem videtur dici: nam et hoc est esse simpliciter idem. Solet autem et hoc assignari multipliciter; proprie autem et primum, quando nomine, vel definitione idem assignatum fuerit: ut vestis, tunicæ, et animal gressibile bipes, homini, et quod natura fertur sursum, igni. Tertium vero quando ab accidente, ut sedens vel musicum Socrati: omnia enim hæc unum numero volunt significare. Quoniam autem verum est, quod nunc dictum est, ex permutantibus appellationes aliquis addiscet: sæpe enim præcipientes nomine vocare aliquem sedentium, permutamus; quando forte non intelligit is, cui præceptum facimus, velut

ab accidente, et eo magis intelligente, et jubemus sedentem vel disputantem vocare ad nos: palam quoniam eundem opinantes, et secundum nomen, et secundum accidens significare; ergo idem (quemadmodum dictum est) tripliciter *dividatur*. Itaque non modo definitionum, sed generis, proprii, accidentis, necessaria est cognitio, tam ad astruendum, quam ad destruendum ea problemata, quæ de eodem sunt et diverso, sed nihil ad alterutram operam definitione utilius, quoniam nihil efficacius, nihil notius est. In iis autem septem voluminibus, ob ubertatem locorum, constare rectissime dicitur summa Topicorum: quæ, ut ait Isidorus, sic dicta sunt, quoniam τόπους continent, id est, locos, qui sunt argumentorum sedes, fontes sensuum, et origines dictionum. Pro eo enim disciplina ipsa dicta est Topice, quod locorum doctrinam facit. Qui vero librum hunc diligentius perscrutatur, non modo Ciceronis et Boethii topicos ab his septem voluminibus erutos deprehendet, sed librum divisionum, qui compendio verborum, et elegantia sensuum, inter opera Boethii, quæ ad logicam spectant, singularem gratiam nactus est. Non omnes tamen locos huic operi insertos arbitror, quia nec potuerunt, quum et a modernis, hujus præeunte beneficio, æque necessarios evidentius quotidie doceri conspiciam. Versatur in his inventionis materia, quam hilaris memoriæ Willelmus de Campellis, postmodum Catalaunensis Episcopus, definivit, etsi non perfecte, esse scientiam reperiendi medium terminum, et inde eliciendi argumentum. Quum enim de inhærentia dubitatur, necessarium est aliquod inquiri medium, cujus interventu copulentur extrema: qua speculatione, an aliqua subtilior, vel ad rem efficacior fuerit, non facile dixerim. Medium vero necessarium est, ubi vis inferentiæ in terminis vertitur: si enim inter

totas propositiones sit, ut potius sit obnoxia complexioni partium, quam partibus complexis, medii nexus cessat. In iis autem, quæ terminis, aut terminorum partibus, vim urgendi habent, locus ab ea habitudine est, quæ est inter id, quod demitur conclusioni, et id quod dempto succedit: succedentia enim a præcedentibus convincuntur. Quod autem utrobique manet immobile, nec probantis violentiam, nec probati recipit fidem; et sicut a significatione contrahunt termini ut universales dicantur esse, vel singulares: sic ut unus sequatur ex altero, vel propulsetur ab altero, facit cohærentia, vel repugnantia significationum. Nisi enim res significatæ sibi cohæreant, aut repugnent, non est quare in terminis familiaritas aut hostilitas requiratur. Non est autem facile in singulis semper explorare, quam firmus rerum sit nexus, aut quanta dissensio, et ob hoc quid simpliciter necesse, quidve magis probabile sit, indicare interdum difficilius est. Sed quod frequentissime sic, *probabile quidem;* quod nunquam aliter, magis probabile: quod aliter esse non posse creditur, necessarii suscipit nomen. Nam penes naturam est necessariorum possibiliumque definitio, sola siquidem vires suas agnovit. Adamas diu habitus est insecabilis, quia nec ferri nec chalybis verebatur acumen: tandem vero, quum plumbo et sanguine hircino sectus esset, patuit factu facile, quod prius impossibile videbatur. Ergo solitus rerum cursus diligenter advertendus est, et quodammodo excutiendus naturæ sinus, ut necessariorum probabiliumque natura clarescat: nihil enim est, quod ad locorum notitiam magis prosit, nihil quod veritatis notitiam amplius pariat, nihil quod ad docendum aut ad persuadendum magis proficiat, et omnium dicendorum paret laudabilem facultatem.

Cap. 10. *De utilitate octavi.*

Familiare est omnium peritorum artificum, artis suæ instrumenta præparare, antequam experiantur usum, ne conatus propriæ facultatis inanis sit, si domesticis caruerit instrumentis. Sic in re militari, prævidet dux arma, et impedimenta militiæ. Architectus, quum instrumentis materiam perquirit, in qua se, et illa, exerceat. Nauta clavum, rudentes, remos, anchoras, et cætera navigii armamenta componit, ut eorum fretus adminiculo, propositum artis possit rectius expedire. Itaque pari modo, *rei rationalis opifex*, et campi doctor eorum, qui Logicam profitentur, in præcedentibus instrumenta disputandi, et quasi arma tyronum suorum, locavit in arena, dum sermonum simplicium significationem evolveret, et item enunciationum locorumque naturam aperiret. Consequenter autem instrumentorum exercitium docet, et quodammodo congrediendi artem tyronibus tradit, et quasi membra moveat colluctantium, proponendi et respondendi, convincendi et evadendi, vias monstrat, et eam propter quam cætera præmissa sunt, facultatem præceptis informat. Ut autem præmissæ similitudinis sequamur proportionem, quemadmodum categoriarum elementarius, periermeniarum syllabicus, præmissi topici, dictionales libri sunt: sic Topicorum *octavus*, constructorius est rationum, quarum elementa, vel loca, in præcedentibus monstrata sunt. Solus itaque versatur in præceptis, ex quibus ars compaginatur, et plus confert ad scientiam disserendi, si memoriter habeatur in corde, et jugi exercitio versetur in opere, quam omnes fere libri Dialecticæ, quos moderni præceptores nostri in scholis legere consueverant: nam sine eo, non disputatur arte, sed casu. Cæterum ut plurimum prosit, aliorum necessaria est

cognitio, qui etsi non abundent præceptis, nisi raro, rerum tamen sermonumque utilissimam doctrinam faciunt. Quia ergo exercitatio Dialecticæ, ad alterum est; pares, quos producit, et quos rationibus munivit, et locis, sua docet arma tractare, et sermones potius conserere quam dexteras, et tanta cautela imbuit, ut totius eloquentiæ præcepta hinc tracta principaliter, velut a primitivo fonte originis suæ, manare perspicuum sit. Indubitanter enim verum est, quod fatentur Cicero et Quintilianus, quia hinc non modo Rhetoricorum adjumentum, sed et principium Rhetores, et scriptores artium assumpserunt: postmodum tamen propriis dilatata est institutis. Versatur ergo tota Dialecticæ agitatio, quoniam alter alterius judex est, inter opponentem et respondentem. Horum vero uterque finem suum assequitur, si nihil omittat ex contingentibus: si proposito sic insistat, ut et se, et orationem increpationi subducat. Non enim semper eadem est increpationis occasio: nam plerumque propositi, plerumque proponentis culpa est. Siquidem, ut ait Aristoteles, non est in altero tantam bene finire commune opus: nam et qui litigatorie interrogat, prave disputat, et qui in respondendo non concedit quod videtur, neque suscipit quicquam, quod vult interrogans inquirere: Manifestum etiam quoniam non similiter increpandum, et per se rationem, et interrogantem. Nihil enim prohibet rationem quidem pravam esse, interrogantem vero, ut contingit, optime contra respondentem disputare: nam contra dyscolos, non possibile fortasse statim, quales quis vult, sed quales contingit, facere syllogismos. Est autem pravus socius, qui impedit commune opus. Qualiter vero facienda aut vitanda sit alterutrius increpatio, an utilius, an subtilius, et strictius doceat, incertum habeo. Porro bene interrogantis opus est, ut faciat respondentem

improbabilissima dicere, et alia quidem, quam quæ propter positionem sunt necessaria: respondentis autem, non propter eum videri accidere impossibile, aut quod præter opinionem est, sed propter positionem. Diversum enim fortasse peccatum est, ponere primum, quod non oportet, et positum, non servare secundum modum: at opponens, etsi interdum ad inductionem, ut detur universale, aut in magnitudinem orationis, aut ut manifestior sit oratio, negotietur, in omnibus præcipuam virtutem ducit occultationem conclusionis, ut oratione per conclusionem expleta, quæratur propter quid. Unde in nuptiis Mercurii et Philologiæ, Dialectica in manu serpentem gestat, et formulas, ut astutia serpentis, quæ propositum tegit, mordeantur incauti et rudes: aut improbi per rationis formulas erudiantur, aut convincantur. Consistit autem cautela, in ordine et modo explendi propositum, sive dividendum, seu definiendum, seu colligendum sit: recteque procedit ex præexistenti cognitione locorum, et argumentationum, aliorumque sermonum, quibus definitiones et divisiones explicantur. Nam loci argumentandi, et dividendi, definiendique, plerumque sunt communes: sed vis artis in argumentationibus amplius viget. In ipsis quoque syllogismis violentior est, sive integritate sui perfectus sit, sive media propositione subtracta, ad modum enthymematis conclusionem acceleret: ideoque usus *magis* ejus facit ad alterum. Inductio vero levior est, sive maturiori incessu a pluribus progrediatur ad unum universale, aut particulare, sive acriori impetu ab uno, ad exempli formam inducto, ad unum, inferendo prosiliat. Hic autem modus magis oratoribus congruit: interdum tamen ornatus aut explicationis causa, conducit et dialectico: magis enim persuasorius est, quam urgens. Unde, sicut Marcus Tullius in Rhe-

toricis testis est, Socrates hoc argumentandi genere sæpissime utebatur. Cæterum quum exempla ad probandum quid, aut plura feruntur, aut singula, convenientia esse debent, et ex quibus scimus: qualia Homerus, non qualia Cherillus. Si autem ab auctoribus transsumantur, Homero quidem Græcus, Latinus autem Virgilio utatur et Lucano: domestica namque exempla magis movent, et ignota, dubiorum non faciunt fidem ' Ad occultationem vero propositi, immo ut uterque gignadiorum noti compos facilius sit idiotismus, et orthonoismus, perutilis est. Ut uterque scilicet sic artem dissimulet, quod aut eam non habere credatur, aut quod habita nolit uti. Semper enim suspecta est artis ostentatio: et e contra facilius admittuntur, via simplici gradientes. Sed præ omnibus utrique expedit nosse fideliter, circa quid confligentium versetur intentio. Siquidem non facto manifesto quid est quod positum est, non est facile argumentari: nam ex hoc, vel ad nomen, aut sæpe nulla est disputatio. Ratio enim non habet processum, nisi intellectus altercantium alicui innitatur articulo. Nam ut obviatio sit, necesse est eandem teri viam. Ergo aut una debet esse interrogatio, aut multiplicitas suis est rationibus distinguenda. Unde Aristoteles, *quoniam autem concessum est respondenti*, non intelligenti, dicere, quoniam non intelligo, et multipliciter dicto, non ex necessitate confiteri, vel negare: palam quoniam primum quidem, nisi planum sit quod dicitur, non pigritandum dicere, *non intelligere*. Nam sæpe ex eo quod non plane interrogantibus dant, obviat aliquod difficile. Si autem notum quidem sit, multipliciter autem dictum, si in omnibus quidem verum vel falsum sit, quod dicitur, dandum simpliciter, vel negandum. Si vero in aliquo sit falsum, in aliquo autem verum, significandum est quoniam

multipliciter dicitur, et propter hoc, aliud quidem falsum, aliud autem verum: posterius enim diviso incertum, si et in principio conspexerit, dubium. Si autem non præviderit dubium, sed in alterum respiciens posuerit, dicendum ad eum, qui in alterum ducit, quoniam non ad hoc inspiciens dedi, sed ad alterum eorum: nam pluribus existentibus, quæ sub eodem nomine, vel sub eadem oratione sunt, facilius est dubitatio. Si vero planum sit et simplex quod interrogatur, aut sic, aut non, respondendum. Ut enim est apud Agellium, *qui in talibus plus vel minus respondet, quam quæratur ab eo, lineam recte disputandi ignorat, aut dissimulat.* Siquidem qui aut multiloquio, aut distorta responsione collegam impedit, non modo pravus socius, sed manifeste protervus est; præsertim si non habens instantiam, admissis particularibus, contradicit universali: nam sine instantia quæ sic, vel videatur, prohibere orationem, protervire est. Si ergo in multis apparente, non dederit universaliter, qui non habet instantiam, manifestum quoniam protervit, nisi forte contra habent argumentari, quoniam non verum est quod infertur. Siquidem si consequens falsum est, palam est quoniam ex antecedentibus veris non provenit: nam ex vero nunquam falsum, *pro eo quod veritatis integer sinus, nec parit nec alit mendacium.* Non tamen sufficit in contrarium argumentari; eo quod plura contraria opinionibus, plerumque facile non solvuntur, hinc inde colluctantibus argumentis: nam Zeno quod non contingit moveri, neque stadium pertransire, et Empedocles ab adverso omnia moveri contendit. Sed paucorum opinio, præsertim quam firmissima ratio non munit, æque firmæ, et *communiori* opinioni non derogat. Itaque protervus est, qui in talibus, nec instantia, nec contrariis utitur

argumentis: est enim in disputationibus protervia, responsio præter hos modos syllogismi corruptiva. Ita quidem, ex parte respondentis: nam in interrogante nihilominus est, si patefacto quid datum sit, inepta verbulorum occasione in contrarium tendit, fidelem non recipiens intellectum, sed aucupans syllabas, et ad nomen inaniter disputans. Tanto quidem improbior est protervia, quanto acrius quisque sic urget. Cæterum uterque alterius propositum impedit, sine proterviæ vitio, si officii sui partibus probe renitatur, aut urgeat: puta si tardum natura, vel usu, adhibita celeritate quis urgeat; si acrem ingenio, vel exercitii assiduitate, quis, adhibita gravitatis mora, retardet: si tegit quis propositum, ut arte deludat: si alter detegit occultatum, ut prudenter evadat: et quidem in hunc modum plurima. Si vero falsum sequi videatur ex vero, etsi ubi fallacia sit, non sit perspicuum, constat quoniam sophisticus est syllogismus, aliave argumentatio fallax quidem et perfida, cui fidem haberi *non oportet*. Hoc autem litigiis, quam demonstrationi, aut exercitationi dialecticæ magis facit: nam *Sophisma*, est syllogismus litigatorius: philosophema vero, demonstrativus: argumentum autem, syllogismus dialecticus: sed aphorisma, syllogismus dialecticus contradictionis. Horum omnium necessaria est cognitio, et in facultatibus singulis perutilis est exercitatio. Itaque assuescendum est disceptationi, et prima initia memoriter revolvenda, distinguenda necessaria, et probabilia, ab oppositis, et a se invicem: excutiendæ sunt vocum significationes, ut facile, scientiam habenti, una oratio in plures transeat, aut plures reducantur in unam. In universalibus aut astruendis, aut depellendis, diligentia major, quum in eis profectus aut periculum evidentius constat: pro eo quod non est sine univer-

sali syllogisare. Porro, quum in omni sermone præcipua sit virtus brevitas, tum in eo, qui ad alterum est, efficacius operatur, acceptatur gratius, et clarius enitescit: nam in prolixitate omnium majus dispendium. Quod si non potest accelerari propositum, novitate rerum, quæ tamen præter rem non videantur, purganda est mora: quoniam, ut ait Aristoteles, quisquis unam orationem multo tempore interrogat, male inquirit: nam si respondente interrogato quod interrogatur, palam quoniam multas interrogationes interrogat, aut frequenter easdem. Quare aut venatur, aut non habet syllogismum: nam ex paucis omnis syllogismus: si vero non respondente, quoniam non increpat, vel recedit. Contingit autem multiplicare interrogationes, ut reprehensionis detur occasio, et undecumque justæ increpationis ansas eliciat: et hoc plerumque laudabile, interdum vero defectus indicium est: eo quod non est propositum certum, aut ei via non patet ad processum, qui easdem replicat orbitas, et auras easdem circinat, et movetur jugiter, nec promovetur. Heschelinus faber, sicut magister Willelmus referebat, illorum morem sequebatur, qui nihil in disputationibus certum appetunt, et sic rem fabrilem, sicut hi expediunt Dialecticam, exercebat. Præstolabatur enim non ab arte, sed fortuna, operis finem. Dum enim coctam massam volveret in incude, eamque formaret ad ictum mallei: si forte interrogaretur quid fieret, non certum quid respondebat, sed multa disjunctim, puta cultrum, aut falcem, aut vomerem, aut aliud ad quod materiam casus induceret: non enim quod volebat, sed quod poterat, producebatur. Nihil autem minus peritum decet artificem, quam sequi casum, non arbitrium rationis: proinde rationum undecunque, ad statuendum vel destituendum positionem, conquirenda est copia, ut

urgendi instandique facultas comparetur. Et si adversarius deest, secum quisque experiatur, quæ, quot, et quanta propositæ quæstionis articulum muniant aut impugnent: sic enim facile erit quisque idoneus ad cogendum et reluctandum, et sive agonizandum, seu suadendum, seu philosophandum fuerit, urgentias instantiasque habens aut superabit, aut evadet cum gloria, aut decenter sibi, et sine ignominia superabitur. Fuit antiquitus hæc in re militari disciplina Romanorum, ut qui armis fuerant exercendi, ab ineunte ætate assuescerent militiæ imaginariæ, et ludentes in eo jugiter versarentur adolescentes, unde postmodum in necessitatibus reipublicæ feliciter triumpharent. Telorum quisque noverat usum, et qualiter equitem, qualiter peditem, nunc instare, nunc fugere, nunc cæsim, nunc punctim ferire oporteat, domi prædiscebatur. Sic suorum instrumentorum necesse est Logicum expeditam habere facultatem, ut scilicet principia noverit, probabilibus abundet, syllogizandi et inducendi omnes ad manum habeat rationes. Vires quoque adversarii metiatur: quoniam et ex hoc plerumque negotii pendet eventus. Non est enim satis in altero tantum bene finire commune opus: siquidem sicut interrogantis aut docentis imperitia, sic plerumque tarditas auditoris, aut rei difficultas, eum qui agit ex arte, voti compotem esse non sinit. Est autem, ut ait Palladius, magna pars prudentiæ, ejus cum quo agitur æstimare personam. In jure quoque cautum est, quia nemo debet esse ignarus conditionis ejus, cum quo contrahit. Ergo et aliter cum erudito, aliter agendum est cum eo, quem rudem nosti: nam eruditus syllogisticis, rudis urgendus est rationibus inductivis. Cæterum ut quis veniat ad profectum, sicut studium exercitii, ita et venam laudabilis necesse est subesse ingenii. Ingenium vero bonum est,

quod vero facile adquiescit, et falsum aspernatur: hoc autem primum a natura oritur, per fomitem innatæ rationis; deinde affectione boni, et usu, vivacius convalescit. Usus quidem exercitium roborat, paritque facultatem probandi et examinandi veri: facilius tamen, et expeditius, si artis præceptorumque compendio solidetur. Sed licet nunc ad se, nunc ad alterum contingat utiliter exerceri, collatio meditatione videtur utilior. Ut enim ferrum ferro acuitur, sic ad vocem alterius, contingit animum colloquentis acutius et efficacius excitari: sed maxime si cum sapiente aut modesto sermo conseritur, alioquin os stulti, quod ebullit stultitiam, et protervus, qui modestiam nescit, non tam facile ingenia adolescentium, qui aliis per imitationem appetunt conformari, erudiunt, quam pervertunt: non informant ad vitam, nec instruunt ad scientiam, sed infatuant animam, et toxicant linguam. Itaque licet nihil magis mutua collatione prosit; non est tamen cum omni disputandum, neque contra quemlibet exercitandum. Necesse est enim, ut ait Aristoteles, contra aliquos pravas fieri orationes. Nam contra eum, qui omnino tentat videri perfugere, justum quidem omnino tentare syllogismum facere; non pulchrum autem, eo quod non oportet consistere statim contra quoslibet; necesse est enim laboriosum sermonem accidere: nam qui exercitati sunt, non possunt abstinere a disputatione certatoria. Sed nec ubique, nec semper, nec de quolibet disputandum. Sunt enim plura, quæ disputationem non admittunt: sunt quæ humanas excedunt rationes, et tantum fidei consecrantur. Sunt et quæ interrogante æque ac respondente videntur indigna, et eos, qui in talibus dimicant, aut desipere, aut non sapuisse convincunt. Hæc autem sunt, quæ scita non conferunt, et ignorata non lædunt: iis operam

dare, ad philosophiam non tam accessum præparat, quam recessum: neque enim proficientis, sed difficientis ingenii indicium est. Unde eleganter Beatus Ambrosius: *Libenter fateor me nescire, quod nescio, imo quod scire nihil prodest.* Porro probabilium investigatio, ex quibus fere scientia est humana, quodammodo manat a fonte Topicorum; quæ rerum sermonumque adjunctione deprehensa, parant copiam rationum: ut si quis in eis sufficienter instructus fuerit, illud Pythagoricum verum esse cognoscat, quia de omni re potest in utramque partem probabiliter disputari; ipsam vero, sicuti est, deprehendere veritatem, divinæ vel angelicæ perfectionis est: ad quam tanto quisque familiarius accedit, quanto verum quærit avidius, amat ardentius, examinat fidelius, et in contemplatione ejus jocundius delectatur. Hæc summatim excerpta, ad instantiam provocantis retexui: non quidem quod utilitatem aut conceptionem præcedentium librorum plene descripserim (hoc enim supra vires meas est, et a proposito alienum) sed ut articulos, qui proponebantur, et criminabatur inutiles, officiosos esse monstrarem. Idem quoque in sequentibus propositum est: scilicet ut potius æmulo occurratur, quam ut in artes, quas omnes docent, aut discunt, commentarii scribantur a nobis. Cui ista non placent, doceat potiora.

LIBER QUARTUS.

Redire compellor ad materiam intermissam, et quæ studiis gravioribus fuerat prius præponenda. Nam et processus ætatis, gradus ordinis, conditionis forma, ut de imminentibus causis, et domesticæ rei oneribus ad præsens taceam, occupationem aliam exigebant. Sed quoniam temeritas æmuli non quiescit, et tu, cui mos gerendus est, opinionis meæ sententiam quæris, quæ pro tempore licuit, succincta brevitate percurram. Jocundum enim fuerat, ut Senecæ verbis utar, in antiqua redire tempora, et ad annos respicere meliores, nisi amaritudo, quæ partim ex meatu, partim ex alia sollicitudine incumbit, animum prægravaret. Quia tamen visum est tibi meum et Cornificii examinare conflictum, invitus, et quodammodo tractus, in hujus palæstræ descendo arenam. Sed hæc hactenus.

Cap. 1. *Quod liber Analyticorum est rationum examinatorius.*

Campidoctor itaque Peripateticæ disciplinæ, quæ præ cæteris in veritatis indagatione laborat, infelicem summam operis dedignatus, totum componit: certus, quod cujusque artis perfectio, gloriam sui præconatur auctoris. Unde quum inventionis instrumenta procurasset et usum, quasi in conflatorio sedens, examinatorium quoddam studuit cudere, quo diligentissima fieret examinatio rationum. Hic autem est Analyticorum liber, qui ad judicium principaliter spectat, et tamen ad inventionem aliquatenus proficit. Nam disciplinarum omnium connexæ sunt rationes, et quælibet sui perfectionem ab aliis mutuatur. Vix est, quæ sine alterius adminiculo, si tamen omnino

aliqua est, quæ ad summum possit ascendere. Ut autem opinionis meæ judicium plene cognoscas, quid de hoc opere sentiam, paucis adverte.

Cap. 2. *Quod scientia hæc utilis est ad omnia: et unde hæc sortita sit nomen.*

Analyticorum quidem perutilis est scientia, et sine qua quisquis logicum profitetur, ridiculus est. Ut vero ratio nominis exponatur, quam Græci Analyticen dicunt, nos possumus resolutoriam appellare, familiarius tamen assignabimus, si dixerimus æquam locutionem: nam illi *ana* æquale, *lexim* locutionem dicunt. Frequens autem est, quum sermo parum est intellectus, ut eum in notiorem resolvi desideremus æquivalenter: unde et interpres meus quum verbum audiret ignotum, et maxime in compositis, dicebat *analetiza hoc*, quod volebat æquivalenter exponi. Nam hæc resolutio intellectui ad scientiam adminiculatur quam plurimum. Cæterum licet necessaria sit doctrina, liber non eatenus necessarius est: quicquid enim continet, alibi facilius et fidelius traditur, sed certe verius aut fortius nusquam. Siquidem et ab invito fidem extorquet: quippe violentus est, et quodam Cæsareo impetu, *nullas nisi hoste subacto, gaudet habere vias:* amici gratiam nullius momenti facit. Quod utique satis congruit officio judicantis, quum affectus amici vel hostis, sinceritatem judicii pervertere soleat. Porro exemplorum confusione, et trajectione literarum, quas tum de industria, tum causa brevitatis, tum ne falsitas alicubi exemplorum argueretur, interseruit, adeo confusus est, ut cum magno labore eo perveniatur, quod facillime tradi potest; et plerumque dum mendacium vitat, nec verus nec falsus est, aut forte mentitur: si tamen protervia calumniam facit.

Cap. 3. *Quod liber non eatenus utilis est ad phrasim comparandam.*

SICUT autem regulæ utiles sunt, et necessariæ ad scientiam, sic liber fere inutilis est ad phrasim instruendam, quam nos verbi supellectilem possumus appellare. Est enim phrasis commoda verbi facilitas in quavis lingua. Ergo scientia memoriter est firmanda, et verba pleraque excerpenda sunt: ea enim debet esse philosophantis cautela, ut verborum intellectui semper insistat, et præter hoc diligenter excerpat verba, quæ alio commode transferuntur, et quorum potest esse frequentior usus. Reliqua coæquantur foliis sine fructu, et ob hoc aut calcantur, aut sua relinquuntur in arbore. Unde qui Aristotelem sequuntur, in turbatione nominum et verborum, et intricata subtilitate, ut suum vendicent, aliorum obtundunt ingenia, partem pessimam mihi præelegisse videntur, quo quidem vitio Anglicus noster Adam mihi præ cæteris visus est laborasse, in libro, quem artem disserendi inscripsit. Et *utinam bene dixisset, bona quæ dixit:* et licet familiares ejus et fautores, hoc subtilitati ascribunt, plurimi tamen hoc ex desipientia vel invidentia vani, ut aiunt, hominis, contigisse interpretati sunt. Adeo enim expressit Aristotelem intricatione verborum, ut sobrius auditor recte subjungat, *nonne hoc spumosum, et cortice pingui, ut ramale vetus prægrandi subere coctum?* Habenda est tamem auctoribus gratia, quia de fonte eorum haurientes, labore ditamur alieno.

Cap. 4. *Quæ sit libri primi conceptio.*

CÆTERUM quod necesse est sciri, verissime et certissime traditur. Hoc equidem est, quid propositio dialectica, aut demonstrativa; universalis, particularis,

aut infinita: quid terminus, prædicatus videlicet, aut subjectus; quid syllogismus perfectus, aut imperfectus; quid in toto esse, aut non esse, quas propositiones ad usum syllogizandi converti contingat, et quas non: quidve obtineat in his, quæ modernorum usu dicuntur esse de naturali materia, aut contingenti, aut remota. Quibus præmissis, trium figurarum subnectit rationes, et tam extremitatum quam medii definitione præmissa, quot, et qui modi in singulis figuris, ex complexione extremitatum proveniant, docet; data quidem semente rationis eorum, quos, sicut Boethius asserit, Theophrastus et Eudemius addiderunt. Deinde habita modalium ratione, transit ad commixtiones quæ de necessario sunt, aut contingenti, cum his quæ sunt de inesse, ut quid ex his in singulis figuris proveniat, ostendatur. Nec tamen dico ipsum Aristotelem alicubi, quod legerim, nisi forte quod ad propositum, de modalibus sufficienter egisse: sed procedendi de omnibus fidelissimam scientiam tradidit. Expositores vero divinæ paginæ, rationem modorum pernecessariam esse dicunt: et modum sive expressus, sive tacitus sit, plurimum attendendum. Nam in hac, *quam perfecisti destruxerunt*, modus subticetur, et intelligitur perinde, ac si modus hic, *voluntate* scilicet, apponeretur. Ut et ibi, *Tenerum spe devorat agnum*. Est enim modus, ut aiunt, quasi quidam medius habitus terminorum. Et profecto licet nullus modos omnes, unde modales dicuntur, singulatim enumerare sufficiat, quod quidem nec ars exigit, tamen magistri scholarum inde commodissime disputant, et, ut pace multitudinis loquar, Aristotele ipso commodius opinor. Utique quod sive ob verum modum, sive ob solam formam dicantur modales, earum, apud plurimos scripturarum locos, necessaria est cognitio. Cæterum in his præcipuam arbitror esse usus auctoritatem, qui ser-

monum auget aut minuit, mutat aut evacuat, significationes. Quod patet in eo quod est contingens, cujus latissimus usus, quo possibili æquabatur, in communi modernorum usu parietes scholarum nusquam egreditur. Ad hæc subjungit, unde idoneitas syllogizandi proveniat, quoniam parum est generationem nosse syllogismorum, nisi quis et potentiam habeat faciendi. Sequitur ratio reducendi syllogismos in primæ figuræ modos: et sic primi libri conceptio clauditur.

Cap. 5. *Quod sit conceptio secundi.*

SECUNDUS autem transit ad rationem inferendi, quæ in formam conclusionis patet, adjiciens quomodo ex falsis in secunda et tertia figura verum syllogizetur; quod eos forte præterit, qui ex falso nihil sequi contendunt. Deinde ad circulares progreditur syllogismos, et eos in omnibus figuris exequitur: tunc ad conversiones syllogismorum in omni figura. Ut quidem imperfecti redeant ad perfectos, et omnium fides pariter elucescat, ista præcedunt quæ directæ ratiocinationis forma est: subjungitur ratio hypotheseos, quæ necessitate impossibilis eventus, aut non probabilis, propositum astruit. Cujus quidem ratio est, ut si concludenti non adquiescatur sumpta contradictoria conclusionis, et altera concessarum, eisque in prima figura dispositis, colligatur oppositum alicujus concessarum. Quod qualiter in omni figura fiat, ostendit: omnesque modos, per impossibilem eventum, veros esse convincit. Ad hæc qualiter, et in qua figura syllogizetur ex propositionibus oppositis, fideliter aperit. Adjicit et regulam petitionis principii, quæ speculatio tam demonstratori, quam dialectico satis accommodata est: licet hic probabilitate gaudeat, ille veritatem duntaxat amplectatur. Præterea si non causa ponatur ut causa,

puta, quum quis non urgente se ratione complexionis, ad impossibile ductus esse causatur, sed eo quod falsum aliquid positum fuerit, sequitur de causa falsæ conclusionis, ut catasyllogismi, et Elenchi, et de fallacia secundum opinionem, et de conversione medii et extremorum, cujus tamen tota utilitas longe commodius tradi potest. Subjungitur ratio reducendæ inductionis, quam dicit Rhetoricum syllogismum, itidem et exempli, et de deductione: deinde quid instantia, quid εἰκός, quam probabilem propositionem dicit, etsi ejus possit esse instantia, id est, non perpetuo obtineat: ut matres amare, novercas invidere. Quid item signum et quomodo Enthymema constet ex eicotibus, et signis. Postremo agit de cognitione naturarum. Grande quidem capitulum, et quod licet aliquatenus proposito conferat, fidem tamen promissi nequaquam implet. Unum scio, me hujus capituli beneficio, neminem in cognitione naturarum vidisse perfectum.

Cap. 6. *De difficultate posteriorum Analyticorum, et unde contingat.*

Posteriorum vero Analyticorum subtilis quidem scientia est, et paucis ingeniis pervia: quod quidem ex causis pluribus evenire perspicuum est. Continet enim artem demonstrandi, quæ præ cæteris rationibus disserendi, ardua est. Deinde hæc utentium raritate jam fere in desuetudinem abiit, eo quod demonstrationis usus, vix apud solos Mathematicos est; et in his fere, apud Geometras duntaxat: sed et hujus quoque disciplinæ non est celebris usus apud nos, nisi forte in tractu Ibero vel confinio Africæ. Etenim gentes istæ, Astronomiæ causa Geometriam exercent præ cæteris: similiter Ægyptus, et nonnullæ gentes Arabiæ. Ad hæc, liber quo demonstrativa traditur disciplina, cæteris longe turbatior est, et transposi-

tione sermonum, trajectione literarum, desuetudine exemplorum, quæ a diversis disciplinis mutuata sunt. Et postremo quod non attingit auctorem, adeo scriptorum depravatus est vitio, ut fere quot capita, tot obstacula habeat. Et bene quidem ubi non sunt obstacula capitibus plura. Unde a plerisque, in interpretem difficultatis culpa refunditur, asserentibus, librum ad nos non recte translatum pervenisse.

Cap. 7. *Quare Aristoteles nomen Philosophi præ cæteris meruerit?*

Fuit autem apud Peripateticos tantæ auctoritatis scientia demonstrandi, ut Aristoteles, qui alios fere omnes, et fere in omnibus, philosophos superabat, hinc commune nomen sibi quodam proprietatis jure vindicaret, quod demonstrativam tradiderat disciplinam. Ideo enim, ut aiunt, in ipso nomen philosophi sedit. Si mihi non creditur, audiatur vel Burgundio Pisanus, a quo istud accepi. Et quoniam hæc ignorantiæ tenebras tollit, facitque quendam prænoscendi prærogativa scientem, sectam Academicorum, quam in his, quæ sapienti dubitabilia sunt, profitemur, de caligine sua frequenter educit in lucem: et sicut imprimis examinatorium cudens, instruxit judicem, sic clientem suum Aristoteles, in his ad docentis provehit auctoritatem. Eleganti quidem ordine, quia qui recte judicantis implet officium, merito ad docentis cathedram sublimatur.

Cap. 8. *De officio demonstrativæ, et ex quibus sit demonstratio, et quomodo; et quod sensus scientiæ principium est, et quomodo.*

Sed ad hanc disciplinam quis idoneus est? Profecto et si quis in aliquo, eam in multis nullus perfecte assequitur. Necesse enim est disciplinarum prænosse

principia, et ex his ex necessitate verorum sequelam colligere consertis rationibus, et ut sic dixerim, calcatius urgendo, ne quis, quasi ex defectu necessitatis, videatur hiatus, qui demonstrativæ scientiæ præjudicium afferat. Non utique omnis scientia demonstrativa est, sed illa duntaxat, quæ ex veris, et primis est, et immediatis. Nam sicut non omnis Syllogismus demonstratio, sed omnis demonstratio syllogismus est, sic demonstrativam scientia inconvertibiliter ambit. Communes itaque conceptiones animi præcedunt, deinde per se nota: et ex his, Demonstrativa exoritur. Refert autem in iis, quæ nota sunt, an natura, an ad nos notiora sint: nam proxima sensui, notiora nobis, remotiora vero, utpote universalia, simpliciter et naturaliter notiora. Ex principiis itaque disciplinarum, per propositiones immediatas, id est, quæ probatione non indigent, ad id quo tendit, via est demonstratori. Et licet ad judicium maxime dicatur hæc scientia pertinere, inventioni tamen plurimum confert. Docet enim ex quibus, et qualiter contingat, demonstrare, et quando, et quomodo propriis aut communibus sit utendum: nam scientiæ sibi invicem adminicula conferunt. Et quia non omnis locus demonstratori commodus est (utpote ab accidente, eo quod corruptibilium, nec demonstratio, nec scientia simpliciter est,) necessarios sibi vindicat locos, reliquos Dialectico cedit et oratori. Quibus satisfactum est, si verisimillimus fiat syllogismus. Præterea quibus syllogismis, quibusve propositionibus utendum sit aperit, et quam vim in astruendo vel destruendo afferat propositionis quantitas aut qualitas, diligenter inspecta: quis autem syllogismus, cui faciat quæstioni, quæve sit figura syllogismo accommodata, pandit, et sic Demonstrandi scientiam statuit, ac si sensu corporeo teneatur, quæ ratio indubitata sic esse convincit.

Communes enim conceptiones, a singulorum inductione fidem sortiuntur. Impossibile enim est universalia speculari, non per inductionem: quoniam, ut ait, quæ ex abstractione dicuntur, per inductiones, ignota, nota fiunt. Inducere autem, non habentes sensum, impossibile est. Singularium enim sensus est: nec contingit ipsorum accipere scientiam, neque ex universalibus sine inductione, nec per inductionem, sine sensu. Fit ergo ex sensu memoria: ex memoria multorum sæpius iterata, experimentum: ab experimentis, scientiæ, aut artis, ratio manat. Porro ab arte, quæ usu et exercitatione firmata est, provenit facultas exequendi ea, quæ ex arte gerenda sunt. Sic itaque sensus corporis, qui prima vis, aut primum exercitium animæ est, omnium artium præjacit fundamenta: et præexistentem format cognitionem, quæ primis principiis viam non modo aperit, sed et parit.

Cap. 9. *Quid sensus; et quomodo omnis philosophiæ species, ex ipso convalescat per imaginationem.*

Planum autem est hoc diligentius inspicienti per singula. Nam quum sensus (secundum Aristotelem) sit naturalis potentia indicativa rerum, aut omnino non est, aut vix est cognitio, deficiente sensu: si quis opera naturæ, quæ ex elementis, vel materia constant et forma, pertractet cum Physico, ratiocinandi viam ab indicio sensuum mutuatur. Si vero cum Mathematico figuras abstrahat, aut numeros partiatur, discretæ multitudinis, aut continuorum corporum copiam fidelibus oculis ingerit. Philosophus quoque qui rationalem exercet, qui etiam tam Physici quam Mathematici cliens est, ab iis incipit, quæ sensuum testimonio convalescunt, et proficiunt ad intelligibilium

incorporaliumque notitiam. Est autem sensus, ut Chalcidio placet, passio corporis ex quibusdam extra positis, et varie pulsantibus corpus usque ad animam commeans. Nisi enim eadem aliquid violentiæ habeat, nec ad animam pervenit, nec cadit in sensus formam. Si vero eadem passio grata est, lenitate sui voluptatem gignit, et si invalescit, gaudium nominatur. Quod si asperitate sui exulcerat, dolorem gignit. Aristoteles autem sensum potius vim animæ asserit, quam corporis passionem. Sed hæc eadem vis, ut judicium suum de rebus formet, passionibus excitatur. Et quia res percipit, earumdem apud se deponit imagines. Quare retentione et frequenti revolutione, quasi thesaurum memoriæ sibi format. Dum vero rerum volvit imagines, nascitur imaginatio: quæ non modo præceptorum recordatur, sed ad eorum exempla conformanda, sui vivacitate progreditur. Quæsitum tamen est an a sensu distet imaginatio naturaliter, an a solo percipiendi modo. Recolo enim fuisse philosophos, quibus placuit, sicut incorpoream simplicem, et individuam esse substantiam animæ, ita et unam esse potentiam, quam multipliciter, pro rerum diversitate, exercet. Eorum ergo opinio est, quod eadem potentia nunc sentiat, nunc memoretur, nunc imaginetur: nunc discernat investigando, nunc investigata assequendo intelligat. Sed plures sunt e contrario sentientes, animam quidem quantitate simplicem, sed qualitatibus compositam, et sicut multis obnoxiam passionibus, sic multis potentiis utentem. Et facile quidem crediderim plures esse, quam eorum sit libris expressum: quum anima, dum a Domino peregrinatur, suæ originis nimis ignara, vix vires suas agnoscat.

Cap. 10. *De imaginatione, et quod ex ipsa oriuntur affectiones, quibus anima componitur, aut turbata deturbatur.*

Imaginatio itaque a radice sensuum per memoriæ fomitem oritur, et non modo præsentiam, sed et absentiam, loco quidem, vel tempore, per quandam symplasim, quam nos conformationem possimus dicere, intuetur. Hinc est illud:

Sic sedit, sic culta fuit, sic stamina nevit,
Injectæ collo sic decuere comæ.

Quod autem abstractiva sit, innuit Maro, dum se sui Astyanactis imaginem abstraxisse recordatione quadam Andromache fatetur:

O mihi sola mei super Astyanactis imago!
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat,
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.

Et quia, ut in Politia ait Plato, *facile est assequi naturalia arcana, ex his quæ frequenter accidunt,* imaginem eorum, quæ futura sunt, concipit ex qualitate eorum, quæ præsentialiter sentit, vel aliquando sensit. Ergo si passionem asperam concipit de futuro, *timor* oritur. *Spes* autem, si utilitate, vel amœnitate, jocundam. Hinc nascitur et cupiditas, perniciosissima pestis, et quæ philosophandi proposito plurimum adversatur. Impossibile enim est quemquam cupiditati et philosophiæ pariter operam dare. Mixta autem est ex contrariis, quum spes fruendi voluptatem pariat, sed dilatio tristitiam et dolorem: quæ si invaluerint, ut exordinent et turbent animam, ex ea concussione fit ira. Itaque ad compescendos motus illicitos parit imaginatio cautelam, quæ ei nociva declinet: ut sunt ex quibus dolor, ira, cupiditas, et sequelæ istorum, puta invidia, odium, detractio, luxuria, vanitas. Dum vero nimis cavet, ad formidinem; dum parum, ad temeritatem accedit. Et in hunc

modum ex sensu proveniunt cætera, per imaginationis opem: ut amor, qui ad tutelam corporis, vel ad conservationem utilium, vel ad procurandam successionem, plurimum operatur.

Cap. 11. *Quid imaginatio; et de opinione et fallacia opinionis, et sensus: et de ortu phronesis, quam nos prudentiam nominamus.*

Est ergo imaginatio, primus motus animæ, extrinsecus pulsatæ, quo secundum exercetur judicium, aut per recordationem redit primum. Primum enim judicium viget in sensu, dum aliquid album, aut nigrum, aut calidum aut frigidum, esse pronunciat. Secundum vero imaginationis est: ut quum aliquid perceptorum, retenta imagine, tale vel tale asserit, de futuro judicans, vel remoto. Hoc autem alterutrius judicium *opinio* appellatur. Et est quidem certa, si prout se habent, de rebus judicat. Si vero aliter, infidelis. Hanc autem asserit Aristoteles, animæ passionem: eo quod dum exercetur, rerum imagines animæ imprimantur. Quod si una pro altera imprimatur, pro errore, quo fallitur in judicio, fallax vel falsa opinio nominatur. Nam sæpissime falluntur sensus, non modo in parvulis, ubi ratio putatur otiosa, sed et in provecta ætate. Quod Aristoteles docens, dicit ex eo contingere lactentes omnes viros putare patres, fœminas autem, matres, quod sensus rudis fallitur, nec firmum potest afferre judicium. Baculus vero, in aqua fractus videtur etiam perspicacissimis. Et quia sensuum fallaciam deprehendit, in eo agitatur ut et fidele aliquid teneat, cui sine errore fiducialiter possit inniti. Ab hac agitatione nascitur virtus, quam Græci φρόνησιν, Latini prudentiam vocant.

Cap. 12. *Quid prudentia, quæ materia ejus, quæ partes, et quomodo scientia ex sensu.*

PRUDENTIA autem est, ut ait Cicero, virtus animæ, quæ in inquisitione et perspicientia solertiaque veri versatur. Materia enim hujus virtutis, in qua exercetur, veritas est: reliquarum vero, domesticæ quædam necessitates. Ne ergo undecunque fallatur, ad futura prospectum intendit, et providentiam format, vel præterita ad mentem revocans, thesaurizat memoriæ: vel de præsentibus callet, et astutiæ vel calliditatis speciem parit: aut se pariter ad universa diffundit, et ei circumspectio nascitur. Quum autem veritatem fuerit assecuta, in speciem scientiæ transit. Ex his patet, quod quum de sensu, imaginatio, et ex his duobus, opinio, et ex opinione, prudentia nascatur, quæ in scientiam convalescat, quod scientia de sensu trahit originem. Nam ut dictum est, *multi sensus, aut etiam unus*, memoriam unam, multæ memoriæ, experimentum, multa experimenta, regulam, multæ regulæ, reddiderint unam artem, ars vero facultatem.

Cap. 13. *De differentia scientiæ, et sapientiæ: et quid fides?*

INDE est, quod majores prudentiam, vel scientiam, ad temporalium et sensibilium notitiam retulerint: ad spiritualium vero, intellectum, vel sapientiam. Nam de humanis, scientia: de divinis, sapientia, dici solet. Adeo autem de sensu scientia pendet, ut eorum, quæ sensu sciuntur, non sit scientia, rebus a sensu subductis. Constat enim hoc ab Aristotele. Potest tamen esse fidelis opinio: ut quum post noctem Sol creditur rediturus. Unde quia humana transitoria sint, certum opinionis *de iisdem* nequit esse judicium, nisi raro: si autem, quod non usquequaque certum est, pro certo statuatur, fit accessus ad fidem, quam

Aristoteles definit *esse vehementem opinionem*. Fides autem, tam in humanis, quam in divinis rebus, maxime necessaria est; quum nec contractus sine ea celebrari *inter homines* possent, aut aliqua exerceri commercia: quinimo inter homines quoque meritorum præmiorumque nequit esse commercium, fide subtracta. Hæc autem tum habet meritum, quum veros de Religione tenet articulos: et est, ut ait Apostolus, substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium. Est et media inter opinionem et scientiam, quoniam per vehementiam certum asserit: ad cujus certitudinem per scientiam non accedit. Unde Magister Hugo: Fides est voluntaria certitudo absentium supra opinionem, infra scientiam, constituta. Sed hic scientiæ nomen dilatatum est, et usque ad divinorum comprehensionem protenditur.

Cap. 14. *De cognitione φρονήσεως, et ἀληθείας: et de ortu phronesis, et quæ ratio.*

Et quia veritas prudentiæ materia est (nam in veri comprehensione laborat,) finxerunt antiqui phronesin et ἀλήθειαν esse germanas, eo quod prudentiæ cum veritate est quædam divina cognatio. Inde est quod ab aspectu veritatis prudentia, si perfecta est, nequit arceri: verum quia hoc hominum non est, latens verum avide quærit infirma conditio. Et quidem propter fallacias sensuum et opinionum, vix in ejus investigatione fideliter incedit; vix est in comprehensione secura: recolit enim se deceptam esse, et posse decipi. Sollicitatur ergo, ut firma perceptione gaudeat, indubitatoque judicio, quod potest ratio appellari: siquidem ratum et firmum est rationis examen. Philologiam ergo parit phronesis, dum amor veri sollicitat prudentiam ad notitiam rerum, de quibus ferri vult sincerum firmumque judicum. Et

est philologia, sicut philosophia, nomen temperatum: quia sicut appetere, quam habere, sapientiam, facilius est, sic amare quidem, quam exercere rationem. Ratio enim, id est *sincera judicii firmitudo*, paucorum est.

Cap. 15. *Item quid Ratio, et quod nomen rationis multiplex est: et quod rationes sempiternæ.*

ANIMA itaque pulsata sensibus, et prudentiæ solicitudine validius concussa, seipsam exerit, collectisque in unum viribus, dolos sensuum, et opinionum, studet intentius declinare. Sua vero intentione, perspicacius videt, firmius tenet, et sincerius judicat. Et hæc est vis, quæ ratio nominatur: siquidem ratio est potentia spiritualis naturæ, discretiva rerum corporalium et incorporalium, quæ res appetit firmo et sincero examinare judicio. Ipsum quoque judicium ejus, censetur nomine rationis. Sed et illa censentur rationes, de quibus sola ratio judicat, et quorum essentia, a sensibilium singulariumque natura disjuncta est. Has Pater Augustinus, et multi alii, asserunt sempiternas. Hæc autem sunt, in quibus ab initio, et sine initio, æternæ constitutionis decretum, et suæ dispositionis seriem sanxit ratio primitiva, quam si dixero, *Sapientiam Dei*, utique non errabo. Infinita quidem hujusmodi, vel in ipsis veris, palam est invenire: nam *Deum esse Deum, et Patrem habere Filium, et Spiritum sanctum utrique consubstantialem esse*, nonnihil utique sunt hæc enunciabilia, sed ab æterno vera, et divino firma judicio, et non modo in veris, sed in aliis, hoc ipsum liquet: quum ratio duorum ad tria, et item trium ad duo, et in hunc modum plurima, auctore Augustino, sempiterna sunt. Quod si cui videatur absurdum, librum ejus de libero arbitrio legat, et ita esse constabit.

Cap. 16. *Distinctio multiplicitatis, et quod bruta non habent rationem, etsi discernere videantur : et unde homo eam sortita sit juxta Hebræos.*

CASSIODORUS vero, in libro de anima, tali utitur definitione: *Rationem* dico, animi probabilem motum, qui per ea, quæ conceduntur, et nota sunt, ad aliquid incognitum ducit, perveniens ad veritatis arcanum. Ergo et *potentia*, et *potentiæ motus*, ratio appellatur. Hunc autem motum asserit Plato in Politia, vim esse deliberativam animæ, quæ, quid honestum, vel utile sit, appetendumve, aut fugiendum, pensatis rerum speciebus, specierumque causis, judicio fideli examinat. Habent enim et bruta animalia vim quodam modo discretivam, qua discernunt cibos, declinant insidias, præcipitia transiliunt, necessitudinem recognoscunt : non tamen rationem exercent, sed naturali appetitu vigent, et imaginantur pleraque, sed causas rerum discutere nequaquam possunt. Quod quidem ex eo provenire dicunt Hebræi, quod quum, Domino disponente, ad initio creaturarum cætera coaluerint, et fotu caloris et humoris, sortita sint Spiritum naturalem, animalem, sensibilem, ex quibus oriuntur appetitus, et imaginatio, quam habent bruta : solus homo assequutus est vim, efficacius et sincerius disserendi, quod ei vitam inspirans Deus, divinæ rationis voluit esse participem. Hominis vero spiritus, quoniam a Deo datus, et ad Deum rediturus est, solus divina meditatur, et in eo fere solo cæteris animalibus præstat. Res enim corporeas, non modo imaginatio, sed sensus comprehendit. Ad hæc, et rerum corporalium formas, veram quoque ipsam cohærentiam, discohærentiamque, pro parte cognoscit. Sensus enim videt hominem, rem utique corporalem : videt colores, et motus, formas utique corporalium : videt etiam hominem

movere manum, quod quidem amplius est, quam videre hominem moventem, id est, qui movet manum. Quod si cui mirum est, acquiescat vel Augustino. Porro ratio transcendit omnem sensum, et judicium suum, etiam in corporalibus et spiritualibus rebus immergit. Contemplatur omnia inferiora, et ad superiora prospectum intendit. Rationi Hebræorum consentit Senecæ definitio, etsi ille aliud senserit. Ait enim: *Ratio est quædam pars divini Spiritus humanis immersa corporibus.* Quod tamen aut errori gentilium accommodandum est, qui animam mundi, in animas singulas discerptam opinabantur, ipsamque mentiebantur esse Spiritum sanctum: aut benignius interpretandum est: ut pars, non in quantitate, sed in virtute dicta credatur. Nam ut verbi figuram exprimeret, adjecit quædam. Licet enim ratio quodammodo virtus divina sit, nequaquam tamen pars ejus est, quia absolutissimæ simplicitatis est.

Cap. 17. *De officio rationis, et quare sensus in capite, quibus ratio præsidet: et quas pedissequas habeat philologia.*

Quum ergo ratio origine divina nobilitetur, et divino polleat exercitio, eam super omnia colendam esse, totius philosophiæ decreto sancitum est. Hæc enim inordinatos motus compescit, et ad normam bonitatis componit universa, ut nihil sit quod ordinationi divinæ repugnet, cui si quis obtemperat, felici processu peraget ævum: si detrectat, ut in Timæo ait Plato, *Claudum iter vitæ, et mancum serpens, cum familiari stultitia demum revocatur ad inferna.* Agit hæc corporis curam et animæ, et utrumque componit. Qui vero utrumque contemnit, mancus et debilis est, qui alterum, claudus. Et quia sensuum examinatrix est, qui ob fallendi consuetudinem possunt esse suspecti,

natura optima parens omnium, universos sensus locans in capite, velut quendam Senatum in Capitolio animæ, rationem quasi dominam in arce capitis statuit: mediam quidem sedem tribuens inter cellam phantasticam et memoriam, ut velut et specula sensuum, et imaginationum, possit examinare judicia. Proinde quidem, quia hæc ipsa vis, etsi divina sit, quasi quodam sensuum et imaginationum ventilabro excitatur, et quia prudentia ad investigationem veri, quærit rationis sincerum examen, et philologiam parit, quam duæ pedissequæ periergia, et ἀγρυπνία, jugiter prosequuntur. Est autem periergia quæ laborem circuit operis, ἀγρυπνία, vigilans diligentia, quæ exercitium temperat, ne quid nimis. Amor enim ociosus non est. Habet enim terrenam et mortalem philologia originem: sed quum ad divina transit, immortalitate quadam deificatur. Quia quum prudentia, quæ de terrenis est, et rationis amor, ad incorruptæ veritatis, divinorumque arcana consurgit, in sapientiam transiens, quodammodo a mortalium conditione eximitur.

Cap. 18. *De differentia rationis, et intellectus: et quid intellectus.*

Qua vero proportione ratio transcendit sensum, ea, sicut Plato in Politia auctor est, excedit intellectus rationem. Nam intellectus assequitur, quod ratio investigat: siquidem in labores rationis intrat intellectus, et sibi ad sapientiam thesaurizat, quod ratio præparans adquisivit. Est igitur intellectus, suprema vis spiritualis naturæ, quæ humana continens, et divinas penes se causas habet omnium rationum, naturaliter sibi perceptibilium. Sunt enim quæ exuperant omnem sensum, tam hominum, quam angelorum, divinæ rationes. Et nonnullæ aliis plus aut minus, pro divinæ dispensationis decreto, innotescunt.

Hunc solius Dei esse, et admodum paucorum hominum selectorum, asserit Plato.

Cap. 19. *Quid sapientia, et quod ipsa de sensu per gratiam.*

SAPIENTIA vero sequitur intellectum, eo quod divina de his rebus, quas ratio discutit, intellectus excerpsit, suavem habent gustum, et in amorem suum animas intelligentes accendunt. Nam et ex eo sapientiam dici reor, quod boni saporem habeat in divinis. Unde patres, scientiam referunt ad activam, ad contemplativam vero, sapientiam. Patet ex his, quod si quis præmissos gradus recenseat, de scaturigine sensuum etiam sapientiam, præeunte et opitulante gratia, videbit emanare. Et ut Prophetico testimonio gaudeamus, timor ipse, qui est initium sapientiæ, de sensu, vel imaginatione pæne contingit. Qui quum sollicitetur, ne vapulet, punientis habens memoriam, ipsius declinat offensam. Præmiorum quoque sensu, vel imaginatione, ad obsequium punire et beare potentis, incitatur. Pietatem ergo exercuit, qui declinat offensam, sed per experientiam obsequii scientiam assequutus est. Hæc enim, actionis est. Si vero assuescat experientiæ, ex consuetudine gerendorum, provenit fortitudo. Ut autem obsequium rationabile, quod gratissimum est, præstet, consilium deliberationis, super actis, vel agendis, oboritur. Deliberationem sequitur intellectus, meliorem partem retinens in sinu suo; versatur enim in divinis, quorum gustus, et amor, et inhærentia, vera demum sapientia est. Hos tamen gradus non operatur natura, sed gratia, quæ de fonte sènsuum, pro arbitrio suo, elicit varios rivulos scientiarum, et sapientiæ: invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, manifestat, et manifestata, quadam caritatis unitate communicat, et hominem Deo unit.

Cap. 20. *De cognitione animæ, et simplicitate, et immortalitate secundum Ciceronem.*

Unde et quidam minuti philosophi, eo quod a sensibus ad scientiam sit processus nisi eorum, quæ sentiuntur, ullam negant esse scientiam. Quod quantum philosophandi proposito adversetur, perspicuum est. Perit enim exercitium rationis, quo rerum apud se notiones, quas Græci ennoias dicunt, quærit et tenet; sine quo, nec nomen constare potest. Est ergo, ut ait Cicero in Tusculanis, *magni ingenii, revocare mentem a sensibus, et cogitationem a consuetudine abducere.* Nec enim Deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quidem sit, et libera, et segregata ab omni concretione mortali. Singularis est quædam natura, atque vis animi, sejuncta ab his usitatis notisque naturis: quicquid illud sit, profecto divinum est. Non valet tamen animus, ut plene seipsum videat. Sed ut oculus, sic animus se non videns, alia cernit. Non videt autem quod minimum est, formam suam fortasse. Quamquam id quoque, sed hæc relinquamus. Vim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. Hæc magna, hæc divina, hæc sempiterna sunt. Qua facie quidem sit, aut ubi habitet, ne quærendum est quidem. Itaque sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut Deum non vides; tamen ut Deum agnoscis ex operibus ejus: sic ex memoria rerum, et inventione, et celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis, vim divinam mentis agnoscito. In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei simus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod quum ita sit, certe nec secerni, nec dividi, nec discerpi, nec distrahi

potest: igitur nec interire. Hæc ille in Tusculanis, ut et vim deliberativam, rationem scilicet, divinam quidem, et animas hominum esse immortales doceat. Hæc quidem, de passione sensuum, et viribus, et dignitate animæ, multa brevitate perstricta sunt, ut constaret, quia, ut ait Aristoteles, ars sive scientia originem trahit a sensu. Si quis enim vellet de viribus animæ copiosius disputare, materia subtilis ingenium acutum, capacem memoriam, et expeditum otium quærens, cum studio diligenti, in maximorum voluminum quantitatem erumperet. Qui vero naturam animæ diligentius investigare voluerint, non modo Platonis, Aristotelis, Ciceronis, et veterum philosophorum scripta revolvant, sed patrum, qui veritatem fidelius expresserunt. Nam et Doctores Ecclesiæ, et post eos Claudianus, et alii moderniores, de anima multa scripserunt, quos si quis non potest evolvere, vel *Phrenouphysicon* legat, librum de anima copiosissime disputantem. Eum tamen aliis omnibus non præpono. Sed hæc hactenus: nunc ad propositum redeamus.

Cap. 21. *Quod præcedentibus, etsi non sufficienter, Aristoteles aliquod hypotheticorum seminarium dedit.*

DIALECTICAM et Apodeicticam, quam nos demonstrativam dicimus, præcedentia docent: in iis tamen de hypotheticis syllogismis nihil, aut parum, est actitatum. Seminarium tamen datum est ab Aristotele, ut et istuc, per industriam aliorum, possit esse processus. Quum enim tam probabilium, quam necessariorum loci monstrati sint, ostensum est, quid ex quo sequitur probabiliter, aut necessario. Quod quidem ad hypotheticorum indicium maxime spectat, ut arbitror, ut consequentia constet. Præterea Boethius

hoc pro seminario inveniendorum dicit acceptum, quod Aristoteles ait in Analyticis, *idem, quum sit et non sit, non necesse est idem esse.* Ergo ipse, et alii aliquatenus suppleverunt imperfectum Aristotelem in hac parte: sed quidem, ut mihi visum est, imperfecte. Itaque in hypotheticis syllogismis, qui syllogismi fiant, in priori forma per positionem antecedentis, qui in posteriori per destructionem consequentis: quæve sint figuræ, aut modi qui constant, ex compositis hypotheticis, et de propositionibus, æquimodis, et non æquimodis, et quæ sit natura eorum, qui fiunt ex disjunctis, ostenditur. Sed forte ab Aristotele, de industria relictus est hic labor: eo quod plus difficultatis quam utilitatis videtur habere liber illius, qui diligentissime scripsit. Profecto si hunc Aristoteles more suo exequeretur, verisimile est tantæ difficultatis fore librum, ut præter Sybillam, intelligat nemo. Nec tamen hic de hypotheticis satis arbitror expeditum, supplementa vero scholarum perutilia et necessaria sunt.

Cap. 22. *De Sophistica, et utilitate ejus.*

Sophisticam esse, dictum est, quæ falsa imagine tam Dialecticam quam demonstrativam æmulatur, et speciem quam virtutem sapientiæ magis affectat. Unde ne cliens Aristotelis, mechanicæ hujus supplantetur insidiis, eam præcedentibus recte subjungit. Opus quidem dignum Aristotele, et quo aliud magis expedire juventuti non facile dixerim: juventus enim, etsi sapientiam veram in omnibus plene nequeat obtinere, sapientiæ tamen opinionem affectat, et gloriam suam aliorum vult judicio celebrari. Hoc est utique quod sophistica pollicetur: est enim apparens sapientia, non existens. Unde et sophista, copiosus ab

apparente sapientia, sed non existente. Hæc autem omnium disciplinarum æmulatrix est, et sub earum specie, suas omnibus tendiculas parat, incautosque subvertit. Frustra, sine hac, se quisque gloriabitur esse philosophum: quum nequeat cavere mendacium, aut alium deprehendere mentientem. Hoc utique in unaquaque disciplina opus scientis est. Videas hujus ignaros, quum ab aliis, vel a se, paralogizentur, homines Nicodemianos, quum fuerint supplantati dicentes præ stupore, *Domine quomodo possunt hæc fieri?* Nihil autem est, quod minus deceat aut gloriæ aut victoriæ captatorem. Sane litigiosus victoriam, sophista gloriam quærit, finisque utriusque in disceptationibus, et contentionibus plurimum placet. Unde et ad phrasim conciliandam, et totius philosophiæ investigationes, sophisticæ exercitatio plurimum prodest: ita tamen, ut veritas, non verbositas, sit hujus exercitii fructus. Sic enim veritatis et sapientiæ famula est: alioquin adultera, prodens amatores; quos excæcatos exponit erroribus, et in præcipitium ducit. Ait Sapientia, Qui sophistice loquitur, odibilis est: sed plane odibilior est, qui sophistice vivit: error enim vitæ, quam verbi, perniciosior. Vix est tamen qui in vita non imitetur sophistam, quum hi, qui non sunt, velint videri boni, et hoc modis omnibus agant; et qui boni sunt, aliorum sæpe circumvenire quærant judicia, ut meliores quam sint, videantur. Quod quidem est, in ratione vivendi, sophistam induere; si tamen gloriam propriam simulator affectat: nam si divinam, et quidem ex scientia, forte poterit excusari.

Cap. 23. *De Sophisticis Elenchis.*

HANC itaque in scholam Peripateticam Aristoteles introducit, et fallaciarum nube depulsa, docet qualiter admitti debeat, aut vitari. Vires ejus universas ex-

ponit, et instrumentum, quo illa utitur, manifestat. Sicut enim Dialecticus Elencho, quem nos *reluctatorium dicimus syllogismum*, eo quod contradictionis est: sic et ista, sophistico elencho utitur; qui utique imaginarius est syllogismus, eo quod non contradictionis est, sed videtur. Paralogismus enim est, id est, syllogismus umbratilis. Supponit et genera disputationum, ut appareat quomodo nunc docentem ex principiis, nunc ex probabilibus colligentem, nunc ex his, quæ non videntur, probabilia arguentem, quod est demonstratoris, Dialectici, et tentatoris officium, sophista imitetur. Is inquam, qui agonizans litigiosam exercet, adjicit sophistarum notas quinque, procurantium quomodo adversarius in redargutionem incidat, aut falsum, aut inopinabile, aut solœcismum, aut nugandi ineptias. Sufficit autem cavillatori, si vel hoc facere videatur. Subjungit his arguendi modos, qui sunt in dictione: ut æquivocatio, amphibologia, compositio, divisio, accentus, et figura dictionis: et item eos, qui sunt extra dictionem, ut in ea specie, *quæ est secundum accidens*, et in ea qua simpliciter, vel non simpliciter dicitur: et tertia quæ est secundum elenchi ignorantiam: et quarta secundum consequens: et quinta secundum quod est in *principio* sumere; et sexta, quod est non causam ut causam ponere: et septima, plures interrogationes unam facere. Itaque qualiter opponentem aut respondentem in his versari oporteat, per singula capita diligenter exequitur, et sicut optimus *campiductor*, hunc, ad inferendam pugnam, illum, instruit ad cautelam. Quum ergo ex his liqueat quæ adesse debeant, quæ abesse, et probabilium, quæ sola sufficit humana infirmitas comprehendere, patefacti sint loci, rationumque monstratæ sint necessariæ complexiones, docendi sint rationes, et viæ explanatæ, fallaciarum sublata sint impedimenta,

luce clarius est, rationem disserendi, suis esse limitibus et partibus absolutam.

Cap. 24. *De his qui Aristotelis opera carpunt.*

SATIS ergo mirari non possum, quid mentis habeant (si quid tamen habent,) qui hæc Aristotelis opera carpunt, quæ utique non exponere propositum fuerat, sed laudare. Magister Theodoricus, ut memini, Topica, non Aristotelis, sed Trecassini Drogonis irridebat. Eadem tamen quandoque docuit. Quidam auditores magistri Roberti de Meliduno, librum hunc fere inutilem esso calumniantur. Alii detrahunt categoriis. Unde in commendatione eorum diutius moratus sum, reliquos, eo quod omnium judicio commendantur, morose non censui commendandos. Elenchis tamen, sed inepte, opponitur, quod versus habent poeticos: sed constat, quod idioma linguarum commode in commercium non deducitur. In eo autem mihi videntur Analyticis præferendi, quod non minus ad exercitium conferunt, et faciliori intellectu eloquentiam promovent.

Cap. 25. *Quod Cornificius, Bromio scurra Deorum, vilior est: et de laude logicæ quid Augustin., et alii philosophi dicant.*

QUUM itaque logicæ tanta sit vis, quisquis eam non causatur ineptam, ineptissimus est. Pallas Bromium, qui eam Marsicam aut veneficam irridebat, in nuptiis Philologiæ compescit, et superis multa prædicatione consociat. Porro, ut est in fabulis, Bromius Deorum scurra contemnitur: sed Cornificius noster, logicæ criminator, philosophantium scurra, non immerito contemnetur. Ut de Platone taceam, Aristotele, Tullio, a quo, ut majores perhibent, philosophia in-

choata est, et perfecta: pater Augustinus, cui temerarium est obviare, eam tantis effert præconiis, ut vituperari non possit, nisi ab his, quorum nulla est prudentia, sed impudentia multa. Ait ergo in secundo libro de ordine: *Quum perfecta esset dispositaque grammatica, admonita est ratio quærere atque attendere hanc ipsam vim, quæ peperit artem. Nam eam definiendo, distribuendo, colligendo, non solum digesserat, atque ordinaverat, verum etiam ab omni falsitatis irruptione defenderat. Quando ergo transiret ad alia fabricanda, nisi ipsa, sua prius, quasi quædam machinamenta et instrumenta distingueret, notaret, digereret, proderetque ipsam disciplinam disciplinarum, quam dialecticam vocant? Hæc docet docere, hæc docet discere. In hac se ipsa ratio demonstrat, atque aperit quæ sit, quæ velit; et quid valeat scire, scit sola. Scientes facere, non solum vult, sed et potest.* Quid ad hæc Cornificius? Nempe quod cujusque deficientis ingenii est, et desidiæ, quæ ad hortamenta virtutis stertere consuevit, quod non potest assequi, criminatur.

Cap. 26. *Quo consilio utendum sit adversus eum, et protervos, et calumniatores.*

UTAMUR ergo adversus eum, et compigrescentes (quoniam jam habet consortes erroris,) consilio, quod se post multa, quæ per ipsam didicit, in primo contra Academicos, dicit Augustinus a Dialectica didicisse. *Docuit me*, inquit, *quum de re constat, propter quam verba dicuntur, de verbis non debere contendi. Et quisquis faciat id, si ex imperitia facit, docendum esse, si ex malitia, deserendum: si doceri non potest, monendum, ut aliquid aliud potius agat, quam tempus in superfluis operamque consumat: si non obtempe-*

rat, negligendum. De captiosis autem atque fallacibus ratiunculis breve præceptum est: si male concedendo inferuntur, ad ea, quæ concessa sunt, redeundum esse. Si verum falsumque in una conclusione confligunt, accipiendum inde quod intelligitur: quod explicari non potest, relinquendum. Si autem modus, in aliquibus rebus, latet penitus hominem, scientiam ejus non esse quærendam.

Cap. 27. *Quod Aristoteles in multis erravit, quod in Logica eminet.*

HÆC adversus Cornificium. Cæterum contra eos, qui veterum favore, potiores Aristotelis libros excludunt, Boethio fere solo contenti, possent plurima allegari. Sed non oportet, quia palam est omnibus, usque ad miserationem, imperfectio illorum, qui in sola Boethio tempus et rem consumpserunt, ut fere nihil sciant. Nec tamen Aristotelem ubique plane aut sensisse, aut dixisse protestor, ut sacrosanctum sit, quicquid scripsit. Nam in pluribus, obtinente ratione, et auctoritate fidei, convincitur errasse: siquidem non modo studiosum quemlibet, sed et Deum ipsum prava posse committere asserit. Item, providentiam Dei, usque ad regionem Lunæ progredi diffitetur: et ut divinationem tollat prænoscentiamque futurorum, asserit inferiora non regi per divinæ decreta providentiæ, nec angelorum prodesse opem, aut dæmonum in his, aut in futuris aliquam esse perspicientiam. Sunt et multi errores ejus, qui in scripturis tam Ethnicis, quam fidelibus poterunt inveniri: verum in logica parem habuisse non legitur. Unde sic accipiendus est, ut ad promovendos juvenes ad gravioris philosophiæ instituta, doctor sit, non morum, sed disceptationum.

Cap. 28. *Quomodo ea sit utendum.*

Sed licet ars ista ad quammulta sit utilis, qui aliorum ignarus est, non tantum, hujus eruditione, ad philosophiam juvatur, quantum hinc, sumpta verbositate et temeritate, impeditur. Fere enim inutilis est logica, si sit sola. Tunc demum eminet, quum adjunctarum virtute splendescit. Teneræ tamen ætati indulgendum est amplius, et ut copiam eloquentiæ comparet, interim est ferenda verbositas. Sicut enim corpora, sic et ingenia puerilia, imprimis alenda sunt ne inarescant: et ut a plenitudine et copia alimentorum succo distendantur ad robur concipiendum, et ut caro, quodam dilatationis suæ vitio in hac ætate luxuriet. Hoc autem et laboris exercitium, et pondus sollicitudinis, et diligens opera, sequenti ætate satis excoquet et purgabit. Procedente ergo ætate, et sensu, verbositatis cohibeatur licentia, et sophisticæ, (quam Aristoteles dictitivam, nos circumventoriam, vel cavillatoriam dicere possumus,) improbitas conquiescat. Manet hæc sollicitudo eum, qui doctoris nomen et officium vendicat. Porro inutilis est opera præceptorum, si non usu et exercitio assiduo roboretur: nisi forte in habitum transierit dispositio.

Cap. 29. *Quod temeritas adolescentia reprimenda: et quare Mercurius societur Philologiæ: et quæ sint præcipue expetenda.*

Non tamen ea licentia est indulgendum gymnasiorum exercitiis, quæ quasi jocus quidam et palestra Philosophiæ agitantur in spe proficiendi, ut in annos maturiores, aut in studia graviora protendantur. Scurriles ineptiæ, insulsa loquacitas, et clamosa, itemque levitas puerilis, cum prima lanugine deponenda sunt. Hæc siquidem agere, est philosophum

diffiteri, et ad male sanos accedere. Unde, ut a fabulis instruamur, Mercurius, eloquentiæ præsul, hortatu matris in Philologiæ nuptias transit ab adolescentia prima, eo quod jam pubentes genæ, seminudum eum incedere, chlamydeque indutum parva, invelatumque cætera, humerorum cacumen obnubere, sine magno risu Cypridis, non sinebant. Cypris enim, quæ mixtura interpretabatur, vigens in eis, qui sapientiæ et eloquentiæ mixtura condiuntur, inermis, nudæ, ventosæque facundiæ deridet ineptias. Latet autem sensum hominis, *quem multa cogitant meterrena inhabitatio deprimit*, trium, maxime expetendorum, arcana præstantissimaque natura. Hæc autem sunt *vera bonitas, veritas sincera, ratio incorrupta et certa.* Horum tamen quasi olfaciens dulcedinem natura humana, cui Deus sicut in libro Syrach legitur, *posuit oculum supra cor, ut ostenderet magnalia operum suorum, ut laudaretur in bonitate, et glorificaretur in mirabilibus suis*: horum, inquam, dulcedinem sentiens, appetit nosse verum, apprehendere bonum, et ei, ne dispendium patiatur, firmiter adhærere. Appetitus enim hic, naturaliter a Deo insitus est homini, etsi per naturam, sine gratia, perficere non possit. Unde tres sorores, filias Phronesis, fabulosa Gentium finxit antiquitas, Philologiam, Philosophiam, et Philocaliam. Genus Philosophiæ et Philocaliæ Augustinus, Philologiæ Marcianus, sed cognationem trium, indicat Æsopus. Ergo quia veram bonitatem, sapientiam, rationem, etsi polliceri sibi arroganter non audeat, affectat tamen indesinenter humana infirmitas, versatur in amore istorum, donec amoris exercitio per gratiam, res ipsas, quas desiderat, assequatur. Has quidem affectiones Phronesis parit, quia sapor, qui humanæ naturæ dulcescit, ad veri bonique provocat appetitum. Nam φρονῶ Græce dicitur sapio: quod

quidem saporem appetitus potius exprimit, quam sapientiam, quæ in divinorum contemplatione consistit. Illa enim, non Phronesis, sed σοφία appellatur.

Cap. 30. *Idem.*

Harum vero philologia prima est, et quæ aliarum naturam, vim, et consilia indicat: siquidem quum undique probabilia multa occurrant (quia, ut ait Pythagoras, fere de omni re potest in contrarium disputari) rerum certitudinem quærit, et diligenti cautela declinat errores; et sicut *virtus est vitium fugere et sapientia prima, stultitia caruisse*, sic quæ præcaveret errorem has quæ virtutes afferunt naturaliter antecedit: et ut Junonis, aut, ut rectius dixerim, Martiani verba ponantur, an quisquam est, qui Philologiæ se asserat prævilegia laborata, et lucubrationum præmium nescire Pallorem, quæ etiam Deos quiescentes ad se venire inaudita obsecratione compellit: et paulo supra Cœlum, terram, mare, et quæ in eis sunt, prima scrutatur: quæ,

Pervigil in modico penetrans arcana labore,
Quæ potis est docta totum prævertere cura
Quod superis præscire datum est. Quin crebrius in nos
Jus habet illa, Deos urgens injussa coactos,
Et quod nulla queat superum tentare potestas
Invito scit posse Jove.

Siquidem ut ait alius, non inferior Martiano,

Labor improbus omnia vincit.

Liquet autem ex præcedentibus ad hoc, ut sensus sit, plura concurrere: ut sint exterius offendiculum, in quem impingit spiritus, minister sentiendi, idemque spiritus qui exterioris obstaculi qualitatem ad notitiam animæ profert. Ut sint tria, anima quæ sentit, spiritus, quo sentit, et offendiculum, quod extrinsecus sentit. His, ut prædictum est, excitatur vis delibe-

rativa, quam supra nominavimus rationem, suumque judicium exercet, quod itidem ratio appellatur: quod quidem interdum verum, interdum probabile est. Sed ratio vera non est, nisi sit certa et firma: eo quod ratio, nomen firmitudinis est. *Nam et ratum non dicitur, nisi quod firmum est.* Ut itaque magno placuit Augustino: *Ratio vera solius Dei est, et eorum, quibus ipse certam notitiam, firmumque judicium de rebus habere concessit.* Est autem prædicamentalis inspectio, et prima fere philosophandi via, de qualibet re proposita quid sit attendere: itemque quibus proprietatibus ab aliis differat, et quomodo aliis conformetur. Deinde an sit ei quid contrarium, et an ipsum susceptibile sit contrariorum. Quæ quum innotuerunt, res familiarius assignata, in notitiam transit. Utique hunc ordinem, etsi pro voto exprimere nequeam, in tantæ rei investigatione tamen, quia commodissimus est, placuit imitari. Nec est ubi justius de rationis veritatisque substantia quæratur, quam ubi vis Logicæ discutitur, quæ se profitetur scientiam veritatis, ut asserit Augustinus: et utinam assequi valeat, quod promittit. Constat autem quia plurimum prodest, et inveniendi examinandique rationes, viam, et copiam, parat.

Cap. 31. *Quod Philologia alias duas præcedit: et quæ sit prædicamentalis inspectio sequenda in discussione rationis et veritatis.*

Sicut autem ratio in creaturis, est vis quædam spiritualis, naturæ rerum examinatrix, et tam corporalium, quam intelligibilium assequens notitiam: ita primitiva quædam ratio est, quæ sua virtute res omnes, tam corporales, quam intelligibiles, comprehendit, et naturam, et vim singulorum plene fide-

literque, id est absque omni errore, examinat. Hanc, sive sapientiam, sive virtutem Dei dixero, et rerum omnium firmitudinem esse, proculdubio non errabo. Penes hanc omnium rerum natura, processus, finisque subsistit. Quippe hæc est Sphæra, quam poetico figmento Martianus obnubilans, ex omnibus elementis dicit esse compactam, ut nihil absit, quod ab aliqua natura credatur contineri. Illic cœlum omne, aer, freta, diversitasque telluris, claustraque Tartarea, urbes, compita, cum actibus fortunisque suis, cunctarumque species rerum, tam in specie, quam in genere numerandæ. Quæ quidem sphæra, imago quædam videbatur, ideaque mundi. Plato autem quæstionem inducit, una sit idea, an plures. Et profecto si substantiam scientiæ, aut rationis, quis attendat, una est: si pluralitatem rerum, quas penes se ratio intuetur, ideæ sunt infinitæ. Hanc intuens Stoicus, προνοίαν, quam nos appellare possumus providentiam, veneratur: et legibus ipsius, ad necessitatem omnia dicit arctari. Epicurus e contra rerum facilitatem attendens, extinguit προνοίαν, et omnia a lege necessitatis absolvit. Peripateticus vero, utrimque erroris præcipitium metuens, nec ad paradoxas Stoici, nec ad κυριοδόξας Epicuri movetur: sed sic in Stoico προνοίαν asserit, ut rebus non inducat necessitatem: sic cum Epicuro, a necessitate res expendit, ut providentiæ non auferat veritatem. Res itaque partim necessarias asserit esse, partim facilitati naturæ, et libero arbitrio subjacere. Academicus vero fluctuat, et quid in singulis verum sit definire non audet. Hæc tamen secta trifariam divisa est: habet enim, qui se nihil omnino scire profiteantur, et cautela nimia demeruerunt philosophi nomen. Habet alios, qui se sola necessaria, et per se nota, quæ scilicet nesciri non possunt, confiteantur nosse. Tertius

gradus, nostrorum est, qui sententiam non præcipitant, in his quæ sunt dubitabilia sapienti.

Cap. 33. *Quid ratio primitiva: et de variis sectis Philosophantium.*

PRIMA itaque, et ratio vera, est divina, quam diximus: et quæ nullum omnino admittit errorem. Nihil autem est quod magis rationi videatur adversum, quam error: illa enim statuit et confirmat, hic lubricitate sua prosternit et supplantat. Et sicut sensus nomine censetur nunc potentia, nunc actus sentiendi, et item tam potentia, quam actus imaginandi dicitur imaginatio: ita ratio, nunc vis, nunc agitatio motusque virtutis, nunc etiam illa, in quibus ratio quendam suæ virtutis motum exercet, dicuntur rationes. Quales quidem sunt inhærentiæ in consequentiis: proportiones in numeris: et eorum, quæ absolute necessaria sunt, demonstrationum principia. Has autem, tam in libris de ordine, et de libero arbitrio, et Hyponosticon, quam in multis aliis, asserit Augustinus immortales esse et sempiternas. Unius, inquit, ad duo, et duorum ad quatuor, verissima ratio est: nec magis fuit heri ratio illa vera, quam hodie: nec magis cras, aut post annum, erit vera. Nec si omnis mundus iste concidat, poterit ista ratio non esse, simili modo substantiam esse. Si sit corpus, non esse non potest. Cætera quidem, quæ divinæ rationis oculus contemplatur, vera quidem sunt, sed præmutabilitate sua nequaquam dicuntur rationes. Ex hoc autem veritatis rationisque consortio, quibusdam philosophantibus visum est, semper esse verum quod semel est verum: quibus videtur suffragari ratio, quam Augustinus inducit, ut doceat, nostram et præcedentium patrum, eandem esse fidem: etsi nos pro parte gaudeamus impletum, quod illi præstolabantur

implendum: ait enim, non est mutata fides, etsi variata sint tempora. Et nos, et illi, eandem amplectimur veritatem, sed aliis et aliis sermonibus prædicamus.

Cap. 33. *Quid sit rationi contrarium, et quod multis modis dicitur ratio; et quæ rationes æternæ?*

NATURA vero Angelica, quæ noxio corpore non tardatur, et divinæ puritati familiarius inhæret, rationis incorruptæ viget acumine. Et licet non æqualiter Deo cuncta examinet, ea tamen rationis prærogativa ditatur, ut nullo supplantetur errore. At humana infirmitas, quæ tam ex conditione naturæ, quam merito culpæ, multis patet erroribus, immo et capta labitur a prima et secunda puritate, degenerat in examinatione rerum, id est, in exercitio rationis. Et quia incertitudinis lubrico vacillat, apprehendit quod potest, et nunc ex fida rerum similitudine veras exercet opiniones, nunc decepta vanis imaginibus, falsas. Si enim res ut se habet comprehenditur, vera opinio est: et si sic verbo exponitur, est vera loquutio: unde nonnullis philosophorum, probabiliter placuit, veritatem, unde opinio vera dicitur, aut sermo verus, quasi quendam medium habitum esse rerum, quæ examinantur extrinsecus ad rationem. Si enim eis fideliter in examinando innititur, certa est, nec aliquo vacillat errore. Itaque locutio, quæ vera dicitur, a modo quem innuit, modalis appellatur. Item opinio vera, a modo percipiendi; et ratio vera a qualitate examinis sui. Res quoque singulæ, veræ dicuntur: ut homo verus, verus candor, dum in his taliter percipiendis, nullius imaginis phantasmate circumveniatur opinio. Fides autem examinandi res, ut veræ dicantur, convincitur plerumque a duobus: scilicet vel a forma substantiæ, vel ab effectu formæ. Est enim verus homo, cui vera inest humanitas: id

est, conscia rationis, et passibilitatis. Vera autem albedo est, quæ albificat: quæ justum facit, vera justitia. Si mihi non credis, vel magno Hilario, qui Gallicano cothurno attollitur, et a lectione simplicium procul est, aurem præbe.

Cap. 34. *Quod homo perfectam non habeat rationem, et quod verum multipliciter dicitur.*

Ut autem geramus morem Stoicis, qui circa verborum analecticem vel analogiam sollicitantur, verum dictum est a Græco heron, quod firmum et stabile, seu certum et clarum interpretatur. Hinc Heroes dicti sunt, qui firmum et stabilem adepti sunt gradum ex consortio numinum, quibus eos fabulosa antiquitas sociavit. Hi vero ἡμίθεοι, Heroes nuncupati sunt, sicut Martianus ait, ex eo quod veteres terram ἥραν appellaverunt. Et hoc quidem a certitudine stabilitatis suæ. Nos autem, non semideos, qui nulli sunt, sed nec heroes, ob perfidiæ notam, aliquos dicimus, sed translationem electorum, quæ sit a fluctuatione et vanitate mundana ad gloriam, veræ certitudinis et firmæ stabilitatis, verbo significamus Catholico. Eos namque, a confirmatione, quam adepti sunt, sanctos appellamus; siquidem sancire, confirmare est: et sanctus, confirmatus in virtute vel gloria. Hoc utique est a vanitate eximi, et in veritate versari. Proinde verum, hoc verbum, confirmationis nota est, stabilitatemque significat rei, cui ratio fideliter possit inniti. Veritas vero, nomen firmitudinis et stabilitatis est. Nec moveat, quod pro aspiratione Græca, Latinus *V* posuit consonantem: quum Æolicum digamma ad hanc consonantem multas habeat affinitates. Sicut autem ut vis sentiendi motum suum exerceat utiliter, necesse est aliquod esse, cui stabiliter innitatur: sic

ratio labitur, si non stabili innititur offendiculo. Nam si lucem subtraxeris, cessat visus: auditus nullus est, cessante sono: olfactus gustusque quiescunt ab odoris saporisque carentia; tactus inanis est, si in rem solidam non offendat. Dicitur tamen quod tunc videantur tenebræ, silentium audiatur, tangatur inane. Sed verius diceretur his sensibus tunc nihil sentiri. Augustinus enim, et contra Manichæos, et in Hyponosticon, et in aliis multis libris docet, non modo has, sed quaslibet privationes, nihil esse. Aristoteles autem eas nonnihil esse asserit: eo quod non modo privant, sed ad se quodammodo subjecta disponunt. Itaque tam sensus, quam ratio, stabile quid exposcunt, ne inanis sit opera, quæ certum quid non comprehendit. Nam quum agit ut teneat, et cassatur ejus intentio, et in vanum laborat, et suo fallitur errore. Unde sicut errorem diximus rationi contrarium, sic vanitatem veritati contrariam profitemur: nam *falsum vanumque*, etsi voces diversæ sint, ad eandem quodammodo accedunt significationem. Porro vanitas et falsitas ad nihilum vergunt: quod enim falsum est, omnino nihil est, nec sub scientiam cadit. Nam sicut Augustinus et in soliloquiis, et contra Academicos, et in plerisque aliis docet, inter omnes veteres, et etiam inter ipsos Academicos constitit, *scire falsa neminem posse*. Siquidem, ut itidem contra Academicos astruit, rerum falsarum, quoniam omnino non sunt, nulla potest esse scientia. Ubi autem quidam interpretes dixerunt, quod terra ab initio erat inanis, et vacua, alii interpretati sunt, quod nihil erat nec composita. Ergo verum vano falsoque, quoniam idem sunt, lege contrarietatis opponitur. Nec moveor si res existens, rei non existenti opponatur: quum hoc palam sit in enunciabilibus quæ contradictorie opponuntur. Nam Aristoteles docet, alterum eorum esse semper, et alte-

rum ex necessitate non esse. Nonne res existens, rei non existentis est signum, ut rubor futuræ serenitatis, aut tempestatis? Siquidem

Mane rubens cœlum, notat imbres, sero serenum.

Cap. 35. *Quid dicatur verum, et quid veritas, et quid ejus contrarium.*

Omnia vero vana, quatenus vana sunt, fallunt. Et quum falsitate deceptas mentes illuserint, velut fantasma evanescunt. Unde, ob hanc rerum evanescentium disparentiam, omnia quæ sub Sole sunt, vana esse, in concione universorum, qui versantur in mundo, proclamat Ecclesiastes: tanta quidem majestate verbi, tanta probabilitate sententiæ, ut ad omnes nationes et linguas vox illa pertranseat, et omnium, qui aures audiendi habent, corda penetrando concutiat. Plato quoque, eorum, quæ vere sunt, et eorum quæ non sunt, sed esse videntur, differentiam docens, intelligibilia vere esse asseruit: quæ nec incursionum passionumve molestiam metuunt, non potestatis injuriam, nec dispendium temporis, sed semper vigore conditionis suæ eadem perseverant. Unde et eis, post essentiam primam, recte competit esse: id est, firmus certusque status, quem verbum, si proprie ponitur, exprimit substantivum: temporalia vero videntur quidem esse, eo quod intelligibilium prætendunt imaginem. Sed appellatione verbi substantivi non satis digna sunt, quæ cum tempore transeunt, ut nunquam in eodem statu permaneant, sed, ut fumus, evanescant: fugiunt enim, ut idem ait in Timæo, nec exspectant appellationem. Hanc autem veram existentiam partiebatur in tria, quæ rerum principia statuebat; Deum scilicet, materiam, et ideam: siquidem hæc, in sui natura, immutabilia sunt. Nam

Deus usquequaque immutabilis est: reliqua duo, quodammodo immobilia, sed in effectibus ab invicem variantur. Materiam quippe advenientes formæ disponunt, et quodammodo motui reddunt obnoxiam: et item formæ materiei contactu, quadam ratione variantur, et, ut ait Boethius in Arithmeticis, in intervertibilem transeunt inconstantiam. Idæas tamen, quas post Deum primas essentias ponit, negat in seipsis materiæ admisceri, aut aliquem sortiri motum: sed ex his formæ prodeunt nativæ, scilicet imagines exemplarium, quas natura rebus singulis concreavit. Hinc in libro de Trinitate Boethius: *Ex his formis, quæ præter materiam sunt, illæ formæ venerunt, quæ in materia sunt, et corpus efficiunt.* Bernardus quoque Carnotensis, perfectissimus inter Platonicos seculi nostri, hanc fere sententiam metro complexus est:

Non dico esse quod est, gemina quod parte coactum
Materiæ formam continet implicitam:
Sed dico esse quod est, una quod constat earum:
Hoc vocat Idean, illud Acheus et ὕλην.

Et licet Stoici materiam et ideam, Deo crederent coæternam; alii vero, cum Epicuro providentiam evacuante, ideam omnino tollerent: iste, cum illis qui philosophantur, Deo neutram dicebat coæternam. Acquiescebat enim patribus, qui, sicut Augustinus testis est, probant quia Deus est, qui omnia fecit de nihilo, omnium creavit materiam. Ideam vero æternam esse consentiebat: admittens æternitatem providentiæ, in qua omnia semel et simul fecit, statuens apud se universa, quæ futura erant in tempore, aut mansura in æternitate. Coæternitas autem esse non potest, nisi in his, quæ se, nec natura majestatis, nec privilegio potestatis, nec auctoritate operis, antecedunt. Itaque solas tres personas, quarum est una natura, potestas singularis, operatio inseparabilis, fatebatur

esse coæquales et coæternas: nam in illis, omnimoda parilitas est. Ideam vero, quia ad hanc parilitatem non consurgit, sed quodammodo natura posterior est, et velut quidam effectus, manens in arcano consilii, extrinseca causa non indigens, sicut æternam audebat dicere, sic coæternam esse negabat. Ut enim ait in expositione Porphyrii, duplex est opus divinæ mentis, alterum quod de subjecta materia creat, aut quod ei concreatur: alterum, quod de se facit, et continet in se, externo non egens adminiculo. Utique cœlos fecit in intellectu ab initio, ad quos ibi formandos, nec materiam, nec formam quæsivit extrinsecam. Alibi quoque ait:

Principium cui sola fuit Divina voluntas,
Ætas non frangit demoliturque vetustas,
Dissolvit tempus quicquid producit adesse,
Si non ad præsens, constat quandoque necesse.
Ergo super tali qui luget conditione,
Aut nihil, aut minimum claret rationis habere.

Quidam tamen, licet ab æterno concedant esse vera, ea tamen negant esse æterna, dicentes, nihil esse æternum, nisi quod vivit: eo quod æternitas, teste Augustino, *status est interminabilis vitæ*. Ex his patet placuisse Platonicis, cum Salomone, omnia *subsolana* vana esse; et eas res duntaxat esse veras, quæ non ut phantasmata evanescunt, sed statu substantiæ certa, et semper eadem sunt.

Cap. 36. *Item de veris; et quod aliter dicuntur esse res, aliter sermones, aliter vera: et quomodo.*

Quum vero nomen falsi *opinioni*, *locutioni*, *et rei* pariter applicetur, opinio, quæ deceptionis fallaciam patitur, falsa rectissime nominatur: siquidem ipsa est, quæ fallitur. Locutio autem falsa est, eo quod falsam significat opinionem. Res vero falsa dicitur,

ab effectu: ideo quod ipsam, non nisi cassus, et vanus, percipiat intellectus. Sic et in physicis, sana dicuntur esse vel ægra, nunc *animalia*, nunc *signa*, nunc causæ. Ut autem a Platonis eminentia cum Peripateticis paululum descendamus, ea vera dicuntur esse, vel falsa, quæ, ut de significatione complexorum *sermonum agatur*, certo percipiuntur intellectu, aut vano: hi siquidem, velut qui philosophantur humanius, et cum Platonicis, non excedunt mente sibi et Deo, sed sobrii sunt, hominibus in eo veritatem aut falsitatem statuunt, in quo sicut percipitur examinando et comprehendendo fidelis est aut erroneus intellectus. Si enim rem sic esse ut est, aut non esse ut non est, comprehendit, judicio certo et fideli usus est: sin autem vel non esse quod est, vel esse quod non est, opinatur, proculdubio fallitur, et errat. Idem quoque est in sermonibus. Res autem, quæ seipsam, prout est, intellectui subjicit, vera est; quæ aliter, vana et falsa. Ergo a modo percipiendi (scilicet quo percipiuntur, aut percipiunt,) convincitur veritas aut falsitas tam opinionum, quam rerum: Sermonum vero, a modo significandi. Unde quia Deum falli impossibile est, proculdubio constat, quoniam quo fidelior est scientia, et certior, eo minus falsa comprehendit. Éa tamen falsa esse cognoscit, quod verum est, et veritati omnia contemplanti, non potest esse absconditum. Nam penes essentiam Dei, primitiva veritas, id est certitudo, aut stabilitas, aut claritas est, et ab hac derivatur quodammodo, quicquid in rebus fideliter dicitur verum esse. Siquidem illi soli omnium tam rerum, quam sermonum, cohærentia, vel discohærentia constat, et certa est. Homo vero quantuscunque, affectat quidem certiorari: eo quod amor veritatis cognatus et innatus est rationi, et, ut ait Martianus, cum philologia illam existentem, et ex non existenti-

bus veritatem toto pectore deprecatur. Hæc utique aliunde non provenit, quam si aliqua stilla divinæ sapientiæ, per gratiæ eliquationem seipsam infundat, et mentem se quærentis et amantis illustret. Ista siquidem est virgo fontana, unde Martianus præmissam asserit manare veritatem. Nihil enim veraciter innotescit, nisi de scaturigine fontis hujus. Sed nec aliquod falsum inde emanat, quoniam fontana illa, quam poetici nube figmenti involvit, virgo est, et totius corruptionis et falsitatis ignara.

Cap. 37. *Differentiæ eorum quæ vere sunt, et quæ videntur esse, secundum Platonicos.*

Omnes autem res, divinæ simplicitatis oculus contemplatur, ut ei nec futura desint, nec præterita elabantur. Cohærentiam rerum, et discohærentiam pensat, et tam de iis quæ sunt, quam de iis quæ non sunt, certum et fidele exercet judicium: et quæ ab initio vidit, quia non evanescunt, firma sunt, et vera dicuntur. Hæ utique sunt cogitationes Altissimi, quarum profunditatem nemo sufficit explicare: Hæc verba, quæ semel dicta sunt, sed processu temporis, pro divinæ dispositionis decreto, in actum prodeunt. Quis mentem Dei dixerit otiosam, et non ab initio omnia contemplatam? Si ergo vera, quasi quædam cogitata Dei sunt: quis illa, nisi præsumptuosus, affirmaverit evanescere? aut quis ea non semper fuisse in mente ejus, qui ab æterno universa disposuit, et scivit, audeat profiteri? Nunquid et ille novas cogitationes concipit, et nova more nostro init consilia? Et licet hæc ab æterno fuerint vera, non tamen aliquid creatori dicitur coæternum: quia, ut dictum est, ad parilitatem ejus nihil omnino consurgere potest, siquidem ipsius est, ut hæc ipsa vera sint, aut certa.

Quod autem omnis res, aut creator dicitur, aut creatura, ad substantias, et ad ea, quæ substantiis insunt, quocumque modo, ex auctoritate patrum universitatis complexio revocatur: nam enunciationum significatio non contingit urgente aliqua ratione sermonis. Qui enim sic partiti sunt, respexerunt ad incomplexorum significationes. Nonnihil ergo sunt vera, quæ in mente Dei consistunt, sed nec creaturæ sunt, eo quod ab æterno extiterunt. Nam quin quædam sempiterna sint, nulla quæstio est: nisi forte eo referatur illud Ecclesiastici: *Qui vivit in æternum creavit omnia simul.* A quibusdam enim refertur tam ad illud opus, quod in se conspiciendo et disponendo Trinitas operata est, quam ad creationem primordialis materiæ, ex qua omnia creata sunt, aut in ipsa creatis concreantur. Cæterum hoc est eis esse, quod ad primitivam rationis scientiam *referri*, et *ita esse* quasi *pronunciari*, stabili intentatoque judicio. *Esse* ergo istorum, *innotescere* est: nam et humanorum verborum *idem dicitur pronunciari*, et *esse;* aut *memoria retineri*, et *esse*. Nam de *unico*, Augustinus ait, hoc est verbum non quod desinit prolatum, sed quod permanet natum. Quæ distinctio quodammodo videtur inepta, nisi per prolationem subsisterent verba. Cæterum, quoniam *esse*, *et unum*, *et res*, multipliciter dicuntur, viderit quisque quomodo dictionum interpretetur significationem. Habent itaque res (naturæ scilicet, vel naturalium opera,) habent cogitationes, sermones, et vera, et rationes: singula, inquam, hæc habent suum existendi modum, ut pro qualitate illius, eorum quæ fideliter enunciantur, accipienda sit interpretatio, unde inspecta diligenter significatione verborum, esse vera dicantur, aut non esse. Non contendo, dum tamen vera non omnino nihil sint; falsa vero usquequaque non sunt: quoniam omnino nihil sunt. Sic enim et antiqui

philosophi, et Catholici patres definierunt. Porro *memorari*, et *dicere* Dei, *scire* ipsius est. *Memoria* namque ejus, aut *verbum*, sive *ratio*, *sapientia* ipsius est. Verbum ergo, quo loquitur omnipotentia, unum est: sed verba, quæ loquitur, infinita. Principium, inquit, verborum tuorum, *veritas:* eo quod a luce inaccessibili, quam Deus inhabitat, habet, ut ei omnia innotescant. Hanc tamen lucem, a substantia ejus, non arbitror alienam.

Cap. 38. *Quod aliter res, aliter opinio, aliter locutio, vera vel falsa dicitur; et quare locutiones hujusmodi et modales appellantur.*

NUNC jucundissimam rationis veritatisque cohærentiam, cum omni reverentia contemplemur, rationis et veritatis auxilium implorantes: nam sine eo, non modo apprehendi, sed nec investigari, fideliter queunt. Est ergo ratio, *quidam mentis oculus.* Et ut latius describatur: ratio est quoddam instrumentum, quo mens omnes sensus suos exercet. Proprium ejus est, *investigare*, et *apprehendere* veritatem. Hujus virtutis contrarium, est *imbecillitas* et *impotentia* investigandi, et assequendi verum. Error autem contrarium est illius agitationis, investigantis verum, quam supra diximus rationem. Virtus hæc in Deo simpliciter perfecta, in angelo, perfecta pro natura, sed in homine, aut omnino imperfecta est, aut ut multum; si tamen sit in aliquo perfecta pro tempore, aut collatione imperfectiorum. Unde non rationem, sed appetitum rationis, quem philologia exprimit, vendicat sibi: siquidem nomina hæc *philologia*, *philosophia*, et *philocalia*, philosophorum modestia temperavit. Ratio vero, nequaquam contrariorum susceptibilis est, eo quod divina ratio immutabilis substantia est. Angeli vero, vel hominis ratio, substantia non est.

Cap. 39. *De cohærentia rationis et veritatis; et breviter quid utrumque.*

Veritas autem, *lux mentis* est, et materia rationis. Hanc Deus universaliter, Angelus particulariter intuetur: homo autem, etiam perfectissimus, pro parte modice videt; sed quo perfectior, eo amplius appetit. Hæc est soliditas certitudinis in qua rationis viget examen. Tolle lucem et soliditatem, frustrabuntur visus et tactus; sicut et in aliis sensibus, sono, vel odore, vel sapore subtracto. Simili modo, omnis sensus rationis frustrabitur, veritate subducta. Contrarium vero ejus, est *veritas* seu *falsitas*, aut inane: quod, sicut philosophia probat, in rebus nihil est. Unde et quibusdam placuit, *inane*, litera mutata, dici quasi *inune*, scilicet quod non est unum. Quod autem non est, nihil est. Est autem primæva veritas in majestate divina. Alia vero est, quæ in Divinitatis consistit imagine, id est, in imitatione. Omnis enim res, tanto verius est, quanto imaginem Dei fidelius exprimit: et quanto ab ea magis deficit, tanto falsius evanescit. Utique sic ut homo vanitati similis factus est, et dies ejus sicut umbra prætereunt. Non est autem umbra, nisi lux corporis aliquo præpediatur obstaculo: et quasdam inducit tenebras absentia lucis. Ergo veritatis luce sublata, erroris tenebræ invalescunt: error vero fallit. Unde et veritatis contrarium, a fallendo *falsitas* nominatur: quia qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Proprium quidem veritatis est, fovere rationem, et illustrare, et solidare: sicut rationis, quærere, assequi et amplecti veritatem. Nam et lux exterior, ut dictum est, visum fovet: res solida roborat tactum. Porro hæc in Deo unum, quia ratio, et verbum æternum, de se dicit,

ego sum veritas: alieno enim non eget adminiculo, quia et se ratio illustrat, et veritas seipsam invenit. At in creaturis, aliud veritas, aliud ratio: nam veritas, imago quædam divinitatis est, quam in rebus ratio quærit, et invenit. Ratio, virtus, aut mentis agitatio est, quæ occupatur in perspicientia veri. Non est autem veritas susceptiva contrariorum, ob eandem causam, quam de ratione superius exposuimus.

Cap. 40. *Idem de eodem: et quod nec ratio, nec veritas contraria suscipit.*

Si huc Peripateticorum tendit intentio, ut omni vanitate rejecta, veritatem rerum agnoscat, et tota ratione veritatem Dei quærat, veneretur, et colat, non inutiliter laboratur. Alioquin opera perit, et impensa. Sed quia multa sunt, quæ præpediunt intelligentiam, utpote invincibilis ignorantia eorum, quæ ratione expediri non possunt, sicut sunt sanctæ Trinitatis arcana, et item fragilitas conditionis, vita brevis, utilium negligentia, occupatio inutilis, probabilium conflictus opinionum, culpa, quæ lucem demeretur, et tandem numerositas et immensitas investigabilium: adeo obductum est cor humanum, ut ad veri notitiam raro possit accedere. Sed in his octo, quæ præposita sunt, nihil adeo, pro mea opinione, scientiam eorum quæ expediunt, impedit, sicut culpa, quæ separat inter nos et Deum, et fontem præcludit veritatis: quem tamen ratio sitire non cessat. *Cor meum,* inquit mens suorum conscia peccatorum, *dereliquit me, et lumen oculorum meorum, et ipsum non est mecum.* Siquidem nisi ea, quæ novit quis, ad divinum reflectat obsequium, non cum ipso, sed potius contra ipsum, facit scientia ejus: multa enim scire non prodest, si unum desit, quod est super

omnia necessarium, et se ex *creaturarum* intelligentia manifestat. Ait sanctus Salomon: *Proposui in animo meo quærere et investigare sapienter, de omnibus quæ fiunt sub Sole.* Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum. Versati sunt in hac, philosophi gentium, qui, juxta Apostolum, veritatem Dei in mendacio tenuerunt, et merito suo, evanuerunt in cogitationibus suis. Pro eo enim quod gratias bonorum non retulerunt auctori, *dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt.* Est autem *curiositas,* inutilium superflua inquisitio, in qua non modo Peripatetici, sed fere totus occupatus est mundus. Quod vitium Lucanus notans, dum æstuantis Oceani incertas causas promeret, curiosos ad certitudinem inscrutabilis secreti invitat. *Quærite,* inquit, *quos agitat mundi labor.* Dum autem *mens circa multa,* et non multum ad se pertinentia, amplius occupatur, evagatur longius a se, et plerumque obliviscitur sui, quo quidem nullus error perniciosior est. Nam se nosse, sicut ait Apollo, fere summa sapientia est. Quid autem prodest homini cœlorum, aut elementorum nosse naturam, magnitudinis et multitudinis proportiones doctrinaliter quærere, virtutum vitiorumque speculari conflictum, complexiones attendere rationum, et de omnibus probabiliter disputare, et sui ipsius esse ignarum? Nonne stultus reputabitur, qui aliena lustrat hospitia, et quo sibi in necessitate divertendum sit, obliviscitur? Nimis utique curiosus est, et sui negligens, qui aliena miratur, et propria non attendit. Qui vero ad usum vitæ convertit extrinseca, ut eorum agnoscat et veneretur auctorem, suum metiatur imperfectum, qui vix pauca comprehendere potest, et rebus transitoriis, cum quibus et ipse transit, non nisi præcario utitur, et ad horam. Qui concupiscentias cohibet, reprimit, aut extinguit,

qui imaginem Dei, vitio corruptam, diligenti studio nititur reformare, qui virtutum, toto nisu, colit, et exercet officia, rectissime philosophatur. Sobria est illius investigatio, qui primo seipsum excutit, et quæ inferiora sunt, diligenter examinat, et coæqualia sine negligentia intuetur, et superiora contemplatur cum veneratione, ut ausu temerario in ea, quæ inscrutabilia sunt, non irrumpat. Hic utique de se non superbit: variam mundi supellectilem, nisi quatenus necessarium aut licitum est, minime concupiscit: proximo impendit caritatem: cœlestibus, qui vultui Dei semper assistunt, reverentiam, et amorem: et bonorum omnium gratiam et laudem refert divinæ majestati: quam utique nec plene nosse permittit immensitas sui; et, si nos non laboraremus infirmitate qua premimur, nec plene ignorare sinunt creaturæ: quæ omnes, quasi quadam publica attestatione, creatoris gloriam præconantur. Hinc est illud Salomonis in Proverbiis: *Non erigas oculos tuos ad opes quas habere non potes*, quia facient sibi pennas ut aquilæ, et avolabunt in cœlum. Ut autem ait Augustinus, in libro de ordine, *Deus melius nesciendo scitur:* quem si quis ignarus naturarum, et morum, rationumque cupiditatumve servus, *et rebus pereuntibus inhians, aut forte caste vivens, et disciplinarum nescius, ingenii viribus quærendo, et disputando, invenire confidit, proculdubio tantum errabit, quantum errari plurimum potest.* Alibi quoque: *Ignorantia Dei, ejus verissima sapientia est:* et item: *Non est parva scientia de Deo scire, quid non sit Deus:* quia quid sit, omnino sciri non potest.

Cap. 41. *Ad quid Peripateticorum, et omnium recte philosophantium, tendat intentio: et de octo obstaculis intelligentiæ.*

Quum ergo sciri quædam non possint præ eminentia dignitatis, quædam præ multitudine aut magnitudine quantitatis suæ, quædam propter inconstantiam et lubricitatem sui; cui potissimum insistendum sit, et quid maxime expediat, Ecclesiasticus docet. *Altiora,* inquit, *te ne quæsieris, et fortiora te, ne scrutatus fueris.* Ecce temeritatem eorum cohibet, qui Deificæ Trinitatis arcana, et ea quorum visio in vita æterna promittitur, irreverenti verbositate discutiunt. Unde, etsi scientia videatur augeri, devotio certe minuitur. *In supervacuis,* inquit, *rebus, noli scrutari multipliciter, et in Pluribus ejus operibus non eris curiosus. Multos enim supplantavit suspicio eorum, et in vanitate detinuit sensus eorum.* Hic quoque illorum audaciam reprimit, qui sollicitantur de omnibus, et volunt de universis reddere rationem, quum constet auctoritate Salomonis in Ecclesiastice, quod nec minimæ rei, quæ sub cœlo est, nedum cœlestium, aut supra cœlestium, plenam possit homo reddere rationem. Porro in quibus oporteat philosophantis ingenium exerceri, Filius Syrach docet: *quæ præcepit Deus, cogita illa semper, et in pluribus operibus ejus non eris curiosus.* Quia enim de radice sensuum, qui frequenter falluntur, scientia manat, et decepta infirmitas, quid expediat parum novit, data est, per clementiam Dei, lex, quæ utilium scientiam aperiret, et indicaret de Deo, quantum scire licet, aut quantum expedit quærere. Illa enim, divinam potentiam in creatione, sapientiam in dispositione, bonitatem manifestat in conservatione rerum. Sed hæc maxime eminent in hominis reparatione redempti. Volunta-

tem quoque Dei patenter exponit, ut sciat quisque quid ipsum oporteat facere. Et quia tam sensus, quam ratio humana frequenter errat, ad intelligentiam veritatis, primum fundamentum locavit in fide. Hinc est illud Philonis, in libro Sapientiæ: *Qui confidunt in Domino, intelligent veritatem, et fideles in dilectione adquiescunt illi.*

Cap. 42. *Quod visibilia argumenta mundum vanitati subjectum esse convincunt; et quæ causa fuerit hic finiendi librum.*

Sed hæc hactenus. Jam enim flere magis vacat, quam scribere: et visibili argumento doceor quod mundus totus subjacet vanitati. Expectavimus enim pacem, et ecce turbatio et tempestas ingruens Tolosanis, Anglos et Gallos undique concitat: et reges, quos amicissimos vidimus, se insatiabiliter persequuntur. Ad hæc, mors domini Adriani Summi Pontificis, quum omnes Christianæ religionis populos nationesque perturbaverit, Angliam nostram, unde fuerat oriundus, acerbiori dolore commovit, irrigavitque lachrymis profusioribus. *Omnibus ille bonis flebilis occidit,* sed *nulli flebilior, quam mihi.* Quum enim matrem haberet, et fratrem uterinum; me, quam illos, arctiori diligebat affectu. Fatebatur etiam publice et secreto, quod me præ omnibus mortalibus diligebat. Eam de me conceperat opinionem, ut quoties opportunitas aderat, conscientiam suam in conspectu meo effundere lætaretur. Et quum Romanus Pontifex esset, me in propria mensa gaudebat habere convivam: et eundem scyphum et discum, sibi et mihi volebat, et faciebat, me renitente, esse communem. Ad preces meas illustri regi Anglorum, Henrico secundo, concessit et dedit Hiberniam jure hæreditario possidendam, sicut literæ ipsius testantur in hodiernum

diem. Nam omnes insulæ, de jure antiquo, ex donatione Constantini, qui eam fundavit et dotavit, dicuntur ad Romanam Ecclesiam pertinere. Annulum quoque per me transmisit aureum, smaragdo optimo decoratum, quo fieret investitura juris in gerenda Hibernia: idemque adhuc annulus in curali archio publico custodiri jussus est. Si virtutes ejus percurrere velim, in magni voluminis librum, hæc una excrescet materia. Omnium vero mentes magis exulcerat scissura Ecclesiæ: quæ, exigentibus culpis nostris, contigit, tanto patre sublato. Expetivit eam Sathanas, ut cribraret sicut triticum, et undique, alterius Judæ proditoris ministerio, amaritudines et scandala spargit. Oriuntur bella plusquam civilia. Sacerdotalia enim sunt, et fraterna. Nunc judicium est mundi, et timendum ne partem stellarum secum involvat ambitiosi ruina proditoris. Væ autem illi, per quem hoc scandalum venit. Et plane melius erat, si natus non fuisset. Publici doloris expono causas: quum tamen aliunde familiarius dolore torqueat, tum non leviori, quod ad me spectat. Siquidem pater meus, et dominus, immo et tuus, venerabilis Theobaldus, Cantuariensis Archiepiscopus in ægritudinem incidit: ut incertum sit, quid sperare, quid timere oporteat. Negotiis more solito superesse non potest: injunxitque mihi provinciam duram, et importabile onus imposuit, omnium Ecclesiasticorum sollicitudinem. Anxiatur ergo undique in me spiritus meus, et cruciatus quos patior, non sufficio enarrare. Sed in his omnibus, unicum mihi consilium superest, Deum hominem, intemeratæ virginis filium, exorare: qui velut in navi dormiens, fidelium precibus excitandus est, ut procellam componat naufragantis Ecclesiæ, et dominum meum, sicut sibi et nobis expedire prænovit, ab omni infirmitate mentis et corporis,

clementer eripiat. Is inquam, per quem Reges regnant, et Principes dominantur, universali Ecclesiæ idoneum, et placitum sibi pastorem præficiat, et Reges, et Principes nostros, ab omni adversitate defendat: eosque faciat, ad honorem et gloriam nominis sui, gregem sibi servare commissum. Lectorem quoque et auditorem, supplicatione pia convenio, quatenus apud Filium virginis, qui via, veritas est, et vita, pro me, vano, et misero, intercedant, ut errore, ignorantiæ tenebris, et vanitatis amore depulso, cognitionis suæ lumen infundat, faciatque me officiosum veritatis inquisitorem, amatorem pariter et cultorem.

II.

JOANNIS SARESBERIENSIS

DE SEPTEM SEPTENIS.

Prologus epistolaris in libellum de septem septenis, editum a Joanne Saresberiensi.

De difficillimis scripturus tam excellenti quam sapienti viro, quibusdam fortasse præsumptuosus apparebo: sed tamen non præsumit, qui Pythagoram interpretare studuerit, qui Minervæ clavibus obscura reserare didicerit, qui sapientem quæstionibus usque pulsaverit. Præsumpsit Accius scribendo Cæsari, cui noluit assurgere in collegium poetarum venienti. Propertius vero scripsit Augusto; quoniam et in ipso studiorum spes erat et ratio. In altero Musa mendicabat sine virtute: in altero Musa mendicans triumphabat ex humilitate. Scientia tamen sine potentia pœna erat in utroque. Scientia vero sola in Actio inflabat: virtus cum scientia in Propertio mores et animum honestius componebat. Proinde vestræ prærogativæ dignitatis nostræ Musa parvitatis scribit, non ut Accius tenuis, non ut Propertius exilis, quorum ingenia consumpta sunt in septem rerum principiis. Quinque vero sunt, quæ vestri delectus firmitudini nos scribere compellunt, familiaritas sapientis, certitudo ambiguitatis, honestas muneris, meritum recipientis, potestas dantis. In potestate dantis discriminis

restauratio, in merito recipientis amoris reformatio, in honestate muneris vera nobilitas ex animo: in familiaritate sapientis morum cum scientia consolidatio: in certitudine ambiguitatis scientiæ consummatio. Nunc ergo quoniam apud vos locus est in quo aurum conflatur, libellum idcirco delectui vestro dirigimus, qui 'De septem septenis' intitulatur. Qui etiam a vobis, tanquam aurum obrizum examinetur. In quibus omnibus vos nosse novimus, quia si quid quæstionis vel nodosæ contentionis apud vos emerserit, quid, secundum quid, ob quid et ad quid debeat vel possit. Vobis igitur honestum valde credimus et nobis perutile, si ignorantiæ obscuritas in lucem, ambiguitas in certitudinem, excessus multus in misericordiæ multitudinem, odium diutinum in verum amorem vestro convertantur tempore, vestræ disceptione peritiæ.

Sect. 1. *Prima septena de septem modis eruditionis.*

CHALDÆI et Græci sapientiam quærunt: Latine veritatem inquirunt: illi quærunt et inveniunt, quia mores cum scientia componunt; isti inquirunt et non inveniunt, quia disputationis potius cavillationi quam veritatis inquisitioni insistunt. Cavillosa vero disputatio ingenium exercendo excitat, in qua si moram fecerit obtundit et fascinat: quod quidem in invio et non in via veritatis hebes et palpans errat; veritatis autem inquisitio cotis vice clarum ingenium et subtile reddit: in viam regiam mentem dirigit, mentis oculos ad ardua erigit. Et licet hisce oculis quandoque quædam aperiantur quæ latuerunt, adhuc tamen multa latent, quæ comprehendi non possunt, vel subtilitate, quia sensum effugiunt, vel obscuritate, quia nec studium nec ingenium admittunt, vel immensitate, quia rationem et intellectum excedunt. Hinc est igitur quod divina quædam sunt quæ in manifestationem

veniunt et ad cognitionem se exponunt. Sed quoniam subtilia, difficilia et ardua sunt, tanquam inscrutabilia fere omnes prætermittunt. Hæc prima rerum principia, id est rerum causæ latentes et cognitiones dicuntur. De quibus præclara Chaldæorum tantum scripta ad majorem veritatis evidentiam scrutantur. Alia vero quædam divina tam profunda, tam occulta, tam intima et omnino impenetrabilia sunt, ut nulla ratione scrutari, nullo intellectu percipi, nulla sapientia investigari possint. Unde Apostolus Qnod notum Dei et manifestum est in illis. Quum dicit quod notum Dei est, id est noscibile de Deo, ostendit plane ex his quæ Dei sunt et in Deo aliquid esse manifestum, aliquid occultum. Sed quod manifestum est, per scientias posse contingi. Quod prorsus absconditum est, nulla ratione posse penetrari. Et hæc sunt secreta illa, quæ non licet homini loqui. Proinde, ut in Apostolo scribitur, Sapientiam inter perfectos loquimur. Sapientia namque Pallas, id est nova dicitur, quia scandens ad eam minoratur. Minerva vel Athena, id est immortalis, vocatur, quia verbo et opere eam sequens ad immortalitatem rapitur. Hæc igitur Tritonia, id est trina notio, nuncupatur, quia humano animo sapientia illustrato engerimion, id est surrationis liber aperitur, in quo ab humanis ad divina surgere septem septenis eruditur, et ad trinam, humanæ scilicet naturæ, angelicæ et divinæ, notionem ascendere perfectius instruitur. Septem sunt modi primæ septenæ, quibus humanus animus in perfectam eruditionem introducitur. Primus modus est, omnium artium doctrinam velle, secundus est delectari quod velis: tertius instare ad id quod delectat: quartus, concipere quod instat: quintus, memorare quod concipit, sextus invenire aliquid simile: septimus ex his omnibus extorquere quod est utile.

Sect. 2. *Secunda septena de viis animæ.*

HUIC primæ septenæ secunda adjungitur, quæ septem liberalium artium septena dicitur, quæ etiam septem viæ animæ antonomasiæ appellantur, in quibus humanus animus libere eruditur, et a curis servilibus liberatur. Harum autem septem artium grammatica in eruditionem prima ponitur, quia per eam recte loqui instruimur per dialecticam rationabiliter, per rhetoricam ornate, per arithmeticam vero docemur res propter multitudinem dividere, per musicam dissona consona reddere, per geometriam de inæqualibus æqualia facere, per astronomiam signa, tempora et temporalia distinguere, et de temporibus et temporalibus quædam futura prope posita præsignare.

Et notandum quod in his scientiis est dulcedo maxima utilitas in virtute per scientias acquisita; sex vero modi coloratus in utriusque mixtura: primus modus est idioma, id est proprietas inventionis in sermonibus; secundus elegans compositio in conjunctis dictionibus; tertius in sensu et sententia schema; id est delectabilis ornatus; quartus lepor urbanus in pronunciationibus, id est suavis pronunciatio et faceta, sensui concinna et auditoribus jocunda: quintus apologus, qui est sermo causa delectationis inductus, totus ethicus: sextus proverbium quod est constans sententiæ compendium ethicum et docile reddens ingenium. His igitur sex modis, id est sex colorum formis, omnes scripturæ quadam dulcedine colorantur, et mores per artes gradientium reformantur. Istæ septem disciplinæ, sapienter consideranti, septem sunt viæ animæ in vitæ et morum honestate: Grammaticus namque viam grammaticæ recte ingreditur, et per eam graditur, quando post rectam loquutionem vitæ et morum sequitur æquitatem. Quid enim prodest gram-

matico regulariter proferre et enormem vitæ gibbum ferre? Quid confert dialectico, propositionum problemata scire et mores ambiguos et fallaces habere? Ille ergo æquam dialecticæ viam sequitur, et tam opere quam sermone veraciter argumentatur, qui verum a falso, rectum a curvo dividendo ratiocinatur. Quid prodest rhetorico, eloquentiæ pompositate, verborum urbanitate gloriari, et lingua mercenaria uti? Hic ergo in via recta rhetoricis vestigiis incedit, qui lingua censoria rotunda auditores persuadendo commonefacit, et de jure stricto in æquum revocando instruit. Sic igitur trivium eloquentem reddit, et ad virtutes vias construit. Quid prodest per arithmeticam numerare, et digitos et calculos avaritiæ commodare? Recte ergo viam arithmeticæ, id est virtuosam numeri viam, ingreditur, qui per quinarium Moysi Pentateuchum et ejus mysterium aggreditur, per denarium decalogum complectitur, per binarium vetus et novum testamentum fideliter amplectitur: qui per omnes numeros adjiciendo, muniendo, dividendo, multiplicando, historiam, allegoriam, tropologiam, et anagogen fideliter complectitur. Quid confert unifico, per graves et acutos concentus disparem sonum ccnoonum reddere, et morum concordia carere? Ille ergo unificalem viam arripit, qui vitam voci consonam reddit. Quid interest nostra, multimodas figuras et areas, podismo, radio, lituo, et embado scire dividere, si nolumus cum fratre dividere? quid, si scimus per diametrum circulum, per circulum diametrum, per utrumque circuli arcam invenire, et animum nullo mensuræ moda regere. Is igitnr geometricalem viam æquis mensuræ passibus incedit, qui in se sobrietatem, in alios modum et mensuram usquequaque custodit. Quid refert docentis cœli situm et habitudines stellarum in astrolabio considerare, et sibi minime providere? quid, si scimus per horo-

scopum, per solis et lunæ coitum et oppositum aliquid prænoscere et eum qui hæc fecit nolumus cognoscere? Quid valet numen solis admirari et potestatem omnipotentis non venerari? Ille ergo viam sideream arripere, incedere et permeare nititur, qui postpositis temporalibus, de virtute in virtutem rapitur, et virtutum gradibus ascendendo, Deum in Sion contemplatur. Sic igitur animus erudientis per has septem trivii et quadrivii vias eloquentiam et sapientiam adipiscitur, et anima cujuslibet in iisdem viis et iisdem modis, quibus dictum est, sui reformationem et accessum ad Deum consequitur. Per has igitur animæ vias artificiosas percipiuntur universæ viæ Domini, scilicet misericordia et veritas. Ex misericordia lex Domini, in qua ambulant beati immaculati. In lege vero via mandatorum, via testimoniorum, via justificationum et via veritatis electiva, de qua Dominus: Ego sum via, veritas et vita: via in exemplo, veritas in promisso, vita in prœmio, vel via ad se, veritas ex se, vita in se.

Sect. 3. *Tertia septena de septem fenestris animæ.*

Tertia septena septem fenestrarum animæ in humano capite dicitur, per quas in præmissas septenas mens animi digreditur et regreditur; digreditur, exteriora quæque per rationem discernens; regreditur, interius illa animæ denuntians. Quæ si mala fuerint, animum tristem, si bona, hilarem reddunt. Ex malis propriis sive alienis oritur passio, ex alienis compassio: ex bonis propriis perpassio, ex alienis invidiæ detractio. Si enim animus adversis inclinatur ad mœstitiam, fit passio quæ lædit animum interius, affligens corpus exterius: si autem movetur animus ex prosperis ad lætitiam, fit perpassio, id est quædam procul a passione commotio. De septem vero fenestris animæ seu sensibus, qui vigent in capite, sciendum est, quanto

vim suam potentius eorum exserit quisque, tanto majorem vim igneam intra se probatur continere: de prima cerebri parte vis animalis ignis in ministerio per sensus diversos diffunditur; ad oculos per visum, ad aures per auditum, ad nares per olfactum, ad os per gustum, ad omne corpus per tactum ministratur. Qui quidem sensus seu fenestræ quo cerebro viciniores, eo probantur potentiores: oculi prope cerebrum faciles, potentes ad contemplandum, in ictu, sic aera spatiosum transvolant ut ad cœli celsa sui visus acumen per fenestras transmittant. Aures a cerebo oculis remotiores minus visu vim suam extendunt: nares prædictis minus, sed aliis longius sensum suum porrigunt: gustus extra os nunquam progreditur; intra tamen majori quam tactus subtilitate fertur, levia, aspera, calida, frigida, sicca, humida, dura, mollia, sicut tactus discernit, sed in saporibus alios excedit. Tactus vero cæteris abstrusior nil nisi palpando percipit, et ideo physicus non animæ fenestram, sed nuncium cœcum dicit. Inter has septem animæ fenestras, principales fenestræ, oculi, os, et aures dicuntur, ut in libro beati Hilarii legitur: Sicut animus in scriptura per visum ad literas, per literas ad verba, et inde ad intellectum pervenit, sic in sermone per auditum ad verba, inde ad intellectum, per quem animus rerum qualitates, id est naturas concipit. Sic igitur naturæ intellectus, intellectui sermo succumbit, quia nec rem intellectus, nec intellectum sermo plene percipit; minus enim loqui possumus quam intelligimus, minus intelligimus quam res se habeat pro ejus qualitatibus: et notandum quia ore et mente legimus, quo cognoscimus quod Deus nobiscum loquitur: ore et mente oramus, qua credimus quia Deo reconciliamur. Hæ ergo fenestræ si diabolo claudantur, si Deo aperiantur, anima in præscriptas vias sapienter egreditur,

ne seculi vanitatibus detineatur, quæ Dei sunt et de Deo circumspectus contemplatur, et sic in multimodam sui cognitionem et reformationem digreditur. Hinc Dominus ad Moysen, Attende, inquit, tibi et vide: hinc David, Notum fac mihi, Domine, finem meum. Hinc Jeremias de anima infelice seipsam ignorante: Sordes ejus in pedibus ejus, nec recordata est finis sui. Idem sub specie felicis animæ cognoscentis se: Ego vir videns paupertatem meam. Hinc Gregorius de anima vagante Stultus in itinere amœna prata conspiciens obliviscitur quo tendit. Hinc villicus in evangelis, Fodere non valeo, m. e. &c. Qui utique si foderet, non mendicus sed dives esset: fodere namque est conscientiam et cogitatus scrutari, linguam et actus sollicite contemplari. Hæc igitur fossio humilis est confessio, salubris compunctio, et contra omnes inimici insidias perfecta fenestrarum munitio.

Sect. 4. *Quarta septena de septem viribus animæ.*

QUARTA septena septem virium animæ sequitur, quæ ad exteriora quæque diriguntur; per quas rerum cognitio evidentius percipitur. Et licet animalis homo quæ spiritus sunt non percipiat: cognitis tamen animæ viribus in schola disciplinarum et viritutum exercitatis, majorem cognitionis ejus accessum habet. Septem sunt animæ vires in homini; animus, mens, imaginatio, opinio, ratio, intellectus, et memoria. Animus est animæ virtus potestativa, naturæ operationibus amica. Mens est vis animi, sensuum officio se excitans, et quæ sentiendi passio vel actio cuique sensui subjecta sit, deliberans. Hæc vis intellectus exordium primum concipit, et sic excessum suum ad rei cognitionem extendit: unde alibi, Mens est vis animi, intellectum formans et intelligentiam constituens. Imaginatio est vis animæ qua percipimus figuram et colorem rei

absentis et visæ, quæ ex sensibus oritur, et ex visu præcipue. Sensus quæ sunt deprehendit; imaginatio vero quæ sunt et quæ non sunt percipit. Necessaria est imaginatio homini, ne rem tradat oblivioni. Opinio vero quandoque ex sensu, quandoque ex imaginatione oritur. Quum enim anima visus instrumento vel imaginatione utatur, et putet rem et aliud, et aliter, et alio modo esse quam sit, hæc opinio falsa dicitur; si fluctuat et nescit, an sit ita necne, verum tamen explorans, vera opinio dicitur. Ideo sic describitur. Opinio est vel de rebus falsum animæ judicium vel verum, fluctuans et incertum. Ratio ex vera opinione nascitur hocce modo: quum verum incertum fluctuat, et postea discussionibus confirmatur, fit ratio; et est ratio discretus animi intuitus, quod verum est et certum a falso et incerto discernens. Intellectus vero ex ratione oritur hoc modo: ratio namque formas materiæ admixtas comprehendit, et ideo rerum veritatem non percipit, sed discernit et inquirit; et quum longo rationis labore et magna industria formarum veritas inquiritur: inde intelligentia nascitur, quæ formam a materia abstrahit, et sine omni partium compositione intelligit. Ideo . . . . sic eam describit: Intelligentia solius Dei est, et alia præter hoc. Intellectus est mentis vis, opinione exeitata, incorporea circa corpora comprehendens; Intelligentia, ab intellectu procedens, est verum et certum de incorporeis judicium. Memoria sequitur, quæ ex imaginatione, studio, et usu nascitur. Imaginatio, rerum oblivionem fugat et memoriam reparat; studium per ingenii exercitium memoriam excitat. Usus, omnia et nova et vetera firmiter memorat. Et est memoria vis animæ, qua prius cognita firmiter retinet. Sic igitur istis virtualibus, septem actionibus ad animæ notitiam cum intelligentia ascendere possumus. Istæ

namque vires ita coeunt in substantiam quod una sunt anima. Ad hæc autem evidentius ostendendum, dicit Mercurius Hermes, "Sapientia dicitur mater psyches," Endelicheia quasi endon elicheia id est eternitatis filia, scilicet sapientia creavit psychen, id est, animam, dans ei a se, non de se, rationem, intelligentiam, et immortalitatem; unde anima ab officio animandi, id est, vivificandi, dicitur; et sic scilicet multimodæ ejus vires: modus ejus comprehendendi multiplex; unde Plato de compositione animæ tractans, dicit eam constare ex eodem et diverso, ex individua; et dividua substantia. Et dicit scilicet, *ex eodem*; referens ad illum modum comprehendendi, quo communiter uniendo comprehendit multa; *ex diverso;* retulit ad modum comprehendendi singularia: *ex individua substantia;* ad modum comprehendendi rem formaliter et immutabiliter; *ex dividua:* ad modum comprehendendi, modo compositi rem materialiter et mutabiliter. Ex tali ejus compositione Dorotheus eam sic describit: "Anima est quoddam virtuale totum, ex illis comprehendendi virtutibus compositum." Hinc Plato in Phædone: "Anima etsi incorporea sit; ad similitudinem tamen corporis quodam modo effigiata est. Caput ejus immortalitas; oculi, ratio et intelligentia. Ratio est vis innata animo, unionem et differentiam in rebus comprehendens, discretio vero usu et experientia rerum temporalium comparata, cautela; unde discretio diversorum *cresis* dicitur. In libro vero Electionis invenitur scriptum de modo actionum ejus sensualium. Anima quandoque per seipsam, quandoque corporeo instrumento res comprehendit; Conformant enim se suis adeo instrumentis, ut, quale fuerit instrumentum, res ipsas modo consimili comprehendat, ut si vitro interposito literas inspexeris; cujuscumque coloris sit vitrum, literas tibi videre videaris.

Anima namque immixta est spiritui tenuissimo per arterias diffuso; ita scilicet ut spiritus ille sit vehiculum animæ, et illius spiritus vehiculum sit sanguis. Dirigitur arteria quædam illo spiritu plena: ad oculos divisa. Ille spiritus corporeus instrumentum est animæ, per quod videndi sensum exercet; quum autem aliquod obstaculum invenit, repercutitur; ideo ad perpendendum quod obstat anima excitatur. Similiter spiritus ille per duas arterias ad aures directas diffusus, animæ est instrumentum audiendi; voce repercutitur, ideoque anima ad discernendum sonum excitatur. Sic spiritus per arterias ad nares diffusus, instrumentum est odorandi; Et sicut auditus fit in aere tenuissimo, sic odoratus in aere spisso et ex se fumoso; ideo ex fumositate spiritus tardatur, et anima ad illius fumositatis odorem comprehendendum excitatur. Sic utitur anima spiritu diffuso per arterias directas ad palatum, quod est spongiosum. Quum autem humor palatum subintrat, spiritus tardatur, et anima ad gustandum excitatur. Spiritu quoque per medullas diffuso utitur anima pro instrumento; quum enim solidum aliquod corpori obstat, spiritus tardatur, et anima ad tangendum excitatur. Utitur itaque anima circa oculos vi ignea, circa aures aerea, sed pura, circa nares aerea, sed spissa et fumosa, circa palatum vi aquea, circa medullas terrea, secundum ordinem quatuor elementorum, et quum altior et subtilior sit spiritus, qui ad oculos dirigitur, ideo velocior et acutior est vis visus quam auditus; unde fit ut coruscationes prius videamus quam tonitrua audiamus, quum tamen simul fiant. Quæritur, quum subtilior sit spiritus qui ad oculos quam qui ad aures dirigitur, quare visus nil nisi grossum et terreum comprehendat, auditus vocem ex aere tenuissimo constantem sentiat. Dicimus quod hoc facit radiorum directio per oculos, qui adeo sub-

tilis est et acutus quod aer ei cedat, nec aliquid ei obstat nisi quod grossum sit, quod ei terminum statuat: aures vero et cæteri sensus non sentiunt, nisi de proximo obstaculum inveniant. HERMES MERCURIUS. Est autem in prima parte capitis, in cellula quæ dicitur phantastica, spiritus quidam subtilior et agilior spiritu per arterias diffuso. Quum autem anima illo spiritu utatur pro instrumento: re absente formam comprehendit in materia. Hæc vis animæ imaginatio dicitur. Differt a sensu, quia sensus re præsente formam comprehendit in materia. Imaginatio vero re absente, et ita confuse, quia non discrete. In hac eadem cellula quoque spiritus ille fit tenuior et subtilior, et quum eo anima utatur, formas materiæ admixtas comprehendit, nec tamen rerum veritatem percipit, sed discernit et inquirit. Materia namque confundit, ne formarum veritas circa eam comprehendi possit. Hæc vis animæ ratio dicitur, et tunc cellula illa rationalis.

In media vero parte capitis, in cellula quæ dicitur intellectuales anima, quum simplex tum immutabilis, ad suam quoque immutabilitatem se recipit, et rerum formas extra materiam in sua immutabilitate considerat. Hæc vis animæ disciplina vocatur, quia per disciplinam et doctrinam ad hanc formarum considerationem venitur. In eadem vero cellula, qua anima formas rerum in sua simplicitate considerat, se ipsa utens pro instrumento, ita scilicet ut formam circuli non solum a materia abstrahat, verum etiam et sine omni partium compositione intelligat. Hæc vis intelligentia dicitur quæ solius Dei est, et præter hoc. Differt autem a disciplina, quia hæc immutabiliter rerum formas ut ex partibus compositas considerat; intelligentia vero sine omni partium compositione comprehendit.

Sect. 5. *Quinta septena de septem virtutibus quibus anima innititur.*

QUINTA septena graduum septem virtutum prædictis adjungitur, quibus anima innixa, vicinius divina speculatur. Septem sunt virtutes quas pariunt septem dona spiritus sancti. Hæc autem dona sunt primi motus in corde, quasi quædam virtutum semina super terram cordis nostri jactata; virtutes vero quasi segetes ex ipsis consurgunt: quæ quidam boni effectus donorum sunt; unde Johannes in Apocalypsi, [Rev. v. 6.] "Vidi septem spiritus discurrentes ante thronum Domini." Spiritus dicuntur, id est, aspirationes quæ præcedunt virtutes: et sunt dona tamen et non merita; virtutes vero sunt et dona et merita. In illis vero operatur Deus sine nobis; in istis operatur nobiscum. Sunt igitur septem virtutes quasi septiformis gratiæ gradus: quibus anima ascendendo contemplatur divinius. Primus gradus est humilitas ex timore Domini qui est initium sapientiæ, oriensque superbiam deprimit. Secundus gradus, mansuetudo, ex spiritu pietatis nascitur, invidiam comprimens. Tertius gradus patientia ex spiritu scientiæ gignitur, iram vincens. Quartus gradus, instantia boni operis seu perseverantia ex spiritu fortitudinis, accidiam suffocans. Quintus gradus, largitas sive misericordia, ex spiritu consilii, avaritiam deprimens. Sextus gradus, parsimonia sive abstinentia, ex spiritu intelligentiæ, gastrimargiam vincens. Septimus gradus cordis munditia ex spiritu sapientiæ, philargyriam perimens. Et notandum quod virtutum aliæ sunt naturales, aliæ meritoriæ, quæ majoris meriti sunt quam naturales, quia naturalis virtus potest in homine cum vitio naturæ cohabitare, ut patientia cum carnis fragilitate, pudicitia cum

cupiditate. Quia ergo patiens vel castus vitio naturæ peccat, pœnitendo et orando cum Paulo dicat; "Jam non ego operor illud; sed quod in me habitat." Per has igitur septem virtutes meritorias, septem animæ vires reformantur. Per ipsas, et tamquam per septiformis gratiæ gradus ascendendo suspenduntur. Et ita anima septiformis gratiæ spiritu duce Deum vicinius contemplatur. Itaque ut a beato Gregorio percipitur, Sic anima gradatim ascendendo reformatur; sic contemplando ad ineffabilem divinæ cognitionis accessum usque conducitur. In primo scilicet humilitatis gradu spiritus timoris Domini animum premit, ne de præsumentibus superbiat, sed illum de sperandorum ferculis æternorum confortat. In secundo, scilicet mansuetudines, gradu spiritus pietatis mentis intima occupat, ut ipsam operibus misericordiæ repleat. In tertio, scilicet patientiæ gradu spiritus scientiæ imaginationem reformat, ut mentem consolidet. In quarto, id est perseverantiæ boni operis, gradu, spiritus fortitudinis, dum adversitatem ab animo propellit, menti ex opinione fluctuanti rationis confidentiam apponit. In quinto, scilicet largitatis, gradu spiritus consilii, dum rationem, præcipitem esse prohibet; animum et mentem solati firmitudine replet. In sexto, id est parsimoniæ, gradu spiritus intellectus mentis intellectum reficiendo penetrat; et penetrando tenebras ejus illustrat. In septimo, scilicet cordis mundiciæ, gradu, spiritus sapientiæ memoriam in bonis commemorandis reformat, et ad æternæ veritatis contemplationem et delectationem consolidat. Sic igitur anima, si septem virtutum gradibus ascendendo innitatur, in septem viribus suis per septiformem gratiam reformatur.

Sect. 6. *Sexta septena de septem generibus contemplationis.*

SEXTA septena de septem generibus contemplationis sequitur, in quibus anima requiescens jucundus immoratur. Septem sunt contemplationis genera, meditatio, soliloquium, circumspectio, ascensio, revelatio, emissio, inspiratio. Meditatio est in consilio frequens cogitatio, quæ causam et originem, modum et utilitatem uniuscujusque rei prudenter investigat. Meditatio principium sumit a lectionis scrutatione; nullis stringitur regulis vel præceptis lectionis; delectatur enim quodam aperto spatio decurrere, ubi liberam affigat rationem veritatis contemplandæ, et nunc has nunc illas rerum causas perstringere, nunc autem profunda quæque penetrare, nihil anceps, nihil obscurum relinquere. Principium ergo doctrinæ in lectione, consummatio in lectionis scrutatione, contemplatio in scrutationis meditatione. Trimodum vero meditationis est genus; unum constat in speculatione morum, aliud in scrutatione mandatorum, tertium in investigatione divinorum operum; et ita fit contemplationis exordium. Quum enim animus a scripturarum meditatione in orationem, ab oratione in lectionem digreditur, miseriam præsentium, pœnam damnatorum et præmia justorum vere contemplatur. Deinde præmiorum amore tractus et pœnarum timore tactus, descendit ad suorum memoriam delictorum. Qui dum culpam propriam cognoscit, alienæ ignoscit; et ideo post memoriam delictorum descendit ad compassionem proximorum. In meditatione scripturarum sæpius laboramus, timentes ne præmium justorum amittamus; in memoria delictorum gemimus, ne cum damnatis simus; in compassione proximorum, ut bonum opus

diligamus. Sic igitur quum tota mentis tranquillitate meditando oramus vel legimus, in contemplatione quiescimus.

Soliloquium sequitur, quod est alicujus ad se et de se solum eloquium, ipsius hominis generans contemptum. Soliloquium dicitur, quia vir se solum alloquitur, id est, quum homo interior ab exteriori non turbatur, sed cordis secreta rimatur, mentem et conscientiam ob sui contemptum considerat et speculatur. Soliloquium vero tribus fit modis, ex gratia inspirante, ex meditatione, ex oratione, Ex gratia oritur in compunctionem, ex meditatione excitatur in devotionem, ex oratione formatur in bonam voluntatem. Compunctio in fletum miserabilem erumpit; devotio mentem ad cœlestia erigit; bona voluntas ad opus celeriter tendit; fletus vero miserabilis misericordem Dominum expetit. Mens erecta cordis ima præcurrit, bonæ voluntatis opus ipsius hominis contemptum ostendit. De fletu vero miserabili propheta dicit, 'Exaudivit Dominus vocem fletus mei.' Hic fletus, id est, lacrymarum pro peccatis emissio: non nobis, sed vocem habent Deo. Et hic fletus est utilis et pius; pius vero fletus et inutilis fit pro morte parentum; nec pius nec utilis, pro amissione temporalium bonorum. De mente autem erecta, quæ conscientiæ ima disquirit; sapientia in tripode Apollinis sic describit:

Verbum de cœlo descendit notis elytos, [gnothi seauton],

id est, nosce te ipsum. Tripos Apollinis: triplex sapientiæ intellectus, historialis, mysticus, et moralis. Per historialem homo exterior interiori condescendit; per mysticum homo interior secreta cordis, id est, mentem et conscientiam scrutatur et discutit; per moralem, unde sit, quid, et ad quid, agnoscit: unde sit, ex materia figuli, id est, ex limo terræ: quid it,

vas scilicet fictile, sed timendum ne fiat vas contumeliæ; ad quid; ut revertatur in pulverem tenæ. Hinc Job se in pulvere sedere et dormire dicit. [Job xlii. 6.] In pulvere sedet et dormit; qui in mutabilium levitate sopitus, nisi magno labore surgere nequit. Hinc David, Mane floreat; et tunc Mane, id est, in pueritia et in juventute floret, sed in vespere, id est, in morte decidit, indurat in cadavere, arescit in pulvere, quia post hominem cadaver, post cadaver vermis, post vermem efficitur cinis. Sic igitur sapientia in tripode hominis conditionem, mutabilitatem innotescit: et sui contemptum evidentius exprimit. TERTIA SPECIES CONTEMPLATIONIS. Circumspectio nomen est æquivocatum ad duo. Circumspectio namque, species prudentiæ, dicitur provida gerendorum vel sermonum cautela. Quum vero circumspectio a contemplatione specificatur, animi exploratio dicitur, qua animus intellectu, consilio, et delectu inter mundana contemplatur. Animus namque intellectu per mundana discurrit; consilio de mundanis deliberat et inquirit, delectu inter ipsa discernit et eligit. Discursus vero animi; mundana concipit mutabilia, caduca, et transitoria. Inquisitio animi deliberans, mundana percipit esse tam bona quam mala, licet transitoria et tam bonorum quam malorum contraria. Electiva consilii discretio a malis dividit bona, inter bona, eligit potiora, inter adversa, si vitari nequeunt, minus nociva, unde Terentius,

> Ita est vita hominis quasi ludas cum tesseris;
> Si id quod opus est jactu, non cadit, si id forte ceciderit, id arte corrigas.

His igitur tribus viribus animus utatur, ut circumspectius inter mundana speculetur, ne bonorum multitudine temporalium confundatur, ne eorum varietate seducatur, ne multimoda malorum adversitate de-

pressus decipiatur; in qua patientia patienter tolerantibus coronam æternam operatur. QUARTA SPECIES. Ascensio est ad immortalia in excelsis animi digressio; unde propheta, Beatus vir, cujus est auxilium a. t. ascensiones in c. s. d. Tres sunt ascensiones in c. s. d. Tres sunt ascensiones Christi: tres quoque nostri, Prius enim Christus ascendit in montem, deinde in crucem, tandem ad patrem. In monte docuit discipulos; in cruce redemit captivos; in cœlo glorificavit electos. In monte doctrinam protulit humilitatis; in cruce formam expressit caritatis; in cœlo coronam præbuit felicitatis. In primo præbuit lumen scientiæ; in secundo culmen justitiæ; in tertio numen gloriæ. Tres sunt nostri ascensiones; prima in actu; secunda in affectu; tertia in intellectu. Ascensio vero actualiter triplex; prima in confessione culparum; secunda in largitione eleemosynarum; tertia in contemptu divitiarum, prima in operibus pœnitentiæ; secunda in operibus misericordiæ; tertia in operibus consummatæ justitiæ; prima meretur veniam; secunda gratiam; tertia gloriam. Ascensio affectualis triplex: prima est ad perfectam humilitatem; secunda ad consummatam caritatem; tertia ad contemplationis puritatem. Ascensio vero intellectuali illuminat et imperat; actus illuminatur et obtemperat; affectus illuminat, et illuminatur, et intellectui obtemperat et actui imperat. QUINTA SPECIES. Revelatio est occultorum per subjectam creaturam divina eruditio. Hæc quadrifaria est. Prima Petro facta est linteo; Occide, inquit, macta et manduca, quod Deus mundavit: tu ne commune dixeris, [Act. x. 11.] secunda facta est Dionysio in carcere posito, Accipe, inquit Christus, hoc care, quod mox tibi complebo: una cum patre meo. Tertia Heracleo, cui ostendit Christus crucem in cœlo, nocte dicens, In hoc

vinoe. Quarta facta est, ut Gregorius refert cuidam presbyter, cui in sacramento altaris revelata est veritas Dominici corporis et sanguinis. Primus revelationis modus factus est ad eruditionem; secundus ad consolationem; tertius ad devotionem; quartus ad gratiarum actionem. SEXTA SPECIES. Emissio est ad sui commodum, divinitus erudita mentis illustratio. Septem sunt emissiones quasi septem arbores, de quibus in libro Sapientiæ legitur: [Eccles. xxiv. 18.] Quasi cedrus exaltata sum in Libano, et quasi cypressus in monte Syon. Quasi palma exaltata s. in c. et quasi plantatio roseti, id est; Quasi oliva spirans in c. et quasi platanus i. a. in p. Prima est fructus pœnitentiæ; secundus opus misericordiæ; tertia amor justitiæ; quarta rigor mortificationis; quinta dulcedo contemplationis; sexta gaudium futuræ felicitatis; septima arbor vitæ iis, qui apprehenderint eam, et qui tenuerit eam, beatus. Septem sunt arbores et septem, locorum varietatis. In valle namque sunt pœnitentes; in plano misericordes; in civitate disciplinam exercentes; in monte crucem Christi bajulantes, mundo crucifixi in specula contemplativi. In Libano perfecti candorem innocentiæ adepti, et ad tertium cœlum rapti. Hæc sunt septem mulieres in Isaia, quæ apprehendent virum unum in die illa; prima parit lacrymas et gemitus; secunda venialium reatuum saluberrimos cruciatus; tertia compassionis suavissimos affectus; quarta mundi, carnis, et peccati odia; quinta virtutum et regni cœlorum desideria; de sexta oritur ineffabilis actionis gratia; de septima, arcanorum cœlestium intelligentia, mentisque mundissimæ incomparabilis gloria. SEPTIMA SPECIES CONTEMPLATIONIS. In extimo vero loco præcelsa contemplationis species suspenditur inspiratio, quæ est afficiens salubriter animum de supernis infusio. Hæc est autem quadrifaria;

fit enim vel metu servitii, vel spe præmii, aut amore filii, aut affectu conjugii; prima fugitivum reducit servum; secunda in vinea laborantem angit mercenarium; tertia filium castigat et erudit: quarta sponsam sponso copulat, et lectulo inserit. Inspiratio quoque fit æterni timore supplicii, dolore præsentis exilii, affectu fraternæ compassionis, instinctu supernæ devotionis. Hi sunt quatuor venti cœli a quibus congregantur electi Dei. Primus occidentalis, de occasu vicinorum educit pœnitentes; secundus aquilonalis de frigore malitiæ membra mortificantis; tertius australis, a calore justitiæ spiritu ferventes; quartus orientalis, amantes puritate tamquam ab orientali claritate lumen sapientiæ per speculum contemplantes. In hac igitur contemplatione cognitio Dei quinque modis constat; ex creatura mundi, ex ratione vel natura animi, ex cognitione divini eloquii, ex radio contemplationis, ex gaudio felicissimæ visionis. De primo legitur in apostolo, [Rom. i. 20.] Invisibilia ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas. In secundo plane docet ratio, ab uno cuncta descendisse principio. De tertio, id est ex cognitione divini eloquii, noscuntur invisibilia Dei; unde in Ezechiele; Spiritus vitæ in rotis; et Dominus in Evangelio, Verba quæ ego loquor vobis, spiritus et vita sunt.' Tria sunt Dei invisibilia potentia, sapientia, bonitas. Hæc præcipue divina pagina docet, commendat, suadet, quæri, amplecti, diligi. De quarto, id est, ex radio contemplationis noscuntur invisibilia divinæ speculationis; unde apostolus, Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Hinc Manue in libro Judicum ad uxorem dixisse fertur, [Jud. xiii. 22.] Moriemur, quia vidimus Deum. Hinc Isaias, 'Vidi Dominum sedentem super solium elatum et exaltatum.'

[Isa. vi. 1.] Hujus vero contemplationis tria sunt genera, a tribus designata theologis per tria vocabula; ab Isaia per solium, ut dictum est; ab Helia per sibilum; sic: Ecce spiritus Domini subvertens montes et conterens petras transibat; non in spiritu Dominus; et post spiritum commotio, non in commotione Dominus: et post commotionem ignis, non in igne Dominus; et post ignem sibilus auræ tenuis; ibi Dominus. Ab Ezechiele per palmum, ita; [xc. 40.] 'Ecce vir, et in manu ejus calamus sex cubitorum, et palmi.' Tria vero sunt solia; Primum est imum, quando mens extollitur ad invisibilia mundi; secundum elevatum, quando elevatur ad invisibilia sui; tertium excelsum: quando sublimatur ad invisibilia Dei; Hinc ad sibilum ascenditur, qui divinæ gratiæ suavitas dicitur. De hoc sibilo Gregorius; Sibilus catulos instigat, equos mitigat. Et Dominus per Isaiam de cita peccatoris conversione, et de virtute in virtutem ascensione: 'Levabit Dominus signum in nationibus procul, et sibilabit ad eas de finibus terræ; et ecce festivus velociter veniet.' Per sex cubitos vero activa vita exprimitur, quia sexto die opera Dei perficiuntur. Palmus vero, qui super sex cubitos esse dicitur; jam de septimo est [dicendum] in quo contemplationis requies intelligitur. In palmo contemplatio, in manu operatio, in digitis discretio figuratur; et sicut in palmo manus et digiti extenduntur; sic in contemplatione bona operatio et sancta discretio protenduntur et reguntur. Quintus modus divinæ cognitionis vocatur gaudium felicissimæ visionis. Hac perpauci in præsenti [vita] felices fruuntur, in qua nimia divini gustus dulcedine rapti, Deum tantum contemplantur. Differt autem hic modus divinæ cognitionis: et quartus, in illo enim animus radio contemplationis illuminatur, ut in mundum et in seipsum cognitionis excursum

faciat, et sic ad invisibilia majoris notionis recursus fiat: in hoc vero animus splendore lucis æternæ totus illustratus, perfecte peccatum odit, mundum postponit, seipsum abjicit, et totus solus nudus et propius in Dominum tendit; totus; uni Deo se totum vivens; solus; a materia non a forma; propius a circumscriptione omnimoda. Hujus autem supremæ contemplationis tria sunt genera; a tribus per tria designata. A Job per suspendium, ita; 'Elegit suspendium anima mea et mortem ossa mea;' A Johanne per silentium, sic; 'Factum est silentium in cœlo;' A Salomone per somnium, ut in Canticis sponsa. Ego dormio et cor meum vigilat. Primum genus est puritatis, secundum caritatis, tertium felicitatis. In primo primus gradus est, ut anima se ad se colligat, in secundo secundus, ut collecta qualis sit videat: in tertio tertius: ut super se ipsam ad invisibilia consurgat, se huic contemplationi puræ puram subjiciat et ita purificata et illuminata in Deum tota intendat. Distat autem inter revelationem, et emissionem, et inspirationem: prima fit cum materia et forma; secunda sine materia cum forma; tertia sine materia et forma; prima est realis; secunda spiritualis; tertia intellectualis, vel prima est sensibilis; secunda intelligibilis: tertius intellectibilis; vel prima mundana, secunda humana, tertia divina. Hæc, magistrum nostrum sequentes, pro viribus succincte diximus; reliqua vero celsius et expolitius vestræ celsitudini committimus.

Sect. 7. *Septima septena de septem rerum principiis.*

Ultima septena, id est septima, in fine collocatur, quæ de septem rerum principiis intitulatur. Ut autem de septem rerum principiis, id est, de laten-

tibus rerum causis aliquam cognitionem percipiamus pauca convenienter prælibanda sunt prius; ut ait Hermes Mercurius triplex; Primarii sapientes genus hujusmodi ignorantiæ tenebris obcæcatum videntes, et tam in anima quam in corpore languidum et infirmum perspicientes; ad utriusque reparationem duas principales scientias, theologiam scilicet ad salutem animæ, physicam vero ad sanitatem corporis: primum excogitaverunt. Ut autem istæ convenientius et facilius addiscerentur, septem liberales artes, quas postmodum invenerunt, ad introductionem illarum præmiserunt. Has igitur novem scientias ideo invenerunt et scripserunt, ut rerum cognitionem h berent, et causas earum et originem perciperent. Et quamvis multi scientias illas legant, rerum tamen causas et principia ignorant, propter quas scientiæ illæ inventæ erant. Est autem causa secundum Mercurium quod est inter prima principium substantiæ non necessitatis ratione suum præcedens effectum. Hæc descriptio convenit omni causæ primordiali, id est omni principio. Et dicitur causa a *causon*, quod est incendens, eo quod suum effectum incendat; ut in aliquam substantiam transeat. Secundum diversos auctores, septem sunt rerum principia quæ dicuntur causæ primordiales; secundum theologos unum est principium, Deus Creator omnium; secundum physicos, tria sunt principia, materia, forma, et spiritus creatus, id est natura; secundum Mercurium quatuor, lex astrorum, natura, mundus, et mundi machina. De primo principio; dicit Clemens papa; Quum ad considerandum quid Deus sit acie mentis intendimus: discedat a corde, quis, quid, ubi, nec semper nec ubique essentia est. De eodem Heraclitus physicus: Deus est essentia mariti jure materiæ copulata, cujus semen est natura. Et B. . . . . . Deus

est forma sine materia. Dorotheus astronomus. Omnia ab æterno in Deo connexa unum sunt; actu vero plura; inter se diversa sunt, quia pluralitas eorum, quæ communia sunt, ab unitate illa quæ Deus est descendit. Augustinus vero in libro de quinque hæresibus dicit quod Hermes Mercurius scribit librum qui Logostelios vocatur. Magnum nomen libri, quia de magno scriptus est. Dominus, inquit, et factor omnium deorum; secundum fecit Dominum; hunc fecit primum et solum et unum; bonus ei visus est, et plenissimus omnium bonorum. Huic concordat Johannes evangelista dicens, De plenitudine ejus nos omnes accepimus. Idem in eodem in libro alibi; Filius Benedicti atque bonæ voluntatis, quem dilexit tamquam unigenitum suum cujus nomen humano ore non potest enarrari. Augustinus, A te non potest narrari; qui non homo, sed Deus ab hominibus æstimaris. Ubi Hermes dicet unigenitum, convincit hæreticum, qui dicit: Si Deus delectatus est Filio; indiguit conjugio; si horruit conjugium; solus est sine Filio. Quæramus ergo lapidem, quo lapis percutiatur; percussus quassetur, quassatus comminuatur. Increpat et eum Sibylla dicens, Cognosce Dominum Dei filium esse, ipsum et non alium, non Martem, non Jovem, non Mercurium, sed quem confitetur Mercurius, et quem dæmones credunt et contremiscunt et dicunt, Novimus quod sis filius Dei: cur venisti ante tempus torquere nos? Augustinus. Quid, Christiane, miraris quando talium testimonium de Patre et Filio audis? Parmenides quoque dicit, Deus est cui esse quidlibet quod est esse omne id quod est. Item idem. Deus est unitas: ab unitate gignitur unitatis æqualitas. Connexio vero ab unitate et unitatis æqualitate procedit. Hinc igitur Augustinus: Omne recte intuenti

perspicuum est; quare a sanctæ scripturæ doctoribus patri assignatur unitas, Filio æqualitas, Spiritui Sancto connexio; et licet ab unitate gignatur æqualitas, ab utroque connexio procedat: unum tamen et idem sunt. Hæc est illa trium unitas: quam solam adorandam esse docuit Pythagoras. De qua Marcianus dicit, quod quum eam adorare vellet philosophia, evomuit circulos et sphæras. Opinor ideo quum qui illam veram unitatem considerare desiderat, mathematica consideratione prætermissa, necesse est ad intelligentiæ simplicitatem animus sese erigat. Ab hac ergo summa et æterna trinitate descendit quædam perpetuorum trinitas. Ab unitate namque descendit materia, ab unitatis æqualitate forma, a connexione utriusque spiritus creatus, id est natura. Hæc sunt tria principia; a primo principio descendentia. Unde magister meus dicit, primum principium æternitas, quæ quia immutabilis est, dicitur necessitas; secundum principium: materia quæ quia apta est recipere omnes formas, dicitur possibilitas: tertium principium forma, quæ quia materiam in alicujus statum terminat, dicitur finalitas: quartum principium: spiritus creatus, qui, quia motus est rerum universalis, dicitur actualitas. Secundum Platonem vero necessitas cui resisti non potest; imperat. Materia, quia ad modum ceræ flexibilis cedit, necessitate obtemperat, ut formas recipiat. Spiritus vero creatus, id est motus universalis et naturalis formam per se invisibilem materiæ ex se invisibili compaginat, ut ex eis compositum in aliquam substantiam actualem et invisibilem transeat. Hic autem Spiritus motus est naturalis et universalis: quatuor elementa quasi hyle, id est materiæ ligamenta continens, diffusus in firmamento per astra in sublimari mundo per ignem, per aera, per aquam, per terram et per cætera omnia, quæ in mundo

naturaliter moventur. Hic igitur motus a Mercurio natura dicitur, a Platone Anima Mundi, a quibusdam fatum, a theologis divina dispositio appellatur. Aristoteles quoque dicit quod materia dicitur passibilitas et carentia. Carentia ideo: quia in se informis, ex se caret formis. Possibilitas, id est apta recipere formas. Ex possibilitate generatio; ea carentia corruptio: ex possibilitate vita, ex carentia interitus. Quintum vero rerum principium Mercurius Hermes sic describit, 'Lex astrorum est æqua et perpetua motuum eorum dispositio, quæ mundi machinam efficit et moderatur, per quam mundus et mundana nulla coactione, sed beniga amicitiæ pace reguntur. Et quum lex astrorum duplicem habeat significationem, secundum alteram, motus omnia movens dicitur, secundum alterum sine motu motus omnia movens scribitur: Hic motus a theologis divina dispositio appellatur, qui summa pace universa, summa tranquillitate singula, summa quiete qualitiva moderatur. Idem quoque naturam quartum [describit] scilicet rerum principium sic, Natura est vigor quidam universalis et spiritualis, ex causa et ratione nascens, primum cœlo innascens, in universis et singulis quadripartitus, qualificatus et quantificatus, differentes qualitates successive diffundens. Item idem sic mundum; sextum rerum principium, Mundus est naturæ motus orbicularis, concors, universalis, temporarins, localis, exterius nihil relinquens; interius centrata quiete proportionaliter consistens, repugnantes rerum qualitates sunzugiis constringens. Septimum itemque principium sic: Machina mundi est concors et moderatus motuum contrariorum motus, qui mundum et mundana paragorizat, id est mulcet, vivifico calore, temperat qualitate, format quantitate. Sic igitur rerum universitas, id est omnia, sunt in æternitate, id est in Deo immutabiliter, omnia in materia,

apte et possibiliter. Omnia in forma, incorporaliter et visibiliter: incorporaliter in se, visibiliter adjuncta materiæ: omnia in spiritu creato, naturaliter et actualiter; omnia in lege astrorum; ordinabiliter; omnia in mundo motabiliter; omnia in machina mundi proportionaliter, id est dissimiliter, et concorditer. Hæc sunt igitur illa septem rerum principia, ad quorum inquisitionem multorum philosophorum ingenia sunt consumpta; ad quorum subtilitatem Peripateticorum exorbitaverunt studia, pro quorum immensitate omnis rapiuntur in abysso multa. Propter hæc, inventa est omnis ars et omnis disciplina. Ad quorum notionem intellectus solus, nudus, et purus præscriptis sex septenis excitatus: ascendere potest divinius; solus a materia; nudus a forma, purus ab omni macula. Ad hæc resupinant materialiter, respiciunt formaliter, tendunt spiritualiter omnia præcipue, tum ad primum principium quod est causa causalissima omnium. Hæc in theologia divina natura vocatur quæ infinita in se. Invisibilis nobis, incomprehensibilis a nobis dicitur; et sic non quid est, sed quid non est dicitur. Qui enim invisibilem dicit, non dicit esse quod est, sed non esse quod non est, unde magister meus, Magnum, inquit, sacramentum! Quum quæritur quid Deus sit, hoc dici non potest, quia cogitari non potest. Non ergo s. aliqua cogitari potest Deus quod est; quum aliud est, et aliter est, et longe; et remote, et dissimiliter est, et quid est dici non potest. Si enim aliquid horum dicitur, aliud est; Si scilicet aliquid horum dicitur; aliter est; Si quid horum tropologiæ convenientia intelligitur; longe et remote est; Si aliqua similitudinis specie anagogicæ percipitur, dissimiliter est. Quid ergo Deus est! Solum hoc cogitari et dici potest, quod Deus aliud est, et aliter est: et quid est dici non potest; Omne enim

hoc quod habemus, et omne hoc quod dicere possumus, aliud est a Deo: nec oculus videt, nec mens capit nisi hoc vel sit hoe quod non est Deus. Et sicut nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in homine; sic quæ Dei sunt nemo scit, nisi Spiritus Dei et qui habet Spiritum Dei: scit per Spiritum Dei quæ Dei sunt. Ad hoc autem considerandum; paulo altius æstimo repetendum. Tribus oculis videt homo ratione utens, oculo carnis quo videt extra se mundum, et quæ sunt in mundo; oculo rationis videt in se animum et quæ sunt in animo; oculo contemplationis, videt intra se Deum et quæ sunt in Deo. Qui ergo Spiritum Dei in se habent, et Deum habent et Deum vident, quia oculum illuminatum habent, quo Deus videri potest; et sentiunt non in alio vel secundum aliud quod ipse non est, sed ipsum in ipso quod est, quod præsens est. Nec tamen id cogitari potest: quia incogitabile est, nec dici potest: quia ineffabile est, sed videtur et sentitur et non exprimitur. Qui enim aliquid dicit, secundum aliquid dicit et cogitat quod dicit et scilicet quod dicit. Deum nominas et duas syllabas formas et totum dixisse putas. Quid ergo cogitas? aut quale, quum dicis Deus? Si enim Deum sub hocce nomine omnia inspicientem vel timorem interpretaris, quis explicare potest quomodo inspiciat Deus, vel quomodo timor sit Deus? Quomodo potest timeri quod non potest videri? nec cogitari, vel scire? Vide ergo quid cogites vel dicas: quum dicis Deus. Ergo quum dicis Deus; cogitas quod omnia fecit et non cogitas quod est ipse qui fecit. Minus est totum hoc quod dicis, et non est hoc totum ipse de quo dicis et tamen de ipso hoc dicis: non ut ad ipsum accedas; sed ut ipsi appropinques. Magnum enim est homini nunc ad ipsum ire, etsi non detur pervenire. Dabitur

autem postea, quum venerit quod perfectum est, et cœperit videre homo, non per speculum imaginem, sed facie ad faciem veritatem. Nunc autem interim totum imago est: quæ longe a veritate est, et tamen facit quod potest, animum scilicet convertit, sed non perducit. Dicitur namque quod Deus ignis est et manifesta figura est, et tamen Deus ad proprietatem ignis non est: quoniam ignis corpus est, Deus corpus non est. Est autem alia natura incorporea quæ magis Deo vicina dicitur: scilicet, quam ad Deum nobis sublimis similitudo formatur, quum dicitur, Deus est spiritus! sapientia, ratio, et amor, quia anima spiritus est, et angelus spiritus est, et in ipso spiritu ratio, sapientia, et amor est. Et novimus quid sit spiritus quantum animam novimus, et per angelum animam novimus. Quum ergo audimus quia Deus spiritus est; cogitamus animam et angelum, et æstimamus similitudinem, quod tale aliquid Deus est, qualis anima vel angelus, quia spiritus est; et nescimus quam longe est hoc a veritate: quod incomprehensibilis est excellentiæ. In tali autem collatione; unum æternum est, aliud temporale; unum immensum, aliud comprehensibile, unum semper idem manens; aliud mutabile. Et tamen quia aliud dici non potest, hoc dicitur: ne nihil dicatur, quia adhuc ipsam veritatem non possumus donec figura transeat, et veritas manifeste pateat. Nunc ergo manent figuræ, ut signa veritatis accipiantur quasi pro veritate; donec veniat quod perfectum est in ipsa veritate. Propterea hoc primum principium et cætera omnes quærunt studiosius in trivio; inquirunt perspicacius in quadrivio; perquirunt subtilius in theologiæ et philosophiæ scrutinio. Hæc omnes quærunt, sed non inveniunt, quoniam modus inquisitionis et ignorantia veritatis eis obsistunt. Unde

notandum, quia triplex est veritatis causarum seu principiorum inquisitio et triplex cognitio. Prima inquisitio est mathematica, quæ contemplatur. * * *

[*Deest unum folium.*]

III.

JOANNIS SARESBERIENSIS

ENTHETICUS

DE DOGMATE PHILOSOPHORUM.

DOGMATA discuties veterum fructumque laboris,
Quem capit ex studiis Philosophia suis.
Spiritus ille bonus linguam mentemque gubernet,
Qui bona verba docet et pia vota facit;
Dirigat et gressus, operasque secundet et actus,
Ut tibi sint comites gratia, vita, salus.
Aula novis gaudet, veteres fastidit amicos,
Sola voluptatis causa lucrique placent.
Quis venias? quæ causa viæ? quo tendis, et unde?
Forsitan inquiret; pauca libelle refer.

De aletheia et phronesi.

Est Alethia soror Phronesis, virtutis origo,
Grata sui specie, semper amica Deo;
Nam deformatur, quotiens extrinsecus illi
Cultus adest, fucos virgo beata fugit;
In se convertunt oculos et corda vicissim,
Et decor unius est utriusque decor,
Et genus et species et opus commune duarum;
Manat ab his vitæ regula sancta, modus.
Hæ tibi sint comites, curas et verba ministrent,
Teque velint gravibus conciliare viris;
Hæ tibi principium, cursum, finemque loquendi
Monstrent, et sermo quis quibus aptus erit.
A trivio tibi dicendi sumetur origo;
Ante tamen videas, quæ quibus apta locis.

Quod logica sapientes et discretos facit.

Logica quid valeat, aut cur placeat sapienti,
Dicturus, faciem philosophantis adi.
Qui sequitur sine mente sonum, qui verba capessit,
Non sensum, judex integer esse nequit.
Quum vim verborum dicendi causa ministret,
Hæc si nescitur, quid nisi ventus erunt?
Quæ bonus auditor pensat de mente loquentis.
Non quovis sensu, quem sibi verba ferunt;
Ut tamen assistat verbis lex recta loquendi,
Qua sine non poterunt pondus habere suum!
Aucupium verbi jampridem jussit ab aula
Lex Romana, sed hoc prætor iniquus amat.

De nugacibus mentientibus logicam.

Lis est infelix, nisi forma petatur agendi,
Quam procul arceri, Justitiane, jubes.
Sic nisi complacito pueris sermone loquaris,
Conspuet in faciem garrula turba tuam.
Si sapis auctores, veterum si scripta recenses,
Ut statuas, si quid forte probare velis,
Undique clamabunt: "vetus hic quo tendit asellus?
Cur veterum nobis dicta vel acta refert?
A nobis sapimus, docuit se nostra juventus,
Non recipit veterum dogmata nostra cohors.
Non onus accipimus, ut eorum verba sequamur,
Quos habet auctores Græcia, Roma colit.
Incola sum modici pontis, novus auctor in arte,
Dum prius inventum glorior esse meum;
Quod docuere senes, nec novit amica juventus,
Pectoris inventum juro fuisse mei;
Sedula me juvenum circumdat turba, putatque
Grandia jactantem non nisi vera loqui."

De Melidunensibus.

Iste loquax dicaxque parum redolet Melidunum,
Creditur Albrico doctior iste suo,

Corrigit errores verbosus hic Abelardi:
Pellitur a nostro trita moneta foro.
" Temporibus placuere suis veterum bene dicta,
Temporibus nostris jam nova sola placent.
Quum sit ab ingenio totum, non sit tibi curæ,
Quid prius addiscas, posteriusve legas."
Hæc schola non curat, quid sit modus, ordove quid sit,
Quam teneant doctor discipulusque viam.
" Expedit ergo magis varias confundere linguas,
Quam veterum studiis insipienter agi.
Quos numeros, aut quos casus aut tempora jungant,
Grammatici quærunt, verba rotunda cavent:
Torquentur studiis, cura torquentur edaci,
Nulla sibi dantur otia, nulla quies.
Infelix labor est, quem commoda nulla sequuntur,
Cui mala dulcescit sors, miser esse cupit.
Qui miser esse cupit, se convincit furiosum,
Sic plane miser est, qui miser esse cupit.
Qui numeros numeris, qui casus casibus aptat,
Tempora temporibus, desipit et miser est.
Magnus enim labor est, compendia nulla sequuntur,
Tempora sic pereunt, totaque vita simul.
Absque labore gravi poteris verbosior esse,
Quam sunt, quos cohibet regula prisca patrum.
Quicquid in os veniet, audacter profer, et adsit
Fastus, habes artem, quæ facit esse virum.
Ausibus est fortuna comes; si gratia fastum
Deserit, est nobis gloria grata magis.
Hanc etenim solam nostri super omnia quærunt;
Gloria si desit, scire quid esse putas?
Garritus dabit hanc omni virtute relicta,
Si garrire potes, gloria certa manet.
Ut garrire queas, noli percurrere libros,
Esto verbosus, scripta repelle procul.

Hos libri impediunt, illos documenta priorum,
Successumque vetant magnus habere labor.
Disputat ignave, qui scripta revolvit et artes;
Nam veterum fautor logicus esse nequit.
Disceptaturus, qui dogmata prisca sequetur,
In Patriarcharum bobus habendus erit.
Nam quo plura leges, restant tibi plura legenda,
Et quo plura docent, plura docenda docent.
Pauca legas, ut multa scias, tibi maximus auctor
Quilibet occurrat, sic sit in ore tuo,
Ut quicquid dices, auctor dixisse putetur,
Et mens illius spiritus esse tuus.
Non modo credaris, quod scripsit, nosse, sed omne,
Quod voluit, jactes dogmatis esse tui;
Quod scripsit, seu quod tacuit, te posse docere
Promittas; falsum dicere nemo vetat.
Nam quæruntur opes et constat gloria falso,
Veridicosque facit dicere pauca pudor."
Hæc ubi persuasit aliis error puerilis:
Ut juvenis discat plurima, pauca legat,
Laudat Aristotelem solum, spernit Ciceronem,
Et quicquid Latiis Græcia capta dedit,
Conspuit in leges, vilescit physica, quævis
Litera sordescit, logica sola placet.
Non tamen ista placet, ut eam quis scire laboret,
Si quis credatur logicus, hoc satis est.
Insanire putes potius quam philosophari,
Seria sunt etenim cuncta molesta nimis,
Dulcescunt nugæ, vultum sapientis abhorrent,
Tormenti genus est sæpe videre librum.

De Sertorianis.

Ablactans nimium teneros Sertorius olim
Discipulos fertur sic docuisse suos;
Doctor enim juvenum pretio compulsus et ære
Pro magno docuit munere scire nihil.

Hæc schola sic juvenes voluit juvenescere semper,
Ut dedignentur nosse vel esse senes.
Et quamvis tueatur eam numerus Garamantum,
Quos audere monet fasque nefasque furor,
Quos gula, quos fastus captos servire coegit,
Quos transire Venus in sua castra facit,
Tu tamen armatus clypeo virtutis et ense,
Ut rabiem perimas, obvius ibis eis.

De rotundatoribus verbi.

Esse catenatum se credit Sertorianus,
Si jubeas recte vivere, sive loqui.
Hoc onus, ecce jugum, quod vitans nostra juventus
Ad summum currit prosperiore via;
Admittit Soloen, sumit quod Barbarus offert,
Inserit hæc verbis, negligit arte loqui.
Hoc ritu linguam comit Normannus, haberi
Dum cupit urbanus, Francigenamque sequi.
Aulicus hoc noster tumidus sermone rotundo
Ridet natalis rustica verba soli.
Sermo rotundus hic est, quem regula nulla coarctat,
Quem gens nulla potest dicere jure suum.
Vilis apud veteres fuerat modus iste loquendi,
Lege bona solitos vivere, lege loqui.

De Hyrcano.

Sed quia temporibus Hircani floruit olim,
Cui præ lege Dei grata libido fuit,
Qui reges falso nulla sub lege teneri,
Et quicquid libuit, credidit esse pium,
Præplacet hic usus, cui regis gratia major
Affuit, et pretium sermo rotundus habet.

De Mandrogero.

Mandrogerum tali ritu florere videmus,
Sub quo nec turpis causa perire potest.
Mandrogeri nugæ sapientia summa videntur,
Verbaque Mandrogeri formula juris erunt.

Proficit ergo minus uti sermone Latino,
    Quam si contigerit verba rotunda loqui;
Sudandum nimis est, ut lingua Latina sciatur,
    Absque labore tibi sermo rotundus erit.
Insistunt studiis, artis suffragia quærunt,
    Quorum subsidiis lingua venusta placet.
Est igitur satius linguas confundere, quam sic
    Temporis atque rei damna subire simul.
Hæc illi, sed tu quæ sint elementa sciendi
    Et bene dicendi, sub brevitate refer.

Quæ conferant sapientiam.

Ingenii natura potens cito possidet omnes
    Artes, si fuerit ista sequela comes:
Auditus verbi, librorum lectio, sollers
    Cura, quies studiis apta, fidelis amor

Quæ eloquentiam.

Optat in eloquio si quis præclarus haberi,
    Indubitanter ei, quod cupit, ista dabunt:
Ingenium pollens, memoris quoque pectoris usus,
    Artis opes, vocis organa, sermo frequens.

De Mercurio et Philologia.

Si quis ab his titulis et pectore pollet et ore,
    Mercurium jungit Philologia tibi.
Nec moveat Maurus ponens *Philologia*, versu
    Ponitur interdum syllaba longa brevis,
Et brevis interdum producitur arte, sed idem
    In sermone tamen sensus utrinque manet.
Et quum de sensu constet, pueriliter errat,
    Cui longam litem lana caprina facit.
Alterutrum vel utrumque licet proferre, sed insta,
    Ut sit Mercurio Philologia comes,
Non quia numinibus falsis reverentia detur,
    Sed sub verborum tegmine vera latent.
Vera latent rerum variarum tecta figuris,
    Nam sacra vulgari publica jura vetant.

Hæc ideo veteres propriis texere figuris,
Ut meritum possit conciliare fides.
Abdita namque placent, vilescunt cognita vulgo,
Qui quod scire potest, nullius esse putat.
Rem veram tegat interdum fallacia verbi,
Dum res vera subest, vera figura manet,
Falsa tamen verbi facie, sed mente fidelis,
Dum facit arcanis rebus inesse fidem.

De Furvo et Marciano.

Qualiter arcanum lateat sub imagine falsa,
Quæritur: hoc Furvus atque Capella docent,
Excutiunt rerum causas, et fœdera tractant.
Mores, historiæ plus tibi, Furve, placent,
Sermo cothurnatus Furvi discessit ab usu,
Et raro legitur præ gravitate sui,
Sed tamen in pago Ligurino carus habetur
Hic, ubi de florum germine nomen habet.
Hunc meus a Conchis Willelmus sæpe legebat,
Hunc etiam noster Pontilianus amat.
Clauditur archivis Remorum, Belgica prima
Hunc dedit, et primas Aurelianis habet.
Utilior magnis Furvus, sed lacte Capella
Plenior est, parvis sensibus apta magis.

De nuptiis Philologiæ et Mercurii.

Transit in amplexus Stilbontis Philologia,
Hocque pie fieri nostra Capella docet.
Mercurius verbi, rationis Philologia
Est nota, quæ jungi Philosophia jubet.
Si Genio verbi rationis suppetat usus,
Uxoris clarus dote maritus erit:
At sibi si ratio desit, prope nudus habetur,
Ut queat obscœnas vix operire nates.
Conjugium felix, quum naturæ sociatur
Virtus, cui thalamus mens sapientis erit.

De gratia conciliatrice virtutum.

Non valet has Juno conjungere, non Hymenæus,
Pronuba virtutum gratia sola potest.
Hac sine sunt steriles verbi Genius ratioque,
Aut oritur fructus degeneratque malus.
Hac sine naturæ vires frustrantur, et ejus
Ad bona conatus omnis inanis erit.
Ad mala namque sumus faciles, aptique perire:
Gratia si desit, est opus omne malum.
Gratia si desit, mens aut manus officiosa
Non erit; hæc mentem prævenit atque regit,
Hæc movet affectus, operum quoque promovet usus,
Linguam custodit, nec sinit esse ream;
Erigit affectum, rationem dirigit, actus
Componit, reserat abdita, vera docet.
Quos fovet, hos gratos et recte philosophari
Et facit optata prosperitate frui.
Gratia naturam purgans illustrat et implet
Deque sinu Genii nobile ducit opus.
Gentiles Genium numen duxere caducum,
Natum subjectæ fata subire rei.
Verius hic natale bonum dicetur, adaptans
Subdita gratuitis, posse subesse bonis.
Dotibus innumeris humanum gratia ditat
Et facit angelica sorte vigere genus.

Quod philosophia præcipuum munus gratiæ.

Muneribus cunctis præcellit Philosophia,
Quam peritura cavet mens, generosa petit;
Semper ubique suos cultores ornat, honorat,
Provehit, adversos semper ubique premit;
Virtutes parit et nutrit, vitiumque noverca
Pellit, et errori non sinit esse locum.

De Nursia et jocis ejus.

Frangitur adversis, extollunt prospera stultum;
Quum dare vult populo Nursia cæca jocum,

Quid nisi fortunæ ludi, phantasmata mundi?
His etenim visum præstruit illa jocis.
Præstigio rota fortunæ conformis inani
Dedocet infirmos, quos docuisse potest:
Ostentat falsas species et parva videri
Magna, vel e contra grandia parva facit,
Adversas rebus facies inducit et illis
Ponit ad arbitrium nomina falsa suum,
Res falsas aliquid, et res veras nihil esse
Fingit, ut occludat sic rationis iter.
Quamvis larvales inducat mille figuras,
Non caret arbitrio Philosophia suo.

De libertate arbitrii.

Exigit arbitrii libertas vera duorum
Subsidium, sine quo mens rea pressa jacet,
Scilicet ut ratio recte discernat ametque
Semper id affectus, quod pia jura probant.
Non præstare potest illud natura subacta,
Quam premit inflicto vulnere culpa comes.
Culpa fovens pœnam rationis turbat acumen,
Velleque præcipitat, nec sinit esse pium.
Gratia naturam reparans rationis acumen
Purgat et affectus temperat atque regit,
Liberat arbitrium, sed eorum, quos pia mater
Consecrat ad cultum, Philosophia, tuum.

Quid philosophia.

Philosophia quid est, nisi fons, via, duxque salutis,
Lux animæ, vitæ regula, grata quies?
Non equidem motus valet exstirpare molestos,
Sed nocuos reprimit et ratione domat;
Nec nocet assultus hostis leviter perituri,
Qui manet, ut noceat, bestia sæva minus.

Quod superbia, sæva pestis, illi, quod occupat, membrum aufert.

Bestia sæva rapit membrum de corpore læso

Semper et insignit, quem docet esse suum;
Nunc pede, nunc oculo, nunc lingua, nunc humerorum
Gestu, nunc vultus frumine quemque notat.
Interdum motu capitis cultusque figura
Aut operum sese bestia sæva refert.
Erudiunt hostes, sed bestia sæva superbum
Reddit et elatum dejicit atque necat.
Proficit ad meritum pugna tenuisse coronam,
Hosteque prostrato gloria major erit.
Pugna gravis fructum magnæ mercedis habebit,
Nam meritis merces digna labore datur.
Militat ergo labor semper properatque mereri
Et mortis causam sive salutis agit.
Ille labor solus vitæ servire probatur,
Quem movet atque regit Philosophia comes;
Ille neci servit, quem Philosophia relinquit,
Qua minus est, quicquid mundus habere potest.
Si quis ei tentat condignas dicere laudes,
Deficit ingenium, victaque lingua silet,
Aut si non sileat, balbutit, dicere gestit,
Quod nequit effari, notaque vota facit.

Quod philosophia et caritas sunt idem.

Si verus Deus est hominum sapientia vera,
Tunc amor est veri Philosophia Dei.
At si mundanum nihil illo majus amore,
Et si divinus omnia vincit amor,
Collige, quod mundum transcendit Philosophia,
Principio cujus constat inesse fidem.
Plena sacramentis virtutem gignit alitque
Christi vera fides, actus utramque probat;
Absque sacramentis non est hæc vera, nec illa
Sufficiunt, nisi sit ad bona prompta manus,
Ad bona prompta manus, si tempus detur, adulto;
Umbra fovet pueros, ecclesiæque fides.
Omne sacramentis summum dependit honorem

Dogma pium, reprobus hæc nihil esse putat.

Quod nemo sine fide philosophatur.

Non valet absque fide sincere philosophari
Quisquam, nec meritum provenit absque fide.
Ergo fidem servet, qui philosophatur, ametque
Cultum virtutis et pietatis opus.
Vana fides, operum quam non monimenta piorum
Vivere testantur, non juvat, immo nocet.

Quod philosophia ordinem et modum in cunctis exigit.

Ordine cuncta geri præscribit Philosophia
Et statuit cunctis rebus inesse modum,
Ordine cuncta docet, causamque modumque legendi
Tradit, et in cunctis artibus ordo placet.
Hac duce prima rudes adeunt elementa loquendi,
Provecti gradibus dogmata quæque legunt.
Ordine, lege, modo dispensat dogmata prudens:
Contra nugifluis lex, modus, ordo perit.
Nugifluus verbum sine tempore fundit ineptus,
Verbaque prudentum factaque tempus habent.
Ne cures, stultus quid fingat, quidve loquatur,
Cujus ab eloquio laus tibi nulla venit.
Si laudem captas, placeat tibi lex, modus, ordo:
His sine non exstat gloria, vel brevis est.
Ordine cuncta vigent et gaudent lege modoque,
Quæ si quis potuit spernere, jure perit.
Confundi meruit, quem nullus continet ordo,
Quique modum nescit, deperit absque modo.
Quem lex non cohibet, dissolvit culpa solutum,
In mala præcipitat, præcipitemque necat.
Ordo sit ergo bonis vivendi, sitque loquendi,
Cum lingua mentem lex, modus, ordo regant.
Forsitan inquirent, veterum quid scripta repellat;
Accipe, quod dicit pusio sive Tryphon:

De more antiquitus philosophantium.

"Cur procul a nobis sit patrum secta priorum,

Absolvam paucis: est operosa nimis."
Multa legunt et multa docent prohibentque vagari
Discipulos, urgent scire, vel esse domi,
Ingenii vires pensant, mensuraque cunctis
A doctore datur viribus apta suis.
Nullus adulatur doctorum, munera nullus
Donat, ut auditor illius esse velis.
Sed nec apud veteres confunditur ordo legendi,
Namque gradum proprium quæque decenter habent:

De ordine discendi.

Grammaticam sequitur diasyrtica, synthesis illam,
Lexis eam, rhesis posteriore gradu.
His gradibus crescens facundia possidet arcem
Et varias artes absque labore docet.
Eloquii si quis perfecte noverit artem,
Quodlibet apponas dogma, peritus erit.
Transit ab his tandem studiis operosa juventus
Pergit et in varias philosophando vias,
Quæ tamen ad finem tendunt concorditer unum,
Unum namque caput Philosophia gerit.
Rerum naturas scrutantur, quid sit honestum,
Undeque proveniat vita beata sibi,
Inspiciunt vires est stricti juris et æqui,
Sanis aut ægris quid medicina valet.

Quod divina pagina omnibus principatur.

Quum cunctas artes, quum dogmata cuncta peritus
Noverit, imperium pagina sacra tenet.

A quibus laus oritur.

Quatuor ista solent laudem præstare creatis:
Subjectum, species, artificisque manus,
Finis item, cunctis qui nomina rebus adaptat,
Nam bona vel mala sunt omnia fine suo.
Materies hujus Deus est, mundique supellex,
Lux, a qua verum ducitur, ornat eam.

Quod veritas est sacræ paginæ forma et lux animæ.

Forma quidem res est, ex qua res vera vocatur,
Unde fit, ut constet, quod sacra scripta docent.
Est idea boni verorum fons et origo,
Quorum causa nitet in ratione Dei.
Lux accensa nimis et non accensa caducis,
Ut videant homines, se minuendo facit.
Nullus enim totam caperet; se temperat ergo,
Ut queat infirmus illius esse capax.
Hæc eadem vero dat nomen participata,
Nam subjecta sibi dicere vera potest.
Lux animæ verum, sine quo brutescit et errans
De vitio in vitium præcipitata, perit.
Materies pretiosa nimis, nimis apta decori,
Artificemque suum forma decora probat.
Est idea potens veri substantia, quæ rem
Quamlibet informat et facit esse, quod est.
Omne, quod est verum, convincit forma vel actus;
Nec falsum dubites, si quid utroque caret.
Forma suo generi quævis addicta tenetur
Et peragit semper, quicquid origo jubet.
Ergo quod in forma nativa constat agitve,
Quod natura manens in ratione monet,
Esse sui generis, verum quid dicitur, idque
Indicat effectus, aut sua forma probat.
Hinc aliud verum rerum connexio monstrat,
Quam sine compositis nemo videre potest.
Est intellectus verus, quia concipit ipsam,
Sicque triplex veri dictio rebus inest,
Est sermo verus, quoties designat eandem,
Si se res habeant, ut data verba ferunt.
Res, intellectus et sermones quoque veros
Dogmate dispensat pagina sacra suo.
Artificem sese testatur Spiritus almus,
Illius existunt organa quique boni,

Mente, manu, lingua, si quid bene quilibet actum
Viderit, illius hoc opus esse sciat.
Hoc sine nil recte geritur, sed nec male quicquam
Hoc auctore gerunt mens rea, lingua, manus.

Quis finis philosophiæ.

Finis amare Deum, vitii fuga, cultus honesti,
Sese nosse, Deum scire, tenere modum,
Cognitio veri, mundi contemptus, amare
Virtutes, felix vita, modesta quies,
Sana fides, spes certa boni, vitæque perennis
Arrha, sub aspectu semper habere Deum.
Mens humana licet in cunctis rebus abundet,
Quas polus ostentat, quas dare terra potest,
Distrahitur multis et magnis anxia curis
Perpetuamque famem sustinet atque sitim,
Torquetur semper, requiem non invenit usquam,
Se nisi quum retegit gloria vera, Deus.

De gloria vana et vera.

Gloria vana facit miseros, sed vera beatos,
Illa tumet vitio, gaudet et ista Deo.
Fine suos tali sacra pagina donat amicos,
Cultorique pio calculus iste datur,
Calculus optandus, quia continet omnia mentis
Vota, nec admittit, si quid obesse potest;
Si quid obesse potest, a se propellit et arcet
Et facit ad nutum currere secla suum.
Nemo referre potest bona, quæ sacra pagina confert
Illis, qui satagunt jussa tenere Dei.

Quod divina pagina regina est aliarum.

Hæc scripturarum regina vocatur, eandem
Divinam dicunt, nam facit esse Deos.
Est sacra, personas et res quæ consecrat omnes;
Hanc caput agnoscit Philosophia suum;
Huic omnes artes famulæ; mechanica quæque
Dogmata, quæ variis usibus apta vides,

Quæ jus non reprobat, sed publicus approbat usus,
Huic operas debent militiamque suam;
Practicus huic servit, servitque theoricus; arcem
Imperii sacri Philosophia dedit.

De dogmate Stoicorum.

Stoicus hanc sequitur, dum semper in ultima visum
Dirigit et vitii germina falce secat,
Virtutum causam statuit vitæque beatæ,
Ut mens assuescat cauta timere mori.
Hic timor expellit vanos a corde tumultus,
Mundanusque fugit hoc veniente timor,
Conteritur fastus, calidæ perit impetus iræ,
Et cessat luxus, depopulator opum.
Frena voluptati dantur, malesuada libido
Deponit stimulos territa fine suos.
Omnia contemnit leviter, qui se moriturum
Cogitat et recolit cuncta perire brevi.
Si tamen absque modo fuerit meditatio mortis,
Subruat ut nimio corda pavore stupor
Spesque perempta cadat variis turbata procellis,
Excedit licitum mortis imago modum
Excedit fines, quos lex præscripsit ad usum,
Et mortem veram mortis imago parit.

De timore moderando et desperatione vitanda.

Lex jubet, ut timeas, sed desperare timentem
Non sinit: hoc omni crimine majus habet.
Omnem quum solvat confessio pura reatum
Et lavet internus crimina cuncta dolor,
Hoc scelus excludit veniam, pœnamque meretur,
Quam prece vel pretio flectere nemo potest.
Crimina criminibus cumulat, male gesta fateri
Negligit, absorbet vota precesque timor,
Clementem negat esse Deum, nec parcere pronum
Culpis, sed cupidum sanguinis esse putat.
Principis offensi nullus sic mitigat iram,

Sanguinis ut dicat semper habere sitim.
Desipit orator, animos quicunque feroces
Judicis allegat, ut cadat ira gravis.
Numinis est proprium misereri semper ab ipso,
Hoc quisquis removet, denegat esse Deum.

Quod desperatio blasphemiam parit.

Qui negat esse Deum, plane blasphemat et ignes
In se succendit, tela crucemque parat,
Provocat æternam mortem, quam nemo cavere
Sufficit absque Deo, quem furor esse negat.
Proficit ergo bonis jugis meditatio mortis,
Unde perit stultus, qui timet absque modo.

De timore probato.

Est majestati gratus modus ille timendi,
Crimina qui vitat omnia spemque fovet,
Qui veritus justum recolit pietatis et inde
Judicis agnoscit nomen et inde patris,
Quique potestatis sic iram vitat, ut instet
Dulcibus obsequiis promeruisse patrem.

Definitio vocis.

Aer subtilis, quem guttur format et oris
Organa, qui sonitu possit ab aure capi,
Vox est, quæ reserat uni, quid cogitet alter,
Inque vicem reddit pervia corda sibi.

Quod Stoicus fatalem inducit necessitatem.

Stoicus arctatus fato putat esse necesse
Currere cuncta modo, quo modo secla fluunt,
Numinis arbitrium disponens omnia fatum
Dicit, quod nullus evacuare potest.
Inde genethliacus sollerti sidera cura
Circuit et tumidus versat utrumque polum,
Eventus dulces spondens, male mulcet amicos
Et falsus vates sæpe timere facit,
Colligit astrorum motus, ut colliget astris
Fata, pari studio numen et astra colit.

Quod providentiam putat esse causam necessitatis.

Pronois errorem quia non admittit, ab illa
Concipit errorem dogma senile gravem ;
Pronois in partu fati nimis omnia pressit
Et duras leges imperiosa dedit.

Quæ inconvenientia sequantur fatalem necessitatem.

Libertas perit arbitrii, si fata coactis
Obsequiis mentes, ora manusque movent.
Præmia pro meritis nulli debentur, in ipsum
Auctorem fati crimina cuncta cadunt.
Errores istos incommoda multa sequuntur,
Quos vitare pium, sed numerare labor.
Exæquat culpas pœnaque coæquat eadem
Stoicus, at contra pagina sacra facit.
In multis igitur legi consentit et idem
Adversus legem multa docere solet.
Dogma fides recipit, nisi lex manifesta repugnet,
Vel ratio potior hoc reprobare queat.

De Epicureorum dogmate.

Esse boni summam putat alter gaudia mentis,
Atque voluptati cuncta subesse docet.
Hoc equidem recte, sed si sit pura voluptas,
Si ratio dicti gaudia vera capit,
Si status appetitur, ut, quod vult, adsit, et absit,
Quod non vult animus, ad pia vota studens,
Si labor aspirat veram conferre quietem,
Si mens tranquille gaudia pacis habet.
Militat ad pacem labor officiosus et ambit,
Quod sibi lætitiam perpetuare queat.
In virtute labor positus dulcescit, et in se
Mens benefactorum conscia læta viget.

De pugna laboris et quietis.

Sed labor et requies ineunt in corpore bellum,
Angit hic, illa fovet, hic fugit, illa manet :
Ut multum duret bellum, cum tempore cessat,

Sed finem pacis tempora nulla dabunt.
Vera quies aderit tunc, quum caro subdita menti
Morte triumphata spiritualis erit,
Et caro nil recipit, nisi quod ratione probatur,
Et mentem puram firmat agitque Deus.
Unitur menti caro subdita mensque beatur
Plena Deo: finem non habet ista quies.

Quod mundus non habet veram pacem.

Non habet hanc mundus, qui lites, bella, rapinas
Præstat et humanis cædibus usque madet,
Qui sordes parit, auget, amat, qui fallit amantes,
Cultoresque suos commaculare solet.

Quod gratia Dei dat veram quietem.

Hanc requiem sacra scripta docent, sed gratia præstat,
Qua sine nulla quies pacis amœna datur.
Nam gaudere semel, iterum gaudere jubemur
In Domino, qui dat gaudia dupla suis.
In spe nunc gaudens animus lætabitur, in re
Sumens militiæ præmia plena suæ.

De gaudio duplo et simplo.

Præmia duplantur, quum mens, caro glorificantur,
Si sit in alterutro, gloria, simpla datur.
Sed quoties animæ præcedit gloria, constat,
Quod caro pro meritis munus habebit idem.

De errore Epicureorum.

Sobrius exaudit leges Epicurus, et idem
Ebrius est Veneri subditus atque gulæ.
Hic faber incudem, quam circumvallat inani,
Figit in incerto, cetera casus agit.
Conflat in immensum corpuscula casus acervum,
Ut fiat mundi maximus iste globus.
Fixaque sint elementa locis sub lege perenni,
Utque vices peragant tempora certa suas.
Hæc quoque secta docet, animam cum carne perire
Et frustra leges justitiamque coli.

Flatibus assimulat subtilia corpora mentes,
Mentiturque piis præmia nulla dari.
Quid deceat, nescit; Venus, alea, somnus, odores,
Crassa culina, jocus, otia, vina juvant.
Istis addantur plausus, fallacia, nugæ
Et quicquid mimus, histrio, scurra probant.

Quod Epicurus casum pro Deo colit.

Mancipium ventris non curat, quid sit honestum,
Fortunamque putat numinis esse loco,
Nil ratione geri, sed casu cuncta; voluptas
Numen excolitur, res mala, venter edax.
Nil Epicurus amat, nisi quod ventri Venerique
Immolat, at ventri victima prima cadit.
Ordoque membrorum vitiorum germina nutrit,
Et gula dat Veneri semina, spemque fovet.

Quis fructus Epicureorum.

Hostia, quam mactat ventris Venerisque sacerdos,
Congrua pro meritis præmia semper habet.
Præmia mactantis sunt ignes, stercora, vermes;
Talis enim merces talia sacra decet.
Ista voluptatis stolidæ sunt gaudia, finis
Ultimus ærumna, gloria summa pudor.
Numina digna sacris sunt et sacra numine digna
Et cultor Deus, cultor et ipse Deo.

De dogmate Peripateticorum.

Philosophos agiles agitat discussio rerum,
Ut verum possint fonte videre suo.
Veri fons, idea boni, quod sunt, facit esse
Singula pro generis conditione sui.
Hoc rerum causæ manant de fonte, suisque
Respondent causis omnia lege data.

De lege naturæ et natura creata.

Lex est causarum series, natura creata
Effectus causis assimilando parit.
Causarum seriem disponit summa potestas,

In forma numeri, ponderis atque modi.
Quodque potestatis ratio disponit ab ævo
Dispensante manu, tempora certa vident.

Quid natura.

Causarum series natura vocatur, ab illa
Sensilis hic mundus contrahit esse suum.
Et si vicinis concordant plasmata causis,
Tunc natura parens omne figurat opus.
Si sit ab eventu vicino dissona causa,
Contra naturam turba quid esse putat,
Et, quia causa latet, dicit ratione carere;
Sed plane nihil est, quod ratione caret.

Quod nihil contra rationem.

Præcedit ratio rerum quarumlibet ortum,
Et natas eadem provehit atque movet:
Hæc eadem finem præstat rebus perituris,
Et motus omnes optima causa regit.
At causas inter quæ præcedit, dominatur
Et vires omnes inferioris habet.
Non tamen inferior dominantis jure potitur,
Aut æquis illi passibus ire potest.
Hoc scriptura docet, jubet hoc natura creatrix,
Ut cedant superis inferiora suis.

Quid omnium causa.

Unica causarum ratio divina voluntas,
Quam Plato naturæ nomine sæpe vocat.
Illius imperio servit natura creata,
Ordoque causarum totus adhæret ei.

Quid humana ratio.

Est hominis ratio summæ rationis imago,
Quæ capit interius vera docente Deo.
Ut data lux oculis, tam se quam cætera monstrat,
Quæ sub luce patent et sine luce latent,
Claraque fit nubes concepto lumine solis,
Quum dependentes flatus abegit aquas:

Subdita sic ratio formam summæ rationis
Sordibus expulsis induit, inde micat.
Tunc mens tota nitet et vero lumine plena
Res falsas abigit et bona vera colit.

Quid illuminet rationem.

Sicut nemo potest aliquid nisi luce videre,
Sic hominis ratio cæca fit absque Deo.
Vera Deus lux est et luminis illius auctor,
Quo solo sese quisque videre potest.

Qui sint usus luminis.

Ut se quis videat, est summi luminis usus,
Muneris est usus munus amare datum,
Muneris est usus discernere cuncta potenter,
Muneris est usus cultus amorque boni,
Muneris est usus rerum cognoscere fructus,
Muneris est usus ad meliora trahi,
Muneris auctorem cognoscere muneris usus,
Muneris est usus summus amare Deum.

Quod verus philosophus Deo carere non potest.

Si vis nulla potest disjungere, quos amor unit,
Verus philosophus non erit absque Deo.
Sed nec mors poterit istum dissolvere nexum,
Perpetuo vivet, qui sapienter amat.

Quod ratio speculum est et oculus et manus ad res videndas et capiendas.

Est igitur ratio speculum, quo cuncta videntur,
Officioque oculi fungitur atque manus,
Conscia naturæ verum scrutatur et æqui,
Arbitra virtutum sola ministrat opes.
Res triplici spectare modo ratio perhibetur,
Nec quartum potuit mens reperire modum.
Concretivus hic est, alius concreta resolvit,
Res rebus confert tertius atque refert.
Naturam primus, mathesim medius comitatur,
Vindicat extremum logica sola sibi.

Mens versatur in his et singula pensat ad unguem,
Ut rerum vires cauta videre queat,
Quam ne delusam virtutis imagine falsa
In mala præcipitem nubilus error agat,
Et ne pro rebus teneat phantasmata rerum,
Notitiam veri secta fidelis amat.

Quod notitia veri summum bonum secundum Aristotelem.

Esse bonum summum rerum cognoscere causas,
Credit, quod docuit, magnus Aristoteles.
Labitur e facili, species quem fallit inanis,
Nec species aliquem fallere vera potest.
Confirmatur enim vero res vera, beato
Res bona, perpetuo res habitura statum,
Falsaque res fallit, perimit peritura, cadensque
Opprimit, infelix quisquis adhæret ei.

Quis fructus sectæ Peripateticorum.

Contemptum mundi parit hæc speculatio rerum,
Quæ casu proprio cuncta perire probant.

De contemptu mundi et fructu ejus.

Contemptus mundi verus via prima salutis,
Fallit enim mundus præcipitatque suos.
Nam mundanus amor excæcat lumina mentis,
Ut cadat in miseram cæca sequela necem.

Amor mundanus contrarius est amori Dei.

Nullus amare Deum mundumque potest, quia semper
Unius adventu pellitur alter amor.
Nullus amatorum mundi nomen sapientis
Possidet, oppositus est amor iste Deo.
Qui mundum spernit, illi dominatur et hostis
Debilitat vires et pede colla premit.
Spes, dolor, ira, metus et honorum cæca cupido,
Gaudia, damna, lucrum sunt velut aura levis.
Mundus pressuram tribuit, sapientia pacem,
Et mala cuncta fugat et bona quæque fovet.

Timor Dei mundi contemptum facit et deificat homines.

Contemptus mundi conditus amore superno
Omnia, quæ spernit, in sua jura trahit.
Hoc sine nemo sapit, fovet hunc timor ille beatus,
Qui dat principium, Philosophia, tibi.
Insitus hic sanctum timor introducit amorem,
Hoc fit homo sapiens, hoc fit amore Deus.

Quod unus Deus est per naturam, multi per gratiam.

Natura Deus est unus, sed munere plures,
Gratia quos numen participare facit.
Natura Deus est unus, sed gratia multos
Consortes voluit numinis esse sui.

Quod tres personæ unus Deus, suis tamen distinctæ proprietatibus.

Nam pater et natus cum flamine sunt Deus unus,
Sed retinet proprium prosopa quæque suum.

Quod tres personæ unius naturæ sunt, voluntatis et operationis.

Sint licet unius naturæ, numinis, actus,
Censentur propriis prosopa quæque suis.
Filius æterni patris et virginis almæ
Natura Deus est, munere factus homo.
Muneris est, quod homo verus verus Deus idem,
Exæquans meritis præmia lance pari,
Et quod eum flexis genibus res omnis adorat
Æqualemque Deo prædicat esse patri.
Et qui tanta patris accepit munera gratis,
Scit darè militibus optima dona suis,
Acceptum munus dedignat solus habere,
Quos amat, illustrat et facit esse Deos,
Provehit ad summum, quos gratia mater adoptat,
Proque gradu meriti summa tenere facit.

De triplici superbia, quæ impedit hominis deificationem, scilicet rationis, voluntatis et vitæ.

Sed fastus rationis obest, erroris amicus,

Quo maculante fides evacuata perit.
Pessimus erroris comes est elata voluntas,
Quæ fractas mentes curvat ad omne malum.
Tertia prædictis adjuncta superbia vitæ
Omnem virtutem subruit atque necat.

De dogmate Academicorum, quorum Arcesilas princeps est.

Distrahitur miser Arcesilas et in omnibus anceps
Fluctuat et nescit, quo velit esse loco,
Pervigili studio semper fugientia quærit
Vera, nec in studiis novit habere modum,
Omnia perlustrat sapientum dogmata, tandem
Ignorare decet omnia vera suos.
Perpetuo nam vera latent, si creditur illi,
Non ea mortalis pervia sensus habet.

De Zenone.

Posse nihil sciri laudatur Zeno probasse,
Hærens in cunctis et dubitare jubens.
Scire nihil finis operæ, longique laboris
Et quæstus magnis sumptibus iste datur.

De Pythagora et dogmate ejus.

Ad Samii nomen nullus conscendit, in ipso,
Ut veteres perhibent, plena Sophia fuit.
Ad frugem vitæ melioris molle Tarentum
Pertrahit, ut morum summus in orbe sator.
Quinque polum zonæ distinguunt, aera quinque,
Est eadem ponti sectio sive soli.
At Samius tres esse docet, mediamque colonis
Tradit, at in reliquis algor et æstus agunt.
Tradere rem dubiam seclis putat esse profanum,
Neque velit sapiens esse, poeta vetat.
Et quia certa trium valet esse scientia, veras
Tres docet, in reliquis esse poema sinit.
Temperiem mediæ faciunt extrema, jubetque
Ut medium teneat, qui bonus esse cupit.

Grataque temperies, animalia corpora nutrit,
Ut natura jubet, hæc magis, illa minus.
Pervia spiritibus sunt corpora densa, sed illos
Nunc cohibet major arbitriumve Dei.
Corpus spiriteum non lædunt algor et æstus,
Vis elementorum nulla nocere potest.
Sed torquetur ab his animalis vita, capitque
Congrua pro meritis præmia quisque suis.
Fæceque decocta cunctis recreatur origo
Purior et redeunt aurea secla patrum.
Multa probe docuit illoque perutilis ævo,
Inter præcipuos summus in orbe fuit.
Hinc tamen arguitur, animas quod ab æthere lapsas
Asserit, et corpus carceris esse loco,
Et quod eas propriis exclusas in nova mitti
Corpora pro morum conditione putat,
Et quod eas proprios tandem deducit ad ortus
Corporis, ut cupide rursus ad ima cadant.
Quum semel hæc fuerint illo tradente recepta,
Convincit ratio plurima falsa sequi.

De Socrate et auctoritate ejus et dogmate.

Ante pedes Socratis humiles sternuntur alumni,
Indigitemque Deum Græcia tota colit.
Quærere, si cunctos præcessit vera docendo,
Vixerit an sancte, creditur esse scelus.
Exercent alii numeros et pondera rerum,
Quæ mensurandi regula, quive modi;
Parcarum mentem sunt qui speculentur in astris
Et rerum motus, consiliumque Dei;
Sunt qui rimantur naturæ viscera, sunt quos
Nexio causarum, signaque sola tenent:
Sic aciem mentis vexant et in extera spargunt,
Et privata suo lumine corda manent.
At Socrates hominum curas contemnit inanes
Et latebras cordis quemque videre monet,

Extera cuncta notat et contemplatur ad usum
Et, quanti novit singula, tanta facit.

Quod Socrates animum hominis Deum putet.

Contrahit in sese mentis radios; Deus illi
Est animus, mundus victima, serva caro;
Illicitos motus corruptæ carnis abhorret,
Naturæque malum sub ratione domat,
Instituit mores vitamque serenat, eoque
Judice virtutum maxima scire pati.

Quod mundus animo minor est et re et dignitate.

Si commetiri mentem mundumque liceret,
Hæc major, minor hic, servit hic, illa regit.
Nam carni mundus, servitque caro rationi,
Quæ pars est animi participata Deo.
Omnia sic læto Socrati famulantur eique,
Quem vis nulla potest lædere, mundus obit.

De errore Socratis.

Hæc hominis doctrina fuit, tamen error in illa est,
Quod cujusque animum credidit esse Deum.
Hinc hominis mentem pro numine dicit habendam,
Ut cui divinus est tribuendus honor.
Vix aliquem tanta sors dote beavit, ut illum
Non queat erroris præcipitare malum.

De Anaxagora et ejus dogmate.

Tradit Anaxagoras animas ex traduce nasci
Et causam teneris ossibus ossa dari.
Quod de carne caro, sanguis de sanguine manat,
Transit et in sobolem tota figura patrum.
Sectio particulæ corpus minuit, sed in ipsam
Simplicitatem animæ sectio nulla cadit;
Ut calor ex æstu, lumen ex lumine prodit,
Sic ortum ex uno spiritus alter habet.
Pura fides prohibet animas de traduce credi,
Quas Deus infundit et facit usque novas.
Ex nihilo fiunt et nunc in corpore clausæ,

Nunc sine corporibus jussa creantis agunt,
Nec pereunt, quoniam ratio virtusque perennis
Efficiunt, ut in his constet imago Dei.

De Aristotele et dogmate ejus.

Magnus Aristoteles sermonum possidet artes
Et de virtutum culmine nomen habet,
Judicii libros componit et inveniendi
Vera, facultates tres famulantur ei:
Physicus est moresque docet, sed logica servit
Auctori semper officiosa suo.
Hæc illi nomen proprium facit esse, quod olim
Donat amatori sacra Sophia suo;
Nam qui præcellit, tituli communis honorem
Vindicat; hoc fertur jure poeta Maro.

De errore Aristotelis.

Sed tamen erravit, dum sublunaria casu
Credidit et fatis ulteriora geri.
Non est arbitrii libertas vera creatis,
Quam solum plene dicit habere Deum.
Quicquid luna premit, ex quatuor est elementis,
Et quæ transcendunt, simpliciora putat.
Illaque perpetua definit pace vigere,
Quæ supra solem circulus altus habet.
Non ibi committunt aliquod contraria bellum,
Nam tranquilla quies ulteriora fovet.

Quod animæ de quinta essentia.

Ut fierent animæ, substantia quinta creatur,
De qua signiferi constat origo poli.
Illa beatorum sedes, hæc aula Deorum,
Nam magis apta Deo, quæ gravitate carent.
Æternum mundum statuit tempusque coævum,
Hisque coæternus dicitur esse locus.
Nilque perire docet, sed in orbem cuncta rotari
Et loca temporibus quælibet apta suis.

Quod natura singularia tantum novit, universalia quasi quædam rationis figmenta sunt.

Est individuum, quicquid natura creavit,
Conformisque status est rationis opus.
Si quis Aristotelem primum non censet habendum,
Non reddit meritis præmia digna suis.
Cunctis principium finemve dedisse probatur
Artibus; evincit, quicquid habere cupit.
Quod potuit quemquam ratio mundana docere,
Huic dedit, ut fierent dogmata plena fide.

Quod Aristoteles dictus est filius Apollinis.

Quicquid enim docuit, docuisse putatur Apollo,
A quo progenitum fabula Græca refert.

Quod Aristoteles omnibus studuit obviare.

Plurima quum recte doceat, tamen errat in illo,
Quod semper reliquis obvius ire parat;
Nam licet in summis fuerit præclarus habendus,
Captator laudis immoderatus erat.
Philosophum virtus clarum, non gloria vana
Reddit, honor verus laudis amore perit.

Quid deceat philosophum.

Philosophus satagit, ut mens respondeat ori,
Ut proba sit verbis consona vita bonis.
Non ut quis recte loquitur, mox philosophatur,
Sed qui sic vivit, ut bona semper agat.
Nam Venerem culpare potest lasciva puella,
Virtuti laudes dicere scurra potest,
Indocti possunt sapientum verba referre,
Peccat et interdum lingua perita loqui.

Quod Aristotelem vicit gloria, quam verbis impugnavit.

Vincit Aristoteles alios, hunc gloria vana,
Quam tamen impugnat et docet esse nihil.

Quod philosophia vanam gloriam fugat, victa prius voluptate et avaritia.

Hæc est, præstantes quæ deserit ultima mentes,

Quam tandem victrix Philosophia fugat.
Indicit bellum virtuti prima libido,
Quum caro, quum sanguis uritur igne novo.

Quæ coerceant libidinem.

Hunc poterunt sedare labor tenuisque diæta,
Quique placet cautis, res fugitiva, timor.

Quæ reprimant avaritiam.

Bella secunda movet amor irrequietus habendi,
Succendens animas pronus ad omne nefas;
Instigant oculi mentem, quum singula spectant,
Ut velit esse suum, quod putat esse bonum.
Conterit hac vitium rerum speculatio cauta,
Et divinus amor suppliciique metus.

Quod alia vitia oriuntur ex aliis, sed superbia etiam ex virtute.

Ex vitiis aliis aliorum constat origo,
Et de principiis sunt mala multa malis.
Æstus avaritiæ gignit plerumque rapinas,
Sæpe facit cupidum luxuriosa Venus.
Immoderata parit Venerem gula, dat furor ausum,
Livor edax odium, fit vetus ira furor.
Sic vitium vitio dat causam datque sequelam,
Res etenim turpis sola manere nequit.

Quod negligentia parvorum magna vitia generat.

Si modicum spernis, paulatim magna sequentur,
Et venit a minimis sæpe ruina gravis.
Gloria nobilium manans de fonte bonorum
Prætendit generis nobilitate decus.
Nam quum fermento virtus corrupta tumescit,
De misero coitu nata superba venit.
Hæc paribus sese præfert spernitque minores,
Nescit et auctori stulta subesse suo.
Et sic de meritis veniens aut sanguine claro
Est ingrata Deo, munera cujus habet.

De vitio ingratitudinis.

Ingrati crimen, cui gratia nulla cohæret,
Ingratum prohibet civis habere locum.

De vana gloria.

Est ingrata Deo, quæ doni captat honores,
Quæ laudes operis vult retinere boni.
Præripit auctori quisquis titulos meritorum,
Provocat ultrices in sua damna manus.
Gloria vana quid est, nisi fumus et umbra sonusque,
Qui simul, ut cœpit, incipit esse nihil?
Hanc tamen affectant omnes, quia semper adesse
Veræ virtutis testificatur opus.
Gloria, dulce malum, magnorum pectora mulcet
Et tamen hæc eadem languidiora facit.
Quos caro non flectit, nec amor pervertit habendi,
Gloria de facili præcipitare solet.

Quæ reprimant vanam gloriam.

Hanc tandem perimunt rerum speculatio, mundi
Contemptus, pœnæ terror, amorque Dei.
Si sua quis plene recolit mala, si bona semper
Cogitat alterius, unde superbus erit?
Si meritum vitæ penset, si vindicis iram
Posseque respiciat, unde superbus erit?
Unde superbus erit, si se speculatur ad unguem,
Terra, cinis, vermis, fæx, vapor, umbra, lutum?

De vitio elationis.

Non habet elatus virtutum dona, sed illi
Et Deus est hostis, hostis et omnis homo.
Elati vitium, quo nullum majus habetur,
Non sinit elatum fratris amore frui.

De virtute humilitatis.

Digni sunt humiles virtutum munere, digni
Scire Deum, dignis vita beata datur.
Qui docet hæc verbis, prætendit philosophantis

Nomen, philosophus hæc facit atque docet.
Hæc et Aristoteles fertur docuisse loquendo,
Fortius exemplis quilibet ista docet.

De Platone et dogmate ejus.

At Plato symmystes veri distinguit in ipsis
Scibilibus, quid res scire creata queat.
Nam licet interdum fidei contraria dicat,
Sunt tamen illius plurima grata bonis.
Principio docet esse Deum, distinguit ab ævo
Tempus et ideas applicat, aptat hylen.

De hyle.

Invenit hanc animus, dum cuncta resolvit agitque,
Ut prodant causas cuncta creata suas.
Si specularis hylen, nunc est substantia quævis,
Contra nunc eadem creditur esse nihil.
Quam dum vestigat ratio, quasi somnia sentit,
Dumque tenere cupis, mox fugitiva latet.
Auris abesse sonum sic audit, dum nihil audit.
Sic oculis tenebras cerne videndo nihil.
Defectuque suo sic tactus tangit inane,
Insipidum gustus nil sapiendo probat,
Et nihil olfaciens procul esse revincit odores,
Qui prius argutus censor odoris erat.

De Deo, cujus potentia est efficiens causa mundi.

Est Deus æternus, mundus cum tempore cœpit,
Hic manet, at tempus cætera cuncta movet.
Per numeros elementa sibi contraria nectens
Vincit et æterna pace vigere facit.

Quod numerus, pondus, mensura, locus, tempus sibi commensurabilia non sunt.

Subdita primorum generum sibi symmetra non sunt
Nec simili antigena sub ratione cadunt.
Temporis atque loci non est proportio nota,
Mensuræ ratio ponderis esse nequit.
Prædictis numerus asymmeter est, et in istis

Quinque suum munus philosophia gerit.
Additur his series causarum vel rationum,
Quas intellectus cernere solus habet.
Multiplicando modum nescit virtus numerorum,
Et finem magnis sectio nulla facit.
Crescit in immensum numerus, sine fine resolvit
Continuum quodvis, sed ratione potest.

Quod ingenium hominis circa prima et ultima deficit.

Deficit ingenium, quum tendit ad ultima; solus,
Qui facit atque regit, prima videre potest,
Cognitus ille sibi plene solisque beatis
Spiritibus, quantum gratia cuique favet.
Nec de principiis recte censere licebit
Præter eum, qui dat omnibus esse suum.

De anima hominis.

Mens hominis, numerus simplex aptusque movere
Sese, conformis dicitur esse Deo.
Nam Deus ut mundum totum regit, implet et ambit,
Sic animæ corpus subditur omne suæ.
Materies animæ diversa subest, eademque
Ex individuo est dividuoque simul,
Moleque corporea premitur virtus animarum,
Hinc magis, inde minus, ut caro juncta sinit.

De motu rationabili et irrationabili.

Suntque duo motus erroneus et rationis,
Hic viget in summis, alter ad ima trahit.

De immortalitate animæ et corporum resurrectione.

Sunt immortales animæ, corpusque caducum
Interit, et tandem pristina vita redit.

De magno anno.

Pristina vita redit, quum magni terminus anni
Ad primum revocat sidera cuncta locum.
Annus tunc renovat novus omnia, corpora rursus
Accipiunt animæ, tempora lege fluunt.
Si renovant mundum solis lunæque recursus,

Fortius hoc facient sidera cuncta simul.
Præsidet humori vaga Cynthia, solque calori,
Humor ab adjuncto cuncta calore parit.

De radiis solis et lunæ et officiis eorum et significatione.

Lunares radii carnes fructusque perurunt
Et vitiant, radius solis utrisque favet.
Sic mundana perit sapientia, veraque prodest
Naturamque fovet, plena calore Dei.
Sed calor immensus vermes parit, ut tibi constet,
Scrutandi quid habet immoderatus amor.
Sol fovet et reprimit visum, quia sobrius esse
Debet, qui satagit mystica scire Dei.
Subdita sole vides, tibi luce creata patescunt
Divina, plene nullus utrumque videt.
Est cœleste bonum solemque Deumque videre,
Solaque mortales inferiora vident.
Lux immensa tegit solem, divinaque semper
Majestas sic est lumine tecta suo.
Est in solari fons luminis atque caloris
Corpore, spiritibus fons utriusque Deus.

Quod nulla substantia perit.

Nulla perire potest substantia, formaque formæ
Succedens prohibet, quod movet, esse nihil.
Motibus his recreata manent elementa vigentque,
Dum vetus abscedit et nova forma datur.
Portio fessa statu grata novitate resumit
Robur et a formis accipit esse novum.
Alterat hæc species, aliud facit illa, genusque
Dicitur et confert cuilibet esse rei.

Quod informis Deus et forma formarum.

Informis Deus est, formarum forma vigorque,
In quo res omnis perpetuata manet.
Semper enim vivit ratio divina, perenne
Res omnes vivunt in ratione Dei,

Immotæque manent ideæ, constat in illis,
Quicquid ad occasum temporis unda rapit.
Dispensat rerum motus ratio sine motu,
Et stabilis virtus tempora cuncta movet.
Non sunt informes Dii, quos natura creatrix
Ex variis ortum rebus habere facit,
Quo circumscribit ratio, naturaque facta
Formaque concretis redditur atque genus.
Informis Deus est, quia simplex, non aliunde
Constans nec debens pluribus esse suum.

Quod res vere simplex absoluta est.

Absolvit ratio rem veræ simplicitatis
Et quicquid nullo claudere fine potest.
Quod vere simplex, nullo motu variatur,
Non antiquatur tempore, semper idem.
Alternat mundus facies nescitque manere,
Et perimit tempus, quicquid ad esse vocat.
Omnia sic in se redeunt, sic lege perenni
Numinis æterni perpetuatur opus.

Quod terra in imo est, et quod singuli orbes suos habent habitatores.

Summa tenent superi, medio jacet infima tellus,
Et medios orbes incola dignus habet.
Spiritus in cunctis elementis est et in astris
Cuique suus, mundum spiritus unus agit,
Maximus hic, omnes alii sunt particulares,
Hic totum, reliqui singula membra movent;
Omnis enim regio propriis est plena colonis,
De quorum motu rebus origo venit.

Quod ignis omnia purgat.

Aer corruptus solo purgatur ab igne,
Purgat et infectæ crimina motus aquæ.
Diluit hæc terræ sordes, res celsior omnis
Subdita sic purgat cuncta vigore suo.
Celsior interdum sordescit ab inferiori,

Ast ignem purum nil maculare potest.
Purius hoc nihil est, qui sordes decoquit omnes.
Unde locum summum res Deiformis habet.

Quod sublunaria aguntur motu superiorum.

Res sublunares nasci motu superiorum
Constat, et immotum cuncta movere Deum.

Quid natura.

Principium motus rerum natura vocatur,
Est in naturæ nomine causa latens,
Causa latens, proprium quæ singula ducit ad ortum,
Et similes rivos fontibus esse facit.
Contra naturam sunt plurima posteriorem,
Sed contra primam, quid valet esse? nihil!

De zodiaco circulo.

Zodiacus bis sex obliquat signa rotatu,
Æqualesque sibi non sinit esse dies.
Arcticus est medii notum nobis caput axis,
Sed reliquum prohibet terra videre polum.

Quod globus terræ planetarum circulis excentricus est et fæx elementorum.

Septem terra vagis excentrica subjacet astris,
Quam tamen ut centrum maximus orbis habet.
Inferior paret semper globus exteriori,
Terra subest cunctis orbibus apta pati.
Hæc immota manet, sed in orbem cetera currunt,
In medium recidunt pondera cuncta locum.
Fæx etenim semper in fundo tarda quiescit
Attactuque suo sordida quæque facit.
Omnia sordescunt, quæ turpi fæce replentur,
Quæ, nisi purgentur, vasa perire facit.
Sic infecta diu devictaque fæcis acore
Vix caput attollit mens onerata luto.
Nam prope tellurem sunt fumi, flamina, nubes,
Quæ turbant oculos et rationis opus.
Contra naturam facies humana reflectit

Ad terram vultus, nata videre Deum.
Sed tamen interdum terrena videntur ad usum,
Nec peccat, si sit tetra libido procul.
Principis hæc tradit sapientum dogma Platonis,
A quo posteritas dogmata vera capit.
Sic igitur docuit, quid cui sit scibile, quid non,
Ut teneant proprium cuncta creata modum.

Quod Deus solus omnia novit, et omnis rationalis creatura scientiam accipit ad mensuram.

Res ut sunt, plene novit divina potestas,
Angelus assistens plurima vera videt.
Spiritus immundus natura pollet et usu,
Doctus et a sanctis plura videre solet.
Fallitur in multis privatus luminis usu
Et pater erroris fallere semper amat.
Corpora detrusas animas in carcere cæco
Culpaque sublato lumine scire vetant.
Culpa, caro tenebras inducunt, lumina pellunt
Nec miseras animas cernere vera sinunt.

Quod veritas lux est animæ, ratio oculus.

Lux oculos pascit, rationem visio veri,
Hi fugiunt tenebras, hæc quoque falsa cavet.
Est oculus menti ratio, pro lumine verum,
Usum cernendi lumina scire vocant.
Ingenio, studiis verum quæratur et arte,
Præter opinari non habet ullus homo.

Quod in pluribus utilis doctrina Platonis.

Non nocet errantem cautis audisse Platonem,
Qui male pauca docet et bona plura malis.
Docta manus cavet urticas herbasque salubres
Tollit et a spinis intemerata rosas.
Errores vitat ratio, sensusque pudicos
Cautus ab insanis absque furore capit.
Fortius evitat audita pericula prudens,
Nam provisa minus tela nocere solent.

Hinc sapiens audire cupit, quæcunque nocere
Possunt, ut caveat, quicquid obesse potest.

De Endymione et dogmate ejus.

Cujuscumque rei firmetur opinio vera,
Hoc vetus Endymion censuit esse fidem.
Asserit errorem, si fiat opinio fallax,
Falsaque nesciri dicit et arte probat.
Falsum nescitur, quia nulla scientia fallit,
Nec permisceri lux tenebræque valent.
Interdum veri specie falluntur inanes,
Votivæque rei dulcis imago tenet.
Sunt quos nec verum, nec vero mulcet imago,
Sed vitii species falsaque sola juvant.

Quod veritas assimilatur soli, verisimilitudo lunæ.

Est sol conformis vero, falsoque Selene,
Quæ lucem simulat et maculosa manet.
Nam quod sub luna vanum, mutabile nutat,
Sed circa solem, fida quieta manent.
Regnat in excelsis verum, viget error in imis
Et fallit populos, quos vaga luna premit.
Clara super lunam superos veri tenet aula,
Inferius mundum nubilus error agit.

De Arcesila, principe Academicorum, et dogmate ejus.

Arcesilam sequitur Academia prisca docentem
Et genus humanum luce carere facit.

De Antisthene, Academico.

Doctior Antisthenes Academicus, omnia solum
Scire Deum dicit et ratione probat.
Asserit et superos quam plurima scire, nec omnes
Omnia, mortales paucula scire putat,
Hæsitat in cunctis, nisi quæ ratione probantur
Viva, cuï stupor est non habuisse fidem.

Quid sit ratio viva.

Vivit enim ratio, quæ per se nota patescit
Aut per se notis semper adesse solet.

Asserit hæc sciri, dubitanter cetera tradit,
In quibus ex usu major habenda fides.
Nam solitus rerum cursus facit esse probanda,
Quæ semper simili sub ratione vides.
Hæc tamen interdum quoniam secus accidit esse,
Non sunt certa satis, nec tamen absque fide.
Ergo quod affirmat verum, putat esse necesse,
In reliquis dicit: credo vel esse puto.
Mensque modesta solet sic castigare loquelam,
Ut falsi nullus arguat esse ream.
Sic adjectivis sermonem temperat omnem,
Debeat ut merito semper habere fidem.

Unde Græci Academicorum temperamentum in sermone acceperint.

Hinc etiam placuit Græcis modus ille loquendi
Quem magni laudant a gravitate viri,
Conditione, die, causaque modoque coercent
Verba, cavent nimia simplicitate loqui.
Sed quandoque dolus obducitur arte loquendi,
Verbaque pro rebus dat bona fictus amor.

Quod Romani Græcos imitantur in verborum temperamento.

Hunc morem sequitur civis Romanus, amicis
Verba dat, argentum sumit avara manus.
Distrahit ad pensum judex adverbia cautus,
Nam pretium majus utiliora dabit.
Adjectiva suis pretiis æquata dabuntur,
Chartula vel calamus rarus inemptus erit.
Captat opes Crassus, ut eas convertat in aurum,
Et recoquit purum, possit ut esse putum.
Urbs vitiis corrupta suis corrupit et orbem,
Et caput ægrotum languida membra facit.
Curia nam quævis Græcos imitatur, et urbis
Esuriem sensit orbis, amator opum.

De Varrone et dogmate ejus.

Inferior nullo Græcorum Varro fuisse
Scribitur, hunc patrem Roma vocare solet.
Plura quidem nullus scripsit, nullus meliora,
Nec potuit quisquam deteriora loqui.
Mystica naturæ pandit ritusque sacrorum,
Officiumque Dei gestaque prisca patrum.
Numina virtutum, quæ fingit, vanus adorat,
Et quot sunt pestes, tot putat esse Deos.

De Plinio uno et altero.

Plinius hunc sequitur in multis gratus uterque,
Sed tamen in multis pulsat utrumque fides.

De Musæo, qui putatus est Moyses.

Musæum veterem præclaris laudibus effert
Græcia, sed Varro, quod docet ille, refert.
Ergo Varronem satis est legisse volenti
Scire, quid alteruter utilitatis habet.
Esse putant dictum Musæi nomine Moysen,
Qui leges hominum primus in orbe tulit.
Esto, sed ætatum ratio manifesta repugnat,
Vitaque dissimilis arguit esse duos.
Romanos Varro, Græcos Musæus, Hebræos
Instituit Moyses vivere more suo.

De Moyse, quod ipse sit fons scripturarum.

Errat Musæus nimium, Varroque coerrat,
Sed Moysi mentem spiritus almus agit.
Plena sacramentis sic quinque volumina scribit,
Ut sit in historia sensus ubique triplex,
Ut pariter doceat pueros juvenesque senesque;
Quantum quisque capit, littera cauta docet:
Ubera dat natis, infligit verbera servis
Et facit illorum colla subesse jugo,
Et licet involvat arcanis vera figuris,
Scindit vela tamen, et vetus umbra perit.
Inter philosophos vocat hunc gentilis agrestem,

Et tamen illorum maximus hoc minor est.
Hic scripturarum fons est et origo piarum,
Quo de principio pagina sacra venit,
Fons aliis, aliis stagnum puteusve profundus;
Inde sitim reprimas, crescit et inde sitis;
Quod satis est, possunt omnes haurire, sed ipsum
Exhaurit plane nemo vel imminuit.

De Cicerone et dogmate ejus.

Orbis nil habuit majus Cicerone Latinus,
Cujus ad eloquium Græcia muta fuit;
Omnibus hunc Græcis opponit Roma vel effert,
Sed tamen hic dubium dogma probare solet.
Transiit huc tandem, quum se natura deorum
Angeret, ut dubitet, quid putet esse Deum,
Qualiter arbitrii libertas consona fato
Exstet, nam fatum si manet, illa perit;
Ut sibi conveniant casus fatumque repugnans,
Nescit, ob hoc vates ora tenere monet.
Nam genus humanum premit ignorantia veri,
Nec sinit in claro cernere vera die,
Quæ si forte patent, obscura nube videntur
Nec falsi plene suspicione carent.
Scire Deum solum credit ventura, sed ipsum,
Quid statuat, nescit, sed tamen esse probat.
Non corpus putat esse Deum, sed corpore majus,
Quod nec homo sensu, nec caro bruta capit.

Quod res corporeæ sensu, ratione vero comprehenduntur incorporalia.

Solis corporeis sensus carnalis inhæret,
Res incorporeæ sub ratione jacent.
Illum sola fides capit et dilectio vera,
Naturamque sequi cultus amorque Dei est,
Quisquis enim satagit rationis jura tueri,
Naturam sequitur, servit amatque Deum.
Ille tamen cultus non est servilis habendus,

Sic servit matri filia, sponsa viro.
Et si vita foret Ciceronis consona verbis,
In summis poterat maximus esse viris.
Os hominis cuncti mirantur, non ita pectus;
Imperium linguæ par fuit, imo minus,
Illius eloquio minor est Romana potestas,
Nam linguam pariter civis et hostis amant.

Quod virtus eloquentiæ præfertur.

Quem magis evexit virtus, superat Ciceronem,
Datque locum vitæ lingua perita loqui;
Nam quamvis linguam formet, componet et actus,
Vivere præcipue philosophia docet;
Vivere sincere pars optima philosophandi est,
Qua sine quid prodest lingua diserta? nihil!
Namque diserta nocet, si sit deserta superno
Munere, prudentes quod facit esse viros.
Sed quantum prosit sapiens facundia, lingua,
Sit licet insignis, dicere nulla potest.

De Seneca et Quintiliano.

Ingenium Senecæ commendat Quintilianus,
Sed tamen ejusdem verba stilumque notat,
Res queritur magnas frangi sermone soluto,
Dicendique genus arguit esse vagum.
Verbaque juncta parum sine calce vocavit arenam,
Dum peragit sensum clausula quæque suum.
Sed quamvis calamum tantus culpaverit auctor,
Obtinuit virtus et stilus ipse placet;
Vicit enim vitæ gravitas et gratia verbi,
Et nova dicendi grata figura fuit.
Stoicus est acer, morum compendia captat
Verbaque semper habet sensibus apta suis.

Quod gentiles omnes superat Christianorum fides.

Sed cur gentiles numero, quos error adegit?
Omnis enim ratio deficit absque fide.
Christicolæ soli sapiunt, et philosophantur

Vere, quos tibi dat pagina sacra duces.
Censeo Christicolas cultu, non nomine Christi,
Quem præstant homini vita pudica, fides.
Gratia multorum dabitur tibi vera sequenti
Dogmata, quæ præstant moribus atque fide.
Non tamen hæc illa produces tutus in aula,
In qua rara manet gratia, rara fides.
Pura fides non sola tamen placet omnibus, illa
Gratior est merito, quam bona vita fovet.
Est veræ vitæ fons pura fides, fideique
Vita boni mores: donat utrumque Deus.

Quod sanius est paucis placere bonis, quam multitudini stultorum.

Sed quia nemo potest stultis ratione placere,
Sufficiat gravibus te placuisse viris.
Vix indoctorum poterit quis ferre cachinnos,
Si non sit forti pectore, mente gravi.
Sannas et rhonchos geminat lasciva juventus,
Audit ab ignoto si nova verba libro.
Non fugies rhonchos linguasque, manusque procaces
Vix fugies, nisi sit, quo duce tutus eas.

De Theobaldo Archiepiscopo et Thoma Cancellario.

Qui jubet, ut scribas, solet idem scripta fovere,
Quæque semel recipit nomina, clara facit.
Ille Theobaldus, qui Christi præsidet aulæ,
Quam fidei matrem Cantia nostra colit,
Hunc successurum sibi sperat et orat, ut idem
Præsulis officium muniat atque locum.
Hic est, carnificum qui jus cancellat iniquum,
Quos habuit reges Anglia capta diu,
Esse putans reges, quos est perpessa tyrannos;
Plus veneratur eos, qui nocuere magis.

De moribus Hyrcani.

Huic, qui priscorum mores legesque revelli
Præcepit, libitum pro ratione fuit;

Vicit avaritia Midam, feritate leonem,
Astutam vulpem fraudibus atque dolis,
Qui populum pressit, qui jus contempsit et æquum,
Quo lupus et tigris mitior omnis erat;
Plus sue pollutus, quovis petulantior hirco,
Venditor ecclesiæ, proditione potens,
Sanguinis humani cupidus vindexque ferarum,
Qui titulo regis publicus hostis erat.
Ponitur exemplar legum populumque regendi,
Et bene vivendi formula certa datur.
Juvit eum pacis cultus, sed more tyranni,
Cerneret ut pedibus subdita cuncta suis.
Hoc sub rege lupus metuit suspendia pauper,
Absolvi dignus, si dare possit ovem;
Si dare posset ovem furtivam seu violentam,
Ablatam viduæ, tunc erat absque nota;
Qui tondere pecus poterat lupus et dare lanam
Noverat, hic insons, hic ove dignus erat.
Non nocuit vulpi fraudem fecisse volenti
Cum pastore suum participare lucrum.
Vox erat auditu convicti digna latronis:
Dicens de regis utilitate loquar.
Nam fur, consortem qui regem ducit habendum,
Non perit et justos sæpe perire facit.
Sed cruce dignus hic est, qui furto solus inhærens
Non curat socius judicis esse sui.
Criminibus judex pretio sociatur avarus,
Absolvitque reos immeritosque necat.

Quod Hyrcanus modernis pravitatibus et originem dedit et auctoritatem.

Hæc illo manant de juris fonte, quod olim
Tradidit Hircanus, officiumque suum.
Officium regi conforme fuit, quia mentem
Auctoris sequitur ingeniosa manus.
Julia lex illo dormivit rege sepulta,

Crimen adulterii nil nisi ludus erat.
Silvia Quartillæ cessit, Lauronia Floræ,
Syllaque dum viguit, nulla Sabina fuit.
Hic metui gaudens, dedignabatur amari,
Vicinos subigens munere, fraude, dolis.

De pace tyrannorum.

Illa tyrannorum pax est, ut nemo reclamet,
Quidquid agant, possint omnia, jura nihil.
Jura vacant, sacras leges evertit abusus,
Velle suum statuunt juris habere locum.
Tali justitia perhibent viguisse leonem,
Præpositum reliquis dicere jura feris.
Libertas hæc est populi dominante tyranno,
Ut, quod præcipitur, quilibet optet idem.
Qui nimis optat opes aut cultum regis iniqui,
In scelus omne ruit, pronus ad omne nefas;
Hostis censetur, quisquis sacra jura tuetur,
Prævenit officiis jussa fidelis amor.
Perfidiæ genus est aliquid discernere jussum,
Et scelus est aliquod pertimuisse scelus.

Qua ratione quis Cancellario placeat.

Si virtus animum componit, formaque veri
Linguam, si foveat gratia mater opus,
Tunc vindex veræ te libertatis amabit
Et faciet tutum qualibet ire via.
Hoc duce tutus eris in claustro, tutus in aula,
Tutus in insidiis, undique tutus eris.
Hic est, qui cleri pro libertate tuenda
Mandrogero, gravis est complicibusque suis,

De Mandrogero.

Mandrogero, qui se solum servare coronam
Et legum regni jactitat esse patrem,
Qui (si falsidicis credendum) jura tuetur
Integra, quo per eum regius exstet honor,
Mandrogero, nomen quem libertatis adurit,

Illud in ecclesia si quis habere velit.
Divitis ecclesiæ libertas nulla carentem,
Hoste premit gravius regis iniqua manus.
Publica sic sævit tutoris honore potestas,
Ut quivis prædo mitior exstet ea.
In bona pupilli tutor grassatur iniquus,
Nec tutore dato nequior hostis erit.
Factio Mandrogeri licitum libitumque coæquat,
Quoque semel placuit, prædicat esse bonum.
Hoc auctore perit libertas ecclesiarum,
Antipatrique manus arma nefanda rapit.

De Antipatro, et quare sic dicatur.

Presbyteros tanquam patres populus veneratur,
Et fidei pars est jussa subire patris,
Jussa subire patris, præsertim recta jubentis,
Pro quibus expletis vita beata datur.
At ferus Antipater hos persequitur velut hostes
Intentansque dolos undique bella movet,
Hinc illi nomen datur Antipater, quia patres
Lædit et infligit damna necemque parat.
Sedulus in saccum pertusum congerit omnes
Christo subtractas, quas male quærit, opes;
Ecclesiam servire jubet, clerum populumque
Decernit similem jure tenere locum.
Opprimitur clerus, privatur honore sacerdos,
Sed delatoris nomen ubique viget.
Publicus exactor summo præcellit honore,
Gratior ille tamen, qui mala plura facit.
Hi si forte volunt aliquid pervertere, dicunt:
Dedecus hinc regni vertitur, inde decus.
Princeps non cupidus meriti, sed laudis avarus
Præcipuum sine re nomen honoris habet,
Non curat, quid honor, sed quid videatur honestum,
Nec bona vera placent, sed juvat umbra boni.
Sic ratio sub prætextu cæcatur honoris,

Vanaque dum petitur gloria, vera fugit.

De vera gloria et vana.

Gloria virtutem sequitur, non laudis amorem,
Et semper meritis est sociata bonis.
Laude probus claret potius, quam laudis amator,
Contra polluto nomine sordet iners;
Fœtor enim sordes vitii comitatur et horror,
Et virtus grato replet odore bonos,
Sed virtutis odor est illis perniciosus,
Quos agit Antipatri perniciosa manus.
Fœtet barbaries, quæ nulla lege tenetur,
Fœtet odore gravi carnificina vetus.

Quod domus tyrannorum carnificina est.

Carnificina vetus est aula subacta tyrannis,
Est domus Antipatri carnificina vetus.
Tollitur e medio sacræ reverentia legis,
Carnificum scitis dant sacra jura locum.
Exigit a cunctis munuscula Sporus, at illa
Si dederis, perdes; nil dabis, hostis eris.
Si sit amicus, obest, si non sit, quærit obesse,
Quidquid agas, oberit, aut volet esse nocens.
Rem fortasse tuam poteris servare, sed ejus
A vitiis animum non revocare potes.
Munus amicitiæ speciem producit, at ipsam
Rem gignit virtus vera, probatque fides.
Augetur tamen obsequiis, sumitque vigorem,
Nam probitas meritis præmia digna refert.
Dinomaches et Polydamas dominantur in aula,
Nil Cato, nil Curius, cuncta Photinus agit,
Cuncta Photinus agit Labeone sibi sociato:
Horum vita scelus, singula verba doli.
Thrasonis fastum gestusque videre molestum est,
Quem vix ferre potest munere capta Thais.
Vir gravis hic, visu gravis est gratusque Sabinus,
Dum puer et tener est non fruticante pilo.

Quod cancellarius se conformat aulicis, ut revocet ab errore.

Tristior hæc cernit juris defensor et artem,
Qua ferat auxilium consiliumque, parat.
Ut furor illorum mitescat, dissimulare
Multa solet, simulat, quod sit et ipse furens;
Omnibus omnia fit, specie tenus induit hostem,
Ut paribus studiis discat amare Deum.
Ille dolus bonus est, qui proficit utilitati,
Quo procurantur gaudia, vita, salus.
Balbutit nutrix, ut linguam formet alumni,
Et verum ficto cauta dolore fugat,
Lascivum risum lacrimis compescit obortis
Et teneros sensus decipit arte pia.
Excitat ad lacrimas facies lachrymantis amicum,
Et facies hilaris gaudia sæpe facit.
Fortius ut miles pugnacem conterat hostem,
Dux facit armatus, dum fera bella gerit.
Miles ab exemplo ducis hostes acrius urget,
Dux fugiat, miles dat quoque terga fugæ.
Provocat affectu discentes officiosus
Doctor, ut effectum possit habere labor.
Nemo libens audit suspecti verba magistri,
Quæ, licet aspera sint, dulcia reddit amor.
Illaqueat citius homines et valdius arctat
Formula vivendi, quam gravis auctor amat.
Hac igitur ratione tui mens sana patroni,
Ut patienter eum perferat aula furens.
Conciliare studet sibi conviventis amorem
Turbæ, ne peragat ebria mortis iter.

Quod multi successus ausum dederunt errori.

Ebria fortunæ donis nova curia rege
Sub puero credit cuncta licere sibi.
Insanire putes æque juvenesque senesque,
Insanit judex officiumque suum.

Curia nugaces solos amat, audit, honorat,
Artes exosas aulicus omnis habet,
Artes virtuti famulantes aulicus odit,
Sed famulas carnis aulicus omnis amat.
Hos aulæ mores funambulus intulit ille,
Qui, quod præsumit, lege tuetur avi.
Qui sapiunt nugas et crimina, lege vocantur,
Qui recte sapiunt, lex jubet ire foras.

Quod in correctionibus insinuatione utendum.

Ergo quos ratio directa nequit revocare
A vitiis, revocat insinuantis opus,
Nam sicut verbi, sic insinuatio vitæ
Sæpe reluctantes ad sua vota trahit.
Fortior est vitæ, quam sit persuasio verbi,
Nam paribus studiis conciliatur amor;
Conciliatus amor animos ligat, imperat, urget,
Ut duo non duo sint, quos pius unit amor.
Sic amor ad quævis sanctus bona cogit amantes,
Nam facit hic votis, quod facit ille manu.
Sed vereor, frusta ne cancellarius instet,
Ut mutet mores aula superba suos.
Mundus enim lucris inhiat, juvenesque senesque
Muneris incestat imperiosa fames,
Excæcatque viros, quibus est collata potestas,
Tendat ut ad sordes quælibet ampla domus.
Æstus avaritiæ sapientum corda perurit,
Polluit ecclesias, sancta profana facit.
Orbis amatores omnes hac peste laborant,
Æris contemptor rarus in orbe manet.
Hæc ubi, quando, quibus vel qualiter insinuentur,
Cura, ne pereas garrulitate tua.
Est indocta loqui, quæ nescit lingua tacere,
Floccida, quæ verbi nescit habere modum.
Sunt nugatores inimici, suntque tyranni
Falsus philosophus, ganeo, scurra tibi,

Quos agitat cachethes scribendi, quosve loquendi,
Qui vitiis sordent, quos levis aura fovet.
Horum tendiculæ dicenti vera parantur,
Et nisi præcaveas, publicus hostis eris.
Assertor veri personam nescit amici,
Decernit meritis præmia nulla viris,
Personis parcit, judex in crimina sævus,
Et vitii labem semper ubique notat.
Aut taceas prorsus aut pauca loquaris in aula,
Aut quæras, in quo rure latere queas,
Nam si non parcis verbis, nemo tibi parcet,
Prævenietque dies impia turba tuos.
Sub duce præfato si forte recedis ab aula,
Sospes et ut tutus quolibet ire queas,
Pauca tui tandem stillabis in aure patroni,
Quæ recolens nequeat immemor esse sui.
Lex divina bonis vivendi sola magistra,
Non veterum ritus, qui ratione carent.
Pervigil hanc studeas cura servare perenni,
Nam servatores servat et ipsa suos.
Lex humana, Dei si sit contraria legi,
Auctorem damnat, quo pereunte perit.

Quod leges civiles comparantur aranearum telis.

Retia solvuntur leviter, quæ texit arachne,
Arte tamen mira fila coire facit;
Impediunt eadem muscarum corpora parva,
Magnaque si veniant, quolibet ire sinunt;
Sic, Anacharsis ait, cohibent civilia jura
Invalidos, magnis quolibet ire licet.
Non ita lex æterna potens torquere potentes
Atque fovens humiles, quos videt esse pios.

De diversitate hospitiorum et hospitum.

His dictis abeas jubeasque valere patronum,
Natalique solo te revocante, redi.
Quanta fides sit in hospitiis, inquire, viator,

Nam res in pretio est, vilis ubique fides.
Hospes in insidiis sedet hospitibus peregrinis,
Et malus auditor singula verba notat.
Linguaque si profert verbum leve sive jocosum,
Mantica si paucis rebus onusta jacet,
Involat aut rebus aut verba recenset iniquus
Hospes et interpres perniciosus erit,
Et testes adhibet Bavium vanumque Dolonem,
Ut pereas rebus, aut tua cuncta tibi.
Si sit vera fides et honestas pura domorum,
Est vultus hilaris, officiosa manus,
Defectum rerum verbis vultuque faceto
Hospitis instaurat cura cliensque bonus.
Non quæcunque domus titulum prætendit honoris,
Rem tenet, aut meritis est veneranda suis;
Sed quemcunque vides in Christi laude sacratum,
Quisque eum teneat, dignus honore locus,
Et quoniam capiti respondent consona membra,
Et domus est domino concolor ipsa suo.
Si veneranda domus te duxerit accipiendum
Hospitio, vel si forte ministrat opem,
Quis bona dispenset, prudens adverte, sub illo
Stat fortuna domus et color ipse loci;
Nam bona fama perit, si rusticus est vel avarus,
Frontis ab urbanæ munere fama viget.

De Carino.

Inflex domus est res dispensante Carino,
Hospes et hostis agunt conditione pari.

De Catio.

Fronte gravi Catius vitam mentitur honestam,
Cauda tamen, quid sit, indicat atque gula.

De Corydonianis.

Qui Fabium gestu, verbi gravitate Catonem
Exprimit, humanum cum Corydone sapit.
Sordet iis clerus, vitæ communis abhorrent

Nomina, se solam secta superba probat.
Unde tamen populus sibi commoda quærit et isti,
Quos pariter fallit utilitatis amor?
Pane, mero, pannis vulgato more fruuntur,
Et placet, ut nobis, lauta culina sibi.
Divitias captant, juvat absque labore voluptas,
Et capit interdum blanda latensque Venus.
Seria nunc agitant, modo cedunt seria nugis,
Et stomachum placat hostia grata gulæ;
Escas dat commune forum, potumque taberna
Communis, vestes una ministrat ovis,
Sed de communi vestes alimentaque sumunt,
Dummodo communis cerdo sit atque coquus;
Nam sibi formari vestes victumque parari
Lautius, exposcit nomen honorque domus.

De Bavianis et Mævianis.

Consonat erranti Bavius, benedicta remordet
Mævius, oblatrant; error utrinque gravis.
Quilibet istorum dat sectæ nomen, et auctor
Exstat eis, quos tu sæpe videre soles.
Mævius et Bavius semper caveantur ut hostes,
Et fugias Catium cum Corydone suo.

De Carinianis.

Quem vitare nequis, studeas placare Carinum,
Cujus ab arbitrio sors tua sæpe venit.
Illa paucorum satis est meruisse favorem,
In quorum ventres lauta culina ruit,
Quorum cura penum solet evacuare bibendo,
Et bona marsupiis publica tecta latent.
Hi metuunt sumptus faciemque viantis amici,
Nam meretrix illis plus peregrina placet.
Ergo quid expectas, ut sit tibi commodus hospes,
Cui, nisi colludat, nulla puella placet?

Qualiter versandum apud hospites.

Sed quia turpe nimis peregrini lite moveri,

Hospitium quidquid dicat, habeto modum;
Et ne suspectum quis possit habere rigoris,
Sit tua jucundis lingua referta jocis,
Sintque sales sine dente tui, sit lingua modesta,
Compositus gestus, vita pudica tibi.
Sit bonus auditor patiens et tardus ad iram,
Sitque cliens humilis, qui volet esse tuus.
Hospitibus gratus sumptus moderare suboptans,
Ut dignam valeas cuique referre vicem,
Et benefactorum reddatur gratia plena,
Quæ bonus interpres singula magna facit.
Vir bonus et prudens modo res conservat ad usum,
Et modo dispensat, et docet esse suas,
Quærit, ut expendat, quum causa locusque requirunt,
Servatasque diu tempore spargit opes,
Et sumptus gaudet fecisse locoque modoque;
Stultus in expensis nescit habere modum,
In proprio parcus et prodigus ex alieno,
Quam solam captat Chærea, laude caret.
Hospitio non est oneri, quicunque modestus
Contentus modicis sumptibus esse potest.
In summa videas, cum quo tibi res sit agenda,
Et quantum poteris, moriger esse stude.
Hoc, quantum poteris, dictum sic accipe semper,
Ut sit honestatis regula salva tibi.

Quod mendaces et bibuli fugiendi.

Mendaces itidem fugies, bibulosque cavebis,
Et quibus est venter sive Laverna Deus.

Qualem oporteat habere comitem.

Sit suspecta Venus, sit sobrius atque pudicus,
Quem comitem longæ quæris habere viæ.
Commodius nihil est servo socioque fideli,
Nullus in obsequio commodus absque fide.

Quæ expensa ubique necessaria.

Est expensa viæ quærenda tibi, dabit illam

Morum fama, gravis actio, sermo placens.
Quo magis hæc abeunt in sumptus, et mage crescunt;
Nummus in expensam non rediturus abit;
Hi, quocumque voles, poterunt perducere sumptus,
Usu nam crescit ista moneta suo.
Ergo via, quocumque placet, securus abibis,
Sed tamen ad patriam dulcius ire tuam.

Quod Cantia caput regni, et qui ibi cavendi, qui non.

Pontificum regumque parens te Cantia fovit,
Hospitiumque tibi præparat immo domum;
Hæc petit, ut redeas et in illa sede quiescas,
Quæ caput est regni justitiæque domus.
Parebis matri præsertim recta monenti,
Quæque tuos tendit perpetuare dies.
Intrabis claustrum, sed, si potes, absque cucullo,
Ut post, si libeat, egrediare tuus.
Invenies illic, quid semper scire laborant,
Et quibus est grandis pœna carere libro;
Sunt alii, qui sic sapientum scripta licentur,
Ut non semissem cuncta valere putent.
Legis amatores adeas et scripta colentes,
Contra nugaces nummicolasque cave.
Quas contemnit opes sapiens, admittit ad usum,
Quærit et interdum, non tamen absque modo.
Frustra quærit opes, quia non satiatur, avarus,
Quamvis, quicquid habet, conferat ipse Deus.
Nummus ei Deus est, qui semper torquet amicos
Et solet æternam perpetuare famem.
Gratia rore suo nocuum restringit amorem,
Sed cupidam mentem non facit absque fame.
Omnia posse Deum notum satis est, sed avarum,
Sit licet omnipotens, non satiare potest.
Nequius hoc nihil est, quia nulli parcit agitque,
Ut sit cum reliquis semper et ipse miser.
Nequior est aliis, qui verbis Gillia, rebus.

Demea, Flaminium vivit, agitque Numam.
Tantalus est auctor cupidis, est auctor avaris
Perpetuaque siti deperit atque fame.

De Britone.

Invenies lætum Britonem, si caseus adsit,
Plus tamen interdum gaudet adesse libros.
Nam quantum patitur Britonis natura vel ordo,
Indulget studiis carminibusque vacat;
Dispensanda domus illi commissa resurgit,
Atque mali species hoc veniente fugit.
Non amat hunc Balathro, non Davus, Pamphilus odit,
Cuique nihil gravius, quam residere domi.

De Odone.

Odo libris totus incumbit, sed tamen illis,
Qui Christum redolent, gratia major inest,
Hic gravis Eumolpis; Encolpius hunc et Adonis
Cum Gittone cavent, et Venus ipsa timet.
Cauta manus Britonis, Odonis et aurea lingua,
Dum Christum loquitur: plenus uterque fide.
Hi tibi sint comites, illis tua cuncta revela,
Nam Brito, quod ludis, quod sapis, Odo probat.

De Querolo.

Plautinum Querolum miraris ubique videri,
Mancipio tali non caret ulla domus;
Non illum placare potest fortuna, Deusve,
Quin forti semper detrahat atque Deo.
Divitibus cunctis videas adstare volones,
Ut modo nec Gnatho possit habere locum.
Si doleat dives cupidus spoliante volone,
Quis doleat? satis est, quidquid avarus habet.

De Zoilo.

Computat expensas servorum, facta revolvit
Zoilus, ut domini stillet in aure sui.
Ergo fidelis erit, quia sumptus pensat heriles?
Non, sed adulando quærit et auget opes;

Fureque deterior, cui res extrinseca cordi est,
Ut mentes proprio lumine fraudet, agit,
Nec rebus parcit, stulto quas tutius aufert ;
Nam sapiens vigilat et sua damna cavet,
Dicit enim, dum fallacem cupidumque repellit,
Assentator, abi, Zoile, te video.

De Matone.

Miraris famulos aulæ cessisse Mathoni ;
Hoc mens plena dolis, hoc mala lingua facit,
Hoc auditorum levitas, ut tressis agaso
Possit ab ingrata pellere quemque domo.
Credulus auditor fidi vetulique clientis
Immemor est et amat semper habere novos.
Nam quotiens facili pede vilis in aure susurrat,
Toxicat interius cordis et oris opus.
Ætates, mores, fortunas, conditiones
Versat et appendit garrulus ante focum.
Ejus ab arbitrio dominus male sanus et excors
Aut beat aut torquet, odit amatve suos.
Infelix igitur domus est et pœna bonorum,
Quæ rectore carens sub ciniflone gemit,
Infelix equidem nimis est et præda volonum,
Quæ rejicit veteres non fruitura novis.
Stellio de furtis maculam contraxit inanem,
Nec est fur, ex quo destitit esse reus.

De vitio invidiæ et cura ejus.

Subjacet invidiæ stimulus sors læta, miserque
Solus ab his liber, solus et hoste caret.
Livor edax alios dum lædere gestit et ignes
Excitat, imprimis uritur igne suo.
Confoditurque suis stimulis, se dente cruento
Rodit et impulsu deperit usque suo.
Nemo valet morsus rictumque cavere caninum,
Quos schola, quos claustrum, quos fovet aula nocens.

Hos humilis cautela fugit virtusque probata,
Sed tamen interdum livor utramque ferit.

De Euphorbianis.

Non est apta loqui, sed sordes lingere nata
Lingua loquax, semper ad maledicta procax.
Euphorbi rabies hac peste laborat agitque,
Gratia ne vigeat sive fidelis amor,
Ne qua domus pacem teneat, ne claustra quietem;
Curia ne quævis tuta manere queat.
Lingua nocens planos incrustat, sancta prophanat
Semper et in cunctos toxica sæva jacit.

De Baccara.

Quicquid habet, quæcunque potest, exponit et offert
Baccara, teque suis rebus egere vetat,
Grandia promittit, nec parva daturus, amicos
Sic beat, ut nullam sumat egenus opem.
Si petis auxilium, negat hoc, si consulis, hæret;
Ergo quid expectas? Baccara semper erit.

De Davo.

Garrulitate, dolis conturbans omnia Davus
Omnibus illudit, risus et ipse domus.
Sergiolum cernis gestu promittere Scævam,
Expecta modicum, Sardanapalus erit.

De schola Thersitæ.

Thersitæ similes producit curia multos,
Quos schola, quos urbes, quos fora vana ferunt,
Quos aluit pagus, quos mittit barbara tellus,
Quos Venus in thalamis, castraque Martis habent,
Quos etiam mittunt vivaria rupta virorum,
Quum Venus impellit, quumve Laverna trahit.

Quod mores attendendi.

Depinxi mores hominum, quo cautior esses,
Nam pro persona quisque colendus erit.
Moribus est tribuendus honor cultusque probatis,

Et merito fidei conciliatur amor.
Nam solet interdum vis extorquere timorem,
Sternit et invitos atque subesse facit,
Serviat ut nolens aliis captiva voluntas,
Territa verberibus et stimulata minis;
Sed perfectus amor procul hunc facit esse timorem,
Nam facit ingenuum quemque pudicus amor.

Quod libertas philosophum decet.

Libera philosophi vita est et libera lingua,
Est libertatis auctor utrique Deus.
Ergo philosophus colit hos, quos credit amicos,
Aut quos a vitiis posse redire putat.
Non homines, hominum sunt umbræ, quos habet orbis
Brutescens vitiis, quum ratione caret.
Quid tibi cum larvis sapientiam dogma sequenti?
Dicent, ni fugias, ocius ito foras.

Quod locus vitia non excludit.

Plena supercilio si turba repellit, abito
Et contemptores spernere disce tuos.
Nec tibi sit curæ, si contemnaris ab illis,
Quos captos mundi retia vana tenent.
In claustro capitur, quem torquet amor vitiorum,
Nam paries claustri pervius exstat iis;
Irrumpunt arces, nullamque resistere posse,
Si semel insurgant grandia, scito seram.
Non adamas obstat vitiis, non ferreus agger,
Non aqua, non fossæ, sed nec iniqua palus.

De triplici obstaculo vitiorum.

Ergo tam sævi qua possunt arte repelli
Hostes? aut quid eos cogit inire fugam?
Si timor ante fores, et si pudor atria servet,
Et si castus amor interiora tenet,
Devitat pœnam timor officiosus et omne,
Quod, nisi præcaveat, posse nocere putat.
Nominis ingenuus maculam pudor arcet, odores

Spargit ubique bonos, unde placere queat.
Castus amor rebus sic semper adhæret honestis,
Quod nec vis major dissociare potest;
Virtutes locat in castris, sic omnia munit,
Ut nullum possit hostis habere locum.
Sed timor in servo, valeat dum pœna caveri,
Ad facilem quæstum cedet eritque nocens,
Et famæ custos, dum possit culpa latere,
Consentit vitiis absque rubore pudor.
Non sic verus amor, qui casu fidus in omni
Virtutem solam gaudet inesse sibi.
Ob causas varias quæruntur cætera, virtus
Se contenta sui præmia semper habet,
Omnia virtuti fatalia commoda cedunt,
Virtutis fructus est in amore pio.
Sicut casta fidem cupiens servata marito
Conjux declinat et studiosa fugit,
Ne corruptori pateat locus ullus ad ipsam,
Aspectum, risus, munera, verba, jocos
Contemnens, meritum et nomen mœchantis abhorret:
Sic omnem culpam sanctus abhorret amor.

De gratia et libero arbitrio.

Gratia sola pium parit et confirmat amorem,
Cui timor inservit ingenuusque pudor.
Illud sola nihil meritum non asserit esse,
Nam bona, quæ facimus, spiritus intus alit,
Istud sola docet, quoniam, si gratia desit,
Ad bona naturæ nisus inanis erit,
Istud sola docet, quod causa sit una salutis
Gratia, quæ meritum provehit atque parit.
Arbitrium carnis est gratia, mentis imago,
Mente caro vivit arbitriumque Deo.
In cineres caro lapsa redit, si spiritus absit,
Hoc abit in terram destituente Deo.
Vermibus esca datur fœtens caro mente remota,
Hoc cibus est fœtens vermibus absque Deo.

Nulla secta sine gratia libera a fastu.

Quælibet admittit, si desit gratia, fastum
Secta, nec hæc arcet parva vel ampla domus;
Non facit, ut sapias, habitus nomenque magistri,
Nec convivarum turba beare potest;
Non caput attonsum, non vestis pulla vel alba
Te trahit ad vitam, gratia sola trahit;
Nam stulti possunt in quavis veste perire,
Redduntur vitæ præmia nulla togæ.
Oderunt verum, quod honestas sanxit, abhorrent,
Unde fit, ut cæci præcipitesque ruant.
Excipit Infernus pereuntes veste remota,
Nec minuit pœnam tetra vel alba suam.

Benedictio viatoris.

Sæpe diu multum monui, nunc accipe pauca,
Quæ bene dum servas, res tibi nulla nocet:
Flecte genu, submitte caput, benedictus abito,
Sæpe maturis profuit ista manus.
Verba Dei forment animum, linguamque refrænent,
Sint eadem vitæ formula certa tuæ;
Diriget affectus, linguam componet et actus
Gratia, si tribus his causa sit una Deus.

Quid liber auctori debeat.

Cuilibet auctori debentur jure perenni
Obsequium, cultus, officiosus amor.
Quum tenearis ad hæc, animum lectoris amici
Auctori studeas conciliare tuo,
Et quoscunque potes, inducere perge fideles,
Ut pro me Christum sollicitare velint.
Sed quid multa moror? properas exire; videto,
Quid facias; cœptum perfice cautus iter;
Ut valeas, memor esto tui; si gratus haberi
Vis, cura semper vivere lege Dei.

IV.

JOANNIS SARESBERIENSIS

DE MEMBRIS CONSPIRANTIBUS

CARMEN.

CONCILIUM celebrant humani corporis artus
    Inter se, de se plurima verba serunt.
Incidit in ventrem sermo, de ventre queruntur
    Quod gravis is dominus et nimis urget eos.
Tandem Rhetorico pingens sua verba colore,
    Aggreditur fratres lingua superba suos.
" Quis furor, O cives, quæ tanta licentia ventris,
    Audeat ut nobis ponere turpe jugum?
Turpe jugum certe, quando servis dominatur,
    Et dominus servit: hic jubet, ille facit.
Certe nos servi turpes, digni cruce, cunctis
    Ludibrium, miseri, degeneresque sumus.
Nam ventrem dominum nobis elegimus ipsi
    Omnia colligimus quæ sibi grata putat!
Nulla quies nobis, movet hunc, jubet huic, vocat illum;
    Surge piger, somnos excute, tolle moras;
Quære cibos, epulasque para, vinumque propina.
    Mensam pone, dies præterit, hora fugit.
Ecce duo veniunt hostes mortemque minantur,
    Imminet inde fames, imminet inde sitis.
Ergo deficiam, nisi subvenias mihi velox,
    Præveniasque famem, præveniasque sitim.
Sic me, sic alios pulsat lascivia ventris,
    Et me plus aliis turgidus ille premit.

Me quasi præconem causarum, jurgia sæpe
    Exercere jubet, parvaque dona sequi.
Et modo patronus, modo judex, et modo testis
    Clamo, jura Patrum contero, falsa loquor.
Sub specie veri curans inducere falsum
    Fallo, perjuro, prætereoque fidem.
Fasque nefasque simul æquali pondere librans,
    Per licitum pariter illicitumque vagor.
Si lateri vel Pontificis vel Principis adsto,
    Tunc unguenta paro blanda, placere volens.
Ungo blanditiis, ut delicias sibi venter
    Accumulet, ac me distrahit ille nocens.
Nonne manus nostræ ventri servire laborant?
    Nonne minas ejus imperiumque timent?
Furantur, rapiunt, operantur et omnia venter
    Suscipit, et sorbet omnia Scylla vorax.
Huic oculus servit venator, currit ubique,
    Nunciat hic domino, quæ meliora putat.
Heu pedibus quantos induxit sæpe labores,
    Quos nimis affligit, quos sine lege premit.
Inde dolor nostri consumit corporis ossa,
    Membra quatit, vires haurit, aratque cutem.
Est ad servitium nobis studiosa voluntas,
    Gratia nulla tamen: conqueror inde magis.
Nam quum servitio respondet gratia, multum
    Temperat, immo facit dulce laboris onus.
Huic vero quum multa damus, quum multa paramus,
    Non cessat querulus dicere: pauca datis.
Si dederis hodie, nisi cras dederis, nisi rursum
    Et rursum dederis, perdere prima potes.
Et si forte suis dicit: satis est, satis illud:
    Post modicum tempus incipit esse parum.
Dicite, quid tantam possit satiare Charybdin?
    Dicite, quanta cupit, quis dare tanta potest?
Hic etiam nostros auget cumulatque labores,

Et gula nos nimium pessima sæpe premit.
Illi gustus adest, hic portam servat, et ille
Vilis leno, procax garcio, scurra vagus.
Hi duo per mundi currunt elementa; quid aer,
Quid pariat tellus, quid freta, scire volunt.
Non volucris penna, non evadit fera cursu,
Non cætus toto gurgite tutus erit.
Noverunt varios hi dispensare sapores,
Ut magis alliciant, illiciantque cibis.
Gustus discernit, quod transmittit gula, venter
Abscondit; probat hic, hæc rapit, ille capit.
O venter, quanto deturpas crimine mundum,
Immundumque facis, turpia quæque movens!
Propter te fiunt homicidia, furta, rapinæ,
Insidiæ, strages, jurgia, bella, doli,
Currit ad ecclesiam monachus, miles gerit arma,
Navita sectatur lucra, colonus arat.
Ex te virtutum casus, animæque ruina,
Membrorum pestes, luxuriæque luas.
Tu Nabusaradan princeps, dominusque cocorum,
Namque tibi sero et mane coquina strepit.
Tu follis tumidus, vas plenum sordibus; immo
Plenus fæce locus, non locus, immo lacus.
Vos ergo fratres, mecum discernite, qualis
Hic dominus, mecum cernite, quale jugum.
Turpe jugum credo, quando servus dominatur,
Et dominus servit; hic jubet, ille facit,
Turpe jugum vere, quando ratione supulta
In nobis venter imperat, illa silet.
Vivere debemus, non ventri, sed rationi:
Vir bonus hanc, non hunc, optat habere ducem.
Paulus ait: Venter escæ datur, escaque ventri;
Sunt duo juncta sibi, perdet utrumque Deus.
Nos ergo pudeat tali servire Patrono,
Gloria nostra per hunc nobilitasque perit,

Surgite, state, precor, animo pugnate virili:
Magna perit nobis præmia pugna brevis
Æternum pereat, qui ventri serviat ultra;
Sit procul a nobis qui sua regna feret.
Sit sine fine labor, sit naufragium sine portu,
Continuus sit ei perpetuusque labor."
His socios animat verbis facundia linguæ,
Et movet et munit, et docet esse viros.
Ergo simul junctos confœderat una voluntas,
Adstringitque sibi, quos legat unus amor.
Indicunt Ventri bellum, jurantque quod ejus
Vincula dissolvent, discutientque jugum.
Sic statuunt et sic confirmant, fœdere facto
Ventrem destituunt, nec famulantur ei.
Jam pes, lingua, manus, et cætera membra quiescunt,
Pes negat ire, loqui lingua, juvare manus.
Prima dies illis tranquillo tramite currit,
Nec quicquam poscit ille, nec illa ferunt.
Altera jejunum nescit compescere ventrem,
Latrantemque gulam pacificare nequit.
Tertia consumptos macie vix sustinet artus,
Namque maligna nimis urget ubique fames.
Pes torpet, manus ægrotat, languet caput, ora
Pallent, suspirant pectora, lingua tacet.
Omnia turbantur in corpore, nullus in illo
Est vigor, æger ibi luctus, ubique dolor.
Rursus post longos gemitus conamine multo,
Vix hos balbutit languida lingua sonos:
"Quid facimus? Nil proficimus, magis et magis omnes
Deficimus, premimur, conficimurque fame.
A ventris rabie venit hæc injuria nobis,
Hoc ejus nobis parturit ira malum.
Sentio grande malum, sed causa mali mihi clausa:
Quod nocet, ecce patet; cur nocet, ansa latet.
Nunc igitur, Fratres, vobis præsentibus, ipsum

Conveniam, quæram, quæ sit origo mali."
Tunc se convertens ad Ventrem Lingua; "Quid," inquit,
"Tam male nos lædis? Hic furor unde tibi?
Respice, nonne tuos concives perdere curas?
Quando vides casum, non relevare paras?
Hostis es et civis, hæc recta fronte repugnant;
Juncta sibi melius, civis, amicus erunt.
Et vacuum et plenum te semper habebimus hostem,
Semper erit nobis tristis uterque status?
Quando tumes plenus, nimia de mole gravatus,
Tunc semper tecum nos facis esse graves.
Ergo precor, miserere tui, miserere tuorum,
Ne tecum pereant, teque tuosque juva.
Exponas, cur non quereris, vel quid tibi quæris?
Et ne, quæso, noce, sed facienda doce."
His verbis claudit sermones Lingua, vicemque
Venter ei reddens, incipit ista loqui:
"Audivi linguæ strepitus, et eos sapienter
Sustinui, fratres, lædimur inde parum.
Lingua quidem membrum modicum, sed molle, citoque
Labitur et loquitur sæpius absque modo:
Nam de scintilla magnum fovet et movet ignem,
In fornace sua fabricat inde dolos.
Inde nimis nostros agitat discordia cives,
Nam pacem turbat, et mihi tela jacit.
Ne dominum, fratres, vobis ostendit et hostem:
Sed scio, quod vobis servio, vosque colo.
Quum nos de massa rerum natura vocavit,
Et nobis formam materiamque dedit,
Corpore compegit uno, conjunxit amico
Fœdere, nos semper jungat ut unus amor,
Omnia præcepit fieri communia nobis
Omnibus, ut proprium nullus habere velit.
Omnibus officia distinxit: meque ministrum

Constituit vobis, et dedit esse cocum.
Inde puro vobis escas, alimenta ministro,
Vitam conservo, pauca reservo mihi.
Quod datis accipio, susceptum decoquo, coctum
Distribuo vobis, fercula quæque gero.
Si vos ingeritis, ego digero: quod nocet, illud
Egero: quod prodest, hocce cuïque gero.
Pauper sum servus, nil possum ponere vobis,
Si nil confertis: nam mea byrsa vacat.
Nec nimium curo, nec ego minimum mihi quæro.
In medio positus opto tenere modum.
A nimio veniunt fastidia, crimina, morbus,
Crapula, luxuriæ fax, laterisque dolor.
A minimo veniunt infestæ mortis imago,
Frons tristis, facies pallida, laxa cutis.
A medio veniunt mens semper sobria, corpus
Robustum, felix vita, serena quies.
Ergo sibi caveat dives, ne devoret ultra
Quam satis et pauper curat habere parum
Et vos, si sapitis, servate modum mihi dando,
Dispensator ero pro ratione dati.
Sæpe mihi dabitis, quia vultis sæpe cibari:
Namque per hoc vobis vita salusque datur.
Surgite, ne mortis inducat inertia somnum:
Somno desidiæ judico sæpe mori.
Turpiter occumbit, quem torpor vulnerat. Ergo
Surgite, mors properat: sentio, vita fugit."
Ventris ad has voces, membrorum turba resumit
Vires, et rediens induit arma vigor.
Surgunt, officiis insistunt, debita solvunt,
Invigilant operi singula membra suo.
Quos socios vitæ fecit natura, laboris
Atque oneris socios mutua cura facit.
Sic litem sepelit læto concordia fine,
Hic quoque vult finem carmen habere suum.

V.

VITA ANSELMI

ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS,

AUCTORE

JOANNE SARESBERIENSI

CARNOTENSI EPISCOPO.

PROLOGUS.

Ad depellendas infidelitatis errorumque tenebras Deus mirabiliter operatur; et sic ab initio nascentis mundi misericordiam suam semper et ubique dispensat; ut ecclesiæ suæ ministros procuret idoneos, per quos proficiat ad virtutem, et per fluctus labentis sæculi trajecta provehatur ad gloriam. Sicut enim in noctis caligine, aliis occidentibus stellis, aliæ ut mundum illuminent oriuntur; sic ad ecclesiam jugiter illustrandam pro patribus succedunt filii; per quos cognitio Dei et cultus perpetuo propagetur a generatione in generationem. Sancti siquidem viri filii sunt apostolorum et prophetarum; qui sicut eis successerunt in fidem, ita virtutis operumque mirabilium sortiuntur hæreditatem, et retributionis æternæ gloriam assequuntur. Inter quos Beatus Anselmus Cantuariorum archiepiscopus velut clarissimum sidus effulsit; et non modo Latinum illustravit ordinem, sed claritatis suæ radios vibravit in Græciam in Concilio Barensi, cui Romanus pontifex Urbanus præsedit; Græcorum

detestabilem de processione Spiritus Sancti convincens errorem. Si quis autem, quod cuivis expedire non dubito, quantus iste sit, desiderat intueri; libros, quos ex variis causis scripsit, et Epistolas, diligentius relegat: revolvat historiam de ipso et modernis Anglorum regibus scriptam; duos quoque libros, quos de vita et conversatione ejus Edmerus monachus venerabilis presbyter luculento stylo veracissime edidit; utpote vir religiosus, qui ei familiaris admodum fuerat: legat et miracula, quæ post transitum ipsius mirabiliter operatus est Dominus; et quæ ad memoriam ejus crebro fiunt, visitationes Altissimi veneretur. Utique quod ante me de Antonio dixit alius, de isto publice protestari non vereor; quoniam grandis perfectio est Anselmum nosse quis fuerit. Accedens ergo ad prædicta librorum monumenta, Domino miserante qui a gloriæ suæ præconiis peccatores non semper repellit, de vita et conversatione tanti Patris aliqua curavi perstringere, succincta quidem brevitate et sermone satis plano; ut, si quis ad copiam omnium, quæ ab eo vel de eo scripta sunt, aspirare nequiverit; saltem ex hac stilla tanti fluminis gustare possit, quam bonus, quam suavis est Dominus, quam beatus quam necessarius qui eum fideliter coluit Pater Anselmus.

Cap. 1. *De patre et matre ac pueritia Anselmi, et de visione ejus.*

Natus autem in Augusta civitate, patre Gundulfo, matre Ermenberga, quæ una erat prudentium fœminarum, concepit ab initio vitæ timorem Domini; e quo consequenter salutis suæ peperit fructum, unde veræ justitiæ postmodum opera processerunt. Matris vero mores ideo magis exprimere studebat. Quod

enim ei patre circa alia occupato totius domus sollicitudo incumberet; sapienter omnia disponebat, insistensque operibus misericordiæ diligenti studio frequentabat ecclesiam, orans et tota mentis aviditate excipiens verba Dei, et præcepta sapientiæ fideliter exequens. Nam quæ audierat communicabat aliis jucunda relatione, et se et alios ad obsequium incitabat. Audivit ab hac puer unum esse Deum omnium conditorem, regnantem in cœlis, largitorem remuneratoremque bonorum, et credidit, et jam in tenera ætate ad illius notitiam aspirabat. Pueriliter autem opinabatur cœlum vicinis montibus inhærere; ibique Dei de quo audierat esse palatium, et eum cum angelis et sanctis corporaliter conversari. Visum est ergo ei una noctium in somniis, quod illuc ascendĕret, et quod in devexitate montis quem ascendebat videbat famulos Domini metentes quidem triticum sed valde negligenter; ut ejus fidei zelo accensus super hoc ante Deum disponeret accusare. Ascendit, Deumque sedentem in palatio solum reperit, excepto solo dispensatore; per quem accitus et sedens ad pedes Domini, ipso mandante, panem accepit candidissimum, unde ibidem comedit et satiatus est. Visionem retulit sociis; seque pane divino pastum gloriabatur; interim suspicans hæc circa se corporaliter gesta esse. Exinde tanto Dei amore debriatus est, ut totum contemnens mundum, etiam gravem aliquam desideraret infirmitatem, cujus occasione monachorum, quod plurimum optabat, posset ascribi consortio. Et quidem pro voto, sicut orabat, infirmatus est; sed ne monachus fieret, tunc ut putabatur obstitit pater: quod autem verum est, eum Dominus ad aliud reservabat. Litteris duntaxat et honestati applicat animum; et in utroque proficiens super omnes coætaneos suos explevit in brevi tempore

multa. Adolescentior autem factus, matre defuncta, proficisci disponit in Galliam, literarum tractus aviditate; quarum desiderio immenso æstuabat, et ut patris qui eum tractabat acerbius saltem fugæ præsidio declinaret offensam. Quum vero patriam exiens in ascensu montis labore pariter et fame fere deficiens nivem manderet, ut vel sic ei repararentur vires; compatiens ei minister, quem unicum itineris habebat socium, diligenter investigare cœpit, an aliquid alimentorum habebat in sacculo, quem deferebat asellus, et statim contra spem nitidissimum panem reperit; quem quis imposuerat ignorabat. Itaque recreatus est ad viam et laborem, muneris sui Deo gratias agens.

Cap. 2. *De actibus Anselmi in Burgundia, Francia et in Normannia. Anselmus secutus est consilium Rotomagensis archiepiscopi, et factus est Monachus Becci.*

Exactis dehinc partim in Burgundia, partim in Francia tribus annis, Lanfrancum illum, cujus memoria in jucunditate et benedictione est, in Normannia adiit, virum quidem literis et virtutibus insignem, conversationis per omnia probatæ, et ad quem audiendum de diversis mundi partibus confluebant quicunque eloquentiæ vel sapientiæ appetebant profectum. Is enim omnium judicio præstantissimus habebatur. Factus est ergo ei Anselmus familiaris præ cæteris; et magistri quodammodo exhausit spiritum. Totus literis occupatur, et eas sine intermissione aut discit aut docet. Insistit proposito, perseverans in fame et siti, in frigore et nuditate, tanta quidem pervicacia studii, ut minoris videretur emi posse regnum cœlorum. In se ergo reversus,

et vias suas prudenter examinans, unum necessarium esse prospexit, et quod eloquentiæ torrens aut philosophia hujus mundi veram non confert beatitudinem. Hæc sæpe tumorem pariunt; timorem Domini, qui initium sapientiæ est, nunquam aut raro. Reprimunt interdum literæ vitia quædam, et mundi contemptum afferunt; sed plane contemptus mundi inutilis est, ubi amor Dei non convalescit. Audita patris morte amplius movebatur; et quum ad obsequium Dei omnino animum inclinasset, quam tamen præeligeret viam dubius hæsitabat. An enim expeteret eremum, an claustrum monachorum, an ex proprio patrimonio domum construens peregrinis pro facultate et pauperibus ministraret, habebat incertum. Nam circa hæc tria fluctuabat animus ejus. Cæterum ne levitas præcipitaret sententiam, unde pœnitentia non recte factorum familiaris et jugis pedissequa sequeretur; motum mentis exponit Lanfranco, et ex consilio ejus Maurilium venerabilem Rotomagorum archiepiscopum advenit, ipsius super hoc sententiam petiturus: credebatur enim habere Spiritum Domini. Itaque ex consilio ejus vitam monachicam aliis omnibus præferentis Anselmus Becci factus est monachus anno ætatis suæ XXVII. Erat autem prior ejusdem loci memoratus Lanfrancus sub sancto abbate Herliwyno, qui de patrimonio suo Beccensem a fundamentis ædificavit ecclesiam. Ab his elementa monasticæ professionis Anselmus accipiens, et obliviscens eorum quæ retro sunt, et se ad apostoli formam in anteriora semper extendens, studuit implere monachum; et æmulationi sanctorum tanta diligentia incumbebat, ut esset in brevi perfectioribus imitandus. Siquidem in triennio sic profecit; ut universis videri possit ex merito lucidissimum veræ sanctitatis et monasticæ perfectionis exemplum.

Cap. 3. *Lanfrancus prior Becci assumptus est in regimen monasterii Cadomensis. Anselmus succedit in prioratum Beccensis cœnobii. De Waltero Tyrell, dum pranderet cum Anselmo, et de grandi sturio.*

Assumpto vero Lanfranco in regimen monasterii Cadomensis, ei in prioratum Beccensis ecclesiæ succedit Anselmus. Studuit autem, ut pro adeptione honoris et gradus ipse quoque in religione proficeret; et Deo, cui devoverat obsequium suum, fidelius militaret. Jam crucifixus mundo et concupiscentiis ejus cœlestia cogitabat; et ea duntaxat exercebat in opere, quæ ad æternam proficiunt vitam. Non enim mores hominum habebat exemplum vitæ, sed verbum Dei. Siquidem divina Scriptura, ut ipse dicere consueverat, optima bene vivendi forma est. Sunt autem quatuor, unde ei poterant justitiæ rivuli scaturire, scilicet legis Dei meditatio jugis, executio cauta, fida relatio, oratio devota. Quid enim perfectius quam in lege Domini meditari die et nocte; quam exercere mandata a quibus se intelligere propheta gratulatur; quam annunciare gloriam Dei, a cujus præconio piscatores inclyti facti in doctrina veritatis et philosophos gentium confuderunt. In his occupatus Anselmus obsequium suum devotis orationibus Domino consecrabat; tanta seipsum mactans inedia; ut modo illecebram gulæ reprimeret, sc. ab initio prioratus sui delectationem cibi aut potus omnino non sentiret. Sed non famem patiebatur a jejunio, qui jam comedendi amiserat voluptatem. Quantæ devotionis fuerit, orationes quas scripsit indicant; et si quis meditationum ejus librum excutit, patenter inveniret. Quod de Martino scriptum est, certissimum sit de Anselmo;

quod ori ejus nunquam defuit Christus, sive justitia, sive pax, nil quicquid ad veram pertinet vitam. Habebat semper ante oculos timorem Domini; et omnem peccati faciem super omnia quæ dici possint exhorrebat: adeo quidem, ut si hinc inferni dolorem, inde peccandi malitiam corporaliter cerneret; sicut confiteri solitus erat, si necessitas alterum importaret, retrudi mallet in infernum quam peccatis involvi. Dicebat et aliud, se malle innocentem teneri a gehenna, quam peccatis sordentem tenere regna cœlorum. Hanc autem assertionis suæ reddebat rationem; quod innocentes et bonos diligit Deus ubicunque sint, et e contra omnem malitiam odit et detestatur. Profecto summa justitia non beatificat malos; et amicos suos bonitas summa nequaquam miseros facit. Pius erat; ut omnibus impenderet paternum affectum. Veræ scientiæ sic scrutabatur vias; ut fidelia scripta perlegeret, corruptiones librorum quæ ex consuetudine tunc erant plurimæ emendaret; divinis Scripturis hanc attribuens auctoritatem, ut quicquid asserunt, verissimum fateretur. Fortitudinem vero animi a professione veri et cultu justitiæ nil deflexit. Vigebat in eo consilii spiritus; ut ad ipsum turmatim fluerent undique desolati. Illuxerat ei tanta claritate et affluentia facies veritatis; ut intelligeret prudenter ænigmata Scripturarum, nodos quæstionum potenter dissolveret, manifesta frequenter haberet occulta cordium, et quadam prophetandi gratia plerumque prædiceret arcana futurorum. Accidit autem, ut nocte quadam ante vigilias nocturnas secum meditans miraretur, quonam modo prophetæ præterita simul et futura, sed et absentia quasi præsentia viderint, et fideliter confidenterque protulerint. Et quum in his totus esset, vidit per medias maceries oratorii et dormitorii, quomodo custodes ecclesiæ

altaria et luminaria præparabant; et quomodo unus eorum pulsabat campanam ut alios excitaret. Quibus surgentibus miratus est, conjiciens Deo esse facillimum prophetis et sanctis suis revelare occulta, qui radios oculorum ipsius per parietum densitatem introduxerat, stupente natura.

Urgente necessitate divertens ad hospitium monachi pauperis, et de inopia piscium quos hospiti tanto apponeret graviter conquerentis, non enim habebat domi nisi panem et caseum: "Noli," inquit, "frater, pro defectu alimentorum, quæ nobis ministraturus est Deus, sollicitari; sed mitte citius rete in amnem vicinum, et piscem capies, qui sufficiet omnibus nobis." Vix præcipienti paritum est; eo quod res incredibilis videbatur et majestatis divinæ manifesta temptatio. Sed tandem cum immenso stupore omnium juxta verbum viri Dei miræ magnitudinis extractus est piscis. Alia quoque vice quum nobilis vir Walterus cognomento Tyrillus eum ut secum pranderet detinens de penuria piscium anxius quereretur; "Tu," inquit, "verus Dei cultor Anselmus consolans hominem de inopia deliciarum, quereris, et tibi sturio grandis affertur?" Ridet ille et omnino diffidens, ilico juxta verbum Anselmi prægrandem sturionem sibi vidit afferri a duobus hominibus, qui eum a pastoribus suis inventum in ripa Alciæ fluminis transmissumque Domino asserebant. Unde, sicut de beato Benedicto celebre est, ita et iste creditur habuisse spiritum prophetandi.

Cap. 4. *Anselmus adquirebat gratiam divinam; ut profiteri posset servire Deo cum corde puro et conscientia bona. De quodam sene decrepitæ ætatis. De quodam juvene [qui ob] nullam occasionem unquam manum secretis membris admoveret. De Osberno monacho. De quodam fratre odioso contra Anselmum. De visione Ryculfi monachi.*

PRÆSIDEBAT ei sapientiæ Spiritus; ut nihil ei saperet nisi Deus, ad quem omnia referebat, ortum, processum, finemque virtutum ac vitiorum, deprehendens et exponens in singulis et quomodo apprehendi valeant aut vitari. Apostolicum implebat virum, ut nisi eum humilitatis cautela reprimeret, profiteri posset cum apostolo de corde puro et conscientia bona et fide non ficta: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror?* [2 Cor. xi. 29.] Et quod de discipulo quem diligebat Jesus scriptum novimus; quia quicquid loquitur, caritatis igne vaporatur: ita et Anselmus et si ad parilitatem tanti apostoli non assurgat, ejus tamen diligenti studio vestigia imitatus est; ut totus ejus sermo, tota vita, scripta quoque omnia divinæ dilectionis igne qui in eis lucet videantur esse succensa. Crederes eum non sibi vivere sed aliis, imo tanto verius sibi, quanto utilius aliis et fidelius vivebat Deo. Aliorum quoque profectum curans, divinam sibi gratiam adquirebat. Quum vero salutem omnium procuraret; infirmis tamen ætate vel morbo et juvenibus ampliorem diligentiam impendebat. Nam magis indigenti citius occurrit, et liberalius subvenit caritas, et acerbius patienti compatitur magis. Unde ei pro voto frequentius succedebat, ut convalescerent ægrotantes, confortarentur senes, ad

frugem melioris vitæ revocarentur errantes, in veræ virtutis cultu proficerent et solidarentur adolescentes. Nam

> Quo semel est imbuta recens servabit odorem
> Testa diu;

et mores, quibus tenera ætas imbuitur, difficilius et non sine quadam ægritudine avelluntur.

Hos ejus successus paucis expediamus exemplis. Herowaldus vir ætate decrepitus, tanto quoque languore prostratus, ut solam linguam haberet in potestate, et non cibo posset uti aut potu, in domo infirmorum imminentem ut putabatur expectans exitum, eo ipso convaluit, quod Anselmus eum potavit manu sua vino, quod de racemis in collectam palmam expresserat. Juvenis quidam inconsulti fervoris proposito se obligaverat, ut nulla unquam occasione manum membris genitalibus admoveret. Sed quia frequens est ut inconsulta vota temptatio gravior prosequatur; tantus eum in partibus illis dolor invasit, ut moles plumbea ibidem pendere videretur. Quem quum dissimulare non posset, admonitus ab Anselmo, ut modum ægritudinis manu tenus probaret, frater voti reverentia recusavit. Sciens itaque Dei famulus esse omnia munda mundis, adhibito secum grandævo fratre in locum secretiorem ducit juvenem. Caro sanissima reperitur; et ex quo a sancto viro visa est, dolor omnis abscessit, nec juvenem ulterius fatigavit.

Osbernus quidam professione monachus, ætate adolescentulus, ingenio perspicax, manibus ad artificia pollens, adeo perversis moribus erat, ut de salute ejus possit merito desperari. Exercebat hic dentem caninum, et odio insatiabili prosequebatur Anselmum. At ille compatiens errori, sancta quadam calliditate puerilem animum cepit; et nunc leniens

acerbitatem blanditiis, nunc puerilia quantum vigor sinebat ordinis tolerans et prece vel exhortatione sæpius utens, jussis raro, perversitatem morum non tam eripuit quam surripuit; et quodammodo ignarum adolescentem divinæ legis nexibus compedivit. Nam primo omnium repressit odium, post extinxit; in se deinde provocavit affectum, et sensim in jam exculto pectore sevit et aluit sincera gramina caritatis. Sic itaque ex benignitate et benevolentia juvenis promptissimam obedientiam procuravit; ut qui ante non admittebat, a quocunque vel verba nunc amplecteretur et verbera. Qui omnium perversissimus fuerat, omnes coætaneos de virtute in virtutem proficiens antecessit, et ad perfectiores accessit in brevi. Alii namque in eo, velut in quodam speculo divinæ gratiæ, quod imitarentur et unde vitam suam componerent, facile poterant intueri. Sed quum maximus inde fructus Ecclesiæ speraretur; juvenis morte immatura cum ingenti dolore et lacrimis omnium præventus est. Eo vero in ecclesiam pro more delato, Anselmus secessit in secretiorem orationis locum, cæteris circa defunctum in orationibus occupatis. Qui quum ex tristitia et lacrimis, ut fit, in somnium lumina paululum declinaret; vidit personas candore vultus et vestis insignes, ut de Osberno suo dictaretur indicium, considere. Adest et ille similis homini, quem aut minutio nimia vel languor fecit exsanguem. Anselmo vero sollicite inquirente, quam sententiam excepisset, respondit. "Ter insurrexit in me serpens antiquus, et ter cecidit in seipsum; et tandem Ursarius Domini liberavit me." Probabile quidem est fuisse tertio impetitum, qui et de originali ante baptismum, et de actualibus postea commissis ante monachatum, et de prævaricatione professionis monasticæ poterat accusari per calumniam hostis

antiqui; Ursarium vero bonum angelum dici puto, qui cohibet et punit adversarias potestates; qui hunc ratione fidei et caritatis retentæ et pœnitentiæ in extremis a calumniatoris laqueo expedivit. Convenerat autem inter eos, dum ægrotanti Anselmus assidens tam animæ quam corporis necessaria ministraret, et multo affectu obsequendi præriperet officia aliorum; ut ei, si Deo placitum esset, sortem conditionis suæ post exitum indicaret. Mortuus quoque vivo exhibuit obedientiam, cujus formam studio viventis occeperat. Concipiens ex visione spem salutis, et defunctum Osbernum posse sanctorum suffragiis adjuvari, per singulos totius anni dies Deo pro ipso per se aut per alium divini sacramenti hostiam procuravit offerri. Epistolis quoque circumquaque missis obtinuit, ut pro Osberno suo orationes facerent privatas et solennes; unde factum est ut successionem Osberni omnes appeterent, et ipsius benignitas plures Domino lucraretur, quam si cum austeritate et cum potentia imperaret.

Nihil tamen de vigore ordinis remittebat; sed erat ad misericordiam quam ad sævitiam pronior. Nam si pro alterutro damnandus esset; mallet, ut dicebat, apud Deum inveniri nimis misericors quam crudelis. Noverat enim auctoritatem et austeritatem inferre, timorem potius quam amorem. Nec sine amore est ordo; quia nulla vera est sine caritate religio. Utique non extorquebis amari; hoc alterna fides, hoc simplex gratia donat. Operibus caritatis et misericordiæ semper insistens fructum plurimum Domino adquirebat. Sed quia interim negotiorum tumultibus plurimum vexabatur, disposuit prioratu cedere. Sed consultus Maurilius, Rotomagensis archiepiscopus, jugum impositum secundo præcepit in virtute obedientiæ in finem sustinere: eadem auctoritate adjiciens, ut quum

ad majora vocatus fuerit, divinæ dispositioni non reluctetur. Nam se multos vidisse et fere semper asseruit, qui quum pastoralem curam suæ quietis causa refugerent, per desidiam ambulantes de malo semper in pejus defecerunt. Paruit Anselmus tristis et gemens; et Deo se totum committens, utilitati fratrum omnino studuit inservire. Licet autem omnibus obsequi, neminem [lædere] gestiens, etiam cum his qui eum oderant esset pacificus; invidiam tamen, quam aut virtus aut felicitas aut horum opinio semper accendit, non potuit declinare. Nam qui eum præcesserant, novicium sibi præferri murmurabant. Quorum unus, qui nullo poterat obsequio mitigari, ad extrema perductus est. Ibi agens, pallere et tremere et miro modo delitescens vultum cœpit in diversa mutare. A fratribus causam interrogatus, ait duos immanes lupos ipsum jam compressis dentibus jugulare. Refertur hoc ad priorem; qui paululum divertens in oratorium consuetum, rediit in domum infirmorum, et erecta manu signum sanctæ crucis edidit, dicens: *In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.* Quo facto, quievit æger dicens, quod ad introitum Anselmi et manus erectionem lanceam viderit igneam ex ore ejus in lupos jaculari; quæ territos celeri fuga lupos abegit. Accessit ad ægrum minister illius Spiritus, qui apostolis datus est in linguis igneis; et fratrem ad pœnitentiam et confessionem inductum absolvit; prædicens quadam prophetandi virtute etiam horam qua erat transiturus.

Una vero noctium, quum Riculfus quidam secretarii fungens officio ante ostium capituli iturus in dormitorium pertransiret; introspiciens orantem vidit fratrem globo igneo circumcinctum. Attonitus rei novitate discedit; sed Anselmum in lecto quæsitum non reperit. Rediens servum Dei orantem invenit; sed

igneus ille jam disparuerat globus. Martinum sacrificantem globus igneus insignivit, et orantem circumcinxit Anselmum. Apostoli Spiritum Sanctum in linguis igneis receperunt; et eundem in igne vibrat lingua Anselmi. Dæmonibus quoque imperat, morbos expellit, futura prænunciat, legem Dei facit et docet; et multis esse vir apostolicus comprobatur.

Cap. 5. *Anselmus in monasterio Becci scripsit VI libros: I. De veritate. II. De libertate arbitrii. III. De casu diaboli. IV. De grammatico. V. Monologion. VI. Prosologion dicitur. Anselmus gravi infirmitate corripitur, in qua raptus spiritu. De quodam abbate [qui] ad Anselmum venit quærens consilium. De pueris nutritis in claustro. De quodam milite Cadulo nomine.*

His temporibus Anselmus scripsit tres libros, unum de Veritate, alterum de Libertate arbitrii, tertium de casu Diaboli. Scripsit autem dialogum cujus inscriptio est, de Grammatico: et alium, quem eo quod ibi solus loquitur, Monologion appellavit; ubi quidem tacita omni auctoritate divinæ Scripturæ, quod de Deo fides prædicat ratione convincitur. Sextum quoque, cui Prosologion titulus est; in quo breviter probat ea quæ de Deo secundum se dicuntur, ut Omnipotens, bonus, et cætera hujusmodi omnia in ipso unum esse. Sed quum in hujus probationis investigatione adeo vexaretur, ut non modo somnum solicitudo excuteret, sed cibum quoque et potum, ita ut ex desperatione quadam scrutinium hoc temptationi ascriberet; ei subito inter nocturnas vigilias quod quærebatur illuxit. Sententiam exaravit in tabulis, custodique commendat. Sed quis eas surripuerit,

quum nusquam potuerint invenire, semper mansit incertum. Reparatur in aliis tabulis; sed quum postmodum exigerentur a depositorio, in pavimento ante locum repositorii repertæ sunt cera avulsa frustatimque discerpta. Quis autem hoc commiserit, hactenus ignoratur; nisi, quod credibile est, hostis antiqui livor. Tertio itaque conceptum est in chartis; sicque permansit.

Gravi deinde infirmitate corripitur; in qua raptus in Spiritu fluvium præcipitem vidit et magnum; in quem rerum omnium purgaturæ, sordes et quævis immunditiæ defluebant. Rapiebat quoque omnem, quam contingere poterat, supellectilem mundi, viros et mulieres, senes et juvenes, pauperes et divites simul. Quum vero compateretur his, quos talibus spurcitiis cibandos potandosque a ductore audierat; "Ne mireris," inquit, "quia hic torrens mundus est, qui sæculares involvit." Adjecit quoque ductor: "Visne videre, quid sit verus monachus?" Volentem ergo duxit in claustrum, cujus parietes obducti erant argento purissimo; pratum quoque argenteum virentibus herbis miræ fragrantiæ vestiebatur. Et licet flexæ pausantibus molliter cederent; surgentibus illisæ erigebantur et herbæ. Quum illius habitandi desiderio caperetur Anselmus; "Eja," inquit ductor, "vis videre quid sit vera patientia?" Quod quum ille immenso desiderio postularet; disparuit ductor, et Anselmus in se reversus est. Et quidem probabile est eum taliter restitutum; ut in tribulationibus, quas erat passurus pro Domino, quid sit vera patientia comprobaret. Nam exinde semper magis ac magis mundum cum oblectationibus suis exhorruit, et verum monachatum studiosius et ardentius amplexatus est. Unde ad eum undique velut ad quendam religionis fontem etiam de remotis regionibus undique confluebant, consortium aut auxilium

aut consilium expetentes. Inter quos abbas quidam religiosus accessit; et quum de multis egisset, tandem de pueris monasterii consilium quærit. "Non proficimus," inquit, "verberantes eos tota die; et illi—pravi enim sunt et incorrigibiles—semper in pejora deficiunt." "Quales," inquit Anselmus, "tandem adulti?" "Hebetes," ait abbas, "et bestiales." "Laudabiliter," inquit Anselmus, "profecistis; qui imaginem Dei hominem deformastis in bestiam. An nescitis quod in proceritatem ramorum nequaquam planta consurgit, quæ ab initio durioribus obstaculis undique coarctatur. Nec radices agit altas, nec ramos erigit, nisi libertate aliqua potiatur. Humore fervorem necesse est temperari; ut seminum germina coalescant; alioquin iste consumit, ille dissolvit. Ut ex argento speciosam formes imaginem; non modo malleus opus est incude, sed celte sculptorio, plumaxi, et aliis quibus peragitur res fabrilis. Neque enim solis tonsionibus procuratur. Quis parvulos cibis initiat solidioribus lacte substracto? Hoc siquidem strangulare esset, non pascere. Quo progreditur qui incipit a perfecto? Cera durior sigilli imaginem non admittit, tenera nimis et liquens non retinet. Age cum eo, qui sæcularitate nimis induruit, de subtilitate spiritualium; et sermonem tuum præ duritia non admittit. Puerulus quid loquaris non intelligit quidem. Ætas media, quoniam ex his temperata est, utrumque potest. Sic adolescentia, si opificem peritum habeat, facile informatur; et institutionis imaginem fideliter retinet. Unde et in his utilius laboratur; si secundum apostolum lacte præparentur ad solidos cibos, et singulis per competentes gradus utantur. At vos ab eis erigitis; ut in tribulationibus gaudeant, diligant persequentes, et similia, quæ perfectorum titulis ascribuntur. Sicut itaque caritas timorem, ita timor inordinatus ejicit

caritatem. Unde fit ut pravas et spinosas nutriant cogitationes, suspiciosi, queruli, murmurantes, invidi, ambitiosi, infideles; et qui nullam in prælatis experti sunt, nullam eis vel aliis referunt caritatem. Et quantum crescunt in dissensione membrorum in corpore, tanto incremento vitia propagantur in mente. Nunquid hoc vobis velletis fieri? Justitia autem vestra, ne aliter dicam, in propatulo est." Familiare siquidem habebat probatis moribus exemplisque vulgaribus asserere; et sermonem, non ut multa scire et facundus videretur, auditoribus ut proficerent intimare. In eis quoque erudiendis, quum quemcunque magistratum gerit, operam multam dabat; eo quod illorum institutio potest omnibus vel prodesse vel obesse subjectis. His auditis abbas ingemuit; et se a via veritatis errasse palam confessus est.

Gravi interim morbo abbas Herlewinus conficitur; et Anselmo dispositio commendatur. Equi et cætera itinerantibus necessaria ejus specialiter usibus præparantur. Sed ipse audito proprietatis nomine expavescit; et universa sociis præcepit communicare. Neque suum esse nil dici quicquam volebat; sed ut sibi et fratribus essent communia. Unde quæ ei sic offerebantur, omnia respuebat; etiam quæ procurabat devotio illorum, qui ad hoc accesserant ut hominem nossent. Die quadam, dum in dormitorio ad lectum diverteret, annulum reperit aureum; qui cujus fuerit aut unde venerit hactenus ignoratur. Creditum tamen est eum fuisse futuri pontificatus indicium. Invidit autem diabolus saluti multorum, quam famulus Dei procurabat. Et ad eum undique confluentibus suas tendebat insidias. Ut ad præsens alii taceantur, miles quidam, Cadulus nomine, devotione concepta, se totum Domino precibus immolabat; et ecce extra ecclesiam velut scutiferi sui vocem audivit, equos et

omnia quæ habebat a latronibus diripi miserabiliter deplorantis. Miles tamen in oratione persistit, pluris habens devotionis quam possessionis dispendium. Hostis vero devoti militis constantiam dolens, ursi speciem induit; et ante eum a tecto corruens horrore casus et formæ terribilis orantem voluit impedire. At ille perseverans, monstrum securus irridet. Egressus tandem ab ecclesia inter eundum audivit vocem clare dicentem sibi: "Cadule, quo tendis? Quo tendis, Cadule? Cur ad Priorem hypocritam vadis? Nudabit te bonis more suo, et præcipitabit te in fontem erroris. Utique tunc pœnitebis. Siquidem opinio ejus a conversatione plurimum distat." Ille vero, vocem audiens, neminem videns, signo crucis orationibusque munitus pervenit ad Anselmum; et ex consilio ejus monachum induit apud Majus Monasterium in pago Turonensi. Consueverat unumquemque in illum locum mittere, quem inspirante Domino præelegit. Nam plerumque ad alia transeuntes pœnitentia comitatur.

Cap. 6. *Herlewinus abbas Becci decedit. Anselmus succedit ipsi in abbatem Beccensis cœnobii. Dubitatio Lanfranci archiepiscopi de sancto Elphego si sit martyr vel non. Interrogatio facta ad Anselmum abbatem Becci. Responsio Anselmi ad interrogatum Lanfranci de hac causa.*

ABBATI vero Herlewyno decedenti succedit Anselmus, invitus quidem et renitens, sed coactus a fratribus, et maxime urgente mandato quo eum Maurilius Rotomagensis archiepiscopus vinxerat. Ut autem orationi, lectioni et officio verbi liberius vacaret; causas et forinseca fratribus ad hoc idoneis delegavit. Præcepit, ut semper præeligerent pati

quam facere fraudem; et ut pro viribus sine damno enormi omnino jurgia declinarent. Vix enim aut nunquam exercentur lites sine dispendio caritatis. Quum vero ad causas egredi cogebatur; rarissime loquebatur, nisi de moribus aut verbo vitæ: sæpe autem contemptis versutiis calumniarum dormitabat. Expergefactus autem, dolos quos machinati erant sic denudabat, ac si eos accepisset a confitentibus aut interim lectos reperisset in actis. Tantam humilitatem hospitibus exhibebat; ut sæpe eorum gratia refectorium spoliaret. Tantam spem de misericordia Dei conceperat; ut nunquam videretur de crastino cogitare. Proveniebat quoque ei secundum fidem suam; ut monasterium semper in omnibus necessariis abundaret. Et sicut alter Nicolaus gemma sacerdotum, adeo circa pauperes misericordiæ visceribus affluebat; ut hoc solum quodammodo nosse videretur, *Omni petenti te tribue.* [Luc. vi. 30.]

Quum vero in Angliam tam causa possessionum monasterii tam maxime ut videret Lanfrancum archiepiscopum, descendisset; multis hinc inde sermonibus habitis, tandem de beato Elphego Lanfrancus verbum fecit. "Angli," inquit, "inter quos vivimus, quosdam sibi instituerunt sanctos, quorum incerta sunt merita. Quorum unus in nostra requiescit ecclesia, Elphegus scilicet prædecessor noster; vir quidem bonus, quem non modo ut sanctum sed etiam ut martyrem colunt. Quum autem discutio causam ejus; eum ob hoc a paganis lapidatum et tandem post multas injurias, contumelias et flagra, ferro peremptum deprehendo; quod ad redemptionem corporis sui pecuniam quæ exigebatur ab hominibus suis noluit extorquere. Quum itaque martyrem non faciat pœna sed causa; an cohibendi sint an sequendi, sententiam vestram audire desidero." Nondum enim

Lanfrancus, utpote novus Anglorum incola, plene historiam noverat. Nam et Elphegus pro Christo passus est. Anselmus tamen ad audita respondit. "Martyr," inquit, "videtur egregius; qui mori maluit, quam injuriam præsertim his quos tueri debebat irrogare. Et plane qui hoc quod parvum videtur tantum exhorruit, conventus in confessione Christi fidelissime staret. Nam qui devitat minima, gravia facile non admittit. Sic ergo Johannes pro veritate, sic et Elphegus pro justitia passus mihi Martyr habetur insignis. Nam uterque pro Christo; qui, sicut veritas, ita quidem et justitia est." Acquievit Lanfrancus; et historiam legi et festum martyris instituit solenniter annis singulis celebrari.

Anselmus autem non modo ecclesias et loca venerabilia circumibat; sed civitates et castella et nobilium domos, hac et illac invitatus et tractus, et verus apostolorum sequipeda, verbum fidei et salutis omnibus erogabat. Nam et omnibus omnia factus est, ut lucrifaceret omnes: adeo quidem, ut etiam his qui sine lege erant, esset et ipse tanquam sine lege. Quum tamen omni studio indesinenter versaretur in lege Christi; unde eum perhorrebat nullus, venerabantur omnes, plurimi sequebantur; omnis ætas, omnis professio, omnis conditio utiliter docentem audiebat, et fatebatur Anselmum. Rex etiam, qui Anglos subegerat, etsi cunctis esset formidini, erat tamen subditus illi. Confirmabat enim Dominus sermonem ejus sequentibus signis. Siquidem curabat ægros; et natura cedente Creatori constat eum curasse leprosum. Vir etenim nobilis in confinio Flandriæ et Pontivi ea laborans infirmitate, in visione monitus est, ut aquam biberet, qua Anselmus Beclensis abbas in celebratione missæ manus abluerat. Factum est ita, et ille illico restitutus est. Alius de congrega-

tione Beccensi a valida curatus est infirmitate, respersus aqua ab Anselmo purificata. Hoc enim in somniis monitus fuerat, dum fere in vitæ exitu laborabat. Vir literarum eruditione et morum honestate laudabilis, Boso nomine, his ferme diebus per Anselmum monachorum est associatus collegio. Sed in brevi adeo temptatus est, ut cogitationibus distractus, nullam omnino haberet requiem. Tandem post dies aliquot Anselmo quid patiatur exponit. At ille pio compatientis affectu refert: "Consulat tibi Deus:" et exinde mentium tota temptatio discessit. Referre quot ægros curaverit, sed maxime febrientes, vel manus impositione vel aqua manuum vel pane benedicto, perlongum est. Nam ad reliquias mensæ ægrotantes plurimos convaluisse celebre est et verum.

Cap. 7. *De glorioso rege Willelmo primo: decedit ab hoc seculo: successit ei in regum Angliæ Willelmus Rufus filius ejus, vir parum justus aut pius. Anselmus scripsit librum de Incarnatione Verbi in Anglia.*

DECEDENTE glorioso rege Willelmo, successit filius suus Willelmus, qui Rufus cognominatus est; vir quidem armis strenuus, sed parum justus aut pius; prodigus sui, appetens alieni, ferarum amantissimus, sed negligentissimus animarum, fautor militiæ et malitiæ, sed ecclesiæ et innocentiæ vehementissimus oppugnator, voluptatis sectator acerrimus: utpote in quo sine modo et mensura vigebant pariter amor mundi et contemptus Dei. Quod vero maxime principem dedecet, nullam corporis reverentiam habens, omni se immunditia deturpabat. Non solum nobiles, sed etiam plebs licet afflicta quatenus poterat, ut fieri solet, principem

sequebatur. Celebre siquidem est; quod qualis rector est civitatis, tales sunt habitantes in ea. Siquidem

Componitur orbis,
Regis ad exemplum. Non sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.

Unde quum ecclesia undique pateretur; eo gravior erat vexatio, quod non erat qui se opponeret murum pro domo Domini. Venerabili patre Lanfranco translato ab hoc mundo ad Dominum hujus persecutionis anno quarto, a proceribus invitatus, ab ecclesia coactus Anselmus Angliam ingressus est. Veniens autem Cantuariam pridie nativitatem Beatæ Mariæ Virginis, summo mane discessit; eo quod præsagientes undique conclamabant illum archiepiscopum fore. Deinde progressus ad curiam, et ab occurrente sibi rege honorifice et amice susceptus est. Post pauca communiter dicenda omnes monet emitti. Omissis itaque propriis, publica concepit curare negotia; et solus cum solo loquens quæ privatim et publice dicebantur exposuit, statuitque regem contra faciem suam. Non enim attulerat oleum peccatoris, quo mercenarii demulcent errantium capita potestatum. Digrediuntur ab invicem; et post paucos dies rex graviter infirmatur. Languore tactus, et sapientum motus consilio, acquiescit, ut in archiepiscopum promoveatur Anselmus; dicens eum summo honore dignissimum, et prædicatorem veritatis illustrem.

Rapitur ergo invitus anno gratiæ millesimo nonagesimo tertio, pridie Nonas Martii, prima Dominica Quadragesimæ. In sequenti autem solennitate paschali, quum esset Wintoniæ, subito incendio cœpit civitas conflagrare. Et quia jam hospitium ejus circumcingere videbatur; domina domus res suas asportare ab amicis monita est. At illa se non timere respondit, sed tanti hospitis tutam esse presentia. Nec aliquo

modo voluit adquiescere, ut aliquid asportarent. Moti igitur venerabiles viri Gundulphus Roffensis episcopus et Baldwinus monachus Anselmi procurator hominem adstrinxerunt, saltem ut videret incendium et salutiferæ crucis signum opponeret. Mira res, ille manum extendit, et flamma dejicitur, et ignis quam invaserat domum semiustam reliquit; ac si Anselmo prohibenti progredi non auderet. Ille quidem diu repugnans electioni, tandem coactus est consentire; et pridie Nonas Decembris ab omnibus episcopis Anglorum Cantuariæ consecratur. Inventa est autem super eum illa evangelii sententia: *Vocavit multos, et misit servum suum hora cœnæ dicere invitatis, ut venirent quia jam parata sunt omnia: et cœperunt omnes simul excusare.* [Luc. xiv. 16.]

Inde profectus ad curiam, tres dies Dominicæ nativitatis in lætitia transegit: rege gravissimam indignationem adversus eum concipiente ex tunc, eo quod mille libras argenteorum rependere noluit ei, quia sine precio et obsequio et omni interventu voluerat in archiepiscopatum promoveri. Discedens inde venit ad villam suam, quæ Herga vocatur; ibique parochialem ecclesiam dedicavit. Porro clericus quidam a Lundonia ministris episcopi associatus, inter agendum chrismatorio clam surrepto in fugam dilapsus est. Sed, Deo dispensante, sic erroneus frequenter ibat et revertebatur, viæ antea notissimæ omnino ignarus; ut manifesto erroris indicio convictus culpam fateretur, et vas restitueret, et postea viam quæ Lundoniam ducit sine omni errore teneret.

Redit post paucos dies vocatus Anselmus ad curiam: ut transfretaturum regem sua benedictione muniret. Interim dum ventus differt, regem pro ecclesiarum pace sollicitat, benignus admonens ut legem Dei auctoritate regia non sinat conculcari. Unde rex exacerbatus ipsum præcepit discedere; et ne transitum

ejus ibi diutius expectaret inhibuit. Ab illo ergo die ecclesia Dei magis concutitur, minuuntur et auferuntur possessiones, litibus et sumptibus vexantur homines, et fiunt semper in dies posteriora pejora prioribus. Ut autem palam fierent mala, quisque nocens optabat. Gaudebant enim ut Sodoma in sui publicatione peccati. Nam quisquis Anselmum offendaret, gratissimum regi videbatur officium præstitisse. Non erat ei requies, nisi quum forte se claustro immergebat. Fatebatur hoc cum lacrimis, hujusmodi adhibita similitudine. "Sic" inquit "in caverna bubo lætatur cum pullis: egredientem vero corvi corniculæque laniant et discerpunt. Continete vos intra quantum licet, dilectissimi filii; satis est, quod me bubonem suum negotia sæcularia tumultusque consumunt." Nam et domestici ejus ex magna parte adversabantur ei. Erat autem sic infirmus ad mundana, ut quotiens aliquandiu ex necessitate sæcularibus causis intererat, aut animo deficeret, aut gravem aliquam incurreret ægritudinem. Ratiociniis interesse non poterat; sed Baldwino, de quo dictum est, imminebat omnium cura. Unde quotiens licitum erat, secretiorem adibat locum; et non diebus neque noctibus sed nec inter prandendum a colloquiis divinis et oratione cessabat. Scripsit interim librum de Incarnatione Verbi; quem epistolari stilo conscriptum Romanus pontifex ecclesiæ approbavit. Nam et Urbanus rationibus inde sumptis in concilio Barensi usus est contra Græcos.

Cap. 8. *Quomodo Anselmus adit regem humiliter petens Romam redire pro pallio officii sui exercendi. De perturbatione et causa inter regem et archiepiscopum et episcopos Angliæ.*

Regem de transmarinis partibus redeuntem Anselmus adiit, humiliter petens, ut pro necessitate officii

et more ecclesiastico Urbanum papam adire liceat pro pallio, sine quo plenitudinem officii sui exercere non poterat. At ille ad Urbani nomen intumuit, asserens in regno suo neminem sine ipsius electione debere apostolicum nominare. Præfigitur archiepiscopo dies et locus, ut de hac temeritate respondeat. Adsunt partes, et voluntati regis omnes acclamant. Præcipue tamen episcopi argutius allegabant, papam non recipiendum in regno Angliæ, nisi regis electio præcessisset. Quos quum Anselmus, volens reddere Cæsari quæ sunt Cæsaris, et malens Deo quam hominibus obedire, canonicis et plane divinis rationibus infrænasset; uno impetu vociferati sunt eum deliquisse in regiam majestatem, qui voluntati ejus suas præposuerat leges. Nam nec Deo miseri quicquam nisi rege consulto audebant ascribere. Igitur ad unam regis vocem quidam archiepiscopo suo omnem obedientiam abnegant, et fraternæ societatis communionem abjurant; alii vero in his quæ præciperet ex parte Urbani Romani pontificis. Omnes enim excepto Roffensi solo obedientiæ vinculum solvunt, et præstitæ promissionis fidem. Insuper rex archiepiscopo et suis omnem securitatem adimens, manifestas denunitiat inimicitias; nisi se exinde Romano pontifici non obediturum publice profiteatur. At ille perseverans in fide conductum et recedendi licentiam petit a rege. Tandem vero procerum interventu aliquot mensium inducias obtinet, et sibi et suis interim rex pacem pollicetur. Cæterum a fide promissi cito recedens, Baldwinum ejecit e regno; et in hominibus et terris suis archiepiscopum vehementer afflixit. Interea dominus Walterus, Albanensis episcopus, archiepiscopi pallium afferens, domini regis et papæ concordiam procuravit; effecitque ut a rege in gratiam vel specie tenus reciperetur Anselmus. Post aliquantulum temporis quum rex de

Wallensibus triumphasset; exquisitis occasionibus sopita cum archiepiscopo cœpit jurgia instaurare. Nam in successionibus insolentior erat et fere intolerabilis. Redit Anselmus, et iterato eundi ad dominum papam licentiam petit. Jubet rex, ut cœpto desisteret, quum hujus itineris aut nulla aut vacua sit causa. Ait enim prudentiam Anselmi non indigere consilio, nec absolutione puritatem.

Revertente archiepiscopo ad villam suam, cui Hersa nomen est, lepus, quem canes agitabant, infra pedes equi cui Dei famulus insidebat præsidium quæsivit. Substitit pater; instantesque canes accedere propius non audebant. Mirantur omnes et stupent; vir Dei bestiolæ compatitur infelici, asserens agi circa animam peccatoris de corpore exeuntem. Deinde edita voce leporem præcepit abire, et auctoritate solius verbi canes continuit. Alia vice aviculæ pedem filo innixum videns et puero tenente filum, nunc avem retrahi nunc dimitti; optavit ut avicula rupto filo liberaretur. Impletum est illico desiderium, et puer avem evolare flevit. Exultat Anselmus, aviculæ congaudens; adjecit sic flere diabolum evadentibus his quos laqueo peccati tenebat innexos. Nam fere omnia, quæ habebat, audiebat vel videbat, convertere solebat ad informationem vitæ.

A rege denuo revocatus Anselmus et inter cætera petitam licentiam tertio repetit. Turbatur rex, et se nimis vexari conqueritur; jubens in furore suo per internuntios, ut incontinenti regnum exeat sine spe redeundi, aut cœpto desistens jurejurando promittat se nunquam beatum Petrum vel sedem apostolicam pro negotio quolibet appellaturum. Et subjecit, quod si remanere vellet, judicium curiæ sequeretur, quod a rege petierat in quo non fuerat perseveraturus. Ad hæc Anselmus: "Dominus est, quod

vult dicit. At ego vado, quo me necessitas trahit; oportet me illud exequi quod professus sum, et mandatis ejus obedire cujus ministerium gero." Curia turbatur ad hæc, reum majestatis Anselmum asserit, contumelias profert, et proposito sui applaudit. At ille patienter sustinet indignationem concilii, gaudens quod et ipse dignus inventus est pro nomine Jesu contumeliam pati. Ingreditur ad regem vultu placido, offerens ei benedictionem suam ante discessum, si eam ille non respuat. Quam quum rex conquiniscens se non abjicere responderet; persecutori suo benedixit ex animo archiepiscopus, et egressus est. Qui vero Deum timebant, Anselmum affectu et votis prosecuti sunt, et quantum licebat precibus et commendationibus juvabant. Rex autem in sua feritate persistit; ut videretur merito Deus recessisse ab eo.

Cap. 9. *Anselmus in exilium est relegatus. Cantuariam veniens, causa itineris conventui suo ecclesiæ Salvatoris Cantuariensis exposita, ante summum altare Christi sumpta pera et baculo, cum benedictione commendat seipsum Deo et fidelium orationibus. Commendatio Romani pontificis Anselmo.*

Veniens inde archiepiscopus Cantuariam, primo a fratribus suis, deinde a locis venerabilibus et omni clero et populo licentiam accepit, exposita publice causa itineris. Sumpta itaque ante altare Christi more peregrinantium pera et baculo, Deo et fidelium orationibus suam commendans peregrinationem, prosequente eum gemitu et lacrimis omnium fere incon-

solabiliter, Dovoriam profectus est; ibique invenit clericum quendam nomine Willelmum de Warewast, quem rex sine Deo ad Anselmum direxerat. Moratus est is diebus quindecim in mensa Anselmi, ut domesticus in omnibus et ubique intrans et exiens; nec alicui indicat ad quid missus sit. Quum autem nautæ navem urgerent ascendere et sarcinæ proferrentur; ecce idem Willelmus cum stupore omnium et indignatione archiepiscopum velut fugitivum et alicujus criminis reum in litore detinet, manticas et clitellas evolvit, et quid in tota supellectili haberetur solicitus perscrutator explorat. Delusa est autem solicitudo quærentis, pecunia non inventa. Tunc autem licenter Anselmo recedente, cum precibus et lachrymis circumspectans multitudo prosequitur, et in nuncium redeuntem acerbissimas increpationes et imprecationes intorquet. Vix aliquanto maris spatio digressi sunt peregrinantes; et ecce mutato vento prius murmurant nautæ, deinde palam protestantur et clamant omnibus aut moriendum aut redeundum esse. Quo audito Anselmus lacrymis suffusus ingemuit, et recurrens ad consueta orationum suffragia, ait: "Disponset Deus, dispenset Dominus in me, quod voluerit; et in pristinas retrudat ærumnas; aut in obsequium suum, sicut ipso inspirante disposui, progredi patiatur et faciat. Neque enim meus sum, sed illius." His dictis in momento agnosceres vicarium ejus, qui imperat ventis et mari; vento e regione surgente, qui ad optatum littus vectores cum ingenti lætitia citissime appulit. Navi autem quæ archiepiscopum vexerat exonerata, res mira apparuit; quoniam in tabula una foramen ferme duorum pedum inventum est; nec aliquid omnino liquidi elementi admisit, dum sanctus vir remaneret in navi. Audito autem transitu archiepiscopi, rex immanis omnes

possessiones ejus confiscari præcepit, in irritum ducens omnia quæ ille gesserat.

Anselmus autem indicto sibi lætabatur exilio; arrham quoque futuræ beatitudinis noverat, quod eum pro justitia pati Dominus dignabatur. Ecclesiarum compatiebatur ærumnis sortique suorum, quorum calamitates vix sine lacrimis referet qui fideliter meminerit tempestatis illius. Fidelis autem Deus, qui sperantes in se non deserit, servi sui pro ipso patientis comitabatur exilium; ut quoquo gentium aut locorum veniret, humane reciperetur, benigne coleretur, honeste tractaretur, et exaudiretur ab omnibus pro sua reverentia. Nam in ipsa facie hominis quædam divinæ dulcedinis gratia relucebat, ut ab omnibus amaretur; et veneranda canities senis timentis Dominum aspicientibus ingerebat reverentiam pariter et timorem. Cujusque ætatis et sexus homines, quaqua locorum adventum ejus fama prænunciaverat, ei turmatim occurrebant; ut sacra benedictione ejus potiri mererentur. Nam qui nihil in transitu videre meruerunt, se felices arbitrabantur. Eloquia ejus Deo condita, et auditoribus grata erant, et Deum timentibus dulciora super mel et favum. Quanto amplius colebatur, tanto cautius virtutem humilitatis custodiebat; et verus Christi discipulus, quum esset omnium maximus, inter socios versabatur ut junior, et qui præcedebat sicut ministrator.

Transiens autem usque Lugdunum, ibi nuncios quos Romam direxerat, infirmitate corporis et aliis quibusdam causis præpeditus ab itinere, expectavit. Quibus redeuntibus, vocatus a Romano pontifice pervenit Lateranum, et cum honore summo recipitur. Agit ei gratias ecclesia Romana: Ipse quoque Romanus pontifex, [in præsentia] totius curiæ et nobilium populorum, qui tanti exulis causa

convenerant, longum protendit sermonem; atque inter cætera ait: "Quum hunc utpote peritissimum in omnibus liberalibus disciplinis et in religione nutritum et tritum magistri loco habere debeamus; sitque velut quidam alterius orbis apostolicus et patriarcha jure venerandus; menti tamen ejus tam sincera fides, tam excellens humilitas præsidet; ut nos magis indigentes consilio ejus censuerit consulendos, et ut a reverentia beati Petri quem adiit non potuerit periculis terræ aut maris arceri." Hæc et plura Romanus pontifex. Sed his omnibus Anselmus in silentio suo cautelæ et divini timoris opposuit. Exposita vero adventus sui causa, miratur et stupet ecclesia, subventionemque plenissimum pollicetur. Jussus autem morari, declinavit ad montana, Romani aeris inclementiam fugiens; receptusque est cum honore a venerabili viro Johanne quondam monacho Beccensi, tunc autem abbate Sancti Salvatoris Telesini; et ductus in villam, cui Sclavia nomen est.

Cap. 10. *Anselmus complevit in provincia Capuana volumen* Cur Deus et homo. *De penuria aquæ. De puteo aquæ. De duce Apuliæ. De comite Siciliæ, et de amicitia cum papa Urbano. De concilio Barensi. De confusione Græcorum, et de hæresibus eorum. Anselmus vocatur a viris Romanis Sanctus Homo. De investituris ecclesiarum. De concilio Romæ celebrato.*

Igitur ibi degens, et in summitate montis ubi villa erat, salubritate aeris et velut quadam solitudine exhilaratus, ait: "Hæc requies mea, hic habitabo. Vacans autem Deo et sibi, insigne volumen, incœptum quidem in Anglia, ibi in provincia scilicet Capuana

complevit; quod Cur Deus homo intitulatur. Incolæ autem vici vexabantur aquæ penuria, eo quod fontes, putei et cisternæ fere omnino deerant illis. Unicus autem puteus eis in devexitate montis subveniebat, tenuiter quidem, quoniam diebus singulis ante diei horam nonam adeo exhauriebatur, ut nihil exinde usque in alterum diem ministraret humoris. Explorans autem monachus qui in eo præerat suscepti hospitis sanctitatem ex perspicuis signis, incommoditatem exponit, orat opem, et in cacumine montis, quod summa desipientia videbatur, aquam dicit esse quærendam. Laudat Anselmus pium desiderium. Rogatur ergo Anselmus, ut locum eligat, terram primus aperiat, et aquam vivam exoret a Domino. Ille, velut Clemens alter, morem gerens hospiti, petitionem implet; et in brevi salubris et jugis aquæ abundans inventa est vena. Nam, sicut incolæ ferunt, adversis infirmitatibus aqua in potum hausta curantur ægroti; et usque in hodiernum diem Cantuariensis archiepiscopi puteus ille, qui uberrimus et minimæ profunditatis est, appellatur. His diebus Rogerus dux Apuliæ, Capuam obsidens, ad se virum Dei venire facit. Quem cum summo honore recipiens, ei in capella quadam commodum officium procurabat, ut ex remotione exercitus non haberet tumultum, ex vicinia quotidie sæpius secum haberet ducem. Ubi quum quadam nocte cæteris quiescentibus Anselmus egrederetur, in veterem cisternam multæ profunditatis cecidit, cadensque clamavit dicens, *Sancta Maria!* Accurrentes socii patrem vident in profundo fere exanimatum; sed ipse signo dato indicat se nil læsionis esse perpessum, et omnino incolumis eductus est. Venit illo Urbanus Romanus pontifex; et in civitate hospitiorum adeo juncti sunt, ut fere quicunque accedebat ad Urbanum, diverteret ad Anselmum.

Nam quam illi majestas, hanc isti reverentiam sanctitas conferebat. Pagani quoque, qui duci in eodem exercitu militabant, magis deferebant Anselmo, optantes ei prospera et precantes: plurimique eorum per eum accessissent ad fidem, nisi timor ducis et comitis Siciliæ eos cohibuisset. Non enim permittebantur venire ad fidem. Soluta obsidione celebratum est Barense concilium; ubi Anselmus catholica ratione convincit Græcos, et Spiritum Sanctum a Patre et Filio procedere docuit. Inde Romam cum apostolico reversus est. Ipso præcipiente Anglos Romam venientes ad pedem juxta Romani pontificis instar admisit. [Id quidem] Anselmi humilitas repulit; donec apostolicus ei præcepit, ut sic moderaretur humilitatem, ne quorumcunque benefacere volentium impediret devotionem.

Præterea cives urbis nobiliores Anselmo quandoque tetenderunt insidias ob fidem imperatoris ecclesiam persequentis, videntes plurimum auctoritatis conferri Urbano ex præsentia ejus. Cæterum ut eum Christum Domini esse constaret, et verum discipulum Christi; mox eo viso projectis armis ceciderunt in terram; et qui ad malefaciendum accesserant, sacræ benedictionis quærebant munus. Adeoque in tota urbe invaluit religionis ejus auctoritas, ut non archiepiscopus, non primas, sed sanctus homo antonomastice id est excellenter velut proprio nomine vocaretur. Romæ interim concilium celebratur; et inter cætera decreta statuitur, ut excommunicationis sententia feriantur laici, qui investituras ecclesiarum faciunt, et qui eas accipiunt de manu laicorum; eadem quoque sententia percelluntur, qui in officium sic adepti honoris aliquem consecrare præsumunt.

Cap. 11. *Anselmus archiepiscopus pervenit Lugdunum; et a venerabili Hugone archiepiscopo cum honore exceptus est. Willelmus rex Angliæ nuncios misit Romæ. Causa differtur inter archiepiscopum et regem per papam Urbanum. De morte Urbani papæ. Anselmus susceptus est a Widone Viennæ archiepiscopo. De duobus militibus querentibus. De micis mensæ Anselmi. De prima visione, secunda et tertia mortis Willelmi regis Anglorum.*

LUGDUNUM abinde revertitur Anselmus; et a venerabili viro Hugone primæ sedis Galliarum episcopo exceptus est, ut tanquam loci dominus haberetur. Siquidem archiepiscopus et comprovinciales sic ei deferebant in omnibus, ac si Cantuariensis ecclesiæ suffraganei essent. Et profecto Cantuariensis ecclesia his diebus plus fidei reperit in extraneis quam in suis. Filii enim persequebantur patrem, et inimici hominis domestici ejus. Nam ex suorum consilio a rege impio destinatus Romam venerat, adhuc ibi degente Anselmo, Willelmus ille, cujus in exitu Angliæ mentio facta est; et inter cætera obtinuit ab Urbano, ut causam Anselmi differret a solennitate Paschali in diem festum sancti Michaelis. Unde archiepiscopus, quoad rex viveret, viam redeundi in Angliam sibi credidit esse præclusam. Sed custos Israel, qui non dormit, quicquid humana temeritas somniaret, consilii æterni interim sententiam dispensat; et Urbanum, qui causam viri Dei ad petitionem tyranni distulerat, eximit rebus humanis, ut præfixum diem non videat. In exilio tamen prosperatur Anselmus; et non modo in Lugdunensi sed in contiguis quoque provinciis clarificante illum Deo ab omnibus communiter celebratur.

Rogatus autem a Widone archiepiscopo nobilis Viennæ, quæ dicta est maxima Galliarum, festivitatem beati Mauritii, quæ ob præsentiam capitis ejus ibi solennis est, celebravit. Expletis divinis, quum ad refectionem corporis consedissent; duo milites voce tremula, vultu pallenti, debiles et fere membris arentibus astiterunt, supplicantes ut de micis panis sui iis aliquid dignaretur conferre. At ille, "Ut video" inquit, "non tam micis quam pane solido indigetis. Abundant cibi, et locus amplus est; ite sessum cum benedictione, comedite quantum vultis." Adjecit etiam; "Nihil aliud faciam vobis, intelligens quo intendissent." Vitabat enim quicquam facere, quod miraculo posset ascribi; non enim suam sed Dei gloriam appetebat, quærens in omnibus non quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi. Porro a dextris sedentium sancti viri propositum videns, quasi importunitate petentium victus, fragmenta rapuit, præbuitque petentibus; monens cito discedere, ne hominem diutius fatigarent. Gustant, et cum benedictione hominis Dei recedentes, sanitati a quartanis, quod ex verbis eorum innotuit, illico restituti sunt. Unus principum terræ illius eodem languore diutius vexatus, famulorum manibus in ecclesiam beati Stephani, ubi Anselmus divina celebraturus erat, inductus est; et audita missa sanus exivit. Unde post paucos dies patri gratias reddidit, asserens se a febribus quartanis illius benedictione curatum. Accepitque ab eo salutis monita, quibus instructus ex conscientia multorum Deo dignius, mundo gratius, et sibi utilius vixit.

His fere temporibus eunti Cluniacum sacerdos quidam occurrit, petens ut sororem suam in amentiam versam respicere et benedicere dignaretur. At ille velut aure surda pertransiit. Instat presbyter, et

populus undique confluens instat; et ille Deum in hujusmodi temptandum non esse respondit. Nec tamen ante dimittitur, quam dextera elevata eam signo salutiferæ crucis signavit. Quo facto fugit ocyus, et cucullum imponens capiti, infelicis fœminæ deflet ærumnas. Rediens illa domus suæ nondum contigerat limen, et integerrimæ sanitati donata est, in laudem viri Dei linguas omnium solvit. Revertens inde Lugdunum, transiit Matisconam; et ibi rogatu episcopi et cleri in ecclesia beati Vincentii solennem missam celebrans, exhortatione publica populum monuit, ut a Domino pluviam, qua mundus egebat, precibus impetrarent. Illi fecisse se hoc sæpius, sæpiusque frustratos esse respondent; orantes ut necessitates ut vota eorum prece sua promoveat. Celebrantur divina; et per sacerdotes sui officium populi preces Domino offerunt. Nec mora, pro votis singulorum et omnium succedunt imbres; et tota civitas se in præconia sancti viri effundit. Perveniens autem Lugdunum, scripsit librum unum de Virginali Conceptu et Peccato Originali, et alium cui titulus est, Meditatio Redemptionis Humanæ.

Dum hæc agerentur, Urbanus papa moritur ante kalendas Augusti; et Anselmus judicio Dei solius exponitur. Et licet plurima pateretur, et rei familiaris angustia plurimum videretur urgeri; vigebant tamen in eo læta mens et pontificalis auctoritas; quia non deficiebat nec deserebat eum verborum ipsius operumque principium, qui in principio erat Verbum. Multa quoque de interitu regis impii prædicabantur a multis, quæ in vindictam Anselmi innotuerant tam ex signis patentibus quam ex visionibus manifestis. Sed ille his animum non opponens, pro conversione et salute tyranni quotidie Dominum precabatur. Tertio vero anno exilii sui, habito colloquio beati Hugonis

Cluniacensis apud Martiniacum, accidit ut de rege Anglorum mentio fieret. Abbas autem assertione religiosa multis audientibus publice protestatus est, se præterita voce vidisse eundem regem ante thronum Dei accusatum et damnationis excepisse sententiam. Mirantur audientes, sed quum eminentiam dicentis attendunt, verbis ejus fidem non habere non possunt. Die sequenti Lugdunum venit; et in kalendis Augusti quum omnes quiescerent, ecce juvenis ornatu venusto ac venerabili vultu clerico qui ante ostium cameræ jacebat adhuc ut sibi videbatur vigilans apparuit, vocans eum nomine suo, "Adam," inquit, "dormis?" respondit, "Non;" et adjecit, "Vis audire nova?" Adam, "Libenter," inquit. Et ille, "Pro certo noveris controversiam, quæ vertebatur inter Anselmum archiepiscopum et regem Willelmum Angliæ, omnino esse decisam." Ad quod ille, oculos erigens, neminem vidit. Sequenti vero nocte alius inter matutinas vigilias clausis oculis stans psallebat; et ecce quidam ei ostendit chartulam, in qua scriptum erat: Obiit rex Willelmus. Oculos autem aperiens, neminem nisi socios vidit. Et tunc quidem Dominus de rege impio judicium suum terribiliter perpetraverat; et qui vixerat bestialiter, bestialem invenerat exitum vitæ. Tristabatur Anselmus; et sicut Samuel lugebat Saulem dejectum a Domino, sic istum in se provocasse iram Domini, mœrens et anxius querebatur. Mallet enim in beneplacito Domini seipsum in corpore, quam illum taliter mortuum esse.

Cap. 12. *Anselmus quiescit in monasterio casæ Dei tempore primi exilii. De fulgure et fulmine. De morte regis Willelmi II. De rege Henrico. De causa excussa coram papa Paschale. De libertate ecclesiæ Christi Cantuariensis.*

Exin post triduum quum invitatus honorificeque susceptus in loco venerabili, cui Casa Dei nomen est, de nocte quiesceret; tempestate crebra per montem fulgura volitant, et maximo fulminis ictu et terrore horribili super domum, in qua fœnum monasterii servabatur, plurimum ignis effundunt. Vicinæ corripiuntur ædes, et horror et strepitus, fœtet fumus teter, flamma lucens terruit universos et ad varia loca dispersit. Audiens autem pater Anselmus invaluisse incendium; "vobis," inquit, "provideamus;

Nam tua res agitur, paries quum proximus ardet;"

egressusque citius venit ad ignem, eique signum vivificæ crucis apposuit. Corruit ergo ignis, ipsasque quas invaserat languens reliquit domos: et, quod magis mirum est, quibusdam in circuitu consumptis domibus nil læsionis attulit fœno monachorum, qui virum Dei habebant hospitem. Nec mora, Lugdunum reversus nuncios recepit ab Anglia regis interitum nunciantes; et quomodo manus Domini gloriosam illam ecclesiæ suæ exercuerat ultionem. Siquidem secunda die mensis Augusti, quæ post visionem Lugduni factam illuxit, idem rex in sylvam, quæ Nova Foresta vocatur ab incolis, venatum mane profectus est; ibique in latere sagittam excipiens, corde sauciato emisit spiritum suum. Sic sic patiente Basilio letali telo ad consolationem ecclesiæ perimitur Julianus; et altero Juliano perempto in Anglia, ad consolationem Ecclesiæ revocatur Anselmus. Quis alterutrum miserit telum, adhuc incertum est quidem. Nam

Walterus Tyrrellus ille, qui regiæ necis reus a plurimis dictus est, eo quod illi familiaris erat et tunc in indagine ferarum vicinus, et fere singulariter adhærebat, etiam quum ageret in extremis, se a cæde illius immunem esse invocato in animam suam Dei judicio protestatus est. Fuerunt plurimi, qui ipsum regem jaculum quo interemptus est misisse asserunt; et hoc Walterus ille, etsi non crederetur ei, constanter asserebat. Et profecto quisquis hoc fecerit, Dei Ecclesiæ suæ calamitatibus compatientis dispositioni fideliter obedivit.

Primi quidem omnium ad patrem sub omni celeritate monachi Cantuarienses occurrunt. Deinde magnorum virorum nuncii se invicem prævenientes totius insulæ devotionem exponunt. Et insuper illustris rex Anglorum Henricus, qui fratri successerat, revocati a se archiepiscopi reditum fideliter procuravit. Se et omnia regni negotia ex illius consilio pendere pollicetur. Studuit enim inter regni sui auspicia pius et mansuetus haberi, pro more potestatum, quæ donec solidatæ sint, mansuescunt. Siquidem mitissima sors est regnorum sub rege novo. Cæterum quum regi novo apud Saresberiam, quid in Romano concilio gestum sit, exposuisset; rege turbato omnia in contrarium versa sunt. Quot igitur et quanta pro libertate ecclesiarum duobus annis passus est, longius est enarrare. Quum vero rex Henricus videret Anselmi constantiam invictam; rogavit ut cum nunciis suis Romam iret, et regiæ dignitatis in Anglia læsæ procuraret medelam. Universi episcopi Angliæ, abbates, et proceres, acclamant istud regi de jure negari non posse: ad hæc inquit Anselmus archiepiscopus: "Ibo quidem quoniam vultis; sed Ecclesia Dei Romana nihil consilio meo vel prece faciet, quod ecclesiarum præjudicet libertati, aut sedis

apostolicæ majestatem aut meam dedeceat honestatem." Venientes autem Romam nuncii cum archiepiscopo, a domino Paschali papa, qui Urbano successerat, benigne recepti sunt. Exinde suo tempore Willelmus, de quo supra, causam regis exposuit; ac inter cætera intulit, quod rex nec pro regni amissione ecclesiarum investituras sibi pateretur auferri. Ad quæ Paschalis papa respondit. "Si rex tuus nec pro regni amissione ecclesiarum donationes patietur amittere; scias et ei fideliter referas; ecce ego coram Deo loquor, quia nec pro sui capitis redemptione eas illi Paschalis impune permittet habere." Et quidem causa regis tunc in his finibus subsistit. Quantum vero Anselmo Paschalis detulerit et contulerit tempore suo, liquet ex multis. Ei namque primatum Britanniæ, quem a tempore beati Augustini antecessores habuerant, confirmavit. Hoc quoque personaliter privilegium dedit; ut ab omnium Legatorum ditione quoad viveret esset exemptus. Præterea Girardum Eboracensem professionem Anselmo facere detrectantem causa cognita coegit profiteri; et si circumventus quandoque in contrarium scripsit. Secutus enim est decisionem causæ Lanfranci temporibus ab Alexandro Romano pontifice [quæ] sollemniter facta est et in scripturam redacta. Indicant hoc litteræ ejus, quæ in Ecclesia Cantuariensi adhuc extant bullatæ. Quid multa? non meminimus preces Anselmi repulisse Paschalem papam, vel quæ innotuerant distulisse vota.

Cap. 13. *Anselmus cum suis quiescit Florentiæ nocte una. De quodam viro, qui jacuerat in lecto sancti Anselmi, et quid ei accidit. De inhibitione sancti Anselmi archiepiscopi in regnum Angliæ tempore Henrici primi. De quodam cæco illuminato a sancto Anselmo tempore exilii secundi. De pace facta inter regem Henricum Angliæ et Anselmum.*

Redeuntes Florentiam veniunt, et ibi quiescunt nocte una. Discedentibus illis, dominus domus in lecto quo Anselmus jacuerat pro more decubuit. Quo dormiente adest homo ignotus, monens ut inde citius surgat. Et adjecit indignum esse, ut lectum occuparet, in quo tantus quievit hospes. Contemnenti nocte secunda visio minacius et terribilius iteratur. Illo autem moto quidem sed non ut cederet, tertia nocte denunciatur, ut ocius surgat et se exinde cohibeat; experiturum fore non esse fantasticum quod videbat. Territus ille somnio, mane adiit ad episcopum civitatis; et audita per eum sanctitate Anselmi, lectum ex tunc in omni reverentia custodivit. Quum autem Lugdunum appropinquassent; Willelmus sæpe dictus ab archiepiscopo recessurus, ex parte regis Angliæ inhibuit, ne Angliam ingrederetur; nisi postposita obedientia sedis apostolicæ se consuetudines omnes utriusque Willelmi regum promitteret fideliter servaturum. Miratur hæc archiepiscopus, quia alia conditione exierat; mansit Lugduni; et rex Henricus omnes possessiones ejus Willelmo redeunte præcepit confiscari. Interim ad Anselmum in oratorium cæcus quidam accedens, obtinuit ut super oculos ejus signum crucis pollice pingeret. Fecit hoc tertio, dicens sic: "Virtus crucis Christi illuminet oculos istos, et ab eis omnem infirmitatem depellat, integræque sanitati restituat." Et quum eos aspersisset aqua sanctificata, illuminati

sunt. Regis autem indignatio in annum et dimidium protracta est.

Exigentibus negotiis quibusdam ecclesiasticis, vir Dei in Franciam veniens, a rege Henrico rogatus in Normanniam progredi, rerum suarum tandem a rege investituram accepit. Rege autem in Angliam transeunte, post pauca Willelmus ille qui regum nuncius archiepiscopum totiens fatigaverat, Beccum reversus est, rogans ex parte regis attentius, ut retroactis querelis omnino sopitis Angliam ocyus visitaret. De libertate ecclesiarum, quas Dei clementia regibus jam excusserat, lætatur episcopus; et iter arripiens Gemeticum venit; ubi ne progrederetur, adversa valetudine præpeditus est, et fere in extrema deductus ex defectu naturalium virtutum socios omnes desperatio tenuit; et mors cita ac certa videbatur astare præ foribus. Inter hæc sollicitatur pater, ut vel filiorum amore naturæ vim faciat, sibi patiatur alimentorum aliquid ministrari; et ille se omnino nil appetere, sed nec posse quidem verbis cessantibus anhelo spiritu fatebatur. Undique conveniunt episcopi et abbates; ut possint illius beati spiritus transitum explorare; et ad cœlestia migrantem psalmis prosequantur et hymnis. Quidam autem familiarius, ut unus servientum monasterii per silvam gradiens et huic rei nihil intentus, bestiolam quam martyram vocant, videret perdicem in ore deferentem; et exclamans bestiolæ fugienti perdicem excussit. Qua allata gustavit æger, et convalescens contra spem admirationi fuit, et gaudium attulit universis. His ergo qui convenerant redeuntibus, unus servientium Radulphi Sagiensis ei plurimum detrahere cœpit; asserens ei compatiendum non esse, qui sibi in alimentorum perceptione subvenisse potuerat, si inanis gloriæ jactantiam remisisset. Temeritati ejus silen-

tium indicit abbas, modesta sociorum increpat multitudo; et is eo ardentius more stultorum qui verba sapientiæ non admittunt, sanctum Dei lacerare non cessat. In his verbis cœpto itineri properanter insistens, in frondosam quercum silvæ per quam iter erat vehementer offendit; et ex equo procumbens, uno stasilium pedem equitis firmius retinente; equoque territo, tamdiu huc et illuc tractus est et concussus, ut fere videretur novissimum spiritum exhalasse. Tandem vero sociis Beatam Virginem invocantibus, comprehensus est equus; et vix inspirans miser edoctus est parcere amicis Dei, quum magnæ temeritatis sit etiam de servo alieno ferre sententiam.

Cap. 14. *Henricus rex Angliæ amicabiliter visitavit Anselmum archiepiscopum in die Assumptionis Beatæ Mariæ apud Beccum cœnobium. De clerico, alienatione mentis suæ. De bello inter regem Henricum Angliæ et fratrem suum Robertum comitem Normanniæ. Anselmus scripsit libellum in Anglia de concordia præscientiæ, prædestinationis, et gratiæ Dei, cum libero arbitrio. De Thoma Eboracensi electo.*

Rediit rex Henricus in Normanniam; et in assumptione Beatæ Virginis Mariæ archiepiscopum Becci amicabiliter visitavit. Illo ferme tempore capellam curiæ prece abbatis archiepiscopique Rotomagensis favore dedicavit Anselmus; et in ipsa dedicatione clericum alienatione mentis laborantem benedictione sola pristinæ restituit sanitati. Qui pro Deo exul et contumeliis affectus diutius sedes circuit alienas, exinde, ut justum est, Deo de hominibus triumphante, ad suam cum honore et gloria remeavit.

Ubi ab eo vir Anglus nobilis et dives, gravi corporis infirmitate percussus, petens ab eo per nuncios benedictum et accipiens panem, secundum fidem suam curatus est. Rex interim in Normannia degens congratulatur paci; et jam dissimulare non potest, confidens sibi Dominum ex hoc esse placatum, quod in veram et firmam amicitiam amicum ejus receperit Anselmum. Unde sibi in brevi totam Normanniam et repromittit, et quidem non frustra. Nam fratrem suum et fautores ejus conserto prælio solenni confecit et cœpit. Quam victoriam nactus, per epistolam communicavit Anselmo; quæ meritis concordiæ et pacis inter eos reformatæ ascribebatur. Quum autem in kalendis Augusti rex et archiepiscopus convenissent, triumphus ecclesiæ omnibus patuit; rege investituram ecclesiarum palam cedente et concedente archiepiscopo, nec aliquid vendicante in electionibus nisi assensum, qualem sacri canones non excludunt. Neque enim eligere nec virga pastorali investire sibi pro more antiquo usurpans, procedere permisit in dispositione ecclesiarum canonicas sententias. Scripsit interea Dei famulus libellum unum de concordia præscientiæ, prædestinationis et gratiæ Dei cum libero arbitrio; in quo contra morem moram fecit, quia corpore infirmatus erat; ut non equo sed lectica de loco ad locum semper postea veheretur.

Quum itaque finis ejus appropinquaret; Thomas Eboracensis junior jam electus, et a Willelmo Wintoniensi episcopo mandante Anselmo presbyter ordinatus, finita inter ecclesias Cantuariensem et Eboracensem cœperunt jurgia instare. At Anselmus, etsi ad summum corpore languens, virtute tamen indutus ex alto, singulis totius Angliæ episcopis in virtute obedientiæ præcepit, ne Thomæ communicarent; donec ille ab incœpta rebellione desisteret; litteras

quoque patentes, quibus hoc mandabatur, jussit signatas in omnibus episcoporum sedibus diligentissime custodiri. Ad Thomam quoque, in eo constitutus articulo, epistolam in hæc verba direxit:

Cap. 15. *Epistola sancti Anselmi ad Thomam Eboracensem electum jacentis in lecto suo languentis de jurisdictione ecclesiæ Christi Cantuariæ.*

Anselmus minister ecclesiæ Cantuariensis, Thomæ electo archiepiscopo Eboracensi.

" Tibi, Thoma, in conspectu omnipotentis Dei, ego " Anselmus Cantuariensis archiepiscopus totius Brit- " anniæ primas loquor, loquens ex parte ipsius Dei. " Sacerdotale officium, quod meo jussu in parochia mea " per suffraganeum meum suscepisti, tibi interdico; " atque præcipio ne te de aliqua cura pastorali ullo " modo præsumas intromittere; donec a rebellione, " quam contra ecclesiam Cantuariensem incœpisti " discedas; et ei subjectionem (quam antecessores " tui, Thomas videlicet et Girardus archiepiscopi, ex " antiqua antecessorum consuetudine professi sunt) " profitearis. Quod si in his quæ cœpisti magis per- " sevare quam ab eis desistere delegeris; omnibus " episcopis totius Britanniæ sub perpetuo anathemate " interdico, ne tibi ullus eorum manus ad promo- " tionem pontificatus imponat; vel si ab externis " promotus fueris, pro episcopo vel aliqua Christiana " communione te suscipiat. Tibi quoque, Thoma, " sub eodem anathemate ex parte Dei interdico, " ut nunquam benedictionem episcopatus Eboracensis " accipias, nisi professionem (quam antecessores tui " Thomas et Girardus ecclesiæ Cantuariensi fecerunt) " facias. Si autem episcopatum Eboracensem ex

"toto dimiseris, concedo ut officio sacerdotali, quod "jam suscepisti, utaris." Verebatur enim, sicut interrogatus dicebat, apparere in conspectu judicis Dei; nisi ante punisset tantam inobedientiam in jurisdictione sibi commissa suo tempore emergentem. Unde idem Thomas, auctoritate viri et acerbitate sententiæ territus, in se rediit; et præsentibus vice primatis Cantuariæ ecclesiæ suffraganeis etiam post obitum Anselmi professus est.

Cap. 16. *Anselmus incipit libellum de Origine animæ, et non perficit, quia morte præventus est. De obitu Anselmi XI calendis Maii, et de anno pontificatus sui. De balsamo multiplicato, et de miraculis ejusdem.*

TERTIO igitur anno postquam a secundo exilio per regem Henricum revocatus est, adeo cœpit debilitari, ut ei cibus omnis in fastidium verteretur. Vim tamen faciebat naturæ in perceptione eorum; eo quod ipsam noverat sine alimentis constare non posse. Caro quidem infirmabatur magis et magis; sed generosus ille spiritus et Dei amore nobilis ecclesiæ dedignabatur infirmitati. Ex ea enim fortior et potentior videbatur. Neque enim a meditationibus divinisque colloquiis et orationibus poterat impediri; sed in consuetis et Deo placitis exercitiis jugiter versabatur. Consecrationi Dominici corporis quotidie intererat, illuc aut pede iens aut sella delatus. Vix quinto die ante obitum potuit inde arceri. Illuxerat Dominica dies Palmarum, et unus eorum qui aderant sic eum alloquitur: "Pater, verisimile est ex his quæ videmus, te ad Paschalem Domini tui, relicto mundo, transire solennitatem." Et ille; "Sicut fuerit" inquit "voluntas, sic fiat; et beneplacitum Domini de me

ut voluerit impleatur. Verum si mallet, quæstionem de origine animæ, quam in mente volvo, vellem ante obitum meum fideliter absolvi." Nec aliquid doloris sentiebat in corpore; et ob hoc lacessente stomacho verius deficiebat. Vesperante dein tertia feria quum vix jam verba formaret, rogatus a Radulpho Roffensi episcopo et his qui aderant, Regi, reginæ, liberis eorum et subditis omnibus benedixit; et eos, quantum ad se pertinebat, absolvit. Matutinis laudibus intererant fratres ecclesiæ Salvatoris; et unus assistentium illi passionem Dominicam inchoavit. Ubi vero ventum est ad verba Domini Jesu, *Vos estis, qui permansistis mecum in temptationibus meis: et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum; ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo:* [Luc. xxii. 28.] Lentius solito spiritum trahens, et fini jam proximus, in cinere et cilicio positus est. Adunatis quoque fratribus circa eum, quantum dolor et lachrimæ permittebant, obdormivit in Domino.

Transiit autem illucescente aurora quartæ feriæ Cœnam Domini præcedentis, quæ erat undecimo Kalendas Maii, anno videlicet Dominicæ Incarnationis millesimo centesimo nono, qui fuit annus pontificatus illius decimus sextus, vitæ quoque septuagesimus sextus. Felix transitus et gloriosa subvectio miraculorum indiciis declaratur; et sanctissima merita confessoris ex signis ibi conspicuis publice innotescunt. Venerabiles siquidem viri, memoratus episcopus Roffensis, et Baldwinus, quem vir sanctus, ut dictum est, rerum suarum œconomum fecerat, modico balsamo quod habebatur faciem sacram inungere satagebant. Episcopus ergo hoc expleturus officium, digitum vix intinctum summo tenus de fundo vasis extraxerat; et balsamum videt omnino defecisse, vase negligentius custodito. Vexatur ille, et omnes qui

aderant contristantur. Rogavit itaque venerandus vir Edmerus, cujus ab initio mentio facta est, ut episcopus vas inversum violentius excuteret in manum ejus. Acquievit episcopus; et ecce de vase fere arido liquor fluens in abundantia subjectam manum implevit. Iteratum est hoc secundo et tertio, et etiam sæpius repetitum; et vas fluxit semper in abundantia. Erumpentibus ergo lacrimis præ gaudio et admiratione, totum corpus sancti viri qui aderant repetitis vicibus perunxerunt. Cur enim in tanta Dei largitate seipsos parcitatis aut avaritiæ redderent arguendos. Helia ministrante oleum multiplicatur; et balsamum, ut obsequatur Anselmo, suscipit incrementum. Dignum quidem erat; ut caro quam vivens servare studuerat a voluptatibus incorruptam, exanimata corruptionis injuriam non sentiret.

Vir quidam Christi et Ecclesiæ verus cultor, et pro facultate subventor pauperum, obeunte patre Anselmo, Cantuariæ ad fatalem ut videbatur pervenerat horam. Diu namque languerat. Quo in somnum tenuem parumper soluto, adest juvenis speciosus, et quid patiatur inquirit. At ille; " En morior." Cui juvenis. " Pater patriæ," inquit, " æternaliter victurus nunc tendit ad Deum, et tu moreris? Surge cito, et glorifica Deum et amicum ejus qui tibi subvenit patrem Anselmum." His auditis, ille cunctis stupentibus surgit et gratias acturus concitus ad ecclesiam pergit, et quid viderit indicat. Hora quoque ejusdem transitus in monasterio beati Augustini super statu gloriosi patris sollicitus frater in visione vidit ad ostium cameræ archiepiscopi albarum personarum pulcherrimum cuneum, quasi alicujus exituri adventum cum desiderio præstolantem. Præerat illi choro ingrediens et egrediens pontifex, habitu et quadam majestate insignis. Hic, Anselmo obeunte, festino exivit et ait: " Ecce adest quem

expectatis; suscipite illum, et quo Dominus jussit efferte in voce laudis et exultationis." Paucis vero diebus ante Cantuariensis ecclesiæ monachus quidam, Helias nomine, innocens et vitæ probatæ, transitum patris Anselmi ex alia visione cognovit. Visum est enim ei, quod beatissimum Dunstanum et Anselmum archiepiscopum in ecclesia Christi viderit colloquentes; et quod hæc Anselmo a Dunstano dicta acceperit. Amice carissime, accipe hunc annulum manu; velles recipere." Manum retrahens beatus Dunstanus ait: "Non quidem hac vice, sed me servante interim quarta feria ante pascha recipies illum de manu Domini." Sic quidem Martini transitus in visione sanctis innotuit; et Dominus, cui similiter servierunt, Martinum et Anselmum pari modo glorificavit.

Cap. 17. *De miraculis sancti Anselmi Cantuariensis archiepiscopi post obitum suum. De sarcophago, in quo corpus ejus clauditur. De capellano Roffensis episcopi; et de comite Arnulfo turbato in mari.*

Peractis his quæ ritus exposcit, restabat ut preciosus ille thesaurus corporis clauderetur monumento. Ad sarcofagum itaque ventum est; et inventus est minor quam ut nisi fractis membris et per demptionem lapidis superioris corpus recipere posset. Quod quum nimis durum et intolerabile omnibus videretur; unus circumstantium fratrum arrepto pontificis baculo saxum aggreditur, et illud undique sic pertractat et premit, huc et illuc aptans; ut recipiendo corpori cum admiratione omnium commodissimum et sufficientissimum videretur. Nam Salvator, in cujus transitu scissæ sunt petræ, hoc ad gloriam suam egit; ut

confessori suo natura lapidea mirabiliter cedere videretur. His diebus capellanus quidam episcopi Roffensis, professione monachus, morum opinione laudabilis, Robertus nomine, per pontem Lundoniæ transiens, beati patris Anselmi patrocinium sibi adesse sensit et gavisus est. Equus enim, qui famulum et sarcinam deferebat, sine serviente quidem sed onustus sarcinis, cecidit in Tamensem fluvium. Licet igitur super amissione equi et rerum moveri possit pauper: nihil tamen exulcerabat animum ejus nisi unus librorum Anselmi, quem in sarcinulis positum credebat et lugebat amissum. Sed secus accidit. Nam quum sæpius invocato patre Anselmo pervenisset ad ripam; equum, manticam cum sarcinulis, librum quoque et universa quæ amiserat illæsa invenit. Præterea Arnulfus comes filius Rogeri de Montegwyneri [de Normannia Angliam rediit.] Et primo quidem prosperante cursum vento in medium ponti delatus est. Quo deficiente, remiges affliguntur; exinde toto biduo jam deficientibus alimentis, naufragium patiuntur ab instabilitate et errore ventorum. Tandem vero ad beatum Anselmum conversus comes socios rogavit et nautas, ut beato Anselmo, quem noverant, et de cujus sanctitate non dubitabant, totam committerent navem. Nam qui semper misericors extitit, dum mortales eum retardarent exuviæ, non defuturum supplicibus pollicetur; quum nuper Deo junctus et nullo præpeditus obstaculo ampliori ferveat caritate. Assenserant omnes; et vix sub hoc voto Dominicam Orationem compleverant; et ecce nebulis dissipatis, vento prospero quo voluerant in Angliam deferuntur. Venientes curiam regis, regi et aliis quid sibi acciderant referunt; et in laudem egregii confessoris omnium exaudientium ora laxantur. Ad hæc unus Cantuariensium fratrum de statu patris Anselmi valde sollicitus, Dominum

exorabat, ut eum inde faceret certiorem. Adfuit ergo amico in visione, præcipiens illum certum esse, quia ex quo onere carnis exutus est, gloriose illum excepit et stolam immortalitatis induit, quem vere coluerat, Jesus Christus.

Cap. 18. *De miraculis sancti patris nostri Anselmi Cantuariensis archiepiscopi. De quodam monacho ecclesiæ Christi Cantuariensis, qui accessit ad tumulum sancti Patris Anselmi causa orandi, scilicet, An Anselmus, an pro Anselmo; dignum esse ipsum rogari ut sanctum; quia nomen ejus scriptum est in libro vitæ: et de aliis miraculis ejus.*

Longum erit, si omnia, quæ tunc acciderunt, hujusmodi referantur. Sed in paucis, quia succinctam promisimus brevitatem, liber iste claudatur; et qui plura scire voluerint, recurrant ad fontes; grandia loquor volumina, a quibus hæc velut tanto modico ad itinerantium consolationem et refrigerium sumpta sunt. Novicius quidam Cantuariensis ecclesiæ monachus, inter alios qui ad tumbam patris Anselmi orandi causa turmatim confluebant, actus quidem devotione illuc veniebat; hæsitabat tamen, quid potius esset orandum, scilicet an Anselmus, an pro Anselmo. Sed quum in hujusmodi fluctuatione diutius anxiaretur; tota se devotione convertit ad Dominum, rogans ut quid se oporteat facere instruatur; et quia in veritate pium Dominum sæpius invocavit; in visione ubi orabat ante altare ei apertus est liber, in quo decentissime scriptum erat, Sanctus Anselmus. Intellexit ergo vir devotus nomen Anselmi scriptum in libro vitæ, et præcedentis vitæ merito dignum esse ipsum rogari ut sanctum. Alius in eadem ecclesia frater gravi cor-

reptus infirmitate diu languerat; et omnino quo se verteret opis gratia ignorabat. Postmodum vero ad notam beati Anselmi pietatem tota se contulit devotione. Ducitur ad tumbam ejus; et humi fusus attentius orat, ut ecclesia aut per convalentiam aut per interitum ipsius exoneraretur. Desiderium cordis ejus audivit Altissimus; et qui Anselmum invocaverat, restitutus est sanitati. Vir nobilis, miles probus et multis notus, Humfridus nomine, lapsus in hydropem ab omnibus medicis ob desperationem relictus est. Hic Anselmum dilexerat, nec elabi poterat a memoria ejus. Rogavit itaque monachum Cantuariensem, Haymonem nomine, ab antiquo sibi notum venire ad se, ut vel animæ suæ consuleretur. Adest ille, et forte secum beati Anselmi cingulum detulit. Quod deosculans miles præmissa prece sibi circumducere nititur; sed vix præ tumore se contingere poterant summitates. Verum miro modo sensim cœpit detumescere corpus, et in naturalem reduci statum. Quod ille sentiens per omnia membra cingulum circumduxit; et ad sanctissimi confessoris titulum integræ restitutus est sanitati. Lugduni apud sanctum Irenæum inclusa quædam admodum religiosa se quadam nocte ad thronum perpetuæ virginis vidit adduci; ubi quum plurima audisset et vidisset admiranda patriæ cœlestis præconia; quæsivit inter cætera, quidnam sperandum esset de Hugone archiepiscopo Lugdunensi. At virgo genitrix, "Bene," inquit, "filia, bene illi erit per gratiam Dei." Et inclusa subjecit: "De domino meo Anselmo Cantuariensi archiepiscopo, domina mea regina, quid sentiam?" Cui domina: "De illo certissima esto, quod proculdubio in magna gloria Dei est."

Unus eorum, qui ei fuerat familiaris, eodem fere tempore similem vidit in Anglia visionem. Patrem

enim in albis indutum videns et pontificalibus insignitum, recolens quidem de rebus humanis exemptum; "Ubinam," inquit, pater, degis? Quomodo vivis? Quidve agis?" Et ille, "Ibi vivo, ubi video, lætor, perfungor." At ille dum expergefactus hæc revolvit; e quatuor verbis unum sibi dolet elapsum. In ipsa vero tristitia quodam intervigilio vocem sibi manifeste dicentem audit, Lætor; et hoc quidem verbum amiserat. Unde et de Patris gloria amplius certioratus, plurimum exultavit, immensas gratias referens creatori. Et ut ad barbaros beati confessoris protenderetur gloria; matrona quædam in partibus Scotiæ a nobilibus Anglis genita, et in Christiana religione circumquaque probata, Estryldis nomine, gravi languore ad mortem usque deducta est. Sed tandem beati Anselmi cingulo, de quo jam diximus, cincta plene convaluit. His interfuit, hæc vidit et procuravit jucunda recordatione dignus Edmerus. In Cantuariensi ecclesia acuta febre laborabat frater ægrotus. Quum ergo medicorum omne cesserat auxilium; memorato cingulo circumdatum est collum ejus, procurante Edmero, et sanatus est. Mulieres quoque laborantes in partu quot eo cingulo adjutæ sunt in puerperio, referre non expedit; quia nimis longum et multis notum. Eodem cingulo sanatus est frater sine omni ruptura, cui sub umbilico in modum sphæræ grandioris ingens coaluerat tumor. Hoc Cantuariensis novit ecclesia; quoniam ibi factum celebre est. Elphegus quidam, quod publice notum est, a nativitate cæcus, surdus, mutus erat et claudus. Et hoc quidem publice notum. Hic, sicut præsens testatur dies, ad sepulchrum beati Anselmi, plenam in his omnibus recepit sanitatem. Vicum quendam beati Edmundi incendium occupavit, et domum cujusdam qui beati Anselmi alumnus fuerat et nihil

aliud habebat. Jam invaserat ignis edax, qui universa consumit. Non erat homini solatium; quum ecce fra ter unus monet, ut nutritoris sui Anselmi meminerit, eique committat domum, qui flammas extinguere consuevit. Paret ille, et nondum finita Oratione Dominica domum suam ab incendio sine læsione miratur et lætatur exemptam. Helias venerabilis abbas sanctæ Trinitatis in monte Rotomagi, precibus et meritis beati Anselmi, quum ab eo ordinaretur, a tumore et dolore genuum, quibus adeo vexabatur ut vix incedere possit, se publice confessus est esse curatum. Sed quis ego sum, ut enarrem justitias Domini, et tanti patris præconia ore vel calamo præsumptuoso contingam? Vires quidem meas excedit et merita, ut tantum confessorem digne describam; et inepte describere nota præsumptionis est, et res jure et merito obnoxia pœnæ. Sed propitius mihi sit pater Anselmus, et meritis et precibus suis mentem meam dirigat in occupationem utilem et honestam, et quæ divinæ sit placita majestati. Auditorem quoque et lectorem obsecro; et qua licet supplicatione obtestor; ut in hoc voto mecum et pro me sollicitent sanctum patrem Anselmum, et mihi et sibi veniam impetrent delictorum ab eo, qui solus est benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

Explicit Vita Sancti Anselmi Cantuariensis ecclesiæ archiepiscopi, secundum Joannem Carnotensem episcopum.

VI.

VITA SANCTI THOMÆ CANTUAR.

AUCTORE

JOANNE SARESBERIENSI

CARNOTENSI EPISCOPO.

PROLOGUS.

SACROSANCTAM ecclesiam jugiter impugnat hostis antiquus, sed qui ipsam cruore proprio redemit Dei Filius, eam sanguine membrorum suorum in veram asserit et provehit libertatem; in quibus præeminent gloriosus apostolorum chorus, et sanctorum martyrum purpuratus exercitus, quorum doctrina compacti, quorum exemplo roborati, quorum sanguine velut cæmento et quasi glutino quodam consolidati sunt vivi lapides in ædificio corporis Christi, ut proficiens ecclesia dilatetur et crescat, numero fidelium et virtute, in templum sanctum in Domino. Sed quum omnes martyres prærogativam habeant gloriæ sempiternæ, titulus tamen illorum illustrior est cæteris, et corona clarius radiat, qui duplici honore digni doctorum funguntur officio, forma gregis ex animo facti, et tempore necessitatis ponentes animam pro ovibus suis. Sicut enim stella a stella differt in claritate, sic in resurrectione sanctorum singuli in ordine suo justi fulgebunt ut sidera: et qui ad vitam erudiunt multos, erunt ut firmamenti splendor in perpetuas æternitates. Quibus jure et merito sanctus Cantuariorum arciepiscopus Thomas associandus est, ut qui exstitit pro Christo socius tribulationis et patientiæ,

sit eis in ipso cohæres consolationis et gloriæ. Cujus ut merita clarius elucescant, summam conversationis ejus succinctus et admodum brevis sermo percurrat. Nam gestorum ejus seriem nosse, si cui forte in voto est, a magnis, quæ ab illo et de illo scripta sunt, voluminibus erit mutuanda. Ut constet ad commendationem gratiæ Dei, quæ ubi vult spirat, quam brevi intervallo variarum occupationum expleverit tempora multa, indicant hoc epistolæ ejus, et scripta aliorum, plena et digna relatu, quæ tam præsentes quam posteros, si diligenter inspiciantur, ad virtutem poterunt animare.

INCIPIT VITA S. THOMÆ.

Prædictus igitur beatissimus Thomas Londoniensis urbis indigena, parentum mediocrium proles illustris, a primis adolescentiæ annis gratia multiplici ditatus est. Erat enim statura procerus, decorus forma, ingenio perspicax, dulcis et jucundus eloquio, et venustate morum pro ætate amabilis, tantoque rationis vigebat acumine ut prudenter inauditas et difficiles solveret quæstiones, adeoque felici gaudebat memoria ut quæ semel in sententiis aut verbis didicerat, fere quoties volebat, posset sine difficultate proferre. Quod multi literatiores assequi non valentes, tantam mentis alacritatem, præsertim in homine variis occupationibus dedito, miraculis ascribebant. Sic enim nutrix gratia futurum prosequebatur antistitem, ut ei in collationibus aut cursu sermonis, ut dici solet, ad manum necessaria ministraret.

Ab ineunte autem ætate, sicut referre solitus est, didicit a matre timorem Domini, et beatam Dei genitricem Mariam, tanquam ducem viarum suarum, et vitæ patronam, dulcius invocare, et in illam post

Christum totam jactare fiduciam. Publice mendicantibus pleno compatiebatur affectu et subveniebat effectu, ut cum beato Job dicere posset: Ab initio coaluit mihi miseratio, et pietas de utero matris meæ egressa est mecum.

Liberalium vero disciplinarum scholas egrediens ad curarum se transtulit occupationes, et in seriis earum et nugis, prout ferebat spiritus, cito prævaluit: et sic commilitones et coætanos suos facile antecessit. Licet autem studiis, prout ætatis urgebant stimuli, juvenilibus ageretur, vigebant tamen in eo fidei zelus et magnificentia animi. Erat tamen supra modum captator auræ popularis, et, quod de beato Britio Turonensi legitur, de ipso non dubitaverim affirmandum, quod etsi superbus esset et vanus et interdum faciem prætenderet insipienter amantium et verba proferret, admirandus tamen et imitandus erat in corporis castitate.

Quum vero in curiis procerum plurima contra honestatem cleri geri conspiceret, et convictum eorum proposito, cui addictus erat, perniciosius adversari, instinctu potius gratiæ et ducatu quam consilio amicorum aut interventu, se ad patrem piæ recordationis Theobaldum Cantuariensem archiepiscopum contulit, et promerente industria in brevi inventus est dignus ut familiarissimus ejus inter paucissimos ascriberetur. Quot autem et quantos ibi pro ecclesia Dei labores pertulerit, quotiesque pro expediendis necessitatibus ecclesiasticis apostolorum limina visitaverit, quam felici exitu, quæ sibi injuncta fuerant, expedierit, nequaquam dictu facile est, præsertim compendiario non singula exprimenti, sed colligenti summam rerum et causam martyrii ejus exponere gestienti.

Ut vero in causis perorandis et decidendis et populis instruendis a Deo prædestinato facilitas pararetur

antistiti, juri civili operam dedit, et quo per experientiam rerum facilius dispensationis ecclesiasticæ usum consequeretur, a præfato archiepiscopo sanctæ Cantuariensis ecclesiæ, a cujus uberibus coaluerat, archidiaconus institutus est, [ut sic, Deo ordinante, tempore suo, gradu suo, locoque suo, archidiaconus in archiepiscopum promoveretur.]

Post modici temporis intervallum, quum Dux Normanniæ et Aquitaniæ Henricus, Gaufridi Comitis Andegavensis et Matildis Imperatricis filius, regi Stephano in regnum Angliæ successisset, elaboratum est ab antedicto archiepiscopo, ut archidiaconus suus regni cancellarius efficeretur. Erat enim ei suspecta adolescentia regis, et juvenum et pravorum hominum, quorum consiliis agi videbatur, insipientiam et malitiam formidabat; et ne instinctu eorum insolentius ageret jure victoris, qui sibi videbatur, etsi aliter esset, populum subegisse, cancellarium procurabat in curia ordinari, cujus ope et opera novi regis, ne sæviret in ecclesiam, impetum cohiberet, et consilii sui temperaret malitiam, et reprimeret audaciam officialium, qui sub obtentu publicæ potestatis et prætextu juris, tam ecclesiæ quam provincialium facultates diripere conspiraverant.

In primis autem cancellariæ suæ auspiciis tot et tantas variarum necessitatum difficultates sustinuit, tot laboribus attritus est et tot afflictionibus fuit oppressus, tot insidiis appetitus, tot laqueis in aula expositus a malitia inhabitantium in ea, ut eum, sicut archiepiscopo suo et amicis sub lacrimarum testimonio referre solitus erat, sæpe in dies singulos tæderet eum vitæ suæ, et post vitæ eternæ desiderium super omnia optaret, ut absque nota infamiæ posset a curiæ nexibus explicari. Licet enim ei mundus in omnibus lenociniis suis adulari et applaudere videretur, nec

conditionis nec oneris sui immemor erat, qui quotidie hinc pro domini sui regis salute et honore, inde pro necessitate ecclesiæ et provincialium, tam contra regem ipsum quam contra inimicos ejus, contendere cogebatur et variis artibus varios eludere dolos. Sed hoc præcipue perurgebat quod indesinenter oportebat eum pugnare ad bestias curiæ, et velut cum Proteo, ut dici solet, negotium gerere, et quasi in palæstra exercitari. Nam fere ad omnem auram, nisi eum gratia et industria conservarent, ruina et præcipitium imminebant.

Fungens autem cancellarii officio in palatio regis, tantam in oculis ipsius invenit gratiam, ut eum post decessum præfati Cantuariensis archiepiscopi primæ Britanniarum sedi præfici procuraret, quo totam facilius ecclesiam regeret Anglicanam.

In multis enim expertus magnanimitatem ipsius et fidem, tanto quoque fastigio bene sufficientem credidit, et ad suas utilitates facile inclinandum, et ad nutum ipsius in negotiis ecclesiasticis et sæcularibus universa gesturum: si vero dies suos mors immatura præcideret, hæredibus suis tutorem fidelissimum providebat. Vir enim experientissimus, et bene solitus plusquam facile dici posset futura metiri, tantæ curæ periculum satis acute ponderavit, utpote qui longo usu didicerat, quid sedes illa haberet oneris, quid honoris. Noverat etiam mores regis et officialium ejus improbitatem et pertinaciam, et in curia illa quam efficax esset delatorum malitia. Ex quibus veracissime colligebat quod, si oblatum subiret officium, Dei gratiam amissurus esset aut regis. Non enim Deo adhærere poterat regiis moribus obsequens, aut regem non habere inimicum, ei sanctorum præferens leges.

Itaque aliquandiu regi et aliis eum promovere vo-

lentibus reluctatus est: sed electio divina tantum prævaluit, ut suadente et inducente et instanter urgente venerabili viro Henrico Pisano, presbytero cardinali, et sedis apostolicæ legato, desiderio regis acquiesceret et consiliis amicorum. Maluit enim periclitari apud regem, quam desolationem ecclesiæ, quæ multis subjacebat periculis, ulterius prorogari: firmiter in animo suo statuens, aut eam de tantæ servitutis miseria liberare, aut ad imitationem Christi animam ponere pro ovibus suis. Potestas enim publica, ecclesiæ privilegium auferens, causas indifferenter ecclesiasticas, sicut mundanas, ad suum revocabat examen: et conculcabatur, ut populus, sic et sacerdos.

Ergo quem Deus sibi præelegerat antistitem futurum et martyrem, licet quidam æmulorum in primis promotionem ejus, contra divinæ dispositionis consilium, impedire conati sint, unanimiter ab omnibus electus est.

Consecratus autem statim veterem exuit hominem, cilicium et monachum induit: carnem crucifigens cum vitiis et concupiscentiis suis. Recolens etiam quam susceperat doctoris et pastoris officium: prædicationis munus implebat: quicquid temporis subtrahere poterat urgentioribus negotiis, orationi et lectioni fere semper impendens. Solitarius agens usque in miraculum lacrimis suffundebatur, et sic in altaris versabatur officio, ac si præsentialiter in carne geri cerneret Dominicam passionem. Reverentissime divina sacramenta tractabat, ut intuentium fidem et mores ipsa contrectatio informaret. Manus suas excutiebat ab omni munere, et a domo sua sordes avaritiæ prorsus eliminabat. Erat quoque providus in consiliis, et in ventilatione causarum diligens et modestus auditor, in interrogationibus subtilis: in re-

sponsionibus promptus, justus in judiciis, et personarum prorsus acceptione deducta, juris per omnia rectissimus executor. Sub honestate vestium Christi militem, ne merita vana gloria minueret, studiosius occultabat: ut juxta sapientis edictum frons ejus conveniret populo: quum intus essent fere omnia dissimilia. Nec in palatium ad mensam ingrediebatur, nisi pauperibus præinductis, et ad hoc ditius et refertius nobilitari mensam voluit, ut ex reliquiis plenius et gratius consolaretur egenos. Ostiatim mendicantium nullus ab ejus januis vacuus rediit. Lares ægrorum et debilium per suos diligentius scrutabatur, et beneficiis visitabat, quamplurimos eorum quotidiano victu vestituque sustentans. Quum enim piæ memoriæ Theobaldus prædecessor ipsius statutas prædecessorum suorum eleemosynas duplicare consueverit, hic religiosa æmulatione etiam duplum ejus censuit duplicandum. Ad cujus pii operis observantiam, omnium, quæ ex quocunque titulo percipiebat, decimas consecravit. In secretiori cellula tredecim pauperum pedes curvatis genibus quotidie abluebat, in memoriam Christi singulis eorum post plenam refectionem victualium quatuor argenteos largiens. Quod si forte aliquando raro tamen in propria persona gerere prohibebatur, hoc diligentissime per vicarium faciebat impleri. Religiosos viros tanta reverentia excipiebat, ut credi posset se in eis divinam præsentiam aut angelos venerari. In exercenda hospitalitate et aliis liberalitatis operibus sic pollebat, ut quicquid erat in facultatibus ejus, commune patrimonium omnium bonorum credi posset. Et quamvis domus ejus pro more gentis utensilibus pretiosis et gerendorum variis instrumentis nobilitaretur, divitias tamen et opes et omnem mundi supellectilem pro Christo contemnebat, ut stercora;

transitoriis potius utens ad expediendas necessitates, quam fruens ad explendas concupiscentiæ voluptates. In cibis et potibus temperantiæ medium tenuit, ne prorsus abstinens argueretur superstitionis, aut immodice sumens crapula gravaretur. Notam enim criminosi et hypocritæ fere pariter vitans, id optimum jejunii genus arbitratus est, sobrietatis tenere mensuram. Et quidem in veste pretiosa spiritu pauper, in facie læta corde contritus, in mensa lauta penuriam eligens, nonnunquam ventre magis vacuus quam refectus, sæpius magis refocillatus quam plenus, semper enim sobrius permanens, se cohabitantibus conformabat, apostolum sequens qui saluberrima dispensatione omnibus omnia factus est, ut lucrifaceret universos. Liberabat pauperem a potente, ut qui revera erat datus a Domino pauperum pater et mœrentium consolator. Arguebat libere quarumcunque vitia potestatum, sciens quod ubi spiritus Domini, ibi consequenter est etiam libertas. Pensabat tamen vir discretus mores hominum quos arguebat aut monebat, ne sanctum daret canibus aut margaritas spargeret ante porcos. Et quia eum cœlestis docebat unctio, sive literatis sive illiteratis colloquebatur: mirum in modum eruditus et eloquens apparebat, et prædicatio ejus tam pondere sententiarum quam puritate verborum placens erat et efficax. Post epulas autem et somnum ubi necessitas poscebat exactum, denuo præter pensum horarum, aut negotiis aut scripturis aut honestis colloquiis insistebat, otium summopere fugiens, ne viderent eum hostes, et deriderent sabbata ejus. Quod autem nocturno somno sine grandi dispendio corporis deducere poterat, lacrimis et orationibus indulgebat, et meditationibus sanctis, castimoniam sectans in corpore, servans in corde pudicitiam, modestiam

in sermone, in opere justitiam: ut quos erat erudíturus verbo, sanctitatis suæ potentius moveret exemplo. Hæreticos schismaticosque infatigabiliter expugnabat, et nunquam induci potuit, ut cum excommunicatis communicaret. Quisquis sanæ doctrinæ adversabatur, eum sibi hostem futurum in Christo non dubitabat. Justitiæ quoque zelo fervens, quod suum erat cuique servare nitebatur, personarum prorsus et munerum acceptione diducta.

Videns autem hostis antiquus tantum virum ecclesiæ Dei plurimum profuturum, invidit, et ne sperata pace terra diutius frueretur, multos et magnos elegit discordiæ concitatores: per quos in corde regis et curialium odii seminarium sparsit. Orta siquidem his procurantibus quæstione super regni consuetudinibus et jure ecclesiastico, filios perditionis in perniciem sancti viri excitavit qui subvertere moliebantur ecclesiæ libertatem. Sed quum omnes opprimerentur, Cantuariensis ecclesia ipsum magis angebat, cujus potestati honori et utilitati plurimum derogabatur, insurgentibus in eum primum Rogero Eboracensi archiepiscopo, deinde proceribus multis, et his qui fidelitate et beneficiis ecclesiæ tenebantur obnoxii et ipso rege prohibente sæpius et pertinacius ne in subditos culpis exigentibus canonicam justitiam exerceret. Potestas enim laica in res et personas omnium pro libito ecclesiastico jure contempto, tacentibus aut murmurantibus episcopis, potius quam resistentibus usurpabat. Conatus est ergo rex archiepiscopum promissis et blanditiis ad suum inclinare consensum. Sed vir Domini, fundatus in petra et solidatus, nec blanditiis emolliri potuit, ut a cultu justitiæ deviaret, nec minis terreri.

Hanc itaque mutationem dexteræ excelsi maligna interpretatione conati sunt impii obfuscare, super-

stitioni ascribentes, quod vitam duceret arctiorem. Zelum justitiæ crudelitatem mentiebantur: quod ecclesiæ procurabat utilitates, avaritiæ attribuebant: contemptum mundani favoris dicebant esse venationem gloriæ: curialis magnificentia fingebatur elatio: quod divinitus edoctam voluntatem sequebatur in plurimis, nota supercilii inurebatur: quod antecessorum metas in tuendo jure sæpe videtur excedere, temeritatis arbitrabantur indicium. Nihil jam ab eo vel dici vel fieri poterat, quod non malicia infelicium hominum depravaret; adeo quidem, ut regi persuaderent, quod, si archiepiscopi potestas procederet, regia dignitas esset proculdubio peritura; et nisi sibi et hæredibus suis prospiceret, is demum futurus esset rex, quem clerus eligeret, et quamdiu placeret archiepiscopo, regnaturus.

Convenientibus autem episcopis et proceribus, ex mandato regis, ad expediendas regni necessitates, orta forte contentio est inter regem et ecclesiam, quæ protracta diutius, instigante diabolo, magis ac magis augebatur in dies. Et quia episcopi cum archiepiscopo suo unanimiter omnes in eo erant proposito, ut regi in his quæ Dei sunt devotissime parerent, nec aliquam facerent promissionem aut obligationem cum eo inirent, nisi quatinus possent salvo ordine suo, multimodis procuratum est ut initia ecclesiæ unitas scinderetur, per quosdam pontifices qui fidei et religionis columnæ videbantur, ut aut cum iis perverteretur archiepiscopus, aut, si solus staret, facile contereretur. Nitebantur plurimi supplantare virum Dei: sed hostes familiares perniciosissime perurgebant. Recolit vir invictæ constantiæ, hominem cui Deus assistit non esse solum, et eo inspirante securus ascendit ex adverso opponens se murum solidissimum pro domo Israel, qui nec minis frangi poterat nec

blanditiis emolliri. Maluit enim pauper pauperem sequi Christum, quam derelinquere legem Christi, quo consolante adjutus est pauperum compatientium brevi numero.

Quum vero post innumeras vexationes et injurias tandem apud Clarendonam regia voluntate episcopi et proceres convenissent, exegit rex instantius ut regni consuetudines, quas secundum assentationem procerum avus suus observasse videbatur, publice recenserentur, et expresso et absoluto omnium episcoporum assensu firmarentur, nulla omnino conditione adjecta. Quod archiepiscopi et episcopi attendentes, quantum licuit impedire aut saltem differre conati sunt, metientes periculum quod hinc inde inevitabiliter imminebat. Si enim vitiis pravitate inolitis consentirent, sequebatur sine dubio fidei salutisque discrimen. Si vero adversarentur, pax ecclesiæ et incolumitas vitæ certis erat objecta periculis. Nec justa timendi causa deerat, quum secundum Salomonem: Sicut fremitus leonis, ita et ira regis. Pondus autem belli in archiepiscopum versum est, sine cujus tanquam sine capitis sui consilio nihil audebant episcopi, et ei ut acquiesceret consulere formidabant. Is autem de quorundam episcoporum, quibus dispendium membrorum et salutis ab antiquo regis odio impendere videbatur, magis quam de propriis licet plurima et gravissima imminerent, anxiabatur periculis, et tam pro instanti necessitate quam pro suasibilibus magnorum virorum religionis habitum proferentium verbis deceptus, petitionem regis verbo tenus fieri annuit. Et sic et ipse et episcopi, quibus timebatur, licet cum dispendio causæ, corporis evasere periculum. Sed episcopus in hac liberatione corporum ruinam metuens animarum, seipsum austerioribus alimentis et indumentis gravius cœpit affli-

gere, et se ab officio suspendit altaris, donec per confessionem et dignos pœnitentiæ fructus a Romano pontifice absolutus meruit relaxari.

Porro nec sic regis quievit indignatio, sed minis et terroribus ampliorem intentabat sævitiam, nisi consuetudines, quas contra ecclesiam nitebatur inducere, archiepiscoporum et episcoporum auctoritate firmarentur et scriptis. Cujus conatibus quia confessor Christi, futurus martyr, se opponere ausus est, multis interim appetitus damnis, contumeliis lacessitus et affectus injuriis, tandem Northamptonam jure iniquo tractus, se licet per iniquam sententiam in quadam causa pecuniaria satis patienter sustinuit condemnari, et regi judicatum solvi sufficientissime cavit. Inde in eum, non ad hoc utique citatum, sub prætextu de commissis sibi tempore administratæ cancellariæ negotiis reddendæ rationis alias calumnias intorserunt, quibus contra jus et fas adeo vexatus est, ut eum oportuerit adversus episcopos, ne eum injusto judicio condemnarent, ut sic regi blandirentur, sedem apostolicam appellare, et ab eis itidem sit ad domini papæ audientiam appellatus.

Proceres tamen, licet adversus eos processerit appellatio, et sub anathemate prohibiti sint in patrem et judicem suum ferre sententiam, nihilominus tamen in eum, nec confessum nec convictum, sed privilegium ecclesiæ et suum duntaxat protestantem et invocantem publici juris auxilium, præsumserunt, ad cumulum damnationis suæ, non tam dictare sententiam, quam concepti furoris insaniam vomere. Quam quum in publicum proferre vellent, vir sanctus crucem Christi, quam manu tenebat et quam jugiter circumferebat in corde et corpore suo, in altum erigens, a funesta discessit curia, succlamantibus impiis eum capiendum ut proditorem, et merito suspen-

dendum et ut titulum Domini sui fidelis servus agnosceret, fore undique audiebat: Crucifige, crucifige eum. Ipse autem transiens per medium illorum ibat.

Quum autem se in hospitium recepisset, duo magni et fidelissimi proceres ad eum in ipso noctis conticinio accesserunt, vultu miserabiles et lacrimosi, tundentes pectora sua, et confitentes ac protestantes per tremendum judicium Dei, quod indubitanter sciebant viros magnos, et malefactis insignes, utpote multis pollutos facinoribus, in illius necem conspirasse, et se ad eum occidendum mutuis invicem astrinxisse juramentis. Ne ergo causa ecclesiæ, quæ nondum plene innotuerat, in morte ejus pateretur occasum, eadem nocte fugam aggressus est, et uno duntaxat frater sibi ferente solatium, diebus delitescens et noctibus iter peragens, post diem decimum sextum ad portum Sandvici pervenit, et quum potiores vectores non haberet ad manum, in fragili cymbula a duobus sacerdotibus transvectus est in Flandriam, paucis aliis navigium potius impedientibus quam aliquam solatii vel auxilii ferentibus opem.

Actus ergo in exilium Christi confessor, a domino papa Alexandro Senonis honorifice susceptus est, et ab eo in monasterio Pontiniacensi commendatus est. Sed rex Anglorum episcopos et proceres suos ad Romanam destinavit ecclesiam, multa promittens dummodo legati mitterentur, qui causam Cantuariensis archiepiscopi, quam instantissime remitti postulabat, omni appellatione remota definirent. Videbatur enim quod cardinales flecti possent, et testium copia in omni causæ articulo facillime procurari. Sed, quum se in hac petitione redeuntibus nunciis didicisset fuisse repulsum, ecclesiam et omnia bona archiepiscopi et suorum præcepit confiscari: et quod in nullius his-

toriæ serie legitur, totam cognationem ejus et omnes qui eum familiaritate aut quovis titulo contingebant, proscriptos addixit exilio sine delectu dignitatis, aut ordinis, conditionis aut fortunæ, ætatis aut sexus. Nam et mulieres in puerperio decumbentes, et parvuli vagientes in cunis, in exilium acti sunt. Processit ulterius furor immanis et piis auribus horrenda crudelitas. Quum enim Catholica etiam pro hæreticis et schismaticis et perfidis Judæis oret ecclesia, prohibitum est ne quis eum, vel orationum suffragiis, adjuvaret. Ministri quoque publicæ potestatis omnes adultos jurare cogebant, quod Pontiniacum contristandi archiepiscopi causa peterent. Ibi enim se vir sanctus diu jejuniis et orationibus maceravit orans jugitur pro ecclesia, pro rege, et regno Anglorum, donec eum inde rex per abbates Cistercienses, qui de terra sua ad capitulum generale convenerant, proturbare curavit. Sed antequam inde progrederetur, divina revelatione confortatus est, cœlitus sibi ostenso indicio, quod ad ecclesiam suam rediturus erat cum gloria, et inde post martyrii palmam migraturus ad Dominum. Et sicut beata virgo, cujus animam in filii passione doloris gladius transverberavit, plusquam martyr legitur extitisse, sic et Christi confessor dum in se et suis multa, magna et inaudita et longa supplicia pertulerit, meritum et coronam martyrii gloriosius illustravit. Timens autem occasione sui juris sanctis imminere dispendium, sponte discessit, et ad Francorum Christianissimum regem Ludovicum se contulit, qui eum reverenter excipiens, donec pax reformaretur, humanissime necessaria ministravit.

Sollicitavit etiam summum pontificem in virtute amoris et sub impensi protestatione obsequii, ne ulterius dilationes frustratorias prorogaret: sicut

regnum Francorum diligebat et honorem apostolicæ sedis. Miseratus etiam Anglicanæ ecclesiæ desolationem, Willelmus Senonensis venerandus antistes, sedem apostolicam petiit et a Romana ecclesia impetravit, ut rex Anglorum omni appellatione cessante subjiceretur anathemati et regnum interdicto, nisi pax Cantuariensis ecclesiæ redderetur. Interim procurantibus his, qui ecclesiæ pacem oderant, Rogerus Eboracensis archiepiscopus in provincia Cantuariensi post prohibitionem domini papæ contra dignitatem Cantuariensis ecclesiæ et antiquam consuetudinem, Henricum filium regis coronare præsumsit, assistentibus sibi suffraganeis nec protestantibus jus Dorobernensis ecclesiæ. Multiplicatis ergo injuriis et perversis hominibus patientia Christi semper abutentibus, magis ac magis in regem et suos multiplex et certa et cita comminatio procedebat. Instabatque peremptorius dies, ut sententia ulterius differri non posset. Arctatus itaque rex severitate canonica, tandem acquievit ut pax Anglicanæ ecclesiæ reformaretur. Regna itaque gavisa sunt, cunctis credentibus negotium potius veraciter agi quam concipi simulate: sed quid ageretur a quibusdam rei exitus declaravit. Pontifex enim Christi, ex fide sua metiens alios, de contrahentibus secum meliora sperabat. Et licet multi dissuaderent ne redire præsumeret, nisi pax certius firmaretur, periculum tamen metuens animarum, ad ecclesiam suam rege sibi præstante conductum, septimo exilii anno reversus est, et a clero et populo receptus tanquam angelus Domini. Quum vero dominus papa præfatam jam dicti Eboracensis et episcoporum qui ei adstiterant præsumtionem, sancto Thoma conquirente audiisset, tam Eboracensem archiepiscopum quam faventes ei episcopos ab episcopali suspendit officio, et Gilbertum Londoniensem et Jocelinum Saresbe-

riensem in sententiam anathematis revocavit. Quæ severitas, in sancti Thomæ ingressu publicata, regem amplius exacerbavit et linguas toxicatas detrahentium efficaciores reddidit ad nocendum. Iterum ergo damnis, iterum atrocioribus injuriis supra modum et numerum athleta Christi affectus est et edicto publico prohibitus ecclesiæ suæ septa exire. Quisquis ei vel alicui suorum faciem hilarem prætendebat, hostis publicus censebatur. Sed hæc omnia vir Dei in multa patientia sufferebat, malens non modo rerum sed et salutis subire jacturam, quam justitiam Dei et ecclesiæ libertatem absque subventione vel saltem reclamatione periclitari. Pace omnium sanctorum dixerim: si tantum Deo quisque immolat, quantum pro ipsius amore relinquit, non facile invenitur, qui Thomam antecedat. Nam pro Christo sua et suos contemsit, contemsit mundum, contemsit et seipsum. Et quia stilus ad confessoris properat passionem, cujus auctores et causa ex multis et magnis patent indiciis, in ea mihi non censui diutius immorandum; præsertim quum jam fere per orbem Latinum ex relatione plurimorum sit nota et divulgata materia. Hoc tamen in tanto divinæ dispensationis munere silendum esse non credidi: quod ad Dei et martyris sui gloriam universi mirantur, quia sic omnes circumstantiæ concurrerunt in agone pontificis, ut patientis titulum perpetuo illustrarent et persequentium revelarent impietatem, et nomen sempiterno macularent opprobrio. Si enim personas hinc inde intueri et metiri placuerit: occurrit hinc religiosus archiepiscopus, Britanniarum primas, sedis apostolicæ legatus, judex incorruptissimus, utpote nec acceptor personarum, nec munerum, assertor ecclesiasticæ libertatis, et quasi turris erecta in Jerusalem contra faciem Damasci, malleus impiorum, sed

pauperum et mœrentium consolator. Viderit qui voluerit quis e regione procedat. Et, si causa martyrem facit, quod nulli rectum sapienti venit in dubium, quid justius, quid sanctius causa ejus? qui opes et omnem mundi gloriam, qui amicorum et totius cognationis affectionem pro Christi amore contemnens, exilium subiit, se et suos omnes exposuit periculo et paupertati: qui pro lege Dei sui tuenda et evacuandis abusionibus veterum tyrannorum certavit usque ad mortem, nec in aliqua obligatione postquam semel lapsus est captus insidiantium dolo, induci potuit ut aliquid eorum quæ exigebantur ab ipso promitteret: quin in omnibus adjiceret honorem Dei et honestatem ecclesiæ salvam fore. Nec ad modicum et quasi ad horam credens et in articulo tentationis recedens adversa perpessus est: sed exilium et acerbam proscriptionem in annum septimum protelavit, tanto quidem virtute constantiæ regia via incedens et Christi et apostolorum sequens vestigia ut invictus ejus animus nec fortunæ sævientis impetu posset frangi, nec blanditiis emolliri. Sed et ubi sit immolatus advertite. Certe in ecclesia, quæ caput regni est, et aliarum omnium mater in Christo, coram altari, inter consacerdotes et manus religiosorum, quos armatorum carnificum tumultus fecerat ad stupendum et miserabile spectaculum concurrere. Qui ergo seipsum a multo tempore exhibuerat hostiam vivam, sanctam, Deo placentem, qui carnem suam in orationibus et vigiliis, jejuniis et asperioris usu cilicii conviciis et concupiscentiis crucifixerat, qui dorsum, quod soli familiares ejus noverant, tanquam Christi puerulus exponere consueverat ad flagella, qui Christi corpus et sanguinem solitus erat offerre in altari, coram altari prostratus effusum ma-

nibus impiorum obtulit proprium. [Cui unquam martyrii titulus extitit gloriosior?]

Nec licuit ministris Satanæ in immolatione discipuli et servi, quod præambulis eorum in crucifixione magistri et Domini. Christus enim, ne fœdaretur civitas, ne pollueretur sabbatum, e judicio licet iniquo prædamnatus, qualemcunque allegandi pro se acceperat facultatem, et ab urbe eductus extra portam crucifixus est, ministerio utique gentilium, qui Deum non noverant, et auctoritate publicæ potestatis, his reum deferentibus quorum legem visus est impugnare, discipulo, filio perditionis, proditionis perfidiam procurante. At iste non modo in urbe, sed intra ecclesiam, non tempore profano, sed die quem nativitatis Dominicæ solennitas consecrabat. Et omni jure decuit ut natalis ejus, qui innocenter et sanctissime vixerat, natalem sanctorum innocentium sequeretur. Et quidem, ut creditur, necem ipsius traditores procuravere discipuli, sacerdotum principes formaverunt, tanto in malitia Annam et Caipham, Pilatum et Herodem amplius præcedentes, quanto diligentius præcaverunt, ne in judicium traheretur, ne conveniretur ab accusatoribus, ne appareret ante faciem præsidis, ne privilegio sacri loci vel temporis, aut dignitatis, aut gradus, aut reformatæ pacis et datæ securitatis conditione sacrilegas manus evaderet, non gentilium, non hostium, sed eorum qui legem Dei profitebantur et amicorum fidem. Sane mira Dei, cuncta sapienter et salubriter ordinantis, dispensatione contigit, quod qui hæc tam male, tam imprudenter permisit fieri, eadem non est passus abscondi, ut hic etiam temporaliter impleatur quod veritas protulit: Nihil scilicet esse occultum, quod non reveletur. Nam quod de signifero prodi-

torum Juda sermone celebri vulgatum est, pari jure trahendum est ad complices suos, eo quod de similibus rebus idem constet esse judicium, ut Christianis omnibus ex fide liqueat, quod cœli revelabunt iniquitatem ipsorum, et adversus eos terra consurget. Quis autem fidelium audeat dubitare, quod Deus auctores et perpetratores tanti sacrilegii aut converteret aut contereret?

Passurus autem in ecclesia, ut dictum est, coram altari Christi martyr, antequam feriretur, quum se audiisset inquiri a militibus, qui ad hoc venerant in turba clericorum et monachorum vociferantibus, "Ubi est archiepiscopus?" occurrit iis ex gradu, quem ex magna parte ascenderat, vultu intrepido dicens, "Ecce ego: quid vultis?" Cui unus funestorum militum in spiritu furoris intulit, "Ut modo moriaris: impossibile enim est ut amplius vivas." Respondit archiepiscopus non minori constantia verbi quam animi, quia (quod omnium martyrum pace ex animi mei sententia fidenter dixerim) nullus videtur isto constantior fuisse: "Et ego pro Deo meo paratus sum mori, et pro assertione justitiæ et ecclesiæ libertate. Quod si caput meum quæritis, prohibeo ex parte omnipotentis Dei et sub anathemate, ne cuiquam alii, sive monacho sive clerico sive laico, majori vel minori, in aliquo noceatis, sed sint immunes a pœna sicut extiterunt a causa; non enim illis, sed mihi imputandum est, si qui eorum laborantis ecclesiæ causam susceperunt: mortem libenter amplector, dummodo ecclesia in effusione mei sanguinis pacem consequatur et libertatem." Quis isto constantior, quis videtur in caritate ferventior? qui dum pro lege Dei sui persequutoribus se offerebat, in id solum sollicitus fuit, ne commissi sibi gregis in aliquo detrimentum pateretur. Verba ejus nonne Christum

exprimere videntur in passione dicentem: Si me quæritis, sinite hos abire?

His dictis, videns carnifices eductis gladiis, in modum orantis inclinavit caput, hæc novissima proferens verba: "Deo et beatæ Mariæ et sanctis hujus ecclesiæ patronis, et beato martyri Dionysio commendo me ipsum et ecclesiæ causam.

Cætera quis sine suspiriis, singultibus et lacrimis referat? Singula prosequi pietas non permittit quæ carnifices immanissimi Dei timore contempto et tam fidei quam totius humanitatis immemores commiserunt. Non enim suffecit iis sanguine sacerdotis et nece profanare ecclesiam et diem sacratissimum incestare, nisi corona capitis, quam sacri chrismatis unctio Deo dicaverat, amputata, quod et dictu horribilè est, funestis gladiis jam defuncti ejicerent cerebrum et per pavimentum cum cruore et ossibus crudelissime spargerent, immaniores Christi crucifixoribus qui ejus cruar, quem obiise viderant, sicut adhuc viventium, non censuerunt esse frangenda. Sed in his omnibus cruciatibus, invicti animi et admirandæ constantiæ martyr, nec verbum vel clamorem emisit, non edidit gemitum, nec brachium aut vestem opposuit ferienti, sed caput, quod inclinatum gladiis exposuerat, donec consummaretur tenebat immobile. Denique in terram procidens recto corpore, non pedem movit aut manum sicariis insultantibus se in strage proditoris pacem patriæ prodidisse. Carnifices autem non minus cupidi quam crudeles, inde tam in regiæ potestatis quam divinæ majestatis injuriam ad ecclesiæ palatium redeuntes, universam supellectilem, et quicquid in scriniis aut clitellis archiepiscopi et suorum potuit inveniri, sive in auro sive in argento, aut vestibus aut variis ornamentis, aut libris aut privilegiis aut aliis quibuscunque scriptis aut equita-

turis, insatiabili avaritia et stupendo ausu diripientes, ea, ut libuit, inter se diviserunt, imitatores eorum facti, qui inter se Christi vestimenta partiti sunt, licet eos quodammodo præcedebant in scelere. Et ut pontifici, jam per martyrium coronato, hominum gratia auferretur, omnia scripta, quæ sacrilegus prædo surripuit, ad regem in Normanniam transmissa sunt. Sed nutu divino contigit quod quanto magis athletæ fortissimi gloriam obfuscare nitebatur humana temeritas, tanto amplius eam Dominus illustrabat in ostensione virtutis et miraculorum manifestis indiciis. Quod viri impii qui eum insatiabiliter oderant intuentes, inhibuerunt nomine publicæ potestatis, ne miracula quæ fiebant quisquam publice publicare præsumeret. Cæterum quis frustra obnubilare desiderat, quod Deus clarificare disponit. Eo enim amplius percrebuere miracula, quo videbantur impiis studiosius occultanda. Homo videt in facie: solus Deus est qui renes et corda scrutatur. Nam quum beati martyris corpus sepulturæ tradendum esset, et de more pontificalibus indueretur: quod admodum pauci familiares ejus noverant, inventum est cilicio pedunculis et vermibus referto involutum: ipsaque femoralia ejus interiora usque ad poplites cilicina, quod antea apud nostrates fuerat inauditum, reperta sunt.

Quis referat quos gemitus, quantos lacrimarum imbres sanctorum cœtus qui aderat in revelatione sic adumbratæ religionis emiserit? Et quis quod sequitur sine lacrimis referre poterit vel audire? Ecclesia quidem quæ sacro cruore violata fuerat, vel potius consecrata, se non tam sine hæsitatione et deliberatione multa propter metum impiorum ad protestandam injuriam Dei, suspendere ausa est a divinis: sed tantus terror ex signis patentibus provinciales

invasit, ut nullus omnino aut perrarus, qui auderet a divinis cessare pro exhibitione justitiæ aut pro humanitatis officio debitum in Christo defunctis munus solenniter exhibere. In his omnibus persecutorum non quievit furor dicentium corpus proditoris inter sanctos pontifices non esse humandum: sed projiciendum esse in paludem viliorem vel suspendendum patibulo. Unde sancti viri qui aderant vim sibi timentes inferri eum in crypta, antequam satellites Satanæ, qui ad sacrilegia perpetranda convocati fuerant, convenirent, ante altare Sancti Johannis Baptistæ et sancti Augustini Anglorum apostoli in sarcophago marmoreo sepelierunt.

Ubi ad gloriam omnipotentis Dei per eum multa et magna fiunt miracula catervatim confluentibus populis, ut videant in aliis et sentiant in se potentiam et clementiam ejus, qui semper in sanctis suis mirabilis et gloriosus est. Nam et in loco passionis ejus, et ubi ante majus altare pernoctavit humandus, et ubi tandem sepultus est, paralytici curantur, cœci vident, surdi audiunt, loquuutur muti, claudi ambulant, leprosi mundantur, evadunt febricitantes, arrepticii a dæmonio liberantur, et a variis morbis sanantur ægroti, blasphemi a dæmonio arrepti confunduntur, et, quod a diebus patrum nostrorum non est auditum, mortui resurgunt, Illo hæc et plura, quæ referre perlongum est, operante, qui solus est super omnia benedictus in sæcula Deus. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

I. IN METALOGICUM.

METALOGICUM [secundum textum edit. Lug. Bat. 8vo min. 1639.] de novo contuli cum codice MSto qui in bibliotheca publica Cantabrigiensi servatur [Ii, 2, 31.] Quæ sequuntur, digniora sunt notatu.

P. 18, l. 1. evaserint—evaserunt
33, 14. dicuntur—dicunt
56, 28. composita—sunt posita
67, 18 auctor suus—auctor hujus
20. et in dictionibus—om.
24. dicatur—dicat
70, 32. ut ejus—ut eis
71, 17. subjectum quoque .... assignare—subjectum quoque in accidentia, et eorum, quæ ei accidunt diversitatem, contingit assignare
75, 23. sic—om.
28. in puero—fit puero
31. major—minor
79, 22. exercitus—om.
27. plane—om.
82, 5. ea—om.
17. aut—et
87, 4. aut ipsum, aut ut—aut ipsum, ut
27. scilicet—om.
88, 22. indubitata—dubitata
89, 16. prædoceri—procedere
28. auribus—auctoribus
94, 22. æquo—et aliquo
95, 11. naturis—nativis
97, 2. illius—om.
18. talis, aut iste—MS. *habet* talis autem iste

P. 99, l. 25. tamen—om.
101, 32. nec universitati singulorum—om.
102, 25. aut aviditate—non aviditate
104, 23. est—om.
105, 9. sit—fit
06, 5. vicissimque—vicissim
107, 14. quando—om.
20. ita quod—itaque
111, 21. contrahit—continet
32. hoc—om.
115, 2. Melissus—Nelissus
124, 16. Et exinde—Etenim et exinde
127, 22. et sic—sicut et
131, 24. doctrina—prudentia
137, 21. Porro res . . . pertinent—Porro res, ut in pluribus, pertinet
143, 23. immortalitatis. Utique et—immortalitatis utique. Et
146, 16. quam—quia
149, 34. conducit—om.
153, 21. faber—Cod. MS. Cantab. *habet* faber Conchis, sed magister Willelmus de Conchis, *magis placeret.*
186, 14. quomodo—quando
19. accentus, et figura—accentus, figura
187, 11. re—om.
188, 30. et quid . . . . divisa est—om.
193, 18. asseruit—aperuit
194, 21. Et licet—Licet
200, 21. sicut homo—sic homo
201, 6. perspicientia—prospicientia
205, 24. etiam publice—et publice
206, 20. quum tamen—cumque
24. quid sperare, quid timere oporteat—quidquid sperare oporteat

III. IN ENTHETICUM. [p. 229.]

Vers. 6. sint comites— sit perpes
55. dicaxque parum—minimumque dicax
393. materies—materia
706. retinet—*lege* retinent